

MINA ZIROJEVIĆ
ZVONIMIR IVANOVIĆ

ZAŠTITA PRAVA
INTELEKTUALNE SVOJINE
U SEKTORU
INFORMACIONO-
KOMUNIKACIONIH
TEHNOLOGIJA

BEOGRAD
2016

MINA ZIROJEVIĆ | ZAŠTITA PRAVA INTELEKTUALNE SVOJINE U SEKTORU
ZVONIMIR IVANOVIĆ | INFORMACIONO-KOMUNIKACIONIH TEHNOLOGIJA

ZAŠTITA PRAVA INTELEKTUALNE SVOJINE
U SEKTORU INFORMACIONO – KOMUNIKACIONIH TEHNOLOGIJA

Zvonimir Ivanović

Mina Zirojević

Zvonimir Ivanović
Mina Zirojević

**ZAŠTITA PRAVA INTELEKTUALNE SVOJINE
U SEKTORU INFORMACIONO –
KOMUNIKACIONIH TEHNOLOGIJA**

Beograd, 2016.

**ZAŠTITA PRAVA INTELEKTUALNE SVOJINE
U SEKTORU INFORMACIONO – KOMUNIKACIONIH TEHNOLOGIJA**

**Zvonimir Ivanović
Mina Zirojević**

Izdavač

Institut za uporedno pravo, Beograd

Recenzenti:

Prof. dr Božidar Banović
Prof. dr Željko Bjelajac
dr Dragan Prlja

Izdavanje ovog Zbornika finansijski je pomoglo Ministarstvo prosvete,
nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

Zbornik predstavlja deo naučnog i istraživačkog angažovanja istraživača na
projektu „Srpsko i evropsko pravo – upoređivanje i usaglašavanje”
koji se realizuje u Institutu za uporedno pravo
u periodu od 2011-2014.

SADRŽAJ

ZAŠTITA PRAVA INTELEKTUALNE SVOJINE U SEKTORU INFORMACIONO – KOMUNIKACIONIH TEHNOLOGIJA	11
O AUTORSKIM PRAVIMA I SAJBER PROSTORU	11
Intelektualna svojina i autorsko pravo	11
Autorsko pravo i srodna prava	12
Nosioци autorskih i srodnih prava	13
Sadržina autorskog prava	13
Autorska dela	17
Ograničenja autorskih prava	18
KRŠENJE AUTORSKIH PRAVA U SAJBER PROSTORU	28
RAZMENA FAJLOVA (PEER TO PEER FILESHARING)	28
Upravljanje digitalnim pravima	29
Javni domen	30
Izazovi konceptu autorskih prava	33
Licence otvorenog sadržaja (<i>Open source licences</i>)	35
Licence kreativne zajednice (<i>Creative Commons Licenses</i>)	38
O MEĐUNARODNIM I NACIONALNIM PRAVILIMA ZAŠTITE AUTORSKIH PRAVA U SAJBER PROSTORU	41
ACTA - TRGOVINSKI SPORAZUM PROTIV FALSIFIKOVANJA	41
AUTORSKA DELA U SAJBER PROSTORU	46
PISANA AUTORSKA DELA U SAJBER PROSTORU	46
KNJIŽEVNA I SRODNA DELA	46
RAČUNARSKI PROGRAMI	49
MUZIČKA DELA U SAJBER PROSTORU	50
AUDIO-VIZUELNA DELA U SAJBER PROSTORU	52
KINEMATOGRAFSKA DELA U UŽEM SMISLU	52
TELEVIZIJSKI I RADIO PROGRAMI	54
GOVORNA DELA U SAJBER PROSTORU	56
OSTALA AUTORSKA DELA U SAJBER PROSTORU	56
DELA LIKOVNE UMETNOSTI U SAJBER PROSTORU	56

DELA ARHITEKTURE, PRIMENJENE UMETNOSTI, INDUSTRIJSKOG DIZAJNA U SAJBER PROSTORU	58
KARTOGRAFSKA DELA U SAJBER PROSTORU	59
FOTOGRAFIJE, PLANOVI, SKICE I MAKETE U SAJBER PROSTORU.....	62
DRAMSKA, KOREOGRAFSKA, PANTOMIMSKA DELA U SAJBER PROSTORU.....	63
ZBIRKE AUTORSKIH DELA I PODATAKA U SAJBER PROSTORU.....	64
AUTORSKA PRAVA I INTERNET DOMENI	66
REGISTAR NACIONALNOG INTERNET DOMENA SRBIJE	70
ZAČECI DOMAĆEG INTERNETA	71
YU NIC	72
Reformske inicijative	73
Osnivanje RNIDS-a	73
Početak rada .RS domena	74
RAĐANJE .SRB DOMENA	74
ZAŠTITA ELEKTRONSKIH PODATAKA I PRAVO PRIVATNOSTI U SAJBER PROSTORU.....	76
ZAŠTITA ELEKTRONSKIH PODATAKA	76
Zaštita podataka u računarskim sistemima i mrežama.....	76
PRAVNI OKVIRI ZAŠTITE.....	77
KONVENCIJA SAVETA EVROPE O ZAŠTITI LICA O ODNOSU NA AUTOMATSKU OBRADU PODATAKA I ZAKON O SLOBODNOM PRISTUPU INFORMACIJAMA OD JAVNOG ZNAČAJA REPUBLIKE SRBIJE	79
Privatnost i zaštita ličnih podataka.....	93
OPASNOSTI PO PRIVATNOST LIČNOSTI NA INTERNETU	95
ISTRAŽIVANJE DELA VISOKOTEHNOLOŠKOG KRIMINALA I PRIVATNOST LIČNOSTI	96
Zakon o zaštiti podataka o ličnosti	101
Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti.....	106
ELEKTRONSKO POSLOVANJE U SAJBER PROSTORU	111
POJAM ELEKTRONSKOG POSLOVANJA.....	111
PRAVNA PITANJA ELEKTRONSKOG POSLOVANJA	114
PRAVNA REGULATIVA ELEKTRONSKOG POSLOVANJA U SRBIJI	115
ZAKON O ELEKTRONSKOM POTPISU.....	116

ZAKON O ELEKTRONSKOJ TRGOVINI.....	119
ZAKON O ELEKTRONSKOM DOKUMENTU	121
OBLAST ELEKTRONSKIH KOMUNIKACIJA.....	124
CILJEVI I NAČELA REGULISANJA ODNOSA ELEKTRONSKIH KOMUNIKACIJA.....	124
Pojašnjenje pojmova	125
Nadležnost nacionalnih vlasti.....	130
Regulatorna agencija za elektronske komunikacije i poštanske usluge.....	131
Elektromagnetska kompatibilnost	138
Univerzalni servis.....	140
Tržišta podložna prethodnoj regulaciji.....	141
Numeracija	147
Prenos prava na korišćenje numeracije.....	148
Radio frekvencijski spektar.....	151
Korišćenje radio-frekvencija na osnovu pojedinačne dozvole koja se izdaje po sprovedenom postupku javnog nadmetanja prema članu 89.	154
Korišćenje radio-frekvencija za posebne namene	158
Kontrola radio-frekvencijskog spektra i zaštita od štetnih smetnji	158
Baza podataka o korišćenju radio-frekvencijskog spektra.....	158
Distribucija i emitovanje medijskih sadržaja	158
Koordinacija korišćenja i prijava dodele radio-frekvencija	159
Planovi raspodele radio-frekvencija	159
Izdavanje pojedinačne dozvole diplomatsko-konzularnom predstavništvu	160
Izdavanje pojedinačne dozvole stranom pravnom licu (čl.107)	161
Korišćenje radio-frekvencija na osnovu pojedinačne dozvole koja se izdaje po sprovedenom postupku javnog nadmetanja.....	161
Prenos prava na korišćenje radio-frekvencija.....	163
Privremena dozvola za korišćenje radio-frekvencija	163
Oduzimanje dodeljenih radio-frekvencija.....	163
Korišćenje radio-frekvencija po režimu opšteg ovlašćenja	164
Korišćenje radio-frekvencija za posebne namene	164
Kontrola radio-frekvencijskog spektra i zaštita od štetnih smetnji	165
Baza podataka o korišćenju radio-frekvencijskog spektra.....	165
Obaveza prenosa	165
Posebne obaveze obezbeđivanja pristupa.....	166
ZAŠTITA PRAVA KORISNIKA I PRETPLATNIKA.....	168
Usluge sa dodatom vrednošću	169
Kvalitet usluga	169
Obezbeđivanje dostupnosti usluga osobama sa invaliditetom	169

Baza podataka o cenama, uslovima za pristup i korišćenje, kao i kvalitetu javnih komunikacionih mreža i usluga.....	169
Račun sa detaljnom specifikacijom	169
Prigovor pretplatnika operatoru	170
Kontrola troškova	170
Identifikacija poziva	170
Zlonamerni ili uznemiravajući pozivi.....	171
<i>Zaustavljanje automatskog preusmeravanja poziva</i>	<i>171</i>
Nezatražene poruke	171
Podaci o ličnosti u javnom telefonskom imeniku.....	172
Dostupnost podataka u javnom telefonskom imeniku.....	173
Obrada podataka o saobraćaju.....	173
Obrada podataka o lokaciji	173
Bezbednost i integritet javnih komunikacionih mreža i usluga	174

TAJNOST ELEKTRONSKIH KOMUNIKACIJA, ZAKONITO PRESRETANJE I ZADRŽAVANJE PODATAKA..... 175

ZAKONITO PRESRETANJE ELEKTRONSKIH KOMUNIKACIJA	175
Obaveza zadržavanja podataka	176
Podaci	176
Zaštita zadržanih podataka	177
Evidencija o zahtevima za pristup zadržanim podacima.....	177
ORGANI	178
Inspekcijski nadzor	178

GENERALNO REGULISANJE MATERIJE O JAVNOM INFORMISANJU 179

I. OSNOVNE ODREDBE	179
Sloboda javnog informisanja	179
<i>Informisanje o pitanjima od interesa za javnost</i>	<i>179</i>
<i>Položaj nosilaca javnih i političkih funkcija.....</i>	<i>180</i>
<i>Obaveza novinarske pažnje</i>	<i>180</i>

ZAKON O ELEKTRONSKIM MEDIJIMA(ZOEM) 181

PREDMET ZAKONA	181
REGULATOR.....	186
Sloboda prijema i reemitovanja	190
Odredbe koje se odnose na sve medijske usluge	190
<i>Opšte obaveze pružalaca medijske usluge u odnosu na programske sadržaje.....</i>	<i>190</i>
Posebne tehničke obaveze.....	191
Obaveza poštovanja ljudskih prava.....	191
Zabrana govora mržnje	192

Zaštita prava osoba sa invaliditetom	192
Zaštita autorskog i srodnih prava.....	192
Odgovornost za programski sadržaj	192
Audio-vizuelna komercijalna komunikacija.....	192
Sponzorstvo.....	193
Zaštita maloletnih lica.....	194
Registar medijskih usluga	199
Audiovizuelna politika u skladu sa propisima EU	200
Zakon o javnim medijskim servisima (ZJMS).....	201
Osnovna načela rada javnog medijskog servisa.....	203
<i>Javni interes koji ostvaruje javni medijski servis.....</i>	<i>204</i>
Evropska nezavisna produkcija	206
USTANOVE JAVNOG MEDIJSKOG SERVISA	206
ZAKON O PLATNIM USLUGAMA	207
Isključenja iz oblasti primene	210
Vrste platnih usluga.....	212
Zaštita prava i interesa korisnika platnih usluga i imalaca elektronskog novca.....	213
Odstupanje od utvrđenih uslova za pružanje platnih usluga	214
Pružaoци platnih usluga.....	214
Dostavljanje informacija u predugovornoj fazi	217
Izмене i dopune okvirnog ugovora na predlog pružaoca platnih usluga.	217
Raskid i Ništavost okvirnog ugovora	218
Pravo pružaoca platnih usluga na raskid okvirnog ugovora.....	218
Informacije za platioca pre i nakon izvršenja pojedinačne platne transakcije	218
Informacije za primaoca plaćanja nakon izvršenja pojedinačne platne transakcije.....	219
Predugovorne informacije i okvirni ugovor o platnom instrumentu za plaćanja male novčane vrednosti	220
Krivični zakon - Falsifikovanje i zloupotreba platnih kartica	220
<i>Falsifikovanje i zloupotreba platnih kartica (član 225. KZ)</i>	<i>220</i>
ZAKON O ZAŠTITI POTROŠAČA	223
PREDMET	223
Osnovna prava potrošača	223
Obavezujuća priroda.....	223
Primena	224
NEPOŠTENO POSLOVANJE	224
Pravo potrošača na odustanak od ugovora	231
Pravne posledice odustanka od ugovora	234
Ograničenje upotrebe pojedinih sredstava komunikacije na daljinu	236
Zaključak	249

SELECTED BIBLIOGRAPHY	250
KNJIGE.....	250
ČLANCI	250
ZAKONI.....	250
INTERNET IZVORI:.....	251
INDEX.....	252

ZAŠTITA PRAVA INTELEKTUALNE SVOJINE U SEKTORU INFORMACIONO – KOMUNIKACIONIH TEHNOLOGIJA

O AUTORSKIM PRAVIMA I SAJBER PROSTORU

Intelektualna svojina i autorsko pravo

Razvoj informacionih tehnologija, interneta, digitalnog sveta, i sajber prostora doneo je mnogobrojne izazove klasičnim konceptima u mnogim oblastima prava, pa ni oblast intelektualne svojine i autorskih prava nije bila izuzetak.

Izraz „intelektualna svojina” definisan je u Konvenciji o osnivanju Svetske organizacije za intelektualnu svojinu donetoj 1967.g. i kasnije izmenjenoj 1979.g. U članu 2. te Konvencije data je definicija intelektualne svojine kao prava koja se odnose na: - književna, umetnička i naučna dela, - interpretacije umetnika i izvođača, fonograme i radio i TV emisije, - pronalaski u svim oblastima ljudske aktivnosti, - naučna otkrića, - industrijski dizajn, - fabričke, trgovačke i uslužne žigove, kao i trgovačka imena i trgovačke nazive, - zaštitu od nelojalne utakmice i sva druga prava vezana za intelektualnu aktivnost u industrijskoj, naučnoj, književnoj i umetničkoj oblasti.”¹⁾

Pojam intelektualna svojina označava stvaralaštvo uma, odnosno ovaj pojam pre svega obuhvata pronalaski, književna i umetnička dela, simbole, imena i slike koje se koriste u trgovini. Intelektualna svojina nije konkretno, materijalno vlasništvo nad nekim predmetom, već pravo odnosno skup ovlašćenja koje pravni poredak zemlje priznaje nosiocu prava intelektualne svojine. Ova prava imaju autori, pronalazači i ostali nosioci prava intelektualne svojine. Intelektualna svojina je unikatna i ona je plod lične kreativnosti i inovativnosti. To može biti bilo koja aktivnost iz bilo koje oblasti života: pronalazak iz bilo koje oblasti tehnike, ime pod kojim se prodaje proizvod ili nudi usluga, pesma, slika, film, i sl. Skoro u svakom pojedinačnom slučaju, intelektualna svojina stimuliše napredak, transformišući društvo i dodajući vrednost našem životu.

Intelektualna svojina je podeljena na dve kategorije: industrijsku svojinu i autorsko pravo.

- Industrijska svojina obuhvata patente za pronalaski, žigove, industrijski dizajn i geografske oznake i oznake porekla, i topografiju integrisanih kola.
- Autorsko pravo kao koncept nastaje u XVIII veku sa osnovnom idejom da se zaštite prava autora, jer su knjige preštampane bez odobrenja autora i bez plaćanja naknade autorima.

Autorsko pravo se prvo štitilo u štamparskoj industriji, a kasnije se proširilo i na sva ostala autorska dela. U okviru intelektualne svojine neki autori posebno izdvajaju baze podataka kao novu *sui generis* oblast intelektualne svojine.²⁾ Danas pojam autorsko pravo obuhvata zapravo autorsko pravo i srodna prava.

¹⁾ *Convention Establishing the World Intellectual Property Organization*, Internet adresa: <http://www.wipo.int/treaties/en/convention/>, 22.05.2016.

²⁾ Koumantas Georges, *Reflections on the Concept of Intellectual Property*, in: *Intellectual Property and Information Law*, Kluwer, 1998, pp. 41. Jehoram Tobias Cohen, *Copyright in*

Autorsko pravo i srodna prava

Izraz autorsko pravo karakterističan je za evropsko pravo. U anglosaksonskom pravu se koristi izraz kopirajt (copyright). Osnovna razlika između ova dva izraza je u tome što je autorsko pravo u suštini lično pravo autora bazirano na vezi između autora i njegovog dela, dok se kopirajt striktno odnosi na delo kao takvo. Autorsko pravo uključuje, ali se ne ograničava, na književna dela (kao što su romani, poezija i drame), naučna dela (monografije, članci, predavanja), filmove, muzička dela, umetnička dela (kao što su crteži, slike, fotografije, koreografije, skulpture, itd.), referentna dela, novine, reklame, mape, tehničke crteže, kompjuterske programe, baze podataka i delo arhitekture.

Zakoni u nekim zemljama definišu autorsko pravo kao pravo autora književnih, naučnih, stručnih i umetničkih dela.³⁾ Pored autorskog prava postoje i prava srodna autorskom pravu. Srodna prava odnose se na prava i obim pravne zaštite umetničkog izražaja, te zaštite organizacionih, poslovnih i finansijskih ulaganja u izvođenje, proizvodnju, distribuciju i radiodifuziju autorskih dela, a obuhvataju:

- prava umetnika – izvođača nad njihovim izvođenjem;
- prava proizvođača fonograma na njihovim fonogramima;
- prava filmskih producenata (proizvođača videograma) na njihovim videogramima;
- prava organizacija za radiodifuziju na njihovim emisijama;
- prava izdavača na njihovim izdanjima;
- prava proizvođača baza podataka na njihovim bazama podataka.

Izvor: https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B0_%D0%B

Zakon o autorskim i srodnim pravima (ZAISP) u Srbiji pod srodnim pravima obuhvata: „pravo interpretatora, pravo proizvođača fonograma, pravo filmskog producenta (proizvođača videograma), pravo proizvođača emisije, pravo proizvođača baze podataka, i pravo izdavača koje obuhvata dva osnovna prava: pravo prvog izdavača slobodnog dela (dela koje je u javnom domenu, a koje prethodno nije bilo izdato) i pravo izdavača

Non-Original Writings Past - Present - Future ?, in: Intellectual Property and Information Law, Kluwer, 1998, pp. 108.

³⁾ *Zakon o autorskim i srodnim pravima*, Službeni glasnik RS, br. 104/2009, 99/2011, 119/2012 i 29/2016 - odluka US.

štampanih izdanja na posebnu naknadu”⁴⁾ Autorsko pravo i srodna prava ključni su za ljudsko stvaralaštvo, jer pružaju autorima podsticaj u obliku priznanja i novčanih naknada, a s druge strane pružaju im određenu sigurnost da se njihova dela mogu distribuirati bez straha od neovlašćenog kopiranja ili piraterije, a ukoliko do toga dođe, osigurana im je određena zaštita autorskog prava.

Nosioci autorskih i srodnih prava

Nosiocima autorskog prava nazivaju se stvaraoci dela zaštićenih autorskim pravom i njihovi naslednici i pravni sledbenici. Nosioc autorskog prava je fizička osoba - autor - koja je stvorila originalnu intelektualnu tvorevinu (autorsko delo), koja ima originalnost i određenu formu. Autoru pripada autorsko pravo na njegovom delu činom stvaranja dela, bez ispunjavanja bilo kakvih formalnosti, kao što su registracija ili depozit dela. Autorom se smatra ličnost čije je ime, pseudonim ili znak na uobičajen način označen na primercima dela dok se ne dokaže suprotno. Ako je više autora učestvovalo u izradi dela radi se o koautorskom delu. Ako je tako ostvareno delo nedeljiva celina, koautorima koji su učestvovali u stvaranju dela svojim stvaralačkim doprinosom, pripada zajedničko autorsko pravo na stvorenom delu. Ovako formirana svojina nad autorskim pravom ima sve karakteristike zajedničke svojine. Ako dva ili više autora sastave svoja dela radi njihovog zajedničkog korišćenja, svaki od autora zadržava autorsko pravo na svom autorskom delu.

Nosioc srodnih prava može biti svaka fizička i pravna osoba, osim prava umetnika izvođača koje, po svojoj naravi, pripada fizičkoj osobi koja izvede delo iz književnog ili umetničkog područja ili izražaja folkloru.

Korisnik srodnih prava može biti: interpretator (glumac ili muzičar) za izvođenje autorskog dela, proizvođač zvučnih zapisa (na kasetama, kompakt diskovima, itd) za njihove snimke, i organizacija za radiodifuziju za njihove radio ili TV programe, filmski producent, proizvođač baze podataka, itd.

Sadržina autorskog prava

Sadržaj autorskog prava obično određuje nacionalna zakonska regulativa u ovoj oblasti, a obično je to zakon o autorskim i srodnim pravima.⁵⁾ Na osnovu ovog zakona „nosioci autorskog prava” imaju isključivo pravo da koriste ili ovlaste druge da koriste delo pod dogovorenim uslovima. Nosioc (nosioci) prava na delo može da zabrani ili odobri: njegovo reprodukovanje u svim oblicima, uključujući štampanje i zvučne zapise; njegovo javno izvođenje i saopštavanje javnosti; njegovo emitovanje; njegovo prevođenje na druge jezike; i njegovu adaptaciju, kao što je roman koji se transponuje u scenario za film. Mnogi tipovi dela, zaštićeni na osnovu zakona o autorskim i srodnim pravima, zahtevaju masovnu distribuciju, saopštavanje, i ozbiljno finansijsko investiranje za njihovo uspešno širenje i plasiranje (na primer, publikacije, zvučni zapisi i filmovi), stoga stvaraoci često ustupaju prava na svoja dela kompanijama koje će najbolje moći da razvijaju i plasiraju delo na tržištu, tražeći za uzvrat naknadu u obliku isplate i/ili autorskog honorara (naknada je zasnovana na procentu od prihoda koji donosi delo, ili paušalnoj naknadi).

⁴⁾ Ibidem.

⁵⁾ Ibidem.

Autorsko pravo se sastoji od:

- moralnih prava autora - štite lične i duhovne veze autora s njegovim delom,
- imovinskih prava autora - štite imovinske interese autora u pogledu korišćenja njegovih dela,
- drugih prava autora - štite ostale interese autora u pogledu njegovog dela.

Moralna prava autora obuhvataju:

- Pravo objavljivanja – autor ima pravo da odluči kada i kako će njegovo delo da postane pristupačno javnosti,
- Pravo na priznanje autorstva – autor ima pravo da bude priznat i označen kao autor dela (pravo paterniteta), i svaka ličnost koja javno koristi autorsko delo je dužna da na odgovarajući način naznači autora dela (na primer na grafičkom izdanju dela, na programu koncertne izvedbe dela i sl.), osim ako autor u pisanom obliku izjavi da ne želi da bude naveden.
- Pravo na poštovanje autorskog dela i čast ili ugled autora – autor ima pravo da se usprotivi svakom deformisanju, sakaćenju ili drugoj izmeni svojeg dela (pravo integriteta)⁶⁾ i svakom korišćenju dela koji ugrožava njegovu čast ili ugled (pravo na reputaciju) – pravo na suprotstavljavanje nedostojnom iskorišćavanju dela.
- Pravo pokajanja – autor ima pravo da opozove pravo korišćenja dela i da spreči njegovo daljnje korišćenje uz nadoknadu štete korisniku toga prava, ako bi daljnje korišćenje škodilo njegovoj časti ili ugledu. Time se uvažava činjenica da je autorsko delo odraz autorove ličnosti, iz čega sledi da se autoru daje pravna mogućnost da na specifičan način utiče na buduće korišćenje svojeg već objavljenog ili izdatog dela. Pravo pokajanja traje za života autora i on ga se ne može odreći.⁷⁾

Imovinska prava su isključiva prava autora, jer autor može da odobri ili zabrani korišćenje svog dela na bilo koji način. Time se potvrđuje apsolutnost (delovanje prema svima) autorskih imovinskih prava koja naročito obuhvataju pravo reprodukcije, pravo distribucije (stavljanja u saobraćaj), pravo saopštavanja javnosti te pravo prerade. Ona obuhvataju svaki oblik iskorišćavanja autorskog dela kod kojeg dolazi do izražaja potreba za zaštitom imovinskih interesa autora. Imovinska prava autora prava manifestuju se naročito kao:

6) 1) da se suprotstavlja izmenama svog dela od strane neovlašćenih lica; 2) da se suprotstavlja javnom saopštavanju svog dela u izmenjenoj ili nepotpunoj formi, vodeći računa o konkretnom tehničkom obliku saopštavanja dela i dobroj poslovnoj praksi; 3) da daje dozvolu za preradu svog dela. (čl.17.).

7) U Zakonu o autorskom i srodnim pravima ova prava su nabrojana kako sledi i pod ovim nazivima: pravo paterniteta, pravo na naznačenje imena, pravo objavljivanja, pravo na zaštitu integriteta dela (koje se sastoji od tri prava – zabrana izmena, suprotstavljavanje javnom saopštavanju dela u izmenjenoj ili nepotpunoj formi, dozvola prerade dela), pravo na suprotstavljavanje nedostojnom iskorišćavanju dela (to je ugrožavanje časti i ugleda autora), dok je pravo na pokajanje predviđeno ne u članovima koji regulišu moralna prava već u delu koji se odnosi na izdavački ugovor.

- pravo reprodukcije (pravo umnožavanja) – pravo izrade autorskog dela u jednom ili više primeraka, u celosti ili u delovima, neposredno ili posredno, privremeno ili trajno, bilo kojim sredstvima i u bilo kojem obliku.
- pravo distribucije (pravo stavljanja u saobraćaj)⁸⁾ i iznajmljivanje – pravo distribucije je isključivo pravo stavljanja u saobraćaj izvornika ili primeraka autorskog dela prodajom ili na koji drugi način. Iznajmljivanje označava davanje na korišćenje izvornika ili primeraka dela u ograničenom periodu, radi ostvarivanja neposredne ili posredne imovinske ili komercijalne koristi, kao i o pravu davanja primeraka dela u zakup.
- pravo saopštavanja autorskog dela javnosti obuhvata:
 - pravo javnog izvođenja (npr. izvođenje uživo na priredbi ili koncertu, recitovanjem ili sviranjem i pevanjem),
 - pravo javnog predstavljanje scenskih dela (npr. scenska izvedba dramskog dela u pozorištu)
 - pravo javnog prenošenja izvođenja ili predstavljanja (npr. kada se muzičko delo koje se javno izvodi uživo u koncertnoj dvorani, istovremeno saopštava javnosti izvan prostora te dvorane pomoću zvučnika ili na ekranu),
 - pravo javnog saopštavanja fiksiranog dela (npr. puštanje muzike s CD-a putem muzičkih linija i CD plejera),
 - pravo javnog prikazivanja,
 - pravo radiodifuzijskog emitovanja,
 - pravo radiodifuzijskog reemitovanja (slučaj kada se delo koje je primarno emitovala jedna organizacija za radiodifuziju istovremeno u celosti i u neizmijenjenom obliku reemituje putem kablovske mreže ili od strane druge organizacije za radiodifuziju),
 - pravo javnog saopštavanja radiodifuzijskog emitovanja (slučajevi javnog saopštavanja kao što su oni kada se u ugostiteljskom objektu javno pušta muzika s radija ili televizije bez naplate ulaznica),
 - pravo stavljanja na raspolaganje javnosti (pravo saopštavanja javnosti putem Interneta ili druge slične globalne digitalne mreže).
- pravo prerade - isključivo je pravo na prevođenje, prilagođavanje, muzičku obradu ili koju drugu prepravku autorskog dela.

Autor ima isključivo pravo da drugome dozvoli ili zabrani beleženje i umnožavanje svog dela u celosti ili delimično, bilo kojim sredstvima, u bilo kom obliku, na bilo koji trajni ili privremeni, posredni ili neposredni način. Delo se umnožava naročito, grafičkim postupcima, fotokopiranjem i drugim fotografskim postupcima kojima se postiže isti re-

8) Ovo pravo stavljanja u promet podrazumeva i obuhvata i:

- 1) nudenje primeraka dela radi stavljanja u promet;
- 2) skladištenje primeraka dela radi stavljanja u promet;
- 3) uvoz primeraka dela.

zultat, zvučnim ili vizuelnim snimanjem, izgradnjom dela arhitekture, smeštanjem dela u elektronskom obliku u memoriju računara. Umnožavanje dela postoji nezavisno od broja primeraka dela, tehnike kojom su umnoženi i trajnosti primeraka. Ako je autorsko delo računarski program, umnožavanjem se smatra i puštanje programa u rad na računaru.

Autor ima isključivo pravo da drugome zabrani ili dozvoli stavljanje u promet originala ili umnoženih primeraka svog dela, prodajom ili drugim načinom prenosa svojine. Stavljanje primeraka dela u promet obuhvata i:

- 1) nuđenje primeraka dela radi stavljanja u promet;
- 2) skladištenje primeraka dela radi stavljanja u promet;
- 3) uvoz primeraka dela.

Pravo autora na stavljanje primeraka dela u promet ne deluje prema onom vlasniku primerka dela koji je taj primerak legalno pribavio u Republici Srbiji od autora ili od autorovog pravnog sledbenika (iscrpljenje prava). Vlasnik može slobodno otuđiti primerak dela koji je legalno pribavio od autora ili autorovog pravnog sledbenika.

Takozvana prava autora prema vlasniku primerka autorskog dela su prava koja nose obeležja i imovinskih i moralnih prava, a ne mogu da se svrstaju ni u jednu od navedenih kategorija. Ona obuhvataju pravo sleđenja (Autor ima isključivo pravo da drugome zabrani ili dozvoli davanje originala ili umnoženih primeraka svog dela u zakup. Davanje u zakup, u smislu zakona, je davanje originala ili umnoženih primeraka dela drugome na korišćenje na ograničeno vreme u svrhu ostvarivanja neposredne ili posredne imovinske koristi. Ako autor ustupi proizvođaču fonograma, odnosno videograma svoje pravo on zadržava pravo na pravičnu naknadu od davanja u zakup primeraka autorskog dela (dela zabeleženog na video kaseti, audio kaseti, kompakt disku i sl.). Autor se ne može odreći prava na ovu naknadu. Pravo sleđenja se ne iscrpljuje prodajom ili drugim radnjama stavljanja u promet originala ili umnoženih primeraka dela. Autor nema isključivo pravo sleđenja ako je reč o:

- 1) građevinski realizovanom delu arhitekture;
- 2) delu primenjene umetnosti, realizovanom u vidu industrijskog ili zanatskog proizvoda;
- 3) delu koje je nastalo ili je umnoženo radi davanja u zakup kao isključivog oblika iskorišćavanja dela, ugovorenog između autora i vlasnika primerka dela.).

Vlasnik autorskih prava ima ekskluzivno pravo da reprodukuje delo zaštićeno autorskim pravom, da ga prerađuje i na osnovu toga stvara novo autorsko delo, da distribuira kopije autorskog dela, da izvodi autorsko delo ili ga predstavlja u javnosti. Svaka osoba koja neko od ovih prava koristi bez dozvole autora krši autorska prava autora, osim u slučajevima kada se to može kvalifikovati kao fer upotreba autorskog dela ili u slučajevima kada je autorsko pravo isteklo i autorsko delo je postalo javni domen.⁹⁾

⁹⁾ Overbeck Wayne, Belmas Genelle, *Major Principles of Media Law*, Stamford: Cengage Learning, 2011, p. 238.

Autorska dela

Autorsko delo je originalna intelektualna tvorevina iz književnog, naučnog i umetničkog područja koja ima individualni karakter, bez obzira na način i oblik izražavanja, vrstu, vrednost ili namenu. Prema tome, bitne karakteristike, da bi se neko delo smatralo autorskim, su:

- originalnost intelektualnog (kreativnog) ostvarenja, odnosno ostvarenja ljudskog duhovnog stvaralaštva – originalnost (izvornost) u smislu autorskog prava ne zahteva apsolutnu novost, već se traži tzv. subjektivna originalnost (izvornost), odnosno novost u subjektivnom smislu. Delo se smatra subjektivno originalnim ako autor ne oponaša drugo njemu poznato delo i nosi „lični pečat” autora.
- književno, naučno, stručno ili umetničko područje dela – navedena sintagma ima u autorskom pravu značajno šire značenje, nego što u teoriji književnosti znače književna dela, a u istoriji umetnosti umetnička dela.

Zaštitu autorskog prava uživaju izražaji, što podrazumeva vidljivu formu određene ideje koja se postiže pomoću različitih sredstava izražavanja, kao što su npr. pisana ili izgovorena reč, pokret tela, zvuk, kao različiti dvodimenzionalni ili trodimenzionalni oblik.

Autorska dela jesu naročito:

- jezična dela (pisana dela, govorna dela, računarski programi) - npr. romani, pesme, priručnici, novinski članci;
- muzička dela, s rečima ili bez reči;
- dramska i dramsko-muzička dela;
- koreografska i pantomimska dela;
- dela likovne umetnosti (s područja slikarstva, vajarstva i grafike), bez obzira na materijal od kojega su načinjena, te ostala dela likovnih umetnosti;
- dela arhitekture;
- dela primenjenih umetnosti i industrijskog dizajna;
- fotografska dela i dela proizvedena postupkom sličnim fotografskom;
- audiovizuelna dela (kinematografska dela i dela stvorena na način sličan kinematografskom stvaranju) - uglavnom filmovi;
- kartografska dela;
- prikazi naučne ili tehničke prirode kao što su crteži, planovi, skice, tabele i dr.

Prevodi, prilagodbe, muzičke obrade i druge prerade autorskog dela, koje su originalne intelektualne tvorevine individualnog karaktera, zaštićeni su kao samostalna autorska dela.

Prevodi službenih tekstova iz područja zakonodavstva, uprave i sudstva zaštićeni su osim ako su učinjeni radi službenog informisanja javnosti i kao takvi objavljeni.

Zbirke samostalnih autorskih dela, podataka ili druge građe kao što su enciklopedije, zbornici, antologije, elektronske baze podataka i sl., koje prema izboru ili rasporedu

sastavnih elemenata čine sopstvene intelektualne tvorevine njihovih autora, zaštićene su kao takve.

Narodne književne i umetničke tvorevine u izvornom obliku nisu predmetom autorskog prava, ali se za njihovo saopštavanje javnosti plaća naknada kao za saopštavanje javnosti zaštićenih autorskih dela.

Šta je to autorsko delo definiše svako nacionalno zakonodavstvo posebno, pa je to u Srbiji prema Zakonu o autorskim i srodnim pravima „originalna duhovna tvorevina autora, izražena u određenoj formi, bez obzira na njegovu umetničku, naučnu ili drugu vrednost, njegovu namenu, veličinu, sadržinu i način ispoljavanja kao i dopuštenost javnog saopštavanja njegove sadržine».¹⁰⁾

Ovaj Zakon posebno, kao autorska dela navodi:

- pisano delo (knjiga, brošura, članak, prevod, računarski program u bilo kom obliku njihovog izražavanja, uključujući i pripremni materijal za njihovu izradu i dr.);
- govorno delo (predavanja, govori, besede i dr.);
- dramsko, dramsko-muzičko, koreografsko i pantomimsko delo, kao i dela koja potiču iz folklora;
- muzičko delo, sa rečima ili bez reči;
- filmsko delo (kinematografska i televizijska dela);
- delo likovne umetnosti (slike, crteži, skice, grafike, skulpture i dr.);
- delo arhitekture, primenjene umetnosti i industrijskog oblikovanja;
- kartografsko delo (geografske i topografske karte);
- plan, skica, maketa i fotografija; i
- pozorišna režija.¹¹⁾

Ograničenja autorskih prava

U slučajevima iskorišćavanja autorskog dela na osnovu odredaba ovog zakona o ograničenju autorskog prava, moraju se navesti ime autora dela i izvor iz koga je delo preuzeto (izdavač dela, godina i mesto izdanja, časopis, novina, televizijska ili radio stanica gde je delo, odnosno odlomak dela izvorno objavljen ili neposredno preuzet i sl.).

U svakom konkretnom slučaju, obim ograničenja isključivih prava ne sme biti u suprotnosti sa normalnim iskorišćavanjem dela niti sme nerazumno vredati legitimne interese autora. Postoje slučajevi uspenzije isključivih prava i prava na naknadu. Bez dozvole autora i bez plaćanja autorske naknade objavljeno autorsko delo može se umnožavati i javno saopštavati radi sprovođenja postupka pred sudskim ili drugim državnim organima ili u svrhu obezbeđenja javne sigurnosti.

¹⁰⁾ Zakon o autorskim i srodnim pravima, čl. 2.

¹¹⁾ Ibidem.

Takođe, dozvoljeno je, u okviru izveštavanja javnosti putem štampe, radija, televizije i drugih medija o tekućim događajima, u obimu koji odgovara svrsi i načinu izveštavanja o tekućem događaju, bez dozvole autora i bez plaćanja autorske naknade:

- 1) umnožavanje primeraka objavljenih dela koja se pojavljuju kao sastavni deo tekućeg događaja o kome se javnost izveštava; a primenjuje se i na sve oblike javnog saopštavanja pomenutih dela
- 2) pripremanje i umnožavanje kratkih izvoda ili sažetaka iz novinskih i drugih sličnih članaka u pregledima štampe;
- 3) umnožavanje političkih, verskih i drugih govora održanih na javnim skupovima, u državnim organima, verskim ustanovama ili prilikom državnih ili verskih svečanosti;
- 4) slobodno korišćenje dnevnih informacija i vesti koje imaju prirodu novinskog izveštaja.

Dozvoljeno je bez dozvole autora i bez plaćanja autorske naknade za nekomercijalne svrhe nastave:

- 1) javno izvođenje ili predstavljanje objavljenih dela u obliku neposrednog poučavanja na nastavi;
- 2) javno izvođenje ili predstavljanje objavljenih dela na školskim priredbama, pod uslovom da interpretatori ne prime naknadu za svoje izvođenje i da se ne naplaćuju ulaznice;
- 3) javno saopštavanje emitovanih školskih emisija putem tehničkih uređaja unutar obrazovne ustanove.

Dozvoljeno je bez dozvole autora i bez plaćanja autorske naknade umnožavanje dela od strane javnih biblioteka, obrazovnih ustanova, muzeja i arhiva, samo za sopstvene arhivske potrebe, ako se delo umnožava iz sopstvenog primerka i ako takvim umnožavanjem ove institucije nemaju nameru da ostvare neposrednu ili posrednu imovinsku korist.

Uz opisano je dozvoljeno fizičkom licu da bez dozvole autora i bez plaćanja autorske naknade umnožava primerke objavljenog dela za lične nekomercijalne potrebe, čime nije isključena primena člana 208. stav 1. tač. 4. i 5. ZAISP.

Povredu prava predstavlja i:

- 4) zaobilaženje bilo koje efikasne tehnološke mere ili pružanje ili reklamiranje usluge kojom se to omogućava ili olakšava;
- 5) uklanjanje ili izmena elektronske informacije o pravima, ili stavljanje u promet, uvoz, emitovanje ili na drugi način javno saopštavanje autorskog dela ili predmeta srodno-pravne zaštite sa kojeg je elektronska informacija o pravima neovlašćeno uklonjena ili izmenjena, a da pri tom počinilac zna ili ima osnova da zna da time podstiče, omogućuje, olakšava ili prikriva povredu autorskog prava ili srodnog prava.

Član 208a. Nosioc prava koji koristi tehnološke mere prema odredbama ovog zakona dužan je da licima koja na osnovu odredbi ovog zakona o ograničenjima autorskog prava imaju zakoniti pristup primerku dela i predmetu srodnog prava, na njihov zahtev, u najkraćem mogućem roku, omogućiti da ostvare sadržajna ograničenja prava, izmenom ili

otklanjanjem tehnoloških mera ili na drugi način. Odredba stava 1. ovog člana ne primenjuje se na dela ili druge predmete zaštite koji su učinjeni dostupnim javnosti na osnovu dogovorenih ugovornih uslova na način koji omogućava pripadnicima javnosti da im pristupe sa mesta i u vreme koje sami odaberu. (st.2.)

Nosilac prava, uvoznik ili drugo lice koje je primenilo tehnološke mere ili koje ima ovlašćenje da ih otkloni mora na svakom primerku dela ili predmeta srodnog prava, izrađenom ili uvezenom u komercijalne svrhe, jasno i vidljivo da naznači upotrebu tehnoloških mera prema odredbama ovog zakona i da navede:

- 1) podatke o upotrebljenoj tehnološkoj meri i njenim učincima;
- 2) svoje ime, odnosno naziv i kontakt adresu za omogućavanje efikasnog ostvarivanja sadržajnog ograničenja prava iz stava 1. ovog člana.

Ako nosilac prava ne postupi u skladu sa odredbom stava 1. ovog člana, tvrdeći da ne postoje uslovi pod kojima je dozvoljeno iskorišćavanje dela, odnosno primerka srodnog prava na osnovu odredbi o ograničenjima autorskog i srodnih prava koji su propisani odredbama ovog zakona, lice koje hoće da ostvari sadržajna ograničenja prava može da podnese tužbu protiv nosioca prava i da zahteva pristup autorskom delu, odnosno predmetu srodnog prava i korišćenje u skladu sa odredbama ovog zakona koje se odnose na ograničenja autorskog prava.

Umnoženi primerci dela ne smeju se stavljati u promet niti koristiti za bilo koji drugi oblik javnog saopštavanja dela. Ovo se ne odnosi na:

- 1) snimanje izvođenja, predstavljanja i prikazivanja dela;
- 2) trodimenzionalnu realizaciju planova za dela likovne umetnosti;
- 3) građevinsku realizaciju dela arhitekture;
- 4) pravljenje nove građevine po uzoru na postojeću građevinu koja je autorsko delo;
- 5) računarske programe i elektronske baze podataka;
- 6) umnožavanje pisanih dela u obimu cele knjige, osim ako su primerci te knjige rasprodati najmanje dve godine;
- 7) umnožavanje notnih zapisa muzike, osim ručnim prepisivanjem.

Obeštećenje zbog korišćenja dela na način predviđen st. 1. i 2. ovog člana, autori imaju na osnovu odredaba člana 39. ZAISP.¹²⁾

12) Član 39. Kada se autorsko delo umnožava bez dozvole autora, shodno odredbama člana 46. st. 1. i 2. ovog zakona, autori dela za koja se, s obzirom na njihovu prirodu, može očekivati da će biti umnožavana fotokopiranjem ili snimanjem na nosače zvuka, slike ili teksta za lične nekomercijalne potrebe fizičkih lica (književna, muzička, filmska dela i dr.) imaju pravo na posebnu naknadu od uvoza, odnosno prodaje tehničkih uređaja i praznih nosača zvuka, slike i teksta za koje se opravdano može pretpostaviti da će biti korišćeni za takvo umnožavanje. Naknadu iz stava 1. ovog člana plaćaju proizvođači uređaja za tonsko i vizuelno snimanje, proizvođači uređaja za fotokopiranje ili drugih uređaja sa sličnom tehnikom umnožavanja, proizvođači praznih nosača zvuka, slike i teksta, i solidarno sa njima uvoznici uređaja za tonsko i vizuelno snimanje, uređaja za fotokopiranje ili drugih uređaja sa sličnom tehnikom umnožavanja i praznih nosača zvuka, slike i teksta, osim ako se radi o uvozu malih količina namenjenih za privatno i nekomercijalno korišćenje, kao deo ličnog prtljaga. (st.2.)

Ako se uređaji i predmeti iz stava 1. ovog člana ne proizvode u Republici Srbiji, naknadu plaća uvoznik.

Obaveza plaćanja naknade iz stava 1. ovog člana nastaje:

- 1) pri prvoj prodaji u Republici Srbiji ili uvozu u Republiku Srbiju, novih uređaja za tonsko i vizuelno snimanje;
- 2) pri prvoj prodaji u Republici Srbiji ili uvozu u Republiku Srbiju, praznih nosača zvuka, slike i teksta;
- 3) pri prvoj prodaji u Republici Srbiji ili uvozu u Republiku Srbiju, novih uređaja za fotokopiranje ili drugih uređaja sa sličnom tehnikom umnožavanja.

U slučaju umnožavanja autorskih dela fotokopiranjem ili sličnom tehnikom, pored prava na naknadu iz stava 1. ovog člana autor ima pravo i na naknadu od pravnog ili fizičkog lica koje pruža usluge fotokopiranja uz naknadu.

Lica iz stava 2. ovog člana ne plaćaju naknadu za:

- 1) tehničke uređaje i prazne nosače zvuka, slike i teksta ako su oni namenjeni izvozu;
- 2) tehničke uređaje koji se uobičajeno ne koriste za umnožavanje autorskih dela za lične, nekomercijalne potrebe (na primer, studijska oprema i uređaji, diktafoni i sl.);
- 3) prazne nosače zvuka, slike i teksta primenljive isključivo uz tehničke uređaje iz stava 6. tačka 2. ovog člana;
- 4) tehničke uređaje i prazne nosače zvuka, slike i teksta koje potencijalni obveznik plaćanja naknade kupuje u drugoj državi ili carinskoj teritoriji, ako se oni neposredno isporučuju u drugu državu ili carinsku teritoriju ili ako ih potencijalni obveznik plaćanja naknade posle sprovedenog odgovarajućeg carinskog postupka otprema sa teritorije Republike Srbije;
- 5) računare, računarsku opremu, komponente i računarske memorije, izuzev ako neki od tih uređaja nije izričito naveden u listi iz stava 12. ovog člana.

Obveznik plaćanja posebne naknade koji je platio posebnu naknadu za uređaje i predmete sa liste iz stava 12. ovog člana, koji su kasnije otpremljeni sa teritorije Republike Srbije, ima pravo na vraćanje plaćene posebne naknade.

Lica iz st. 2. i 5. ovog člana dužna su, na zahtev organizacije za kolektivno ostvarivanje autorskog i srodnih prava, da dostave informacije o tipu i broju prodatih, odnosno uvezenih uređaja ili nosača zvuka, slike i teksta, kao i informacije o broju učinjenih fotokopija, kao osnov za izračunavanje naknade. Informacije dobijene na ovaj način, organizacija može koristiti samo za obračunavanje naknade i ne sme ih koristiti u druge svrhe.

Naknade iz st. 1. i 5. ovog člana su pravične naknade pri čijem određivanju se uzima u obzir verovatna šteta koja autoru nastaje kada se njegovo delo bez njegovog odobrenja umnožava za lične nekomercijalne potrebe, primena tehničkih mera zaštite kao i druge okolnosti koje mogu uticati na pravilno odmeravanje iznosa posebne naknade.

Autori mogu ostvariti svoje pravo na naknadu iz st. 1. i 5. ovog člana samo preko organizacije za kolektivno ostvarivanje autorskog i srodnih prava.

Autor se ne može odreći prava na posebnu naknadu iz st. 1. i 5. ovog člana. Pravo na posebnu naknadu ne može biti predmet odricanja, raspolaganja za života i prinudnog izvršenja.

Listu tehničkih uređaja i predmeta za koje postoji obaveza plaćanja posebne naknade prema uslovima iz st. 1 - 10. ovog člana utvrđuje Vlada (u daljem tekstu: uređaj i predmet sa liste Vlade).

U slučaju sumnje da li se za neki uređaj ili predmet sa liste Vlade koji ima više funkcija plaća posebna naknada, postojanje obaveze plaćanja posebne naknade utvrđuje se na osnovu prevashodne namene uređaja ili predmeta.

Ako je autorsko delo računarski program, dozvoljeno je licu koje je na zakonit način pribavilo primerak računarskog programa da, radi sopstvenog uobičajenog namenskog korišćenja programa, bez dozvole autora i bez plaćanja autorske naknade:

- 1) smešta program u memoriju računara i pušta program u rad;
- 2) otklanja greške u programu, kao i da vrši druge neophodne izmene u njemu koje su u skladu sa njegovom svrhom, ako ugovorom nije drukčije određeno;
- 3) načini jedan rezervni primerak programa na trajnom telesnom nosaču;
- 4) izvrši dekompilaciju programa isključivo radi pribavljanja neophodnih podataka za postizanje interoperabilnosti tog programa sa drugim, nezavisno stvorenim programom ili određenom računarskom opremom, pod uslovom da taj podatak nije bio na drugi način dostupan i da je dekompilacija ograničena samo na onaj deo programa koji je neophodan za postizanje interoperabilnosti.

Podatak dobijen radnjom iz tačke 4. ne sme se saopštavati drugima ili koristiti za druge svrhe, posebno za stvaranje ili plasman drugog računarskog programa kojim bi se povredilo autorsko pravo na prvom. Ovu radnju može izvršiti neposredno lice koje je na zakonit način pribavilo primerak računarskog programa ili drugo stručno lice koje radi po njegovom nalogu.

Dozvoljeno je bez dozvole autora i bez plaćanja autorske naknade privremeno umnožavanje autorskog dela, pod sledećim uslovima:

- 1) umnožavanje je prolazno ili slučajno;
- 2) umnožavanje čini sastavni i bitni deo tehnološkog procesa;
- 3) svrha umnožavanja je da omogući prenos podataka u računarskoj mreži između dva ili više lica preko posrednika, ili da omogući zakonito korišćenje autorskog dela i
- 4) umnožavanje nema zaseban ekonomski značaj.

Dozvoljeno je bez dozvole autora i bez plaćanja autorske naknade umnožavanje, kao i drugi oblici javnog saopštavanja kratkih odlomaka autorskog dela (pravo citiranja), odnosno pojedinačnih kratkih autorskih dela, pod sledećim uslovima:

- 1) da je delo objavljeno;

- 2) da se pomenuti delovi, odnosno kratka dela, bez izmena, integrišu u drugo delo ako je to neophodno radi ilustracije, potvrde ili reference, uz jasnu naznaku da je reč o citatu i u skladu sa dobrim običajima;
- 3) da se na pogodnom mestu navede ko je autor citiranog dela, koji je naslov citiranog dela, kada je i gde je citirano delo objavljeno, odnosno izdato, ukoliko su ti podaci poznati.

Organizaciji za radiodifuziju koja ima dozvolu za emitovanje dela, dozvoljeno je bez dozvole autora i bez plaćanja autorske naknade da snimi sopstvenim sredstvima to delo na nosač zvuka ili nosač slike, odnosno nosač zvuka i slike radi emitovanja u sopstvenoj emisiji. Ovaj snimak dela mora biti izbrisan najdocnije u roku od 90 dana po emitovanju dela. Snimak može biti sačuvan u zvaničnoj javnoj arhivi ako ima dokumentarnu vrednost.

Delo snimljeno u skladu sa opisnim okolnostima ne sme se ponovo emitovati bez dozvole autora.

Dozvoljeno je bez dozvole autora i bez plaćanja autorske naknade dvodimenzionalno umnožavanje, stavljanje u promet tako umnoženih primeraka, kao i drugi oblici javnog saopštavanja dela koja se trajno nalaze izložena na ulicama, trgovima i drugim otvorenim javnim mestima.

Za potrebe izrade kataloga javnih izložbi ili javnih prodaja dozvoljeno je bez dozvole autora i bez plaćanja autorske naknade odgovarajuće umnožavanje izloženih dela i stavljanje u promet tako umnoženih primeraka.

U prodavnicama, na sajmovima i drugim mestima gde se demonstrira rad uređaja za snimanje, reprodukovanje i prenos zvuka i slike, dozvoljeno je bez dozvole autora i bez plaćanja autorske naknade umnožavanje dela na nosač zvuka i slike, javno saopštavanje dela sa tog nosača, kao i javno saopštavanje dela koje se emituje, ali samo u meri u kojoj je to neophodno za demonstriranje rada uređaja. Snimci koji se načine na ovaj način moraju se bez odlaganja brisati.

Za potrebe osoba sa invaliditetom, dozvoljeno je bez dozvole autora i bez plaćanja autorske naknade, umnožavanje i stavljanje u promet autorskog dela, ako to delo ne postoji u traženom obliku, ako je njegova upotreba u direktnoj vezi sa invaliditetom tih osoba i u obimu koji zahteva određena vrsta invaliditeta i ako to umnožavanje i stavljanje u promet nije učinjeno radi ostvarivanja posredne ili neposredne imovinske koristi.

Dozvoljena je slobodna prerada objavljenog autorskog dela ako se radi o:

- 1) parodiji ili karikaturi, ako to ne stvara zabunu ili ne može dovesti do stvaranja zabune u pogledu izvora dela;
- 2) preradi dela za lične potrebe koja nije namenjena i nije dostupna javnosti;
- 3) preradi u vezi sa dozvoljenim korišćenjem dela, koja je prouzrokovana samom prirodom ili načinom tog korišćenja.

Ovlašćeni korisnik objavljene baze podataka ili njenog umnoženog primerka može slobodno da umnožava ili preradi tu bazu podataka ako je to potrebno radi pristupa njenom sadržaju i redovnog korišćenja tog sadržaja. Ako je korisnik ovlašćen samo

za deo baze podataka, dozvoljeno mu je umnožavanje i prerada samo tog dela. Odredbe ugovora koje su u suprotnosti sa opisanim su ništave.

Objavljena dela koja predstavljaju nebitan sastojak u odnosu na glavno delo u koje su uključena ili u odnosu na stvar sa kojom se zajedno koriste, u slobodnoj su upotrebi pri iskorišćavanju takvog glavnog dela ili takve stvari.

Bez dozvole autora, a uz obavezu plaćanja autorske naknade, dozvoljeno je, u obliku zbirke namenjene nastavi, ispitu ili naučnom istraživanju, umnožavanje na papiru ili sličnom nosaču, putem fotokopiranja ili bilo kojeg oblika fotografske ili slične tehnike koja daje slične rezultate, odlomaka objavljenih autorskih dela, pojedinačnih kratkih objavljenih autorskih dela u oblasti nauke, književnosti i muzike ili pojedinačnih objavljenih autorskih dela fotografije, likovne umetnosti, arhitekture, primenjene umetnosti, industrijskog i grafičkog dizajna i kartografije ako se radi o objavljenim delima više različitih autora, osim ako to autor izričito ne zabrani. Ovo se ne odnosi na notni zapis muzike.

Izvor: <http://www.rtvforum.net/thread-182-page-3.html>.

Bez dozvole autora, a uz obavezu plaćanja autorske naknade, dozvoljeno je u sredstvima javnog obaveštavanja umnožavanje, stavljanje u promet primeraka, kao i drugi oblici javnog saopštavanja članaka koji su objavljeni u drugim sredstvima javnog obaveštavanja, pod uslovom da se ti članci odnose na tekuća ekonomska, politička ili verska pitanja, a da autor to nije izričito zabranio.

Bez dozvole autora, a uz obavezu plaćanja autorske naknade, dozvoljeno je trodimenzionalno umnožavanje dela koja su trajno izložena na ulicama, trgovima i drugim otvorenim javnim mestima, kao i stavljanje u promet tih primeraka, osim ako se:

- 1) primerak dela skulpture dobija otiskom iz originalnog kalupa iz kojeg je dobio i primerak koji je trajno izložen na otvorenom javnom mestu ili iz kalupa koji je načinjen otiskivanjem sa primerka dela skulpture;
- 2) pravi nova građevina po uzoru na postojeću građevinu;
- 3) proizvod oblikuje prema delu primenjene umetnosti.

U Krivičnom zakoniku RS članom 199 rešeno je pitanje neovlašćenog iskorišćavanja autorskog dela ili predmeta srodnog prava. Grupa krivičnih dela protiv intelektualne svojine koja je posebno propisana i obuhvaćena Konvencijom o visokotehnološkom kriminalu, sadržana je u Krivičnom zakoniku u okviru XX glave i pripada domenu Tužilaštva za borbu protiv visokotehnološkog kriminala, u skladu sa članom 3. Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa za borbu protiv visokotehnološkog kriminala. U grupu krivičnih dela protiv intelektualne svojine spadaju sledeća dela: Povreda moralnih prava autora i interpretatora (član 198. KZ), Neovlašćeno iskorišćavanje autorskog dela ili predmeta srodnog prava (član 199. KZ), Neovlašćeno uklanjanje ili menjanje elektronske informacije o autorskim ili srodnim pravima (član 200. KZ), Povreda pronalazačkog prava (član 201. KZ) i Neovlašćeno korišćenje tuđeg dizajna (član 202. KZ). U ovom segmentu biće predstavljeno u praksi najzastupljenije krivično delo - Neovlašćeno iskorišćavanje autorskog dela ili predmeta srodnog prava, s obzirom da je piraterija sa pojavom i razvojem računarske tehnologije doživela ekspanziju i poprimila globalne razmere.

Krivično delo čini lice koje objavi, snimi, umnoži, ili na drugi način javno saopšti u celini ili delimično autorsko delo, interpretaciju, fonogram, videogram, emisiju, računarski program ili bazu podataka, a koje se za učinjeno delo kažnjava zatvorom do tri godine. Istom kaznom kažnjava se i lice koje stavi u promet ili u nameri stavljanja u promet drži neovlašćeno umnožene ili neovlašćeno stavljenе u promet primerke autorskog dela, interpretacije, fonograma, videograma, emisije, računarskog programa ili baze podataka. Ako se prethodan dva oblika dela čine u nameri pribavljanja imovinske koristi za sebe ili drugog, propisana je kazna zatvora od šest meseci do pet godina. Lice koje proizvede, uveze, stavi u promet, proda, da u zakup, reklamira u cilju prodaje ili davanja u zakup ili drži u komercijalne svrhe uređaje ili sredstva čija je osnovna ili pretežna namena uklanjanje, zaobilaženje ili osujećivanje tehnoloških mera namenjenih sprečavanju povreda autorskih i srodnih prava, ili ko takve uređaje ili sredstva koristi u cilju povrede autorskog ili srodnog prava, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine. Predmeti iz prethodno navedena tri oblika vršenja ovog krivičnog dela će se oduzeti i uništiti.

Radnja krivičnog dela je alternativno postavljena, kao neovlašćeno objavljivanje, snimanje i umnožavanje, odnosno saopštavanje na drugi način autorskog dela, interpretacije, fonograma, videograma, emisije, računarskog programa ili baze podataka.

Snimanje predstavlja pravljenje fotografskog ili drugačijeg snimka autorskog dela, interpretacije, fonograma, videograma, emisije, računarskog programa ili baze podataka, dok je umnožavanje pravljenje kopija pobrojanih predmeta, pri čemu za postojanje krivičnog dela nije značajan broj kopija, ali navedeno jeste značajno sa aspekta nadležnosti

za postupanje u ovom krivičnom delu, u smislu člana 3. Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u borbi protiv visokotehnološkog kriminala.¹³⁾

U stavu 2. ovog člana propisana je radnja koja se nadovezuje na stav 1., a manifestuje se u stavljanju u promet ili neovlašćenom držanju u nameri stavljanja u promet svih navedenih predmeta, pri čemu se pod pojmom stavljanje u promet podrazumeva njihovo činjenje dostupnim javnosti, kroz prodaju, razmenu, rasturanje, poklanjanje, itd.

Učinilac ovog krivičnog dela može biti svako lice, s obzirom da za njegovo izvršenje nisu potrebna specijalizovana znanja iz oblasti računarstva.

Piraterija je veoma unosna, jer prihod od prodaje znatno prevazilazi iznos sredstava koja su uložena, a u praksi smo se do sada sreli sa nekoliko izvršilaca koji su, baveći se ovim vidom kriminalnih aktivnosti, ostvarili velike prihode. Sa povećanjem broja korisnika Interneta i uvođenjem većih brzina Internet protoka, pirati su svoje delovanje preselili na Internet, o čemu govori veliki broj sajtova sa kojih se mogu naručiti piratska izdanja novih filmova ili kompjuterskih igara. Sve češće kod izvršilaca ovih krivičnih dela ne možemo fizički pronaći piratske kopije, već oni po porudžbini navedene sadržaje preuzimaju sa Interneta i zatim ih prodaju naručiocima. Tokom 2008. godine, Tužilaštvu za borbu protiv visokotehnološkog kriminala podneto je 319 krivičnih prijava protiv 332 lica zbog izvršenja ukupno 379 krivičnih dela koja se odnose na povredu intelektualne svojine, a ukupno su oduzeta 131.232 optička diska i 50 tehničkih uređaja. Imajući u vidu opisano stanje kriminaliteta, postignut je dogovor sa istražnim odeljenjem Višeg suda u Beogradu da se u cilju što efikasnijeg rešavanja ovih predmeta primenjuje postupak za kažnjavanje i izricanje presude od strane istražnog sudije, saglasno članu 455. Zakonika o krivičnom postupku. Ova posebna krivičnoprocesna forma se primenjuje kada je to opravdano, a naročito se uzima u obzir ranija osuđivanost osumnjičenih lica i motivi za izvršenje krivičnog dela.¹⁴⁾

Činjenica koja u velikoj meri doprinosi raširenosti ovog krivičnog dela jeste da građani nemaju predstavu o visini štete koju ono nanosi. Kupujući jeftine piratske diskove, građani veruju da uskraćuju prihod moćnim softverskim kompanijama poput Majkrosofta, odnosno holivudskoj filmskoj industriji. Istina je, međutim, sasvim drugačija. Prema studiji Međunarodne analitičarske kuće IDC (engl. International Data Corporation), tokom 2007. godine stopa piraterije u Srbiji iznosila je 76% i opala je za oko 2% u odnosu na 2006. godinu. Procenjuje se da je zbog ovako visoke stope piraterije domaća ekonomija pretrpela gubitke od 72 miliona dolara, uglavnom kroz nenaplaćena poreska potraživanja.¹⁵⁾

¹³⁾ Grupa autora: „Priručnik za istragu krivičnih dela u oblasti visokotehnološkog kriminala”, str. 133.

¹⁴⁾ Komlen-Nikolić, L.; Gvozdenović, R.; Radulović, S.; Milosavljević, A.; Jeković, R.; Živković, V.; Živanović, S.; Reljanović, M.; Aleksić, I.: „Suzbijanje visokotehnološkog kriminala”, str. 117.

¹⁵⁾ „Softverska piraterija oštetila budžet za 72 miliona dolara”, Danas, 09.05.2008.; <http://www.danas.rs/vesti/ekonomija/softverska_piraterija_ostetila_budzet_za_72_miliona_dolara.4.html?news_id=92482> (May 10, 2009); citirano prema: *Ibid.*, str. 118-119.

Izvršiocima krivičnih dela protiv intelektualne svojine sudovi najčešće izriču uslovne kazne zatvora, mada je u 2008. godini Posebno odeljenje Okružnog suda u Beogradu osudilo dvojicu izvršilaca na zatvorske kazne, i to okrivljenog Ž. D. presudom K1 16/08 na kaznu zatvora u trajanju od šest meseci, a okrivljenog M. J. presudom K1 17/08 na kaznu zatvora u trajanju od jedanaest meseci. Ova lica su bila višestruki povratnici, a ranije su osuđivani isključivo zbog izvršenih krivičnih dela protiv intelektualne svojine.¹⁶⁾

Interesantan je i primer presude Okružnog suda u Beogradu K1 VTK broj 19/08, kojom su okrivljeni J. Ž. i M. S. osuđeni na uslovnu kaznu zatvora u trajanju od šest meseci sa rokom proveravanja od dve godine, jer su u periodu od 21. juna 2005. godine do kraja novembra 2007. godine, u prostorijama preduzeća *Excalibur net DOO Kraljevo* putem bežične Internet mreže, neovlašćeno stavili u promet preko 500 primeraka autorskih dela – filmova, muzike i softvera, u nameri da time pribave sebi imovinsku korist, na taj način što su na FTP servere preduzeća *Excalibur net DOO Kraljevo* postavljali autorska dela – filmove, muziku, računarske programe i druge multimedijalne sadržaje i korisnicima Internet usluga koje je pružalo njihovo preduzeće, za mesečnu naknadu od 10 do 20 evra, omogućavali da preuzimaju navedene sadržaje.¹⁷⁾

U ovom delu, pod nazivom *Primena materijalnog krivičnog prava u oblasti ICT*, predstavljena su krivična dela protiv bezbednosti računarskih podataka, kao i krivična dela iz drugih oblasti, koja su obuhvaćena Konvencijom Saveta Evrope o visokotehno-loškom kriminalu (samim tim kvalifikovana kao dela iz ove oblasti) i pri tome, kao takva, veoma česta u nacionalnoj i uporednoj praksi. Da bi se celovito sagledao i analizirao materijalni krivično-pravni okvir koji se odnosi na dela vezana za zloupotrebu ICT, potrebno je analizirati i usklađenost domaćeg materijalnog krivičnog prava sa odredbama Konvencije, i na taj način dati odgovor na pitanje koliko su zahtevi Konvencije ispunjeni. Imajući u vidu činjenicu da je što potpunija implementacija Konvencije potrebna za što uspešniju borbu protiv ICT kriminala, u narednom delu je prikazan stepen usklađenosti krivičnih dela iz ove oblasti propisanih u Krivičnom zakoniku sa odredbama Konvencije.

¹⁶⁾ *Ibid.*

¹⁷⁾ *Ibid.*

KRŠENJE AUTORSKIH PRAVA U SAJBER PROSTORU

RAZMENA FAJLOVA (PEER TO PEER FILESHARING)

Razmena fajlova u sajber prostoru danas predstavlja najčešći oblik ugrožavanja autorskih prava. Poznat je slučaj „Napster” iz 2000.g. Napster je kao „peer to peer” servis za razmenu muzičkih fajlova omogućio milionima korisnika da razmenjuje uglavnom autorskim pravima zaštićene muzičke fajlove. Ovo je naravno izazvalo brojne sudske sporove, Napster je bankrotirao, ali se broj ovakvih servisa u sajber prostoru uvećao do neslučenih razmera. Ovi servisi danas ne nude samo muzičke fajlove, već i sve druge fajlove, od fajlova muzičkih zapisa, video zapisa, filmova, pa sve do fajlova razne vrste softvera, odnosno kompjuterskih programa.

Izvor: http://webpages.scu.edu/ftp/ncomaratta/musicpirating_napster.html.

Kompanija Apple je 2003.g. uz dogovor sa kompanijama iz muzičke industrije i uz poštovanje autorskih prava, postavila svoj servis za razmenu muzičkih fajlova „iTune” namenjen korisnicima „iPoda” - muzičkih plejera, „iPhona” – mobilnog telefona, a danas i „iPada” – tablet kompjutera, on se odvija pod posebnim uslovima zaštite i svaka razmena ili prodaja vrši se uz naknadu.

Kompanija Google je organizovala digitalnu biblioteku knjiga u okviru koje se nalazi ogroman broj digitalizovanih knjiga, ali kompanija nije imala odobrenje od velikog broja autora za digitalizaciju njihovih knjiga pa je u sporu koji su vodili izdavači protiv Google-a tokom 2011.g. sud odlučio da je Google dužan da nadoknadi troškove autorima.¹⁸⁾

U aktuelnom momentu postoje najrazličitiji servisi na internetu i mnogi od njih su anonimizirani ili su uspostavljeni putem i uz pomoć anonimizirajućih softvera i hardverske podrške u cilju plasiranja autorskih sadržaja na internet. Najeklatantniji primeri su: servis popcorn¹⁹⁾ ili drugi servisi koji strimuju (pružaju mogućnost gledanja korišćenjem karakteristika broadbenda – velikog opsega Interneta), ili servisi koji opslužuju višedi-

¹⁸⁾ Overbeck Wayne, Belmas Genelle, *op.cit*, p. 281.

¹⁹⁾ Onlajn <https://popcorn-time-online.io/> ili desktop instalaciona verzija <http://popcorn-time.to/> poslednji put pristupljeno 1.06.2016.god.

menzionalno potrebe korisnika ovakvih ili sličnih usluga – mikro torent²⁰⁾ (µTorrent) i u okviru njega projekat Maelstrom ili azureus Vuze, pružajući višestruke usluge ovog tipa.

Upravljanje digitalnim pravima

Upravljanje digitalnim pravima (Digital rights management, DRM)²¹⁾ je termin koji označava tehnologije kojima se kontroliše pristup informacijama u digitalnom svetu od strane izdavača, odnosno vlasnika autorskih prava kako bi se ograničilo korišćenje digitalnih sadržaja. To je samo jedan oblik zaštite autorskih prava i predstavlja digitalno zaključavanje intelektualne svojine da ne bi bila ukradena. Tipičan praktičan primer digitalnog upravljanja pravima je *iTunes* američke kompanije Apple. Ovakav vid upravljanja digitalnim sadržajem podržan je nizom međunarodnih pravnih akata. U tehnološkom smislu upravljanje digitalnim pravima obezbeđuje kontrolu nad korišćenjem digitalnih medija ograničavanjem pristupa, kopiranja ili konverzije u druge formate od strane krajnjeg korisnika. Protivnici koncepta upravljanja digitalnim pravima iznose argument da se tim vidom digitalne kontrole onemogućavaju korisnici da čine nešto što je potpuno u skladu sa zakonom: npr. da prave kopije CD-a ili DVD-a za svoje potrebe, da pristupaju radovima u javnom domenu, da koriste materijale za istraživanja i u obrazovne svrhe, u skladu sa fer upotrebom. Ovim argumentima brani se teza da je upravljanje digitalnim pravima u suprotnosti sa važećim propisima o autorskim pravima.

Važno je istaći razliku između analognih i digitalnih snimaka. Analognim audio ili video snimcima na pločama, magnetnim trakama, audio ili video kasetama skladišti se signal kao neprekidni talas za razliku od digitalnog signala (bilo kao audio ili kao video signal) koji se danas koristi, a koji se zapravo sastoji od podataka, kao jedan vid kombinacija brojeva: jedinica i nula.

U slučaju analognog snimanja radi se o fizičkom snimanju na medijum (ploču ili kasetu), a u slučaju digitalnog snimanja radi se o upisivanje podataka u neki vid kompjuterske memorije. Analogni mediji ne mogu se kopirati bez gubitka kvaliteta, a kvalitet se kod analognih medija gubi i samim normalnim korišćenjem, dok se digitalni snimci mogu kopirati bez gubitka kvaliteta, a oni ne gube na kvalitetu usled korišćenja. Analogne snimke moguće je konvertovati u digitalne snimke jednostavnim postupkom od strane svakakog korisnika kompjutera.

Tehnologije upravljanja digitalnim pravima koriste se pre svega u industriji zabave (muzika, video, e-knjige, kompjuterske igrice, TV i Radio emitovanje, itd.). Ova tehnologija se zasniva na ugovorima sa ograničenim licencama na koje korisnici moraju da pristanu da bi imali pristup određenom web sajtu ili da bi preuzeli odgovarajući softver. Ovom tehnologijom se kontroliše pristup i reprodukcija online informacija, pa čak i njihovo kopiranje za ličnu upotrebu.

²⁰⁾ Pogledati internet adresu: <http://www.utorrent.com/intl/en/> poslednji put pristupljeno 1.06.2016.god.

²¹⁾ Pogledati internet adresu: https://en.wikipedia.org/wiki/Digital_rights_management poslednji put pristupljeno 1.06.2016.god.

Javni domen

Pitanje javnog domena, odnosno javnog vlasništva je jedno od najčešće raspravljanih pitanja u vezi sa intelektualnom svojinom. Danas javni domen označava javno vlasništvo intelektualne svojine. To je pravni institut anglosaksonskog prava i označava znanje i inovacije u odnosu na koje nijedna osoba, ili drugi pravni subjekt ne može (ili ne želi) da uspostavi ili održava vlasničke interese, pa ovakva autorska dela i inovacije čine deo opšteg kulturnog i intelektualnog nasleđa čovečanstva koje u principu svako može da koristi ili iskorišćava²²⁾. U istorijskom smislu javni domen je prethodio zaštiti intelektualne svojine. Prvo su sva kulturna i naučna dela predstavljala javni domen, pa se tek razvojem štamparske industrije i tržišta donose pravni propisi o zaštiti autorskih prava. Pojam javnog domena uobličen je krajem XIX veka. Viktor Igo, francuski književnik, 1878. g. je odredio dva glavna obeležja javnog domena: prvo da delo nakon što ga autor objavi nije više jedino njegovo vlasništvo već pripada i ljudskom duhu, postaje društveno javno dobro, i drugo da je sigurna sudbina dela da jednog dana postane javno dobro. Bernska konvencija iz 1886. g. poziva se na javni domen kome pripadaju dela koja nemaju više autorsko pravnu zaštitu.²³⁾ Javni domen kao argument koriste mnogi kritičari sadašnjeg sistema zaštite intelektualne svojine. Pitanjem javnog dobra bavi se Svetska organizacija za intelektualnu svojinu, kao i mnogi političari i vlade. Mnogi projekti digitalizacija kulturnog nasleđa baziraju se na javnom domenu.²⁴⁾ Nikakva dozvola nije potrebna da bi se koristio ili kopirao, odnosno distribuirao materijal koji je deo javne svojine bez obzira na svrhu ili namenu kako privatnu tako i komercijalnu (industrijsku). To se možete činiti potpuno besplatno, bez plaćanja prava na korišćenje, trajni, ili privremeni zakup licence i slično. Javni domen se može definisati i kao suprotnost raznim oblicima zaštite intelektualne svojine, javni domen stoji nasuprot zaštićenim robnim markama (kod nas je prihvaćen termin „žig”), patentima i slično. Za materijal pod „javnim vlasništvom” nema zakona koji ga čuva od korišćenja od strane članova društva. Može se reći da materijal koji je predmet javne svojine služi kao osnov za novi kreativan rad.

Prilikom definisanja pojma javnog vlasništva odnosno javne svojine može se reći da da je to ono što pripada svim ljudima. Kod korišćenja dela koji je deo javnog domena nema ni obaveze pozivanja na originalnog autora, iako se to smatra učtivim i fer odnosom. Međutim, treba imati na umu da iako je dozvoljena kreativna upotreba dela u javnom vlasništvu, kao i njegovo, menjanje, unapređivanje i/ili inkorporacija u druga dela, to ne znači da i novo delo koje može nastati tom prilikom predstavlja javnu svojinu, ono može da sadrži i delove koji spadaju pod domen zaštite autorskih prava, to jeste može biti vlasništvo autora koji ga je stvorio, te ukoliko nije jasno naznačeno da i to novo delo autor stavlja u javno vlasništvo treba pretpostaviti da postoje neka zadržana prava. Autorska prava centralnu pažnju poklanjaju eksploataciji rada, ali nikada ne regulišu sam pristup i upotrebu dela dok je kod javnog domena u prvom planu mogućnost intelektualnog pri-

²²⁾ Javno vlasništvo, Internet adresa: <http://sr.wikipedia.org/>, 6.11.2010.g.

²³⁾ Dusollier Séverine, *Scoping Study on Copyright and Related Rights and the Public Domain*, WIPO, 2010, Internet adresa: http://www.wipo.int/ip-development/en/agenda/pdf/scoping_study_cr.pdf, 6.11.2014.

²⁴⁾ Ibidem.

stupa delima u javnom domenu.²⁵⁾ Autorska prava bi trebala da ostvare fer balans između prava autora da kontroliše širenje svoga dela i javnog interesa da se delo što više širi i budu dostupno što većem broju ljudi.²⁶⁾

Javno dobro je generalno definisano kao materijal koji ne podleže zaštiti autorskih prava ili je materijal kome su autorska prava istekla, prestala da važe. Javno vlasništvo upućuje na potpuno odsustvo autorske zaštite dela, odnosno na intelektualnu svojinu koja nije kontrolisana od strane nekog. Materijal, rad deklarisan kao javni domen ili vlasništvo se može smatrati delom „javnog kulturnog nasleđa”, svaki član društva se podstiče da ga koristi za svaku svrhu, uključujući kopiranje, modifikovanje, unapređenje, čak ga možete i prodati odnosno koristiti u komercijalne svrhe. Autorsko delo postaje deo javnog domena ili onda kada originalni autor dela stavi delo na raspolaganje društvu, kada se svesno, dobrovoljno i neopozivo odrekne prava koja mu kao autoru dela sledeju, ili još češće kada prava na kopiranje i korišćenje nekog dela isteknu, odnosno kada delo dostigne određenu starost, ili kada originalni autor, odnosno nosilac prava ne produži prava koja ima ili ih se odrekne. Autorska dela i inovacije mogu se naći u javnom domenu na različite načine:

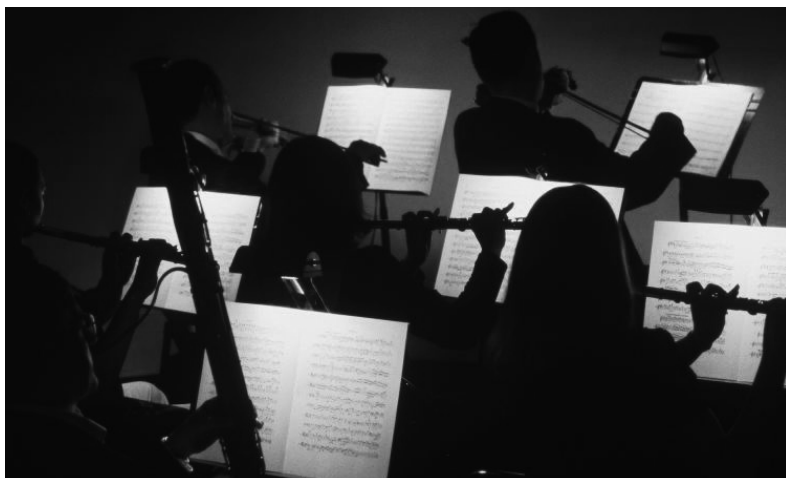
1. Izostankom pravne zaštite zato što su: kreativna dela koja su nastala pre donošenja zakonske regulative u ovoj oblasti (dela Vilijama Šekspira, Ludviga van Betovena, Arhimedovi pronalasci, itd.), dela; narodne umotvorine, tradicionalni folklor; dela za koje se ne može utvrditi ko je autor, nekretna dela koja zbog nedostatka kreativnosti ne podpadaju pod zaštitu zakona o autorskim pravima (matematičke formule, sudske odluke, legislativa, intuitivno organizovane zbirke podataka, azbučni spiskovi, rezultati pretraživanja, itd.).²⁷⁾
2. Istekom pravne zaštite usled isteka roka. Većina autorskih prava ima rok trajanja i kad prođe taj rok delo ili patent prelazi u javno vlasništvo. Kod patenata taj rok je uobičajeno 20 godina, a kod autorskih prava je potrebno da se ispuni više uslova. Ti uslovi su: da je delo objavljeno pre 1.1.1923. g. ili najmanje 95 godina pre 1. januara tekuće godine, da je vlasnik autorskih prava umro najmanje 70 godina pre 1. januara tekuće godine, da nijedna država potpisnica Bernske konvencije o autorskim pravima nije odredila trajna autorska prava na određenom delu, da SAD i EU nisu donele pravni akt o produženju trajanja autorskih prava.
3. Odricanjem od pravne zaštite. Zakonom o autorskim pravima SAD sva dela stvorena od strane Vlade SAD stavljaju se u javno vlasništvo. Pojedine institucije i autori mogu se odreći pravne zaštite i preneti svoja dela u javni domen uz pomoć recimo GNU licenci za slobodnu dokumentaciju, licence slobodnog softvera, „copyleft” licenci, „Creative Common O” licence. U slučaju kada je autor dela svesno, dobrovoljno i neopozivo stavio svoje delo u javni domen, on se

²⁵⁾ Ibidem.

²⁶⁾ Dworkin Gerald, „Judicial Control of Copyright on Public Policy Grounds”, in: Intellectual Property and Information Law, Kluwer, 1998, pp. 137.

²⁷⁾ Javno vlasništvo, Internet adresa: <http://sr.wikipedia.org/>, 6.11.2010.g. Dusollier Séverine, *op.cit.*, 6.11.2010.

odrekao svih prava koje je imao nad tim delom i ne može ih kasnije (u slučaju da proceni drugačije) opozvati, odnosno povratiti prava nad dotičnim delom. To znači da je u momentu stavljanja dela bio svestan da će se njegovo delo moći koristiti bez ikakve naknade, od bilo koga i na bilo koji način. Na primer, autori dela koji su svoje radove stavljali u javno vlasništvo pre 20-30 godina verovatno nisu mogli ni da pretpostave da će se njihova dela koristiti u medijumu kao što je internet i na načine i u svrhe u koje se koriste. Preporukom UNESC –a iz 2003. godine koja se odnosi na univerzalni pristup sajber prostoru u okviru definicije javnog domena uključuju se i javni podaci i zvanične informacije koje stvaraju vlade i međunarodne organizacije i dobrovoljno im omogućuju pristup.²⁸⁾ Praktično može se reći da materijal koji je deklarisan licencom „javno dobro” zapravo materijal sa nultom licencom. Odricanje od sadašnjih i budućih autorskih prava moguće je na osnovu pravnih propisa američkog zakonodavstva, koje reguliše „javni domen”. U našem pravu takva mogućnost prenosa svih autorskih prava ili odricanja od svih autorskih prava ne postoji.²⁹⁾ Značaj postojanja javnog domena je veliki iz više razloga: obrazovnog, demokratskog, ekonomskog i slobodne konkurencije. Ta uloga je jednakog značaja kao i uloga postojanja autorskih prava, jer omogućuje kulturnu raznolikost, slobodu stvaranja, inovacije, razvoj kulture i nauke. Snažan i jak javni domen u kulturi i nauci omogućava stvaranja kulturnog blaga čovečanstva i dostupnost tog blaga svima. To je osnovni pokretač društvenog i ekonomskog razvoja i štiti od privatizacije, prisvajanja i predstavlja balans u odnosu na postojanje isključivosti intelektualne svojine.³⁰⁾

Izvor: <http://www.vesti.rs/Estrada/Bolero-posle-88-godina-postao-javno-dobro-4.html>.

Veliku pretnju javnom domenu predstavljaju pokušaji stvaranja digitalnih monopola pomoću tehnoloških metoda ograničavanja pristupa digitalnim sadržajima. Upra-

²⁸⁾ Dusollier Séverine, *op.cit.*

²⁹⁾ Creative Commons, Internet adresa: <http://creativecommons.org.rs/faq>. 06.05.2016.

³⁰⁾ Dusollier Séverine, *op.cit.*

vljanje digitalnim pravima predstavlja termin koji pokriva nekoliko različitih Sistema i mehanizama globalne kontrole sadržaja. Drugim rečima, DRM je bi trebalo da ozakoni sisteme kontrole koji omogućavaju potpuno kontrolisanje digitalnih sadržaja, bilo koja upotreba da je u pitanju. Rani primer DRM-a su kriptovani DVD sadržaji koji su kodirani određenom enkripcijom čiji je ključ u vlasništvu DVD foruma i drži se u tajnosti, pa proizvođači DVD playera moraju potpisati određene ugovore kako bi mogli da reprodukuju kriptovani DVD sadržaj. Ovo je samo jedan od primera kako DRM propisi onemogućavaju slobodnu razmenu sardžaja, pa se često može čuti da bi skraćenica DRM trebalo da označava Menadžment ograničavanja digitalnih prava *Digital Restrictions Management*.³¹⁾

Izazovi konceptu autorskih prava

Dugo se nije dovodio u pitanju koncept autorskog prava, ali sa pojavom i razvojem novih informacionih tehnologija i interneta koncept autorskih prava počinje da se značajno menja, a sve zbog otvorenog pristupa informacijama. Nova politika autorskih prava u sajber prostoru "trebalo bi da reafirmiše prava autora u svetu globalnih digitalnih komunikacija, ali ne bi trebalo da stvara podršku za beskonačne monopole i tehnološku diskriminaciju".³²⁾ U drugoj polovini devedesetih godina uporedo sa razvojem informacionih tehnologija razvijala se i ideja stvaranja softvera otvorenog koda koji bi bio besplatan. Autori ovakvog softvera omogućavali su drugima da ga: besplatno koriste, pristupaju izvornom kodu, distribuiraju i da ga unapređuju, odnosno menjaju.³³⁾ Komisija Evropske unije 2007. g. ustanovila je licencu za besplatan odnosno softver otvorenog koda pod nazivom "The European Union Public Licence" (EURL). Zvanična verzija ove licence dostupna je na 22 službena jezika EU. Danas u svetu postoji preko 100 različitih licenci ovog tipa.³⁴⁾ Pojava Copyleft³⁵⁾ (eng. *Copyleft*) licence i licence otvorenog sadržaja (*Open Content License*) ukazuju na potrebu radikalne promenom međunarodne postojeće regulative autorskih prava u cilju stvaranja fundamentalnih prava na fer i javnu upotrebu u digitalnom svetu. Copyleft i Licence otvorenog sadržaja stvaraju samo subkulturalna ostrva slobodne upotrebe i distribucije radova u okviru velikog mora ne-slobodne medijske kulture.³⁶⁾

Ideja o stvaranju softvera otvorenog koda vremenom se sasvim očekivano proširila i na ostala autorska dela. Ova ideja stvaranja slobodnog softvera, odnosno otvorenog sadržaja, koja se pojavljuje sa nastankom digitalnog sveta radikalno menja koncept autorskih prava. Nasuprot ideji o genijalnom autoru koji svoje delo štiti autorskim pravima i drugima omogućava samo da budu pasivni korisnici, suprotstavlja se ideja o autoru koji želi da omogući krajnjem korisniku da postane koautor, odnosno da može softver

31) Jelić Ivan, „Zajednica u savremenom informatičkom društvu“, 2006, Internet adresa: <http://www.bos.rs/cepit/idrustvo2/tema14/zajednica.pdf>, 4.11.2010.

32) Dimitrijević Predrag, *Pravo informacione tehnologije*, SVEN, Niš, 2010, str. 286.25

33) Dusollier Séverine, *op.cit.*

34) Internet adresa: <http://www.osor.eu/eupl>, 14.11.2014.

35) <https://en.wikipedia.org/wiki/Copyleft> poslednji put pristupljeno 31.05.2016.

36) Lawrence Liang, *Guide to Open Content Licenses*, 2004, Internet adresa: http://media.opencultures.net/open_content_guide/ocl_v1.2.pdf, 14.11.2015.

ili drugo delo da kopira, menja, unapređuje. Nove, poboljšane digitalne slobode, nova digitalna kultura omogućava običnom korisniku da postane koautor, da stvori novu vrednost, novo umetničko, književno ili drugo delo. Ovakav model fundamentalno menja tradicionalno shvatanje autorskih prava. Osnova ove nove ideje je da stvaralaštvo počiva na kreativnoj upotrebi postojećih dela u javnom domenu. Deo ove nove ideje je i saradnja desetina ili stotina autora u stvaranju jednog novog dela. Neka dela kao što su recimo velike enciklopedije moguće je stvoriti samo saradnjom velikog broja autora širom sveta.

Dobar primer kako se na osnovu postojećeg autorskog dela uz pomoć kreativnosti stvara novo autorsko delo je hip hop muzika. Mnoge novostvorene kulturne vrednosti zapravo su zasnovane na kopiranju već postojećih autorskih dela. Dizajniranje novih medija, recimo na internetu, zasnovano je u velikoj meri na postojećim fontovima, skriptama, alatima, itd. Nasuprot klasične ideje o autorskom pravu koje onemogućava dalje korišćenje i izmenu autorskog dela stoji ideja saradnje u stvaranju na bazi slobodne razmene informacija u digitalnom svetu. Pasivni korisnici autorskih dela postaju kreativni saradnici koji neprekidno obogaćuju javni domen dostupan svima. Javni domen predstavlja zajednički resurs koji je dostupan svima i koji se može koristiti bez potrebe dobijanja bilo kakvih odobrenja i dozvola. Nešto slično ulicama, parkovima, igralištima, koji su u javnom domenu i svi ih mogu koristiti.³⁷⁾

Enormno povećanje brzine protoka informacija i dostupnost autorskih dela u svim oblicima, doveli su u nesrazmeru klasičan koncept autorskih prava sa potrebom postojanja javnog domena i mogućnosti dostupnosti znanja, kao i mogućnosti stvaranja novog znanja kao javnog dobra – proisteklog iz javnog interesa. Puno je razloga za omogućavanje pristupa autorskom delu kao otvorenom sadržaju. Neki od tih razloga su:

- Autori koji još uvek nisu postali poznati žele da se što veći broj ljudi upozna sa njihovim delom, odnosno žele da ga popularišu kako bi izgradili svoju reputaciju. Na taj način se mogu obezbediti novi nastupi, novi sponzori, itd.,
- Izbegavaju se posrednici, distributeri i omogućava se direktan kontakt sa autorima,
- Autori koji dela ne stvaraju da bi zaradili već iz drugih razloga (mpr. da bi širili svoje ideje),
- Ideja otvorenog sadržaja omogućava da se i zaradi tako što se akademskoj zajednici i neprofitnim organizacijama može omogućiti slobodan pristup, a zadržavaju se prava na komercijalnu upotrebu dela,
- Nepoznati autori mogu svoja dela ponuditi kao potpuno slobodan sadržaj, uz mogućnost slododnog doniranja,
- Autori koji dela objavljuju na klasičan način, recimo u štampanim medijima, ako istovremeno objave svoje delo i na internetu kao otvoreni sadržaj obično tako pospešuju prodaju svog štampanog dela, jer omogućavaju kupcima da se sa njim upoznaju pre kupovine,

³⁷⁾ *Ibidem.*

- Neki od autora su privučeni idejom intelektualne saradnje, odnosno idejom idealizma i njihov broj na internetu nije mali, i
- Mnogi autori finansirani su za svoj rad iz javnih sredstava pa je logično da njihova dela budu dostupna kao javno intelektualno dobro.³⁸⁾

Izvor: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Copyleft_Grey.png.

Licence otvorenog sadržaja (*Open source licences*)

Nove ideje o slobodnom softveru, slobodnom pristupu informacijama dobile su i svoje konkretne oblike u raznim licencama otvorenog sadržaja koje su trebale da predstavljaju sredstva ostvarivanja zajedničkog cilja proširenja dela dostupnih u javnom domenu. Autor donosi odluku da li će i na koji način omogućiti pristup delu kao otvorenom sadržaju kroz tip licence i na taj način preciznije definiše prava. Naravno prva pretpostavka davanja licence otvorenog sadržaja je da autor ima važeće autorsko pravo kako bi mogao svoje ekskluzivna prava preneti na druge. Bez odobrenja autora u okviru određene licence nije moguće koristiti delo, odnosno ono se nalazi pod punom zaštitom autorskog prava. Sve licence otvorenog sadržaja u stvari određuju koje su slobode u odnosu na delo dozvoljene. Neka prava su zajednička za sve licence otvorenog sadržaja, kao što je to pravo na kopiranje, dok su druga vezana samo za određenu vrstu licenci, kao što je na primer prerada dela. Svako delo koje je stvoreno na osnovu postojećeg dela je prerađeno delo.

Osnovna razlika između različitih vrsta licenci otvorenog sadržaja je baš u tome kako rešavaju pitanja vezana za novonastalo prerađeno delo. Kod GNU licenci³⁹⁾ zahteva se obavezno da delo koje je prerađeno na osnovu dela koje je pod GNU licencom, mora biti licencirano pod istom licencom. To zapravo znači da kada neko ima priliku da koristeći delo koje je pod licencom otvorenog sadržaja i na bazi njega stvori prerađeno delo ne može to delo sada učiniti nedostupnim, već ga mora licencirati kao otvoreni sadržaj. Na ovaj način se onemogućava da to novo prerađeno delo izađe iz javnog domena, kada je već nastalo na osnovu dela koje je u javnom domenu. Pitanje mogućnosti kontrole prerađenih radova na osnovu licence najvažnije je pitanje licenci otvorenog sadržaja.

³⁸⁾ *Ibidem*.

³⁹⁾ Opšta javna licence - pogledati stalnu internet adresu: https://en.wikipedia.org/wiki/GNU_General_Public_License, GPL.

Izvor: <https://firebearstudio.com/blog/open-source-license-guide.html>.

GNU opšta javna licenca (*GNU General Public Licence – GNU GPL*) predstavlja svakako jednu od najpoznatijih licenci. Nastala je za potrebe stvaranja slobodnog softvera i njegovog pravnog regulisanja. Ova licenca omogućava četiri bazične slobode: sloboda korišćenja, kopiranja, modifikacije i distribucije modifikovanih verzija programa. Pored poštovanja sloboda korisnika, GNU GPL je ustanovio princip koji je nazvan "Copyleft", što u znači da se, u slučaju slobodnog softvera, on mora distribuirati pod istim uslovima pod kojima je dobijen. Na taj način je sloboda zaštićena u oba smera jer GPL daje slobodu i korisniku i softveru.

Edukativni materijal i umetnička dela se takođe mogu objavljivati pod uslovima koji korisnicima obezbeđuju zadovoljavanje u najmanju ruku elementarnih ljudskih prava korisnika i autora.

Pored licence za softver, GNU projekat je iznedrio još jednu licencu koja je namenjena objavljivanju dokumentacije pod nazivom GNU licenca za slobodnu dokumentaciju (*GNU Free Documentation Licence – GNU FDL*). FDL je nastao za potrebe objavljivanja dokumentacije za slobodan softver i grubo rečeno omogućava dokumentaciji ono što GPL omogućava softveru. Ova licenca je jedna od najliberalnijih licenci za pisani materijal.⁴³⁾ GNU Licenca za slobodnu dokumentaciju prevashodno je bila namenjena za dokumentaciju koja ide uz softver. Kasnije je ta licenca korišćena i za druge sadržaje, posebno kolektivna dela (na primer pod tom licencom je nastala Wikipedija). Ovom licencom se daje pravo kopiranja, distribucije, prerade i nekomercijalnog i komercijalnog korišćenja, ali prerađeni radovi moraju biti dati na korišćenje pod istom GNU licencom (*copyleft*).⁴⁴⁾ Licence kreativne zajednice (Creative Commons Licenses) danas predstavljaju najvažniji oblik licenci otvorenog sadržaja. Njima je predhodiła Licenca otvorenog sadržaja (od 1998 do 2004) koja se inkorporirala u Licence kreativne zajednice. Ideja Kreativne zajednice je znatno šira od ponude samih licenci i ona se bazira na širenju znanja o autorskim pravima, javnom domenu, slobodi govora, itd. „Licence kreativne zajed-

⁴³⁾ Jelić Ivan, *Zajednica u savremenom informatičkom društvu*, 2006, Internet adresa: <http://www.bos.rs/cepit/idrustvo2/tema14/zajednica.pdf>, 4. 11. 2014.

⁴⁴⁾ Lawrence Liang, *Guide to Open Content Licenses*, 2004, Internet adresa: http://media.opencultures.net/open_content_guide/ocl_v1.2.pdf, 14. 11. 2015.

nice" omogućuju autoru da prvo izabere da li želi da zaštiti svoje delo ili ne, a potom ako se odluči za neku vrstu zaštite dela može da bira jednu od 6 vrsta licenci.⁴⁵⁾

Licence kreativne zajednice (*Creative Commons Licenses*)

Kreativno zajednicu, kao projekt i organizaciju, osnovao je Lawrence Lesing 2001. godine, ekspert za pitanja sajber prava, sa glavnom idejom da, slično kao i pokret za slobodan softver, omogući korisnicima osnovne slobode kopiranja i distribuiranja radova zaštićenih autorskim pravima uz pomoć više različitih licenci koje se ne odnose na softver, već na sve druge oblike autorskih dela.⁴⁶⁾ Osnovno pitanje kada se govori o delu koje se daje na korišćenje širokom krugu korisnika je način distribucije, odnosno zaštita autorskih prava autora dela. U svojim počecima, kopirajt je služio kao zaštita koju je autor primenjivao na svoje delo u cilju omogućavanja ili onemogućavanja kopiranja od strane izdavača. Krajnji korisnici nisu imali previše razloga protiv, jer se on odnosio samo na izdavače ne pogađajući konzumente dela koje mu je podlegalo. Razvoj računarskih tehnologija i mreža je omogućio masovnu razmenu informacija i znanja. Kopiranje i deljenje knjiga, muzičkih sadržaja ili bilo čega drugog je postalo lako i brzo. U tom momentu je copyright postao ograničenje i za korisnike, koji su sve navedene mogućnosti savremenih tehnologija imali u svojim rukama. Kreativna sloboda i mogućnost nesmetanog protoka informacija i znanja na žalost nisu postale civilizacijske tekovine. Izdavački i medijski lobiji su iskoristili kopirajt kao metod represije i kontrole pa umesto da zakoni štite korisnike i omogućavaju im slobodan pristup znanju, počeli su da služe kompanijama kao sredstvo kontrole. Moderna primena copyright u velikoj meri odstupa od njegove inicijalne primene. Umesto kontrole izdavača od strane autora, copyright služi kao sredstvo kontrole u rukama izdavača u oba smera: prema korisnicima i prema autorima. Sloboda je postala rezidualna kategorija dok autorska prava umesto autoru pripadaju izdavačkoj kompaniji za koja objavljuje njegov rad.⁴⁷⁾

Pojavljivanjem slobodnih licenci koje su omogućile stvaranje slobodnih sadržaja, pravila su dovedena u službu korisnika omogućavajući pravnu zaštitu slobode.⁴⁸⁾ Jedan od pokušaja zaustavljanja medijskih kompanija u ostvarivanju ekstraprofita predstavljaju fleksibilne licence koje autorima vraćaju pravo na svoja dela koja im producerske kuće u neku ruku uskraćuju. Licence kreativne zajednice predstavljaju set licenci koje autorima omogućavaju brzo i lako objavljivanje dela čime oni sami postavljaju uslove korišćenja svog dela umesto medijskih kompanija koje to danas rade.⁴⁹⁾ Licence kreativne zajednice su svojim postojanjem omogućile određenu fleksibilnost u definiciji uslova pod kojima se delo objavljuje. Set licenci kreativne zajednice čini šest licence koje se razlikuju po fleksibilnosti, od najslobodnije do najrestriktivnije. Njihova zajednička karakteristika je da korisnik ima pravo kopiranja sadržaja. Bitna karakteristika licenci kreativne zajednice je i to što autorima pomoću nekoliko klikova mišem i odgovora na vrlo trivijalna pitanja

45) *Ibidem*.

46) Dusollier Séverine, *op.cit*.

47) Jelić Ivan, *Op.cit*.

48) *Ibidem*.

49) *Ibidem*.

obebeđuju pravnu regulativu za objavljivanje dela bez potrebe za saradnjom sa medijskim korporacijama.⁵⁰⁾

Šest licenci kreativne zajednice su:

1. Autorstvo

Dozvoljavate umnožavanje, distribuciju i javno saopštavanje dela, i prerade, ako se navede ime autora na način određen od strane autora ili davaoca licence, čak i u komercijalne svrhe. Ovo je najslobodnija od svih licenci.

2. Autorstvo - nekomercijalno

Dozvoljavate umnožavanje, distribuciju i javno saopštavanje dela, i prerade, ako se navede ime autora na način određen od strane autora ili davaoca licence. Ova licenca ne dozvoljava komercijalnu upotrebu dela.

3. Autorstvo - nekomercijalno - bez prerade

Dozvoljavate umnožavanje, distribuciju i javno saopštavanje dela, bez promena, preoblikovanja ili upotrebe dela u svom delu, ako se navede ime autora na način određen od strane autora ili davaoca licence. Ova licenca ne dozvoljava komercijalnu upotrebu dela. U odnosu na sve ostale licence, ovom licencom se ograničava najveći obim prava korišćenja dela.

4. Autorstvo - nekomercijalno - deliti pod istim uslovima

Dozvoljavate umnožavanje, distribuciju i javno saopštavanje dela, i prerade, ako se navede ime autora na način određen od strane autora ili davaoca licence i ako se prerada distribuira pod istom ili sličnom licencom. Ova licenca ne dozvoljava komercijalnu upotrebu dela i prerada.

5. Autorstvo - bez prerade

Dozvoljavate umnožavanje, distribuciju i javno saopštavanje dela, bez promena, preoblikovanja ili upotrebe dela u svom delu, ako se navede ime autora na način određen od strane autora ili davaoca licence. Ova licenca dozvoljava komercijalnu upotrebu dela.

6. Autorstvo - deliti pod istim uslovima

Dozvoljavate umnožavanje, distribuciju i javno saopštavanje dela, i prerade, ako se navede ime autora na način određen od strane autora ili davaoca licence i ako se prerada distribuira pod istom ili sličnom licencom. Ova licenca dozvoljava komercijalnu upotrebu dela i prerada. Slična je softverskim licencama, odnosno licencama otvorenog koda. Ako se izabere neka od licenci kreativne zajednice to podrazumeva i da se u delo unese digitalni kod koji će u okviru metapodataka omogućiti pretraživačima da delo identifikuju kao delo objavljeno pod „Licencom kreativne zajednice”. Pored pojedinaca koji koriste „Licence kreativne zajednice” sve je veći broj i institucija, pa i vlada pojedinih zemalja koje se odlučuju za korišćenje. Vlada Holandije je u martu 2010. godine otpočela sa korišćenjem „nulte Licence kreativne zajednice” (*Creative Commons Zero - CC0*) za sadržaje

⁵⁰⁾ Ibidem.

web site prezentacija 5 ministarstava (do kraja 2010.g. biće predstavljena i ostala ministarstva) pomoću kojih će se promovisati otvorena razmena informacija javnog sektora. Ovu odluku Holandska vlada je donela na osnovu istraživanja Amsterdamskog instituta za informaciono pravo (*Amsterdam's Institute for Information Law*) o upotrebi „Licenci kreativne zajednice” kao licenci za informacije u javnom sektoru.⁵¹⁾

Bez obzira na rečeno postoje i negativne strane ovih sloboda, a posebno delovanja internacionalnih kompanija, veoma poznatih u virtuelnom svetu – *Google* i *Facebook*, koji preko sopstvenih pravila postaju svetski policajci i ustaju u zaštitu autorskih i srodnih prava.⁵²⁾

⁵¹⁾ *New Governmental Usage of Open Licences in the Netherlands and UK*, 7 April, 2010, Internet adresa: <http://www.edri.org/edrigram/number8.7/open-content-government-uk-netherlands>, 4.11.2010.

⁵²⁾ Pogledati internet adresu: <https://edri.org/copyfail-1/> poslednji put pristupljeno 01.06.2016.

O MEĐUNARODNIM I NACIONALNIM PRAVILIMA ZAŠTITE AUTORSKIH PRAVA U SAJBER PROSTORU

Na međunarodnom planu ova materija regulisana je Bernskom Konvencijom (o zaštiti literarnih i umetničkih radova)⁵³⁾ 40 iz 1886.godine. Izmene su načinjene u Parizu 1896.godine, Berlinu 1908.godine. U prvom mahu dovršene u Bernu 1914., konvencija je revidirana u Rimu 1928.god. Briselu 1948.god. Štokholmu 1967. i Parizu 1971. da bi 1979.god. bila izmenjena amandmanima. Kao jedan od značajnih nedostataka ove konvencije bili su njeno neregulisanje Interneta i informaciono-komunikacionih tehnologija, što je rezultiralo usvajanjem sporazuma WIPO (*The World Intellectual Property Organization Copyright Treaty*) 1996.god.

Svetska trgovinska organizacija kao jedan od uslova za članstvo zahteva od budućih članica da usvoje odredbe Bernske konvencije koje i jesu sastavni deo Sporazuma o trgovinskim aspektima prava intelektualne svojine. Pored Bernske od značaja za materiju je i Rimska Konvencija o zaštiti prava izvođača, proizvođača fonograma i organizacija za radiodifuziju koja je otvorena za potpisivanje 26. oktobra 1961.god. kada su je usvojile članice BIRPI⁵⁴⁾ prethodnice WIPO.⁵⁵⁾ Takođe, od značaja u ovoj oblasti je i Ženevska Konvencija o zaštiti proizvođača fonograma od neovlašćenog umnožavanja iz 1971 o tretiranju zaštite autorskih prava u pogledu zvučnih zapisa. Ovom konvencijom je data mogućnost i ovlašćenja da se preduzmu mere protiv uvoza piraterije u obliku neovlašćeno stvorenih muzičkih snimaka kao i lica koja ih distribuiraju i preprodaju. WIPO administira 24 Konvencije, sporazuma i protokola od kojih je Srbija potpisnica svih. UN su uvrstile ovu organizaciju kao specijalizovanu međunarodnu organizaciju u sastavu UN. Ova organizacija je potvrdila svoj značaj i proširila domašaj svoje važnosti potpisivanjem sporazuma 1996.god. sa Svetskom trgovinskom organizacijom (STO). Danas ova organizacija administira 24 sporazuma.

ACTA - TRGOVINSKI SPORAZUM PROTIV FALSIFIKOVANJA

Razvoj informacionih tehnologija i interneta prouzrokovao je povećanje različitih oblika ugrožavanja intelektualne svojine u sajber prostoru. Gotovo neograničena dostupnost književnih dela, naučnih radova, muzičkih radova, video radova, i drugih autorskih

⁵³⁾ Od septembra 2008.god. ova Konvencija ima 164. zemlje potpisnice. Tekst Konvencije može se pronaći na internet adresi: <http://www.wipo.int/treaties/en/ip/berne/index.html> poslednji put pristupljeno 25.01.2016.

⁵⁴⁾ United International Bureaux for the Protection of Intellectual Property, više o istoj na internet adresi: <http://en.wikipedia.org/wiki/BIRPI> poslednji put pristupljeno 24.01.2016.

⁵⁵⁾ Konvencija o osnivanju Svetske organizacije za zaštitu prava intelektualne svojine (Convention Establishing the World Intellectual Property Organization) potpisana je u Štokholmu 14. jula 1967.god. i na snazi je uključujući amandmane od 28. septembra 1979. Tekst je dostupan na internet adresi:

http://www.wipo.int/treaties/en/convention/trtdocs_wo029.html,
25.01.2016. 1974.god. UN su uvrstile ovu organizaciju pod svoje okrilje.

dela u digitalnom obliku omogućila je ogroman broj zloupotreba i raznih oblika kršenja prava intelektualne svojine pa je bilo neophodno međunarodnim sporazumima osmisliti efikasne sisteme zaštite intelektualne svojine, koji su u skladu sa vremenom u kome dominiraju digitalne tehnologije. Velike međunarodne organizacije, kao što su Ujedinjene nacije, Evropska unija, Svetska trgovinska organizacija, kao i pojedine države (pre svega SAD), nastojale su u poslednjih dvadeset godina da usvoje međunarodna pravna akta koja će ograničiti i sankcionisati zloupotrebu intelektualne svojine.

U okviru Svetske trgovinske organizacije (STO) usvojen je TRIPS (Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights – Sporazum o trgovinskim aspektima prava intelektualne svojine). Ovaj sporazum je rezultat pregovora i uobličenja teksta iz 1994. godine. TRIPS je obavezan za sve članice Svetske trgovinske organizacije.

U okviru Svetske organizacije za intelektualnu svojinu (SOIS), zaključen je niz međunarodnih sporazuma, od kojih je najznačajniji Sporazum o autorskom pravu (Copyright Treaty) iz 1996.g.

U okviru EU, 2004. godine, usvojena je Direktiva o zaštiti prava intelektualne svojine 2004/48 (usvojili su je Evropski parlament i Evropski savet).

U SAD doneto je više zakonskih propisa u vezi sa zaštitom intelektualne svojine, ali posebnu pažnju su izazvali predlozi Zakona o sprečavanju online piraterije SOPA i Zakon o sprečavanju onlajn pretnji ekonomskoj kreativnosti i krađa intelektualne svojine – PIPA pripremljeni u drugoj polovini 2011.g. Ti akti su imali za cilj otežavanje prodaje i distribucije piratskog materijala zaštićenog autorskim pravima (filmovi, muzika, ali i fizička dobra).⁵⁶⁾ U pitanju su Bernska Konvencija, Briselska Konvencija, Budimpeštanski ugovor, Haški sporazum, Lisabonski sporazum, Sporazum iz Lokarna, Madridski sporazum (Indikatori izvora), Madridski sporazum (oznake), Madridski Protokol, Ugovor iz Nairobijia, Pariska Konvencija, Ugovor o saradnji u pogledu патената, Ugovor o patentnom pravu, Ženevska Konvencija o fonogramima, Rimski Konvencija, Singapurski Ugovor, Strazburški sporazum, Ugovor o pravu trgovinskih marki, Bečki ugovor, i Vašingtonski sporazum. Posledica je bila gašanje niza sajtova među kojima i Megaupload.com i hapšenje vlasnika sajta pod optužbom za nanošenje ogromne materijalne štete nosiocima autorskih prava. Nakon toga mnogi sajtovi su se sami ugasili kako bi izbegli pravne posledice (kao btjunkie.org). Odgovor internet zajednice je bio napad hakerske grupacije Anonimusi na sajtove FBI-a, Ministarstva pravde SAD, sajtove muzičke i filmske industrije kao i političkih moćnika.

Širom Evrope i sveta 11. februara 2012.g. desetine hiljada ljudi u više stotina protesta iskazalo je svoje protivljenje sporazumima o zaštiti intelektualne svojine. Posledica reakcije internet zajednice i javnosti bila je prolongiranje glasanja o SOPA i PIPA u Kongresu SAD i pokretanje postupka pred Evropskim sudom pravde o usklađenosti ACTA sa pravom Evropske unije.

Trgovinski sporazum protiv falsifikovanja (*Anti - Counterfeiting Trade Agreement*), poznatiji u javnosti kao ACTA, je jedan u nizu multilateralnih međunarodnih sporazuma

⁵⁶⁾ O ovome više na internet adresi: http://www.wipo.int/treaties/en/ShowResults.jsp?search_what=C&country_id=189C, 5.01.2012.

čiji je cilj da se zaštiti intelektualna svojina. Svakako se ne radi o jedinom međunarodnom sporazumu ovakve vrste, jer ih je bilo i ranije, ali je ovaj multilateralni sporazum izazvao izuzetno oštru reakciju javnosti u mnogim zemljama, uključujući i našu, pa je to još jedan razlog više da se upoznamo sa detaljima sadržine ovog akta i da analiziramo posledice koje iz njega mogu proisteci.

Trgovinski sporazum protiv falsifikovanja (ACTA) je potpisan 1. oktobra 2011.g. u Tokiju od strane SAD-a, Japana, Kanade, Maroka, Novog Zelanda, Singapura i Južne Koreje, a ovom sporazumu se pridružila i Evropska unija početkom 2012.g. Od zemalja članica Evropske unije 22 zemlje su potpisale ACT-u dok su od potpisivanja, za sada, odustale Nemačka, Holandija, Češka, Poljska, Slovačka i Slovenija. U nekim slučajevima, ova uzdržanost je bila posledica masovnih protesta, u drugim, posledica mišljenja eksperata za pravo intelektualne svojine o odredbama ACTA koje su u suprotnosti sa pravom EU i evropskim standardima uživanja i zaštite ljudskih prava.⁵⁷⁾ Pregovore o Trgovinskom sporazumu protiv falsifikovanja (ACTA) otpočele su SAD 2006.g. sa Japanom, Švajcarskom i Evropskom unijom, a 2008.g. pregovorima su se pridružile Australija, Južna Koreja, Maroko, Novi Zeland, Meksiko, i Singapur. Pregovori su vođeni u tajnosti, jer su uglavnom svi pregovarači pregovore proglasili državnim tajnom, sve dok o pregovorima javnost nije obavestena 2008.g. uz pomoć Wikileaks-a. Veliku podršku pregovorima o Trgovinskom sporazumu protiv falsifikovanja – ACTA pružile su velike medijske korporacije koje proizvode filmove, serije, muziku, itd, kao i korporacije koje se bave proizvodnjom lekova. Osnovani prigovori na proces donošenja ovog sporazuma su da nije bilo transparentnosti, da nije bilo demokratskog procesa i da nije bilo uticaja javnosti na tekst sporazuma. Sva tri prigovora su u potpunosti opravdani. Pošto su pregovori vođeni u tajnosti naravno da nije bilo transparentnosti. Demokratski proces je izostao jer su iz pregovora bili isključeni Svetska trgovinska organizacija i Svetska organizacija za intelektualnu svojinu, a onemogućavanje javnosti, odnosno nizu nevladinih organizacija i eksperata da daju svoje mišljenje o sporazumu sigurno nije doprinelo kvalitetu konačnog teksta sporazuma. Poznata izreka sjajnog pravника Valtazara Bogišića „Što se grbo rodi vrijeme ne ispravi” u potpunosti se može odnositi na Trgovinski sporazum protiv falsifikovanja. Na kraju 2012. EU i Meksiko a posebno 22 zemlje članice EU pristupile su sporazumu, ali je potom izbio mnogo protesta u zemljama članicama EU, da bi na kraju i Evropski Parlament odbio da potvrdi sporazum 04.07.2012. (sa 478 glasova prema 39 za i 165 suzdržanih).⁵⁸⁾

Trgovinski sporazum protiv falsifikovanja - ACTA se sastoji iz šest glava: (1) uvodne odredbe i opšti pojmovi; (2) pravni okvir za zaštitu prava intelektualne svojine; (3) prakse pravne zaštite; (4) međunarodna saradnja; (5) institucionalna pravila i (6) završne odredbe.

U formalnom smislu, radi se o odredbama koje su uobičajene u multilateralnim međunarodnim sporazumima: one nameću državama koje potpišu i ratifikuju ACTA,

⁵⁷⁾ Rakić Vodinić Vesna, „Opasne pravne posledice ACTA”, Internet adresa: <http://pesca-nik.net/2012/02/opasnepravne-posledice-acta/>, 15. 03.2012.

⁵⁸⁾ Zack Whittaker (4 July 2012). "ACTA dealt major blow as Europe rejects the controversial treaty". CNet. Poslednji put pristupljeno 04.07.2012.

obavezu prilagođavanja njihovog unutrašnjeg prava odredbama tog sporazuma. Bez obzira što su namere redaktora izražene u preambuli legitimne (zaštita autorskih prava i drugih prava intelektualne svojine, suzbijanje falsifikovanja intelektualnih dobara i sprečavanje piraterije) pravni metodi koje sadrže ACTA su agresivni i protivni brojnim međunarodnim i regionalnim dokumentima o ljudskim pravima.

Ljudska prava koja se u Trgovinskom sporazumu protiv falsifikovanja najviše ugrožavaju jesu: pravo na privatnost, sloboda izražavanja, pravo na lečenje (pristup medicamentima) i pravo na pravično odlučivanje (suđenje).⁵⁹⁾ Cilj Trgovinskog sporazuma protiv falsifikovanja je kako proističe iz samog sporazuma, da primora internet kompanije i internet provajdere da nadziru svoje korisnike i da cenzurišu sadržaje. Jedan od ciljeva ovog međunarodnog sporazuma je i da zaštiti interese velikih farmaceutskih kompanija, odnosno da omogući tretiranje generičkih lekova (lekovi koji su proizvedeni u zemljama u kojima ne važi patent ili je on istekao) kao falsifikat. Takođe se štite i interesi kompanija koje se bave biotehnologijom pa bi kompanije koje zaštite neki od patenata u oblasti biotehnologije – genetike u više zemalja bile pod zaštitom Trgovinskog sporazuma protiv falsifikovanja lakše mogle da ostvare svoja prava.

Iako Trgovinski sporazum protiv falsifikovanja - ACTA kreće od legitimnih ciljeva, po oceni naše stručne javnosti on ipak pati od niza nedostataka. Na javnoj debati o sporazumu ACTA u Beogradu održanoj 9 marta 2012.g. Saša Gajin je konstatovao da ovaj sporazum može ugroziti slobodan pristup informacijama, privatnost, i da ne sadrži dovoljnu meru procesnih garancija za pravično suđenje.⁶⁰⁾ Vesna Rakić Vodinelić ističe pet krupnih nedostataka Trgovinskog sporazuma protiv falsifikovanja – ACTA:⁶¹⁾

1. ACTA ne pravi razliku između korisnika za koje postoji osnovana sumnja da povređuju pravo intelektualne svojine i drugih korisnika. Dovoljno je da nosilac prava tvdi da je određeni korisnik njegovo pravo povredio. U ovom pogledu, naglašava se, ACTA ide znatno dalje od TRIPS-a, koji ovakvu obavezu provajdera propisuje samo za one korisnike za koje je dokazano da vređaju pravo intelektualne svojine. Na ovaj način se uspostavlja pretpostavka da je svaki korisnik istovremeno i prekršilac.

2. ACTA, pored građanskopravne zaštite, nameće državama potpisnicama obavezu krivičnopravne zaštite, tj. kriminalizaciju povreda prava intelektualne svojine, što odstupa od EU standarda, jer Direktiva EU 2004/48 uopšte ne predviđa kriminalizaciju. Pored toga ACTA ne obezbeđuje pravično suđenje i zaštitu procesnih prava okrivljenih. Iako se državama potpisnicama nameće obaveza kriminalizacije, u ACTA se ne pravi razlika između kopiranja koje je korisnik izvršio za sopstvenu upotrebu i onog za nezakonito sticanje profita, budući da se pojam komercijalne upotrebe intelektualnog dobra neodređeno i široko definiše.

3. U čl. 12 ACTA nisu sadržane uobičajene procesne garancije za tuženog (navodnog prekršioca prava intelektualne svojine), zato što se privremene mere oduzimanja i

⁵⁹⁾ Rakić Vodinelić Vesna, op.cit.

⁶⁰⁾ „ACTA u Srbiji: Protest i debata”, Internet adresa: http://www.b92.net/tehnopolis/=aktuelno.php?yyyy=2012&mm=03&nav_id=589563, 9. 3. 2012.

⁶¹⁾ Rakić Vodinelić Vesna, op.cit.

zaplene njegovih dobara, za koje se tvrdi da su rezultat povrede prava intelektualne svojine, mogu izreći, a da se tuženom i ne pruži prilika da se izjasni (*inaudita altera parte*).

4. Državni organi koji kontrolišu granicu, na osnovu ACTA mogu uživati ovlašćenja koja inače, sme da ima samo sud: prema nekim tumačenjima granični službenici carine mogu da naredе pregled lap topa ili *IPad*-a i njihovo oduzimanje na osnovu obične sumnje da sadrže falsifikovana intelektualna dobra (snimke muzike, filma i sl.) koji bi navodno bili namenjeni komercijalnoj, a ne, kao što uobičajeno jesu, ličnoj upotrebi.

5. U Evropskom parlamentu je naglašavano da se ACTA odnosi i na generične medikamente (lekove sa generičnim imenom), iako se ne radi o falsifikovanim lekovima, nego i o onim za koje je isteklo vreme zaštite ili se iz razloga unutrašnjeg prava, stavljaju u promet pod generičnim imenom. Zaplena i uništavanje takvih lekova kao falsifikovanih sprečice pristup lečenju naročito u nerazvijenim zemljama.

Jedna od najproblematičnijih odredbi Trgovinskog sporazuma protiv falsifikovanja - ACTA je ona koja se odnosi na internet provajdere. Naime, u sporazumu se predviđa mogućnost da zemlje potpisnice ovlaste nadležne organe da traže od internet provajdera podatke o korisnicima za koje se sumnja da krše autorska prava sa svojih internet adresa. Trgovinskim sporazumom protiv falsifikovanja - ACTA predviđa se i uspostavljanje globalne agencije za suzbijanje falsifikovanja i besplatnog preuzimanja filmskog, muzičkog i drugih sadržaja sa interneta uz pretnju zatvorskim i novčanim kaznama.

Evropski sud pravde je 16. februara 2012.g. odbacio zahtev da društvene mreže i internet provajderi uvedu „filtre“ kojima će korisnicima onemogućiti da razmenjuju sadržaje zaštićene autorskim pravima. Evropski sud pravde je odbacio tužbu Agencija za zaštitu autorskih prava iz Belgije uz obrazloženje da bi se time kršili principi slobodne trgovine i slobode izražavanja, kao i da se time ugrožava privatnost korisnika interneta. Ova odluka Evropskog suda pravde imaće sigurno značajne posledice na buduće slične slučajeve.

Trgovinski sporazum protiv falsifikovanja – ACTA bio je otvoren za potpisivanje do 31. marta 2012.g. za zemlje koje su učestvovalе u pregovorima i za članice Svetske trgovinske organizacije. Od zemalja Evropske unije njih 20 od ukupno 27 je potpisalo ACTA sporazum. Da bi ovaj sporazum stupio na snagu bilo je potrebno da ga ratifikuje Evropski parlament, ali je on, nakon negativne reakcije javnog mnjenja i mišljenje Odbora za međunarodnu trgovinu Evropskog parlamenta, odbio 4. jula 2012.g. da ga ratifikuje sa 478 glasova protiv 39 za i 165 uzdržanih uz obrazloženje da ovaj sporazum predstavlja pretnju za lične slobode i privatnost građana Evropske unije. Bez obzira što Trgovinski sporazuma protiv falsifikovanja – ACTA nije ratifikovan od strane Evropskog parlamenta i neće se primenjivati u Evropi, sigurno je da nas u narednom periodu očekuje još međunarodnih sporazuma iz oblasti zaštite intelektualne svojine koji će, posle reakcije javnosti na Trgovinski sporazuma protiv falsifikovanja – ACTA morati biti mnogo bolje pripremljeni uz posebno vošenje računa da se ne ugrožavaju lične slobode i privatnost građana.

AUTORSKA DELA U SAJBER PROSTORU

PISANA AUTORSKA DELA U SAJBER PROSTORU

KNJIŽEVNA I SRODNA DELA

„Pisana dela ... su autorska dela izražena jezikom u pisanom obliku.”⁶²⁾ Ova jednostavna i očekivana definicija polako gubi na značaju i dodatno se komplikuje kada je reč o pisanim delima u elektronskom obliku, tj. onima koja su podesna da se objave i/ili interpretiraju u celini ili delimično u digitalnom okruženju. Digitalno objavljivanje autorskog dela (eng. *Electronic publishing*) je neprecizan i nedovoljno jasan pojam. Može uključivati čitav niz raznorodnih aktivnosti koje vode istom cilju – predstavljanju nekog autorskog dela širem broju korisnika, u digitalizovanoj formi. Neke od tih aktivnosti su i proizvodnja, prodaja, iznajmljivanje ili činjenje dostupnim na drugi način fizičkog objekta na kojem se nalazi autorsko delo u digitalizovanom obliku; prenošenje autorskog dela u digitalizovanom obliku putem elektronske komunikacije (npr. preuzimanje sa interneta, e-mail komunikacija, i sl.); emitovanje autorskog dela putem sredstava elektronske komunikacije.⁶³⁾ Naravno, svaka od ovih aktivnosti se može raditi uz znanje i odobrenje autora, ili bez njega (dakle, protivpravno). Pisana dela nisu izuzetak od takve prakse – dok se legalne opisane aktivnosti nazivaju elektronskim izdavaštvom, druga ilegalna varijanta spada u jednu od vrsta „piraterije”. Prema članu 2. Bernske konvencije, izraz „književna i umetnička dela” obuhvata sve tvorevine iz književne, naučne i umetničke oblasti, bez obzira na način njihovog izražavanja. Književna dela su na taj način svrstana u jednu od osnovnih kategorija stvaralaštva i onih dela koja su zaštićena režimom autorskih prava. Među oblicima književnih – preciznije bi bilo reći pisanih – dela, izričito se pominju knjige, brošure i ostali spisi, druga dela iste prirode. Sam pojam „književna i naučna dela” nije dovoljno precizan. I književna dela mogu biti naučna. Takođe, mnogi oblici pisanog izražavanja ne moraju biti književni – govori i razgovori iz navedenog primera. Naposletku, postoje oblici književnog i naučnog izražavanja koji sasvim sigurno uživaju autorskopravnu zaštitu a koji nisu navedeni – ovde se najpre misli na računarske programe, o kojima će posebno biti reči, ali i na različite druge forme naučnoistraživačkog rada i rezultata. Sa druge strane, novododati član 2bis. Bernske konvencije ostavlja mogućnost državama da određene oblike pisanog izražavanja izričito liše autorskopravne zaštite – politički govori, kao i govori odnosno podnesci izraženi tokom sudskih postupaka. Oni mogu biti deo pisanih dela ukoliko se objave, odnosno učine javnim u pisanoj formi, ali mogu biti i besede, usmeno iskazana dela. S time u vezi je i član 10bis. Konvencije, koji ne oduzima mogućnost autorskopravne zaštite delima koja se bave aktuelnim ekonomskim, političkim ili verskim pitanjima, ali dopušta mogućnost da se takva dela prenesu, tj. citiraju preko drugih glasila (uključujući i elektronska) bez izričitog odobrenja autora, odnosno tako nešto neće biti moguće samo ukoliko je autor izričito zabranio. I ovo je logična posledica svrhe nastanka ovakvih pisanih dela – sva ona dela koja se bave

⁶²⁾ Vidoje Ž. Spasić, *Autorska dela u digitalnom okruženju*, Niš, 2011, str. 83.

⁶³⁾ David Bainbridge, *Introduction to Computer Law*, Pearson Education Limited, London, 2000, str. 74.

materijala državnih organa i organa koji obavljaju javnu funkciju; podnesci i drugi akti u upravnom ili sudskom postupku. Zanimljiv je i prvi stav ovog člana, prema kojem autorskopравnom zaštitom nisu obuhvaćene opšte ideje, postupci, metode rada, ili matematički koncepti kao takvi, kao i načela, principi i uputstva koji su sadržani u autorskom delu (oni se odnose na svako autorsko delo, ali je sasvim očigledno imajući u vidu prirodu ovog izuzetka da će njime najpre biti obuhvaćena pisana autorska dela). Zakon dalje u članovima 28-30. ustanovljava osnovne elemente opšteg režima zaštite autorskih dela od nedozvoljenog emitovanja, koji se shodno odnose i na pisana dela. Od značaja je međutim i član 33. kojim se autoru daje pravo „da drugome zabrani ili dozvoli da njegovo delo koje je zabeleženo na nosaču zvuka, odnosno nosaču slike (kompakt disk, audio kasete, video kasete, filmska traka, optički disk, dijapozitiv) javno saopštava uz pomoć tehničkih uređaja za reprodukovanje zvuka, odnosno slike.” Očigledno je da pod ovu situaciju spada i svako elektronsko emitovanje, odnosno reprodukovanje pisanih autorskih dela. Autori onih dela koja za koja se, obzirom na njihovu prirodu, može očekivati da će biti umnožavana za lične nekomercijalne potrebe na nosače zvuka, slike i teksta (književna, muzička, filmska i dr.) imaju pravo na posebnu naknadu od uvoza, odnosno prodaje tehničkih uređaja i praznih nosača zvuka, slike i teksta za koje se opravdano može pretpostaviti da će biti korišćeni za takvo umnožavanje.⁶⁶⁾

U slučaju umnožavanja autorskih dela fotokopiranjem ili sličnom tehnikom, pored prava na naknadu iz stava 1. ovog člana autor ima pravo i na naknadu od pravnog ili fizičkog lica koje pruža usluge fotokopiranja uz naknadu.⁶⁷⁾ Ovakav pravni režim, koji u praksi nailazi na različite osude zbog veličine naknade i načina naplaćivanja, očigledno je moguće primeniti i na pisana autorska dela, posebno u pogledu njihovog fotokopiranja, odnosno drugih oblika umnožavanja. Ipak, valja napomenuti da se ova odredba odnosi na one koji usluge fotokopiranja pružaju uz naknadu – dakle, bave se ovime kao profitnom delatnošću – i da se takvo rešenje ne može primeniti na fakultete i druge obrazovne i naučne ustanove koji fotokopiraju materijale različitih autora u obrazovne i naučnoistraživačke svrhe.⁶⁸⁾

⁶⁶⁾ Ovakva odredba nije neuobičajena u mnogim državama širom sveta. Razmatrajući je na primeru sudske prakse SAD, L.Lessig povlači paralelu između video-rekordera i pištolja: sudovi u SAD su naime najpre stali na stanovište da se svaki prodavac video-rekordera može smatrati odgovornim za kršenje autorskih prava koje počinu kupac istog, time što mu je „omogućio” da pribavi opremu za izvršenje krivičnog dela; ista takva odgovornost ne postoji kod prodavaca vatrenog oružja. (Lawrence Lessig, *Free Culture*, New York, 2004, str. 160) Verovatno i sami shvatajući ekstremnost i besmislenost ovakvih stavova, zakonopisci su potom počeli da „preventivno kažnjavaju” prodavce sličnih tehnologija, koje se potencijalno mogu koristiti za kršenje autorskih prava, namećući im posebnu taksu već prilikom nabavke ovakvih porizvoda.

⁶⁷⁾ Član 39, stavovi 1. i 5. Zakona.

⁶⁸⁾ U tom smislu svakua eventualna nedoumica rešena je članom 55. Zakona: „Bez dozvole autora, a uz obavezu plaćanja autorske naknade, dozvoljeno je u državnim organima, obrazovnim institucijama i javnim bibliotekama umnožavanje, za potrebe nastave ili naučnog istraživanja, na papiru ili sličnom nosaču odlomaka iz publikacija putem fotokopiranja ili bilo kojeg oblika fotografske ili slične tehnike koja daje slične rezultate.”

Ovi kao i drugi izuzeci predviđeni su čl.43, 44 i 45. (posebno vezano za obrazovne i naučno – istraživačke ustanove) ZAISP a svi izuzeci su propisani čl.43 – 54v.

U prilog tom posebnom režimu govori i član 49. Zakona, prema kojem se za korišćenje pravilno citiranog dela čiji je izvod, odlomak upotrebljen kao ilustracija, potvrda ili referenca, ne mora plaćati autorska naknada, niti pribaviti dozvola autora (ovo korenspondira opisanom rešenju iz člana 10. Bernske konvencije). Rešenje iz člana 10bis. Bernske konvencije razrađeno je i u ovom zakonskom tekstu. Tako, je moguće bez dozvole autora, a uz obavezu plaćanja autorske naknade, u sredstvima javnog obaveštavanja umnožavanje, stavljanje u promet primeraka, kao i drugi oblici javnog saopštavanja članaka koji su objavljeni u drugim sredstvima javnog obaveštavanja, pod uslovom da se ti članci odnose na tekuća ekonomska, politička ili verska pitanja, a da autor to nije izričito zabranio.⁶⁹⁾

Pisana dela se dakle mogu, pod manje ili više sličnim uslovima u odnosu na ostale vrste i oblike autorskih dela, naći u elektronskoj formi i koristiti kao i u štampanom obliku. U tom smislu, razlike koje poznaje srpsko zakonodavstvo su minimalne a principi autorskog prava su dosledno sprovedeni bez obzira na to u kojoj formi se pisano autorsko delo koristi.

RAČUNARSKI PROGRAMI

Spasić navodi definiciju računarskih programa iz jednog starijeg zakonskog akta SAD, prema kojem oni predstavljaju „niz uputstava ili naloga koje treba upotrebiti neposredno ili posredno u računaru da se postigne određeni efekat”.⁷⁰⁾ Danas većina građana računarske programe doživljava kao gotov proizvod koji im omogućava lakše obavljanje određenih poslova, ili neku vrstu zabave (npr. računarske igre). Međutim, računarski programi su u suštini ostali upravo ono što navedena definicija otkriva – niz napisanih komandi i uputstava u nekom računarskom jeziku, koje računar prepoznaje i izvršava. Ono što korisnik prepoznaje kao računarski program preko korisničkog interfejsa, samo je krajnji rezultat tog niza izvršenih komandi, od strane računara. Kao što je već napomenuto, u članu 2. Zakona o autorskim i srodnim pravima, računarski programi su određeni kao vrsta pisanih autorskih dela, bez obzira na njihov pojavni oblik (kako stoji u Zakonu, „bez obzira na oblik izražavanja”) – u tom smislu je podjednako kažnjivo neovlašćeno raspolagati na bilo koji način skriptom računarskog programa, kao i mehanički kopirati CD/DVD na kojem se taj program nalazi u elektronskom obliku.⁷¹⁾ Zakon je u tekstu

⁶⁹⁾ Član 56. Zakona.

⁷⁰⁾ Spasić Ž. Vidoje, op.cit, str. 69. U navedenom delu Spasić, sasvim pravilno, razlikuje računarski program kao napisani tekst programa i softver čiji je pojam širi – on se sastoji iz računarskog programa i različite dodatne dokumentacije, kao što je uputstvo za korišćenje programa, ambalaža, opis programa, i sl.

⁷¹⁾ Svrstavanje računarskih programa u pisana autorska dela nije originalnost srpskog Zakona o autorskim i srodnim pravima – slično rešenje primenjeno je u nizu zakonskih rešenja počev još od sredine osamdesetih godina prošlog veka (SAD, Japan, Velika Britanija, Nemačka, Francuska, nešto kasnije i Španija), dok je Evropska unija 1991. godine izdala direktivu kojom je računarske programe izjednačila sa književnim delima u smislu Bernske konvencije. Spasić Ž Vidoje, op.cit, str. 70.

koji sledi ipak škrt kada je reč o posebnim odredbama koje bi se odnosile samo na računarske programe. U članu 47. navedene su neke specifičnosti koje se vezuju za prirodu korišćenja računarskih programa. Tako je lice koje je na zakonit način pribavilo primerak računarskog programa da, radi sopstvenog uobičajenog namenskog korišćenja programa, bez dozvole autora i bez plaćanja autorske naknade:

- 1) smešta program u memoriju računara i pušta program u rad;
- 2) otklanja greške u programu, kao i da vrši druge neophodne izmene u njemu koje su u skladu sa njegovom svrhom, ako ugovorom nije drukčije određeno;
- 3) načini jedan rezervni primerak programa na trajnom telesnom nosaču;
- 4) izvrši dekompilaciju programa isključivo radi pribavljanja neophodnih podataka za postizanje interoperabilnosti tog programa sa drugim, nezavisno stvorenim programom ili određenom računarskom opremom, pod uslovom da taj podatak nije bio na drugi način dostupan i da je dekompilacija ograničena samo na onaj deo programa koji je neophodan za postizanje interoperabilnosti..”

U pitanju su uobičajene radnje koje korisnici računarskih programa mogu (moraju) da vrše da bi ih koristili; u slučaju poslednje od navedenih radnji, Zakon izričito predviđa da se podaci dobijeni na takav način ne smeju saopštavati drugima ili koristiti za druge svrhe, posebno za stvaranje ili plasman drugog računarskog programa kojim bi se povredilo autorsko pravo na prvom, kao i da takve radnje može izvršiti neposredno lice koje je na zakonit način pribavilo primerak računarskog programa ili drugo stručno lice koje radi po njegovom nalogu.

Osim računarskih programa koji spadaju u uobičajeni, zakonski režim zaštite autorskih prava, postoje i licence koje dozvoljavaju različite drugačije režime korišćenja i prerade računarskih programa – u pitanju je tzv. „open source software” (besplatan softver, ili softver otvorenog koda). O ovim pitanjima već je bilo reči u prethodnom tekstu.⁷²⁾

MUZIČKA DELA U SAJBER PROSTORU

Prema članu 2. Bernske konvencije, izraz „književna i umetnička dela” obuhvata sve tvorevine iz književne, naučne i umetničke oblasti, bez obzira na način njihovog izražavanja, pa se između ostalih dela navode i muzičke kompozicije s rečima i bez njih. Zakon o autorskim i srodnim pravima u članu 2 autorskim delom, u skladu sa Bernskom konvencijom, obuhvata i „muzička dela sa rečima ili bez reči”. Bernska konvencija u članu 2, tački 3 posebno previđa zaštitu za adaptacije i muzičke aranžmane.⁷³⁾ U Bernskoj konvenciji i u našem Zakonu o autorskim i srodnim pravima posebno su izdvojena dramsko muzička dela.

Dramska muzička dela se razlikuju od muzičkih dela po tome što u dramskom muzičkom delu muzika čini celinu sa dramskim delom i deo je scenskog nastupa.

⁷²⁾ Videti: Licence otvorenog sadržaja, i Licence Kreativne zajednice.

⁷³⁾ Zakon o ratifikaciji Bernske konvencije za zaštitu književnih i umetničkih dela, Službeni list SFRJ, 14/75 i Sl. list SFRJ - Međunarodni ugovori, 4/86.

Muzička autorska dela su originalna autorska dela kompozitora, tekstopisaca, aranžera, i svih onih koji su prilikom stvaranja muzičkog dela uneli svoje intelektualno stvaralaštvo. Kod muzičkih dela potrebno je razlikovati samu muzičku kompoziciju od snimanja muzičkih dela. Muzičku kompoziciju čini sama kompozicija i tekst kompozicije (muzičko delo može biti kombinacije muzike i teksta ili sama muzika). Kao autori priznaju se kompozitor, tekstopisac, aranžer, i svi drugi koji su dali vidljiv i merljiv doprinos u stvaranju muzičkog autorskog dela. Autor muzičkog dela pored prava koja imaju i svi drugi autori ima i pravo da reprodukuje svoje umetničko delo, da stvori izvedeno umetničko delo, da distribuira svoje muzičko delo i da javno izvodi svoje muzičko delo. Pravo reprodukcije muzičkog dela obuhvata pravo da ga autor snimi na traci, kompakt disku, ili kao digitalni fajl u nekom od muzičkih formata (bio on analogni ili digitalni). Treba napomenuti da je napredak tehnologije danas omogućio vrlo jednostavno pretvaranje analognog u digitalni format i krajnje jednostavno i gotovo potpuno besplatno kopiranje i distribuiranje muzičkih dela u sajber prostoru. Pravo autora na distribuciju muzičkog dela obuhvata pravo na pravljenje i prodaju kopija muzičkog dela. On ovo pravo može preneti na izdavača, odnosno proizvođača recimo kompakt diskova. Iz ovog prava proističe zabrana da bilo ko drugi bez dozvole autora muzičkog dela distribuira njegovo autorsko delo. Najčešći oblik kršenja prava autora muzičkog dela danas je neovlašćenja distribucija muzičkog dela. Svakoga dana u sajber prostoru se neovlašćeno postavljaju kopije mnogih muzičkog dela u digitalnog formata (mp3, flac, itd.) na raznim internet prezentacijama i omogućava se njihovo preuzimanje od strane neograničenog broja korisnika interneta.

Izvor: <http://www.gettyimages.com/event/future-publishing-april-461872257#-picture-id483500667>.

Kao posebno pravo autora muzičkog dela postoji pravo javnog izvođenja muzičkog autorskog dela na koncertu i drugim javnim manifestacijama, emitovanje muzičkog autorskog dela na radiju, televiziji, kablovsko i satelitsko emitovanje. Muzičko delo ne sme biti javno izvedeno bez dozvole autora, odnosno udruženje autora muzičkih dela (organizacije za kolektivno ostvarivanje prava). Članom 8. WIPO ugovora o autorskom pravu⁷⁴⁾ predviđeno je da autori muzičkih dela, kao i autori književnih i umetničkih dela imaju isključivo pravo da dozvole bilo kakvo saopštenje javnosti svojih dela, *žičnim ili bežičnim putem*, uključujući i takvo činjenje dostupnim javnosti njihovih dela koje se vrši na takav način da pripadnici javnosti mogu da pristupe tim delima sa mesta i u vreme koje individualno odaberu, odnosno putem interneta.

⁷⁴⁾ *Zakon o ratifikaciji Bernske konvencije za zaštitu književnih i umetničkih dela*, Sl. list SFRJ, 14/75 i Sl. list SFRJ – Međunarodni ugovori, 4/86.

Međunarodna pravna regulativa WIPO ugovorom o interpretacijama i fonogramima⁷⁵⁾ posebno štiti prava interpretatora i prava proizvođača fonograma. Ovim aktom kao "interpretatori" se definišu glumci, pevači, muzičari, igrači i druga lica koja glume, pevaju, izvode, besede, igraju i interpretiraju ili na neki drugi način izvode književna i umetnička dela ili izraze folklora. Interpretatori imaju isključivo pravo da daju dozvolu u pogledu svojih interpretacija, za emitovanje i javno saopštavanje svojih nezabeleženih interpretacija, osim za slučajeve gde je interpretacija već emitovana, i za beleženje svojih nezabeleženih interpretacija. Oni imaju i prava na umnožavanje, na distribuciju, davanje u zakup i pravo činjenja dostupnim zabeleženih interpretacija. Izraz "fonogram" označava zapis zvuka interpretacije ili drugih zvukova, ili predstavljanja zvukova zabeležen u drugom obliku zapisa od onog kinematografskog ili drugog audiovizuelnog dela. Proizvođači fonograma imaju pravo na umnožavanje, pravo na distribuciju, pravo na davanje u zakup i pravo na činjenja dostupnim javnosti svojih fonograma žičnim i bežičnim putem, na način koji omogućava da im publika može pristupiti sa mesta i u vreme koje ona individualno odabere.⁷⁶⁾

Izvor: www.wipo.int.

AUDIO-VIZUELNA DELA U SAJBER PROSTORU

KINEMATOGRAFSKA DELA U UŽEM SMISLU

Bernska konvencija u već citiranom članu 2. kao vrstu autorskih dela navodi i „kinematografska dela s kojima su izjednačena dela izražena postupkom sličnim kinematografiji”. U kasnijem tekstu Konvencije se kinematografska dela postavljaju u opšti okvir zaštite autorskih prava, uz neke izuzetke koji su razumljivi obzirom na njihove specifičnosti, dok se nosioci autorskih prava određuju prema pravu zemlje u kojoj je kinematografsko delo nastalo.⁷⁷⁾ Zakon o autorskom i srodnim pravima navodi kao vrstu autorskog dela filmsko delo, i deli ga na kinematografska i televizijska dela. Otuda je V. Spasić sasvim u pravu kada napominje da postoji izvesna konfuzija između termina „ki-

⁷⁵⁾ Zakon o potvrđivanju WIPO ugovora o autorskom pravu, SL. list SRJ – Međunarodni ugovori, 13/2002.

⁷⁶⁾ Zakon o potvrđivanju WIPO ugovora o interpretacijama i fonogramima, SL. list SRJ – Međunarodni ugovori, 13/2002.

⁷⁷⁾ Član 14bis. Konvencije.

nematografsko delo" i „filmsko delo", obzirom da se pod prvim u početku podrazumevao sam sadržaj autorskog dela, dok je film bio samo medijum, nosač tog sadržaja.⁷⁸⁾

Danas, u doba elektronskih komunikacija i elektronskih zapisa praktično svih autorskih dela, ova razlika gubi na značaju. Ipak, uobičajeni naziv filmska dela je ostao kao generički, i on obuhvata široki spektar igranih, dokumentarnih i animiranih filmova, kao i televizijskih emisija autorskog karaktera.

Filmovi kao ekvivalent užem značenju pojma kinematografskih ili filmskih dela, specifičan su proizvod koji sadrži više umetničkih elemenata, samim tim i više vrsta autorskih dela koja su ukomponovana u celinu. Tako se kod filma mogu sasvim jasno razdvojiti scenario kao pisano delo, muzička komponenta kao posebno autorsko delo, kao i slika kao zaseban element. Moguće je imati i druga autorska dela inkorporirana u ovu celinu – npr. posebna plesna koreografija, i sl.

Filmovi okupiraju posebnu pažnju zakonodavaca, a ni srpski Zakon nije izuzetak. U članu 11. Zakona o autorskim i srodnim pravima se izričito određuje da će se autorima filma smatrati pisac scenarija, režiser i direktor fotografije. Ukoliko je muzika bitan element filma, odnosno ukoliko je u pitanju tzv. muzički film, a komponovana je isključivo za potrebe stvaranja filmskog dela, onda će se i kompozitor smatrati koautorom filmskog dela. Ako se radi o crtanom, odnosno animiranom filmu ili su crtež ili animacija bitni elementi filmskog dela, onda će se i glavni animator smatrati koautorom filmskog dela. Iako je moguće ugovorom o filmskom delu ustupiti imovinska prava na to delo proizvođaču filmskog dela, pisac scenarija i kompozitor filmske muzike, kao koautori filmskog dela zadržavaju pravo da svoje delo samostalno iskorišćavaju, odvojeno od filmskog dela, osim ako je u ugovoru o filmskom delu predviđeno drukčije.⁷⁹⁾ Filmska dela su pogodna za digitalizaciju, pa je otuda i filmsko delo obuhvaćeno rešenjima iz članova 33. i 39. Zakona. Članom 33. ustanovljeno je isključivo pravo autora da drugome zabrani ili dozvoli da njegovo delo koje je zabeleženo na nosaču zvuka, odnosno nosaču slike (kompakt disk, audio kasete, video kasete, filmska traka, optički disk, dijapozitiv) javno saopštava uz pomoć tehničkih uređaja za reprodukovanje zvuka, odnosno slike. Dalje, član 39. ustanovljava isti režim za filmska dela o kojem je bilo reči prilikom analize regulative za književna i srodna dela, a koji je izuzetno relevantan kada je reč o digitalizaciji filmskih dela: „Kada se autorsko delo umnožava bez dozvole autora, shodno odredbama člana 46. st. 1. i 2. ovog zakona, autori dela za koja se, s obzirom na njihovu prirodu, može očekivati da će biti umnožavana fotokopiranjem ili snimanjem na nosače zvuka, slike ili teksta za lične nekomercijalne potrebe fizičkih lica (književna, muzička, filmska dela i dr.) imaju pravo na posebnu naknadu od uvoza, odnosno prodaje tehničkih uređaja i praznih nosača zvuka, slike i teksta za koje se opravdano može pretpostaviti da će biti korišćeni za takvo umnožavanje."⁸⁰⁾ Ova odredba, koja je kako je već rečeno prisutna (i kritikovana)

⁷⁸⁾ Spasić Ž Vidoje, *op.cit.*, str. 79-80.

⁷⁹⁾ Članovi 88. i 89. Zakona. Ugovorom o filmskom delu se jedno ili više lica obavezuju proizvođaču filmskog dela da stvaralački sarađuju na izradi filmskog dela, a za kasnije iskorišćavanje tog dela mogu dobiti određenu autorsku naknadu, koja se takođe ugovara (članovi 88. i 92. Zakona).

⁸⁰⁾ Član 39, stav 1. Zakona.

u mnogim uporednim zakonodavstvima, upečatljivaje kada je reč o filmskim delima pre svega zato što veliki filmski studiji, uglavnom situirani u SAD, vode najglasniju kampanju protiv slobode interneta i internet komunikacije, koja se može zloupotrebiti za kršenje autorskih prava filmskih stvaralaca.⁸¹⁾ Prema Zakonu, filmski producent, odnosno proizvođač videograma, jedini je ovlašćen da dozvoli (ili ne dozvoli) umnožavanje i distribuciju filmskog dela. Međutim, razvoj savremenih tehnologija i komunikacija učinio je mogućim da se ona mogu praktično umnožavati u svakom domaćinstvu, kao i pribavljati neautorizovane kopije na internetu. Zbog toga se pitanju te tzv. „piraterije” posvećuje velika pažnja u filmskoj i muzičkoj industriji, kao i među proizvođačima računarskih programa. Kao što je već objašnjeno, svako premošćavanje zaštite kojom su nosači ovih dela obezbeđeni, njihovo neautorizovano kopiranje i stavljanje u promet odnosno činjenje dostupnim drugim licima na bilo koji način, predstavlja prekršaj, ili krivično delo u zakonodavstvima većine država.⁸²⁾

TELEVIZIJSKI I RADIO PROGRAMI

Bernska konvencija ne govori eksplicitno o televizijskim i radio programima kao o autorskim delima, već upotrebljava široki pojam „dela izražena postupkom sličnim kinematografiji”, u kojem bi definitivno trebalo prepoznati televizijske emisije bez obzira da li se radi o snimljenim emisijama ili programu koji se emituje uživo. Za razliku od tog teksta, televizijska dela se eksplicitno pominju u Zakonu o autorskom i srodnim pravima.⁸³⁾ Televizijski i radio programi se u svakom slučaju moraju smatrati autorskim delima – činjenica da se radio programi ne pominju izričito prilikom nabiranja specifičnih autorskih dela, im ne oduzima to svojstvo. Ovaj problem umnogome razrešava član 28. Zakona o autorskom i srodnim pravima, koji utvrđuje isključivo autorsko pravo da se dozvoli (odnosno zabrani) emitovanje autorskog dela, i pri tome emitovanje definiše kao „javno saopštavanje dela žičnim ili bežičnim prenosom radijskih ili televizijskih programskih signala namenjenih za javni prijem (radio-difuzija i kablovska difuzija)”. Radijski i televizijski program se dakle posmatraju kao načini izražavanja nekog drugog autorskog dela, pri tome ne isključujući mogućnost da se radijske emisije posmatraju i kao zasebna autorska dela, ako ispunjavaju kriterijume originalnosti koji se zahtevaju i za druge oblike autorskih dela.⁸⁴⁾

Analogno pravima filmskog producenta kod filmskih dela, Zakon predviđa pravo proizvođača emisije, koje se odnosi na električni, elektromagnetni ili drugi signal pretvoren u zvučni, vizuelni, odnosno zvučno-vizuelni sadržaj koji se emituje radi saopštavanja javnosti. U ova prava spadaju i dozvola za reemitovanje emisije, snimanje emisije na

⁸¹⁾ Videti naročito supra, deo o ACTA sporazumu.

⁸²⁾ Na ovom mestu bi čini se bilo sasvim prikladno uputiti na zanimljivo poređenje koje L. Lessig pravi između internet deljenja fajlova sa autorskim sadržajem i prodavnica starih knjiga i ploča, efektno upoređujući drastično različite pravne režime pod kojima se nalaze: Lessig L., op.cit, str. 71-72.

⁸³⁾ Član 2. Zakona.

⁸⁴⁾ Do ovakvog zaključka se može doći tumačenjem člana 29. Zakona, koji se odnosi na parvo reemitovanja.

nosač zvuka i/ili slike, umnožavanje snimka, itd. Time se definitivno televizijski i radio programi zaokružuju u sistemu autorskog prava a posebnu pažnju bi trebalo posvetiti jednom od prava proizvođača emisije – interaktivno činjenje dostupnim javnosti svoje emisije žičnim ili bežičnim putem.

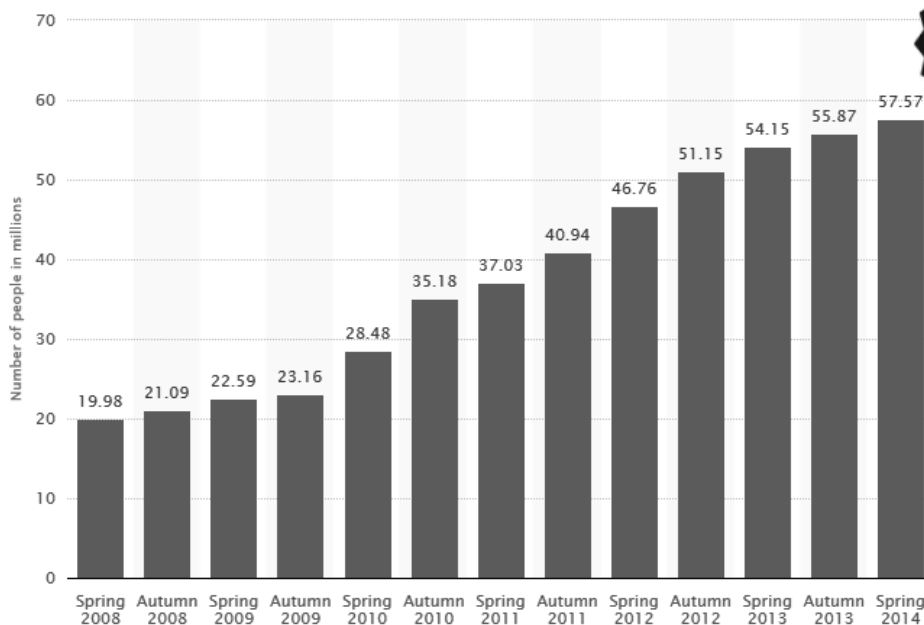

Figura 1 Slušaoci online radija u SAD u poslednjih 6 god izvor www.statista.com.

Pravo proizvođača emisije između ostalog podrazumeva i dozvolu za web casting, emitovanje emisije preko interneta i to u realnom vremenu – uživo onda kada se emisija emituje i na radiju/televiziji, ili emitovanje snimka emisije (odložene verzije) u nekom kasnijem trenutku.⁸⁵⁾ Ovo je jedan od osnovnih načina korišćenja, ali i mogućih zloupotreba odnosno neovlašćenih emitovanja, televizijskog i radio materijala – autorskih emisija – na internetu.⁸⁶⁾ Međutim, pojam proizvođača emisije je važan i kod internet radio-stanica, koje svoj program emituju isključivo preko interneta. Internet radio ima svojih očiglednih prednosti, jer se može emitovati za ceo svet, bez obzira gde se slušalac nalazi, broj emitera nije ograničen brojem slobodnih frekvencija, i sl. Procene su da jedna petina građana SAD sluša onlajn radio stanice,⁸⁷⁾ dok je još 2004. godine ukupan broj korisnika na svetskom nivou bio 80 miliona, a u poslednjih nekoliko godina beleži rast od gotovo 50% godišnje.⁸⁸⁾ Mora se napomenuti da autorska prava koja važe u opštem re-

⁸⁵⁾ Videti: Spasić Ž. Vidoje, op.cit, str. 117-118.

⁸⁶⁾ Drugi načini bi se mogli smatrati kršenjem autorskih prava na drugim autorskim delima – npr. emitovanje ili činjenje dostupnim na drugi način filmskog dela koje je preuzeto (snimljeno) sa neke televizijske stanice.

⁸⁷⁾ Izvor: *Online Radio Statistics*, Internet adresa: <http://www.truemeasure.com/onlineStatistics.php>, 01.06.2012.

⁸⁸⁾ Lessig L., op.cit, str. 195; *Online Radio Statistics*, loc.cit.

žimu, ostaju identična i kada je reč o radiju i televiziji kao isključivom internet fenomenu – dakle, sve ono što je rečeno o „običnim medijima” na način na koji su gledaoci i slušaoci tradicionalni navikli da ih konzumiraju, važi i za njihove internet verzije – autorska prava u internet svetu su i dalje zaštićena i svako neovlašćeno preuzimanje, ili bilo koji način neovlašćene distribucije, zabranjen je i kažnjiv.

GOVORNA DELA U SAJBER PROSTORU

Bernska konvencija u već citiranom članu 2 u okviru izraza „književna i umetnička dela” obuhvata predavanja, govore, besede i druga dela iste prirode. U okviru Bernske konvencije veća pažnja je posvećena, kada su u pitanju govorna dela, jedino političkim govorima i govorima održanim u toku sudskih rasprava. Članom 2bis ostavljeno je nacionalnim zakonodavstvima da delimično ili potpuno isključe iz zaštite predvišene članom 2. Bernske konvencije političke govore i govore održane u toku sudskih rasprava. Nacionalnim zakonodavstvima ostavljeno je da utvrde uslove pod kojima će predavanja besede i druga dela iste prirode koja su javno izrečena moći da budu reprodukovana putem štampe, emitovana putem radio-difuzije prenošena javnosti preko žica i da budu predmet javnog saopštavanja ukoliko je takvo korišćenje opravdano ciljem koji se ima postići obaveštavanjem. Međutim i u ovim slučajevima ostavljeno je autoru isključivo pravo da svoja dela skupi u zbirke.

Naš Zakon o autorskim i srodnim pravima u članu 2, tački 2 autorskim delom, u skladu sa Bernskom konvencijom, obuhvata i govorna dela (predavanja, govori, besede i dr.). Za govorna dela predviđena su ista moralna i imovinska prava za autore, kao i za sva druga književna i umetnička dela. Naravno da se govorna dela mogu pretvoriti u digitalnu formu, ali i tada autori zadržavaju sva prava koja im po zakonskim propisima pripadaju i samo oni mogu odbiti pretvaranje u digitalnu formu, distribuciju ili javno saopštavanje svog digitalnog govornog autorskog dela, osim u slučajevima kada je to drugačije regulisano za političke govore i govore održane u toku sudskih rasprava. Preduslov originalnosti pretpostavlja se i kod govornih dela, tako da neki autori smatraju da predavanja koja se održavaju u nastavi, a zasnovana su na striktnom poštovanju određene literature ne predstavljaju izvorne intelektualne tvorevine i ne smatraju se autorskim delima.⁸⁹⁾

OSTALA AUTORSKA DELA U SAJBER PROSTORU

DELA LIKOVNE UMETNOSTI U SAJBER PROSTORU

Član 2. Bernske konvencije navodi dela iz oblasti crtanja, slikarstva, arhitekture, vajarstva, rezbarstva i litografije kao autorska umetnička dela koja su tim dokumentom zaštićena pod opštim režimom autorskih prava. Kada je reč o ovim delima u sajber prostoru, odnosno u digitalnoj formi, sasvim je izvesno da predmet autorskog prava mogu biti samo njihove reprodukcije, odnosno fotografije, a ne i sama dela. Otuda je od značaja i član 11bis. Bernske konvencije, koji autorima ostavlja isključivo pravo da daju saglasnost na, između ostalog, „radiodifuziju svojih dela ili njihovo saopštavanje javnosti bilo kojim sredstvom bežičnog prenosa znakova, zvukova ili slika”, odnosno

⁸⁹⁾ Spasić Ž. Vidoje, *Autorska dela u digitalnom okruženju*, Pravni fakultet u Nišu, Niš, 2011, str. 71.

„za saopštavanje javnosti putem zvučnika ili bilo kog drugog sličnog uređaja za prenos znakova, zvukova ili slika dela”... Iako zastarela i prevaziđena kada je reč o elektronskim komunikacijama i sajber prostoru, ova formulacija se može analogno upotrebiti i na savremene tehnologije „saopštavanja”. U članu 2, stav 2, tačka 6. Zakona o autorskim i srodnim pravima, dela likovne umetnosti su takode izričito određena kao autorska dela.

Izvor: www.ilibio.org.

Izvor: <http://www.imagekind.com/>.

Ono što je dakle specifično u smislu ove grupe autorskih dela jeste eventulani način njihovog izražavanja u elektronskom obliku – ono ne može biti takvo da se predstavlja kao original, jer ne poseduje trodimenzionalnost oblika niti mogućnost da se u bilo kojem trenutku zameni (slučajno ili namerno) za originalno delo. U ovim slučajevima postoji samo jedan original koji ima umetničku vrednost, a kopija ili prikaz (fotografija, 3D model) takvog dela biće upravo – samo kopija u elektronskoj, digitalnoj formi.⁹⁰⁾ Manje ili više verne originalu, pa čak možda i identične, kopije ipak neće imati nikakvu posebnu umetničku vrednost. U tome je i razlika između npr. dela filmske, pozorišne i muzičke umetnosti u odnosu na ovu specifičnu kategoriju. Muzička numera se može

⁹⁰⁾ Videti: Bainbridge D., op.cit, str. 83; Vidoje Ž. Spasić, op.cit, str. 83.

sasvim verno preneti u elektronskom obliku i ne može biti reči o tome da li originalni snimak ima veću ili manju vrednost od elektronske kopije koja se protivpravno razmenjuje na internetu – original i kopija su u sadržinskom smislu identični. Kod dela likovne umetnosti to nije, niti može biti slučaj. Ipak, ono što je zajedničko ovim delima u sajber prostoru sa praktično svim ostalim autorskim delima, jeste mogućnost da se ona protivpravno prikažu većem – praktično neograničenom – broju ljudi. Za mnoge će biti dovoljno da iz udobnosti svog doma pogledaju verno reprodukciju neke slike u visokoj rezoluciji, nego da plate ulaznicu za galeriju koja to delo izlaže. U tom smislu, na ova dela se ne može primeniti odredba člana ³⁷. Zakona o autorskim i srodnim pravima, prema kojoj je autor u prilici da zabrani izlaganje svog autorskog – umetničkog dela – osim ukoliko ga je otuđio, a pri otuđenju nije izričito insistirao na takvoj zabrani. Sa druge strane, u sajber prostoru, daleko veću relevantnost ima odredba člana 46. istog Zakona, koja onemogućava komercijalnu upotrebu umnoženih primeraka objavljenog dela – dakle, isključivo je dozvoljena lična (nikako javna!) i nekomercijalna upotreba. Otuda bi svako neautorizovano korišćenje umetničkog dela u sajber prostoru, koji je po svojoj prirodi javan, predstavljalo kršenje autorskih prava za koje bi autor mogao da zahteva od prekršioca naknadu štete.

DELA ARHITEKTURE, PRIMENJENE UMETNOSTI, INDUSTRIJSKOG DIZAJNA U SAJBER PROSTORU

Dela arhitekture, primenjene umetnosti i industrijskog dizajna prema Bernskoj konvenciji takođe predstavljaju autorska dela. Članom 2. Bernske konvencije izričito se navode dela iz oblasti arhitekture, dela primenjene umetnosti, planovi skice i plastična dela koja se odnose na arhitekturu.

U Srbiji Zakon o autorskim i srodnim pravima, članom 2. je kao autorska dela izričito naveo u tački 7. dela arhitekture, primenjene umetnosti i industrijskog oblikovanja, a u tački 9. planovi, skice, i makete. Član 51. našeg Zakona o autorskim i srodnim pravima predviđa da je dozvoljeno bez dozvole autora i bez plaćanja autorske naknade dvodimenzionalno umnožavanje, stavljanje u promet tako umnoženih primeraka, kao i drugi oblici javnog saopštavanja dela koja se trajno nalaze izložena na ulicama, trgovima i drugim otvorenim javnim mestima. Prema članu 57. Istog Zakona, bez dozvole autora a uz obavezu plaćanja autorske naknade, dozvoljeno je trodimenzionalno umnožavanje dela koja su trajno izložena na ulicama, trgovima i drugim otvorenim javnim mestima, kao i stavljanje u promet tih primeraka, osim ako se primerak dela skulpture dobija otiskom iz originalnog kalupa iz kojeg je dobijen i primerak koji je trajno izložen na otvorenom javnom mestu ili iz kalupa koji je načinjen otiskivanjem sa primerka dela skulpture; pravi nova građevina po uzoru na postojeću građevinu; proizvod oblikuje prema delu primenjene umetnosti.

Kada su u pitanju dela iz oblasti arhitekture podrazumeva se da se radi samo o originalnim autorskim delima koja znači moraju imati originalni dizajn i minimalni stepen kreativnosti. „Nije svako građevinsko delo autorsko delo. Naprotiv, samo mali broj objekata će se smatrati delom arhitekture i uživae autorskopravnu zaštitu.”⁹¹⁾ Iako neki

⁹¹⁾ Spasić Ž. Vidoje, *Autorska dela u digitalnom okruženju*, Pravni fakultet u Nišu, Niš, 2011, str. 83.

autori smatraju da dela arhitekture ne mogu biti predmet interpretacije i ne mogu se pretvoriti u digitalnu formu koja bi imala upotrebnu vrednost, odnosno praktičnu primenu⁹²⁾ to nije baš sasvim tačno jer je danas već moguće stvoriti trodimenzionalne modele objekata i omogućiti virtuelni obilazak tih objekata, ili čak boravak virtuelne ličnosti u tim objektima, a naravno planovi, skice i modeli arhitektonskih dela već se odvanodigitalizuju i često se koriste u sajber prostoru bez dozvola autora i na taj način se krše prava autora arhitektonskih dela.

Dela primenjene umetnosti su umetnička dela (znači originalna dela) koja imaju primenu, a mogu biti ručno proizvedena ili industrijski proizvedena. Praktična primena, predmeta za ličnu upotrebu, plakata, etiketa, ili drugih predmeta u stvari razlikuje ova umetnička dela od drugih vrsta umetničkih dela, a sa ostalim umetničkim delima ih spaja kreativnost i umetnička vrednost. Dela primenjene umetnosti i industrijski crteži i modeli imaju svoje specifičnosti jer često nisu samo umetnička dela nego i industrijski proizvodi.

Bernska konvencija u članu 2. tačka 7. ostavlja nacionalnim zakonodavstvima da utvrde oblast primene zakona koja se odnosi na dela primenjene umetnosti i industrijske crteže i modele, kao i na uslove pod kojima će takva dela, crteži i modeli biti zaštićeni. Za dela koja su zaštićena isključivo kao crteži i modeli u zemlji porekla, može se u nekoj drugoj zemlji tražiti samo specijalna zaštita priznata u ovoj zemlji crtežima i modelima, međutim, ako takva specijalna zaštita nije priznata u ovoj zemlji, ova dela će biti zaštićena kao umetnička dela. U pogledu sadržine prava autora u vezi sa delima primenjene umetnosti oni ne samo da imaju sva prava koja imaju i druga autorska dela već mogu imati i zaštitu na osnovu drugih propisa vezanih za industrijsku svojinu ili propisa vezanih za nelojalnu konkurenciju. Dela primenjene umetnosti baš zbog svoje prirode daleko su podložnija digitalnoj prirateriji od recimo dela arhitekture.

KARTOGRAFSKA DELA U SAJBER PROSTORU

Kartografska dela su definisana kao dvodimenzionalni prikazi površne zemlje ili njenog dela, nebeskih tela ili nebeskog svoda u umanjenoj meri, odnosno određenoj srazmeri.⁹³⁾ Bernska konvencija navodi kartografska dela u ranije već više puta pomenutom članu 2, stav 1. kao jednu od oblika književnih i umetničkih dela, u daljem tekstu ovog dokumenta nema nijedne odredbe koja bi bliže odredila njihov pravni status.

Zakon o autorskom i srodnim pravima, u članu 2, stav 2, tačka 8. takođe navodi geografske i topografske karte kao vrstu autorskog dela, ali detaljnije o njima nema reči u tekstu. Obzirom na ovakve okolnosti, valjalo bi zaključiti da su ova autorska dela pod opštim režimom koji je ustanovljen pravnim sistemom, te da se na njih odnose sve one odredbe koje su najopštijeg karaktera i ustanovljene za sva autorska dela u celini.

Kada je reč o računarskim programima koji se pojavljuju u sajber okruženju u vezi sa kartografskim delima, daleko najveću pažnju do sada su izazvali *Google* programi: *Google Maps* i *Google Earth*. U pitanju su korisnički programi koji na jedan specifičan način približavaju geografske informacije pojedincima koji ih koriste.

⁹²⁾ Ibidem, str. 84.

⁹³⁾ Ibidem, str. 87.

Google Maps je naziv korisničkog programa koji služi predstavljanju kartografskih podataka, mapa praktično svih mesta na planeti. Ovaj program pre svega služi orijentaciji u urbanim delovima, prikazivanju puteva i objekata (kao i njihove udaljenosti, najkraćeg i/ili najbržeg puta, sredstava javnog prevoza, i sl.), objedinjujući na taj način praktično sve funkcije GPS sistema i mapa. Sam sistem je besplatan, ali trpi i određena ograničenja – neke mape koje se u programu prikazuju su stare od nekoliko meseci do nekoliko godina.⁹⁴⁾ Ipak, ovaj popularni program je postao opšteprihvaćen pre svega zbog nekomercijalnog aspekta (korišćenje se ne naplaćuje), zbog mogućnosti da se kombinuju različita njegova svojstva (npr. moguće je pregledati teren u modu plana, ali i u modu geofizičke karte, korišćenjem satelitskih snimaka teritorije) kao i verzije koje je takođe besplatno moguće koristiti na mobilnim telefonima i tablet računarima. Kompanija *Google* je vlasnik autorskih prava na mapama koje se prikazuju, ili je zakupila njihovo korišćenje na određeni vremenski period od nosilaca autorskih prava.⁹⁵⁾

Google Maps je besplatan za korisnike, ali komercijalna komponenta njegovog korišćenja se može uočiti u postojanju različitih internet oglasa, što je prepoznatljiv način funkcionisanja različitih proizvoda kompanije *Google*. Ukoliko se analiziraju uslovi korišćenja programa, može se zaključiti da on potpada pod nekomercijalnu licencu, čije je korišćenje slobodno, ali nije dozvoljeno za komercijalne svrhe, kao ni za dalju prerađu i nadogradnju kako softvera tako i baze fotografija.⁹⁶⁾ Uslovi korišćenja potpadaju pod jurisdikciju pravnog sistema SAD.

Kada je reč o korišćenju mapa u druge svrhe, *Google* je postavio dva osnovna ograničenja: nije moguće koristiti bilo koji konačni proizvod *Google Maps*-a (dakle, mapu ili njen deo, u bilo kojem obliku, rezoluciji i srazmeri) u komercijalne svrhe (kao što je dalja preprodaja, korišćenje u različitim publikacijama⁹⁷⁾ ili drugim računarskim programima); drugo ograničenje se tiče nekomercijalne upotrebe – u tom slučaju je potrebno zadržati na samoj mapi pečat, logo, odnosno vođeni žig, koji će jasno označavati poreklo fotografije, tj. mape. Za pojedine namene *Google* ima drugačiju licencu, koja profesionalnim korisnicima može ponuditi integrisanje *Google Maps* programa u njihove (komercijalne) internet sajtove (*Google Maps API*).

Google Earth je program namenjen virtuelnom prikazu planete (globus) ali može imati iste, odnosno slične funkcije kao i *Google Maps* – dakle, prikazivati mape i satelitske

⁹⁴⁾ Prema podacima sa Wikipedije, satelitski snimci u programu su urađeni na samom početku njegovog korišćenja i trenutno su stari manje od 3 godine. Internet adresa: http://en.wikipedia.org/wiki/Google_Maps, 01.06.2016.

⁹⁵⁾ Jedina država koja do skora nije bila obuhvaćena ovih sistemom je Severna Koreja. Na njenom mestu, u programu stajao je prazan prostor. Sada je to izmenjeno, ali prisutna je propaganda naruživanja poslednje komunističke zemlje u svetu, sa starim komunističkim sistemom.

⁹⁶⁾ Naravno, osim ovih ograničenja uslovi korišćenja sadrže i osvrt na bilo kakvu drugačiju nelegalnu upotrebu snimaka koje čine ovaj proizvod (npr. za ilegalno lociranje i praćenje ljudi, u svrhu ugrožavanja sigurnosti ili sa prevarnom namerom, i sl.).

⁹⁷⁾ Osim ukoliko je reč o naučnoistraživačkom delu u kojem se proizvod koristi kao jedan od sporednih elemenata, pomoćno sredstvo vizuelizacije.

snimke. U novije vreme, Google je proširio ovaj način posmatranja i na Mars, odnosno Mesec, tzv. *Google Sky*. Sve ono što je rečeno o funkcionalnosti (ali i zastarelosti snimaka) za *Google Maps*, može analogno važiti i za *Google Earth*.

Kada je reč o licenci, i ovde je situacija identična kao kod *Google Maps* programa. Komercijalna upotreba nije dozvoljena, a sam program je inače besplatan i može se nekomercijalno koristiti bez posebnih ograničenja. Za zahtevnije korisnike, u ponudi je komercijalni program *Google Earth Pro*, koji nudi kvalitetnije prikaze i mape, a za koji naravno važe posebni uslovi korišćenja.

Izvor: blogonair.org.

Verovatno najviše kontroverzi do sada izazvao je srodni program koji je moguće aktivirati uz *Google Maps* i *Google Earth* i koji se na njima zasniva, *Google Street View*. Ipak, ovaj program koji omogućava korisnicima da (besplatno) pregledaju ulice nekih od najvećih svetskih gradova zahvaljujući panoramskim snimcima koje je specijalno vozilo napravilo i koji su uklopljeni u celinu, nije se našao na meti vlasti različitih država, ali i privatnih lica zbog kršenja autorskih prava, već zbog kršenja prava na privatnost ljudi koji su ne znajući za to, ili protiv svoje volje, usnimljeni prilikom stvaranja panoramskih snimaka i postali deo *Google Street View*-a.

Izvor: www.toublanc.info.

FOTOGRAFIJE, PLANOVI, SKICE I MAKETE U SAJBER PROSTORU

Opšta pravila zaštite autorskog prava odnose se, na osnovu Bernske konvencije, prema članu 2. i na dela iz oblasti fotografije s kojima su izjednačena dela izražena postupkom sličnim fotografiji.

Naš Zakon autorskim i srodnim pravima takođe je članom 2. tačka 9. predvideo kao autorsko delo planove, skice, makete i fotografije. Kada su u pitanju fotografije neophodno je napraviti razliku između fotografija kao umetničkog dela koju štiti Zakon o autorskim i srodnim pravima i običnih fotografije koje imaju zaštitu samo na osnovu opštih principa građanskog prava i propisa koji regulišu nelojalnu konkurenciju.

Fotografija kao umetničko delo mora da poseduje izvestan stepen originalnosti i kreativnosti koji je odvaja od obične fotografije, odnosno moraju da imaju određenu umetničku vrednost. Da bi postojao izvestan stepen originalnosti i da bi se moglo tvrditi da je jedna fotografija umetničko delo neophodno je da je ona rezultat intelektualne, kreativne aktivnosti koja je toliko individualna da dve osobe, nezavisno jedna od druge, ne bi stvorile potpuno isti rezultat. Naravno da u praksi ipak nije uvek lako napraviti razliku između ove dve vrste fotografije.

Napretkom tehnologije omogućeno je jednostavne pretvaranje analogne fotografije u digitalnu fotografiju, skeniranjem ili fotografisanjem digitalnim fotoaparatom ili mobilnim telefonom, pa čak i njihova obradai izmena je vrlo jednostavna. Danas najveći broj fotografija nastaje i ostaje samo u digitalnom obliku. Zbog ove specifičnosti fotografije su izuzetno podložne zloupotrebi u okviru sajber prostora. Planovi, skice i makete mogu takođe biti autorska dela ukoliko zadovoljavaju potrebne kriterijume originalnosti i kreativnosti. „To su autorske tvorevine iz različitih oblasti nauke ili umetnosti izražena u dvodimenzionalnom (planovi i skice) ili trodimenzionalnom obliku (plastična dela, makete i sl.)”⁹⁸⁾ Naravno da se i planovi, skice i makete mogu naći digitalizovani u sajber prostoru gde podležu istim oblicima zaštite kao i druga autorska dela.

Posebno treba pomenuti načine neovlašćenog iskorišćavanja fotografija i video zapisa koji idu izvan komercijalnih oblika zloupotrebe. U savremenom svetu najrazličitiji su načini zloupotrebe video zapisa i fotografija – i odraslih i maloletnih lica i dece. Najčešće inkriminirani su oblici iskorišćavanja dece i maloletnika u pornografske svrhe, što je svakako razumljivo obzirom da se u skoro svakom društvu posebna pažnja u zaštiti poklanja maloletnicima i deci. U tom smislu pedofilija još nije inkriminisana u većini evropskih zakonodavstava ali svakako predstavlja negativnu društvenu pojavu. Ova pojava nije novina u bilo kom društvu, od postanka modernih država pa sve do danas je prisutna, ali u novijem dobu internet i socijalne mreže omogućavaju mnogo više kontakata bez obzira na razlike u godinama i uzrastu i time pospešuju razvitak različitih oblika socijalizacije i upliva različitih parafilija u savrmene socijalne kontakte i njihovu ekspanziju.

⁹⁸⁾ Spasić Ž. Vidoje, *Autorska dela u digitalnom okruženju*, Pravni fakultet u Nišu, Niš, 2011, str. 87.

DRAMSKA, KOREOGRAFSKA, PANTOMIMSKA DELA
U SAJBER PROSTORU

Dramska, koreografska i pantomimska dela se zajednički nazivaju „pozorišnim delima”.⁹⁹⁾ Njihova osnovna karakteristika jeste da su u pitanju dela namenjena scenskom izvođenju kod kojih se prepliće više elemenata izražavanja – muzika, pokret, tekst, igra. Vidoje Ž. Spasić, dosledno prateći domaću zakonsku odredbu, kao posebnu kategoriju ovih dela napominje i folklorna dela.¹⁰⁰⁾ Prema Bernskoj konvenciji, dramska, koreografska i pantomimska dela spadaju pod opštu definiciju pojma „književnih i umetničkih dela”.¹⁰¹⁾

Autori dramskih, dramsko-muzičkih i muzičkih dela uživaju isključivo pravo da daju odobrenje za javno prikazivanje i izvođenje svojih dela, podrazumevajući javna prikazivanja i izvođenja svim sredstvima ili postupcima, kao i za javno prenošenje svim sredstvima prikazivanja i izvođenja svojih dela.¹⁰²⁾ Ova odredba logično podrazumeva i prenošenje, odnosno reprodukciju u celini ili delimično, izvođenja dramskih, koreografskih i pantomimskih dela u sajber prostoru. Takođe, prema članovima 12. i 14. Konvencije, autori uživaju isključivo pravo da daju odobrenje za adaptaciju, aranžmane i druge prerade svojih dela. To bi značilo da se ovakva dela, kao i ostali analizirani proizvodi intelektualnog i autorskog rada, ne mogu koristiti bez odobrenja autora niti u jednom obliku – za postavljanje, odnosno činjenje dostupnim u izvornom obliku – kao ni za dalju razradu, obradu ili bilo kakvu drugu preradu izvornog dela (i potonje postavljanje takvog dela u sajber prostor). Ni ova dela, kao ni druga koja su razmatrana u prethodnom tekstu, neće uživati zaštitu autorskog prava ukoliko su postala javno dobro (član 18. Konvencije).

Kada je reč o dramskim i dramsko-muzičkim delima, u pitanju su dela koja sadrže tekst i muziku, a koja su namenjena (ili prilagođena) scenskom izvođenju. Kada je u pitanju oblast autorskog prava, trebalo bi napomenuti da se svaka muzička numera, nezavisno od teksta koji se eventualno izgovara u delu, smatra posebnim autorskim delom, ali da su oni zajednički obuhvaćeni pravom na emitovanje, odnosno prikazivanje dela, koje pripada autoru dela u celini. U sajber prostoru, može se govoriti o nekoliko aspekata autorskih prava u vezi sa ovim delima: prenošenje ili reprodukcija dela, objavljivanje teksta ili muzike, delimično ili u celini, odnosno pojedinih muzičkih numera, bilo kakvih audio ili video zapisa ovih dela bez obzira na način i modalitet njihovog izvođenja.¹⁰³⁾ Sva ova prava pripadaju nosiocu autorskog prava na delo u celini, i mogu se realizovati isključivo uz njegovo odobrenje. Isto se odnosi i na umnožavanje i distribuciju dela u celini, ili njegovih pomenutih segmenata.

⁹⁹⁾ Spasić Ž. Vidoje, op.cit, str. 71.

¹⁰⁰⁾ Ibidem.

¹⁰¹⁾ Član 2, stav 1. Konvencije. Isto je i prema članu 2, stav 2, tačka 3. Zakona o autorskom i srodnim pravima Republike Srbije.

¹⁰²⁾ Član 11. Konvencije.

¹⁰³⁾ Npr. podjednako će se smatrati kršenjem autorskog prava stavljanje snimka na internet zvaničnog izvođenja dela za koje je autor dao odobrenje (ali ne postoji odobrenje za njegovo dalje prenošenje i distribuciju) ili stavljanje snimka na internet tog dela u nečijem privatnom – neautorizovanom – izvođenju.

Koreografska i pantomimska dela su specifična u grupi tzv. „pozorišnih dela” pre svega zato što se ne moraju nužno scenski izvoditi, pa su samim tim najčešće izdvojena u uporednim propisima kao posebna vrsta autorskih dela.¹⁰⁴⁾ Dok se pantomimska dela izvode pokretom uz eventualnu muzičku podlogu, koreografska dela su raznovrsnija i njima se, osim baleta koji je najčešći oblik ovih dela, smatrati i narodni, folklorni plesovi i igre. Kod baleta postoji sinteza teksta, pokreta i muzike u jednom autorskom delu, dok se kod ostalih uglavnom kombinuju muzika i pokreti.¹⁰⁵⁾ Kao i u prethodnim slučajevima, ova dela su zaštićena od bilo koje vrste reprodukcije i/ili adaptacije bez odobrenja autora, u sajber prostoru pomoću audio-video snimaka, isto kao i kao i ostala pozorišna dela.

ZBIRKE AUTORSKIH DELA I PODATAKA U SAJBER PROSTORU

Bernska konvencija za zaštitu književnih i umetničkih dela u članu 2. tačka 5. predviđa poseban oblik zaštite za zbirke književnih ili umetničkih dela kao što su enciklopedije i antologije koje prema izboru i rasporedu sadržine predstavljaju intelektualne tvorevine. Naravno ova zaštita ne sme da proizvede bilo kakvu štetu za prava autora na svako od tih dela koja čine sastavni deo ovih zbirki.

Naš Zakon o autorskim i srodnim pravima u članu 5. nešto detaljnije određuje kada se zbirka ima smatrati autorskim delom. To su slučajevi kada se radi o enciklopedijama, zbornicima, antologijama, izabranim delima, muzičkim zbirkama, zbirkama fotografija, grafičkim mapama, izložbama i sl. pod uslovom da se radi o originalnoj duhovnoj tvorevini autora.

Autorskim delom se smatra i zbirka narodnih književnih i umetničkih tvorevina, kao i zbirka dokumenata, sudskih odluka i slične građe, baza podataka, bez obzira da li je u mašinski čitljivoj ili drugoj formi koja s obzirom na izbor i raspored sastavnih delova ispunjava uslov da je originalna duhovna tvorevina autora.

U našem Zakonu o autorskim i srodnim pravima, a u skladu sa Bernskom konvencijom za zaštitu književnih i umetničkih dela, predviđeno je da zaštita zbirke ni na koji način ne ograničava prava autora dela koja su sastavni deo zbirke. Obično se autorom zbirke smatra urednik, pa njemu pripadaju imaovinska i moralna prava koja proističu iz autorskog prava. „Međutim ukoliko je zbirka sastavljena od autorskih dela koja su u roku trajanja pravne zaštite, a autor zbirke nije autor i pojedinih dela, onda nastaje autorsko-pravni odnos analogan odnosu između izvornog i izvedenog dela, sa svim pravnim posledicama koje iz toga proističu. Dakle autori dela (sastavnih elemenata zbirke) imaju svoja zasebna ovlašćenja, nezavisno od prava autora zbirke. U tom smislu, autor zbirke mora, pre svega, da zatraži saglasnost autora sastavnih delova. Takođe, autori sastavnih delova imaju pravo da zahtevaju da njihova imena budu naznačena prilikom korišćenja zbirke. Osim toga, autor dela koje je sastavni deo zbirke, može vršiti svoja ovlašćenja na zaštiti integriteta dela, suprotstavljanje nedostojnom iskorišćenju dela, kao i pravo pokajanja.”¹⁰⁶⁾ Sve vrste zbirki autorskih dela mogu biti digitalizovane i na njih se po pitanju ostvarivanja

¹⁰⁴⁾ Spasić Ž Vidoje, op.cit, str. 74.

¹⁰⁵⁾ Ibidem.

¹⁰⁶⁾ Spasić Ž Vidoje, op.cit., str. 63.

prava odnosi sve ono već rečeno za zaštitu svih ostalih autorskih dela u sajber prostoru. Najjednostavnija definicija baza podataka je da su to organizovani skupovi (zbirke) podataka. Stvaranje baza podataka ima za svoj cilj da omogućí lako korišćenje, pregledanje, pretraživanje, prenošenje, upoređivanje, sortiranje, i menjanje podataka.

Danas je najveći broj baza podataka u potpunosti digitalizovan i dostupan u sajber prostoru. Digitalizovane baze podataka su sastavljene od određenog broja zapisa, a svaki zapis sastavljen je od određenog skupa elemenata (podataka). Jedna od bitnih karakteristika baza podataka je da one obuhvataju podatke, materijale i/ili dela koja čine zbirku, a tako su odabrani, povezani i uređeni da čine intelektualnu tvorevinu i novo autorsko delo.¹⁰⁷⁾ Pravna zaštita baza podataka moguća je u okviru pravnih propisa *sui generis*, i u okviru propisa kojima se štite autorska i srodna prava i u okviru propisa kojima se regulišu pitanja nelojalne konkurencije. *Sui generis* propisi su propisi koji se donose kada postoji posebna situacija koja se ne može podvesti pod već postojeće propise. Baze podataka obiluju specifičnostima i stoga mnogi smatraju da se one ne mogu kvalitetno zaštititi korištenjem postojećih pravnih instituta pa je potrebno doneti posebne propise – *sui generis* propise radi zaštite autora baza podataka.

Jedan takav pripis donet od strane Evropske unije je Direktiva Evropske unije 96/9/EC o pravnoj zaštiti baza podataka. Ona definiše u članu 1. bazu podataka kao „zbirku nezavisnih dela, podataka ili drugih materijala uređenih na sistematičan ili metodičan način, koja je pojedinačno dostupna elektronskim ili drugim putem.”¹⁰⁸⁾ Isključiva prava autora prema Direktivi 96/9/EC su 1. privremeno ili stalno umnožavanje na bilo koji način ili u bilo kom obliku, u celini ili delimično; 2. prevođenja, prilagođavanja, priređivanja ili svakog drugog menjanja; 3. bilo koji oblik distribucije javnosti baze podataka ili njene kopije; 4. bilo koje vrste komunikacije, javnog prikazivanja ili javnog izvođenja; i 4. umnožavanja, distribucije, ili bilo koja vrsta komunikacije, javnog prikazivanja ili javnog izvođenja prevedene, prilagođene, priređene ili na bilo koji način menjane baze podataka. Članom 7 Direktive 96/9/EC predviđeno je *sui generis* pravo autora baza podataka u smislu sprečavanja ekstrakcije i/ili ponovnog iskorištavanja celine ili značajnog dela baze podataka u kvalitativnom i/ili kvantitativnom smislu. Pod „ekstrakcijom” se ima smatrati stalni ili privremeni prenos cele baze podataka ili značajnog dela baze podataka u drugi medij na bilo koji način u bilo kom obliku. Pod „ponovnim iskorištavanjem” će se smatrati svaki oblik činjenja dostupnim javnosti cele baze ili bitnog njenog dela distribucijom, iznajmljivanjem *on-line* ili drugim oblikom prenosa. Ovaj član Direktive 96/9/EC stavom 4. predviđa da se ovaj vid zaštita primenjuje nezavisno od podobnosti sadržaja baze podataka da bude zaštićena kao autorsko delo. Članom 9. predviđena je mogućnost da nacionalna zakonodavstva utvrde izuzetke od primene *sui generis* pravila u slučajevima: 1. ekstrakcije za privatne svrhe sadržaja ne elektronske baze podataka; 2. u slučaju ekstrakcije u svrhu ilustracije nastave ili naučnog istraživanja, uz naznaku izvora i u meri koja je neophodna za ne komercijalnu svrhu upotrebe; i 3. u slučaju ekstrakcije ili ponovnog korišćenja za potrebe javne bezbednosti, upravnog ili sudskog postupka.

¹⁰⁷⁾ Drakulić M., (1996), Osnovi Kompjuterskog prava, DOPIS, Beograd.

¹⁰⁸⁾ Directive 96/9/EC of the European Parliament and of the Council of 11 March 1996 on the legal protection of databases, Official Journal L 077 , 27/03/1996, p. 24.

Pored zaštite putem propisa koji štite autorska i srodna prava i putem propisa *sui generis* autori baze podataka se mogu štititi i nacionalnim propisima vezanim za nelojalnu konkurenciju. Ovi propisi ne zamenjuju pomenute dve vrste propisa već nadopunjuju te propise i omogućavaju autorima baza podataka specifični vid zaštite u slučajevima neovlašćenog ekstrahovanja većeg ili manjeg dela sadržaja iz baza podataka sa ciljem postizanja komparativne prednosti na tržištu.

AUTORSKA PRAVA I INTERNET DOMENI

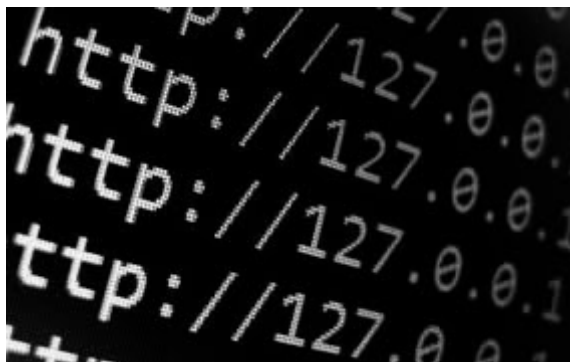
Da bi računar pristupio internetu potrebno je da se „registruje” – dobije svoju jedinstveno IP adresu, lokaciju na internetu. Adrese IP (eng. *Internet Protocol*) su zapravo sačinjene od niza cifara koje su podeljene u grupe, prema unapred utvrđenim pravilima (npr. 192.168.0.0). Ukucavanjem IP adrese dolazi se do sadržaja internet prezentacije koja se nalazi na tom računaru. Broj kombinacija cifara je praktično neograničen. Međutim, budući da je ovaj način pristupanja internet sajtovima jako komplikovan korisnicima, koji bi morali da pamte nizove za svaki pojedinačni sajt koji žele da otvore, postoji DNS sistem (eng. *Domain Name System*) koj prevodi znake domena (imena internet sajtova) u numeričke oblike. To praktično znači da se adresa koju korisnik ukucava kao alfanumeričku – npr. www.comparativelaw.info – izražava u odnosu na traženi računar u numeričkom smislu, kao njegova IP adresa, pa računar „reaguje” i prenosi korisniku sadržaj koji se nalazi na traženoj adresi.

Adrese IP su jedinstvene – ne mogu postojati dve iste u istom trenutku. Ne mogu postojati ni dva ista internet domena – u protivnom, postojala bi zabuna kako kod korisnika koji ne bi znao koji od sajtova sa istim imenom zapravo želi, tako i kod DNS-a koji ne bi mogao da prevede naziv u određenu numeričku adresu, jer bi imao nekoliko mogućih opcija na raspolaganju. Ovako grubo objašnjen, sistem dodeljivanja naziva internet domena u praksi je izazvao mnoge probleme i otvorio pitanja odnosa autorskih prava i prava na internet domen. Ovo pitanje je naročito aktuelizovano početkom XXI veka, kada je internet naglo ušao u opštu upotrebu i dobio globalne razmere.

U osnovi problema jeste dilema da li vlada potpuna sloboda izdavanja Internet domena, ili moraju postojati neka ograničenja koja bi išla u prilog određenim kompanijama i institucijama,¹⁰⁹⁾ koja bi imale „pravo prethodnog izbora”? Šta bi se desilo kada bi neko lice registrovalo (zakupilo) internet domen www.samsung.com? Svaki korisnik koji želi da pogleda najnovije proizvode će, direktno ili preko pretraživača, naići među prvim na ovu adresu. Ukoliko međutim ona ne pripada kompaniji Samsung, može se desiti da se kod korisnika stvori zabuna da su na internet sajtu koji su tražili, ili mogu odustati od daljeg traganja, i otići na internet prezentaciju neke druge firme koja ima slične proizvode. Pitanje posjedovanja odgovarajućeg internet domena postalo je pitanje prestiža, praktič-

¹⁰⁹⁾ Ovo se naročito odnosi i na najvažnije državne institucije. Npr, u Srbiji je sve do promene .yu domena u .rs domen, postojao domen www.vlada.yu. Uprkos činjenici da bi to bio jedan od prvih izbora pretraživača kada bi korisnik ukucao samo reč „vlada” (misleći na Vladu Republike Srbije), u pitanju nije bila prezentacija Vlade RS, već privatna prezentacija fizičkog lica. Citirano prema: Prlja Dragan, Reljanović Mario, *Pravna informatika*, Beograd, 2010, str. 140.

ne potrebe i imidža svake kompanije. Toga su postali svesni i u zemlji u kojoj se internet razvio, SAD, pa su domeni u početku davani u zakup bez ikakvih ograničenja. Kada se pitanje slobode zakupa konačno postavilo, različite verzije domena koje su kompanije mogle upotrebljavati u budućnosti su već bile zauzete i bile su prodavane tim kompanijama, ponekad i za neverovatne iznose.¹¹⁰⁾ Ovo je bilo moguće činiti pre svega zbog toga što u najranijoj fazi razvoja Interneta nije postojalo nikakvo ograničenje prilikom registrovanja domena – niko nije mogao predvideti njihovu komercijalnu vrednost u bliskoj budućnosti.¹¹¹⁾

Izvor: www.Sahteyazilim.com.

Poseban problem postoji kada nije u pitanju „investiranje” u neki brend i zakupljanje domena sa ciljem preprodaje, već kada firma ili pojedinac zakupe internet domen sa ciljem da zaista promoviše sebe ili svoju delatnost, profitnu ili neprofitnu. Oni zakupljuju domen koji može ličiti na neki koji bi koristila velika kompanija, daleko poznatija od one koja domen drži u svom posedu ili zakupu.

Prvi takav primer karakterističan je po tome što se novinar koji je zakupio domen nije vodio lukrativnim ciljevima već je želeo da skrene pažnju na ovaj zanimljivi tehničko-pravni problem. Novinar američkog lista *Wired* je zakupio domen www.mcdonalds.com i napisao članak o tome još 1994. godine. Mc Donald's je tužio novinara, ali je izgubio spor.¹¹²⁾ Tako je šira javnost saznala za mogućnost da je (u to vreme bilo) sasvim legalno da se na internetu zauzmu domeni velikih svetskih kompanija.

Jedan od do sada najpoznatijih primera ove vrste jeste američki slučaj Nissan protiv Nissana.¹¹³⁾ Ukratko, gospodin Nissan – koji je rođen sa tim prezimenom – registro-

¹¹⁰⁾ Ovaj fenomen je u Velikoj Britaniji, krajnje maštovito, nazvan *cybersquatting*. Graham J.H. Smith, *Internet Law and Regulation*, London, 2002, str. 78.

¹¹¹⁾ Trebalo bi skrenuti pažnju da se ovde ne misli na domene koji samo na prvi pogled podsećaju na imena velikih kompanija, kao što je npr. slučaj sa www.mircosoft.com domenom. Oni po pravilu služe za vršenje internet prevara, i o njima će više biti reči u delu o visokotehno-loškom kriminalu.

¹¹²⁾ Ibidem, str. 91-92.

¹¹³⁾ Hronološka verzija događaja u ovom slučaju, ispričana iz ugla tuženog, zajedno sa svim relevantnim sudskim odlukama, može se naći na Internet adresi: http://www.digest.com/Big_Story.php, 01.08.2014.

vao je domene www.nissan.com i www.nissan.net radi prezentacije svoje firme koja se bavi prodajom računara, *Nissan Computers*. Nakon što nije želeo da ustupi ili proda svoje domene velikoj kompaniji sa istim nazivom koja se bavi proizvodnjom automobila, *Nissan* automobili su pred američkim sudom tužili *Nissan Computers*, tražeći da im se dodele pomenuti domeni. Sud je to, u više navrata i na više instanci, odbio. Dakle, postoje različite situacije u kojima se postavlja pitanje postoji li pravo na određeni internet domen, koje bi proisteklo iz registrovane firme, odnosno žiga?

Uporedna rešenja su različita, ali ono što je sasvim jasno jeste da internet domeni ne spadaju u domen autorskih prava niti prava intelektualne svojine. Internet domeni imaju dodirnih tačaka sa ovom problematikom samo kada se njihovom upotrebom može uticati na kršenje autorskih prava i prava intelektualne svojine, ali ona sama ne mogu biti subjekat takvih prava.¹¹⁴⁾

U američkom pravu je nastalo specifično rešenje problema ove vrste, koje su kasnije preuzele i neke druge države, npr. Hrvatska i Srbija: postoji period koji se naziva *trade mark landrush*, kada centralno telo za dodeljivanje nacionalnih domena ne izdaje domene sa imenima onih preduzeća koja imaju registrovanu firmu, odnosno žig (*trade mark*) u toj državi. Drugim rečima, preneto na primer .rs domena, to bi značilo da Samsung, budući da ima registrovano preduzeće u Srbiji, ima „pravo prečeg zakupa” domena www.samsung.rs. Period u kojem vlasnik firme, odnosno žiga, može da iskoristi ovo pravo se razlikuje u različitim državama. U Srbiji je ono trajno, dok god traje registracija žiga, pa se takvi domeni ponekad nazivaju „zaštićenim domenima” – ovaj naziv ne bi trebalo shvatiti bukvalno, jer je on proistekao iz naziva „zaštićeni žig”. Žig je, kao osnova vizuelnog prepoznavanja neke kompanije, zaštićen autorskim pravom – niko se ne sme služiti nekim žigom bez odobrenja njegovog vlasnika. Otuda, prema srpskom rešenju, svako ko ima zaštićeni žig ima i pravo na domen koji će sadržati ime registrovane firme. Ovo važi i za pojedince, tj. fizička lica – dakle, nije potrebno imati firmu da bi se neki žig registrovao i samim tim steklo pravo na upotrebu istog internet domena.¹¹⁵⁾ Osim ove situacije, za registrovanje domena važi pravo prvenstva u vremenu – ko prvi podnese zahtev za registraciju određenog domena, moći će da ga zakupi.¹¹⁶⁾ Prema članu 16. Pravilnika o arbitražnom postupku za rešavanje sporova povodom registracije .rs domena,¹¹⁷⁾ arbitražno veće može doneti odluku o prestanku ili prenosu spornog Internet domena sa registranta (lica koje je zakupilo domen) na tužioca, ukoliko se dokaže sledeće: ¹¹⁸⁾

¹¹⁴⁾ Graham J.H. Smith, op.cit, str. 89-90.

¹¹⁵⁾ U Srbiji o ovim pitanjima brine Registar nacionalnog Internet domena Srbije – RNIDS. Internet adresa: <http://www.nic.rs>, 01.08.2010.

¹¹⁶⁾ U Srbiji se domeni zakupljuju na period jedne do deset godina, s tim što se po isteku tog perioda domen može ponovo registrovati – naravno, prednost uvek ima prethodni registrant. Citirano prema: Prlja Dragan, Reljanović Mario, op.cit, str. 142.

¹¹⁷⁾ Tekst Pravilnika može se naći na Internet adresi: <http://www.nic.rs/files/list0031.pdf>, 01.06. 2012.

¹¹⁸⁾ Videti i član 17. istog Pravilnika.

- da je sporni domen identičan ili bitno sličan zakonom zaštićenom znaku, poslovnom ili trgovačkom imenu tužioca za istu ili sličnu vrstu robe ili usluga, ili ako ta sličnost može da stvori zabunu i dovede u zabludu učesnike u prometu;
- da registrant nema pravo i legitiman interes da koristi sporni domen – ovo je situacija kada registrant nije zakupio domen sa namerom da ga koristi u poslovne svrhe, već iz nekog drugog razloga, a naročito iz razloga kasnije preprodaje, ili samo da bi sprečio drugo lice da ga koristi;
- da je registrant domen registrovao i koristio protivno načelu savesnosti, poštenja i dobrih poslovnih običaja – ovo će se desiti ako neko zakupi domen koji podseća na naziv konkurentske firme i na njemu objavljuje netačne podatke o njenom poslovanju, ponudi, i sl; ovakva situacija će postojati naročito i kada se domen zakupi da bi se koristili firma, odnosno žig koji su slični nekom zaštićenom znaku, kako bi se privukli korisnici i stvorila zabuna o poreklu robe u pitanju.

Problemi se nastavljaju ako je reč o globalnim internet domenima. Žig i firma su po pravilu registrovani na nacionalnom nivou; internet sa druge strane ne poznaje nacionalna ograničenja. Ovde se priča širi sa naziva internet domena i ulazi u polje reklamiranja – različite kompanije mogu imati iste ili slične žigove registrovane u različitim državama, a reklamirati svoje proizvode u celom svetu putem novina, satelitske televizije, i sl. Tada se sasvim opravdano može očekivati da potencijalni potrošači neće razumeti da se radi o različitim kompanijama, koje osim zajedničkog imena, firme i/ili žiga – dakle, vizuelnog utiska koji stvaraju kod klijenata ili potrošača, nemaju zapravo ništa zajedničko. Kako G.J.H. Smith pravilno primećuje, ovaj problem nije nov ali se sada postavlja u novom, daleko komplikovanijem kontekstu, obzirom da se sa pojavom interneta neka reklama može učiniti trenutno dostupnom i svim državama sveta, 24 časa dnevno, potencijalno neograničenom broju korisnika, a da pri tome nema fizičke manifestacije, odnosno fizičkog oblika te reklame čiji bi se promet mogao zabraniti, ili bar ograničiti, u zemljama u kojima ona krši pravo na korišćenje registrovanog žiga.¹¹⁹⁾

Jedno od rešenja koje je sasvim logično, jeste šire registrovanje firme i žiga, koje bi obuhvatilo više zemalja istovremeno. Drugo, koje mogu u praksi da primenjuju samo velike i bogate kompanije, jeste da se žigovi i/ili firme registruju u svakoj državi sveta pojedinačno.¹²⁰⁾ Interesantno je da ni ovaj autor nema definitivni odgovor na pitanje kako bi se najefikasnije mogla obezbediti potpuna zaštita firme ili žiga, i predlaže fokusiranje manjih kompanija na najvažnija tržišta za njihovo poslovanje, na kojima bi ih štitili. Ovo bi ipak u praksi dovelo do toga da se kompanija koja se razvija i osvaja nova tržišta, potencijalno morala u budućnosti na svakome od njih pojavljivati sa novim imenom i vizuelnim identitetom zato što svoji originalni nije zaštitila na vreme, što je dosta nepraktično i ne pogoduje firmama koje pretenduju da stvore svetski poznate brendove.

¹¹⁹⁾ Graham J.H. Smith, op.cit, London, 2002, str. 74.

¹²⁰⁾ Ibid.

REGISTAR NACIONALNOG INTERNET DOMENA SRBIJE

Registar nacionalnog internet domena Srbije (skraćeno: RNIDS) je stručna, nevladina i nedobitna Fondacija obrazovana radi upravljanja nacionalnim internet domenima .RS i .SRB, tako da se ostvaruje opšti interes svih građana Srbije, uz poštovanje principa kvaliteta, efikasnosti, nezavisnosti i transparentnosti.

Osnivačka skupština RNIDS-a održana je 8. jula 2006. Do 28. maja 2011. RNIDS je radio kao Fond, a potom je, u skladu sa zakonom, postao Fondacija.

Organi RNIDS-a su: Konferencija suosnivača, Upravni odbor i direktor. Suosnivač RNIDS-a može da postane svako domaće pravno lice ili preduzetnik koji plati godišnju naknadu, potpiše Ugovor i delegira svog ovlašćenog predstavnika za Konferenciju suosnivača RNIDS-a.

RNIDS upravlja registrom nacionalnih internet domena Republike Srbije .RS saglasno odluci ICANN-a od 11. 09. 2007. ICANN je 8. novembra 2010. prihvatio predlog RNIDS-a da oznaka .SRB bude ćirilčki domen Srbije i dodelio ovu oznaku našoj zemlji za drugi nacionalni domen na Internetu.

Osnovni cilj RNIDS-a je da organizuje upravljanje registrom nacionalnih internet domena. RNIDS upravlja sa po pet adresnih prostora u oba nacionalna domena (.RS, .CO.RS, .ORG.RS, .EDU.RS i .IN.RS, kao i .SRB, .PR.SRB, .ORG.SRB, .OBR.SRB i .OD.SRB). Upravljanje adresnim prostorima .AC.RS i .AK.SRB prepušteno je Akademskoj mreži Srbije, a .GOV.RS i .UPR.SRB prepušteni su Upravi za zajedničke poslove republičkih organa.

Izvor: pc.pcpres.rs

Dodatni ciljevi RNIDS-a su:

- 1) Povećanje broja suosnivača RNIDS-a i uključivanje najšire društvene zajednice u njegov rad;
- 2) Promovisanje Interneta kao javnog dobra, dostupnog svim građanima;
- 3) Povećanje Internet sadržaja na srpskom i jezicima nacionalnih manjina.

RNIDS obavlja sledeće osnovne delatnosti:

- 1) Tehničko i administrativno upravljanje Centralnim registrom domena u okviru nacionalnog TLD-a i IDN-a dodeljenih od strane ICANN-a državi Srbiji;
- 2) Održavanje glavnog DNS servera za ccTLD i IDN;
- 3) Upravljanje javno dostupnim WHOIS serverom za nacionalne domene;
- 4) Uspostavljanje principa i procedura za rad ovlašćenih registara;
- 5) Prikupljanje i javno objavljivanje podataka o razvoju nacionalnog dela Interneta (u okvirima svojih delatnosti i u skladu sa ciljevima RNIDS-a);
- 6) Razvijanje i promocija pravila u radu sa ovlašćenim registrima u skladu sa najboljom praksom, koristeći iskustva drugih nacionalnih registara;
- 7) Pomoć pri rešavanju sporova nastalih povodom dodele naziva domena;
- 8) Saradnja sa sličnim regionalnim i međunarodnim organizacijama;
- 9) Promocija .RS i .SRB domena.

RNIDS takođe obavlja i sledeće dodatne delatnosti:

- 1) Organizovanje stručnih savetovanja, javnih rasprava i drugih skupova;
- 2) Podrška ovlašćenim registrima u okviru nacionalnih domena;
- 3) Saradnja sa drugim domaćim i međunarodnim organizacijama u skladu sa ciljevima i delatnošću RNIDS-a;
- 4) Druge aktivnosti u skladu sa ciljevima RNIDS-a.

RNIDS je član CENTR (Savet evropskih nacionalnih TLD registara), a saraduje sa ICANN (Internet korporacija za dodeljene nazive i brojeve).

ZAČECI DOMAĆEG INTERNETA

Povezivanje Jugoslavije u globalne elektronske mreže počelo je krajem osamdesetih godina 20. veka. Tada je u Evropi funkcionisala Evropska akademska istraživačka mreža (EARN). Godine 1988. Prirodno-matematički fakultet u Beogradu 1 je predložio da se naši univerziteti priključe EARN-u. Univerzitet u Beogradu postao je čvorište EARN-a 1989. godine, kada je proradila prva međunarodna veza akademske mreže na relaciji Beograd-Linc 2.

Pošto je jednostavnost TCP/IP familije protokola uzrokovala nagli razvoj ARPANET-a (koji je kasnije izrastao u Internet), ubrzo se osetila potreba za uspostavljanjem "mosta" za razmenu elektronske pošte i podataka između jugoslovenske akademske mreže (zasnovane na VAX serverima povezanim u DECNET mrežu i X.400 test platformi) i ARPANET-a. Radi ostvarivanja ovog povezivanja, Jugoslavija je dobila svoj Internet top-level domen (TLD) - .yu.

Projekat razvoja akademske mreže za SFRJ funkcionisao je u sklopu projekta za razvoj Sistema naučno-tehnoloških informacija (SNTIJ), a pored Univerziteta u Mariboru, projekat je vodio i Institut "Jožef Štefan" iz Ljubljane, pa su ove institucije preuzele na sebe organizovanje prvog registra .yu domena, između 1990. i 1991 3.

YU NIC

Kada su 1992. UN uvele sankcije SR Jugoslaviji, mrežni saobraćaj sa inostranstvom bio je obustavljen, a naša zemlja je formalno isključena iz međunarodne akademske razmene. Raspadom zemlje prestao je da postoji projekat SNTIJ, ali je registar .yu domena ostao u Sloveniji.

Nakon što je Slovenija dobila svoj nacionalni TLD (.si), članovi Komisije za SNTIJ iz Srbije poslali su pismo kolegama u Ljubljani, sa molbom da im .yu registar prenesu u nadležnost.

Pošto na pisma mesecima niko nije odgovarao, gospođa Mirjana Tasić sa PMF-a u Beogradu, obratila se za pomoć međunarodnim i evropskim institucijama koje se bave upravljanjem baznim Internet servisima. Pisma su upućena na adrese Džona Postela (IANA, Internet Assigned Numbers Authority) i kolega iz organizacije RIPE (Résaux IP Européens). Prepiska je trajala sve do proleća 1994, kada je Džon Postel konačno presudio u korist SR Jugoslavije. Od tada je upravljanje .yu TLD registrom povereno gospođi Mirjani Tasić i grupi entuzijasta sa Beogradskog univerziteta (prof. dr Božidar Radenović sa FON-a, prof. dr Đorđe Paunović sa ETF, Berislav Todorović i mr Nenad Krajnović sa ETF i drugi), koji funkcionišu pod nazivom YU NIC - Yugoslav Network Information Center.

Uspostavljanje prvih primarnih DNS servera za .yu TLD nije bilo jednostavno, jer je Jugoslavija bila pod sankcijama i inostranim firmama bilo je zabranjeno da uspostavlja bilo kakve veze sa jugoslovenskim firmama i akademskim institucijama. Na molbu YU NIC-a i ljubaznošću osoblja iz Internet provajdera MCS.com, domen .yu "ugošćen" je van zemlje, uz uslov da MCS ne bude zadužen za održavanje baze jugoslovenskih domena.

Kako bi ovo ograničenje bilo prevaziđeno, odlučeno je da se naprave second-level domeni .co.yu i .ac.yu, te da se oni usmere ka drugim Internet serverima, čiji bi administratori bili raspoloženi za održavanje baze .co.yu i .ac.yu domena 4.

Situacija je na ovaj način funkcionisala sve do 1995. godine, kada su ponovo uspostavljene telekomunikacione veze sa inostranstvom. Primarni DNS server za .yu TLD tada je premešten na servere EUnet-a u Holandiji, a ubrzo potom na servere ETF-a i FON-a u Beogradu. Nacionalni .yu domen se nalazio na serverima na ETFu sve do svog odlaska sa Interneta u martu 2010. godine.

Kao što se moglo naslutiti iz priče o borbi za preuzimanje nadležnosti nad .yu domenom, zvanične institucije države tokom devedesetih nisu pokazivale naročiti interes da podrže nastojanja entuzijasta iz YU NIC-a. Minimalna finansijska podrška neophodna za funkcionisanje ove grupe presušila je još 1995. godine, pa je YU NIC morao da se prilagodi "privremenoj situaciji koja je postala trajno stanje stvari" 5.

Prva posledica ovog prilagođavanja bila je ograničavanje mogućnosti za registraciju .yu domena samo na pravna lica (firme, preduzetnike, udruženja građana, političke partije itd). Pored toga, uvedeno je ograničenje da jedno pravno lice može da poseduje

samo jedan domen. Ova ograničenja donekle su ublažena odlukom YU NIC-a da ne naplaćuje uslugu registracije domena.

Ubrzani razvoj Interneta u našoj zemlji doveo je postojeći način funkcionisanja YU NIC-a do tačke pucanja. Broj zahteva za registraciju domena, i pored svih ograničenja, popeo se na preko 200 dnevno, a vreme čekanja na aktivaciju domena produžilo se na prosečno 20 dana.

Reformske inicijative

Od 2000. pokrenuto je više procesa koji su imali za cilj reformisanje načina rada YU NIC-a. Sredinom 2001. formirana je Radna grupa u okviru Saveznog zavoda za informatiku, koja je napravila prvi nacrt novog Pravilnika o registraciji .yu domena i Statuta YU NIC-a. Krajem 2002. Radna grupa je u okviru republičke Agencije za informatiku i Internet napravila drugi nacrt Pravilnika o registraciji .yu domena i nacrt Ugovora o registraciji domena (www.internodium.org/node/1824).

Na inicijativu gospođe Mirjane Tasić, početkom 2005. formirana je ad hoc radna grupa sa ciljem da izradi osnivačke dokumente organizacije koja bi trebalo da preuzme upravljanje registrom .yu domena. Grupu su činili, pored trenutnih administratora .yu registra, predstavnici domaćih Internet provajdera, Telekomu, Ministarstva nauke i zaštite životne sredine, nevladinih organizacija itd. Ova grupa izradila je nacrt Statuta Registra nacionalnog Internet domena Srbije (RNIDS). Javna rasprava nacrta Statuta RNIDS-a trajala je od 20. marta do 3. aprila 2006. (www.elitesecurity.org/forum/230)

Tih godina je, u okviru svih radnih grupa i šire Internet zajednice, postignuta saglasnost da je potrebno da se obezbedi najmanje sledeće:

Osnivanje neprofitne (cost-recovery) organizacije, koja će delovati u zajedničkom interesu (RNIDS će se izdržavati od naplaćivanja za upis domena u centralni registar)

Zastupljenost svih relevantnih interesa u procesu osnivanja i usvajanja politike organizacije

Registraciju domena po registry-registrar modelu (RNIDS će održavati centralni registar domena, dok će ovlašćeni registri upisivati domene u bazu RNIDS-a po zahtevu krajnjih korisnika)

Ukidanje postojećih ograničenja u registraciji domena (građani i organizacije moći će da registruju neograničeni broj domena)

Uspostavljanje fer pravila za posredovanje u rešavanju sporova oko naziva domena

Osnivanje RNIDS-a

Radna grupa je krajem maja 2006. usaglasila konačni tekst predloga Statuta RNIDS-a, a Osnivačka skupština nove organizacije održana je 8. jula 2006. godine i na njoj je učestvovalo 34 firme i organizacije. Izabran je Upravni odbor RNIDS-a koji je radio na stvaranju organizacionih, tehničkih i finansijskih uslova za odgovorno i pouzdano održavanje centralnog registra .yu domena. Obavljen je proces ugovaranja prenosa nadležnosti između NIC-a, države, ICANN-a i RNIDS-a.

Ugovoru o osnivanju RNIDS-a je 18. decembra 2006. potpisalo 17 firmi i organizacija, koje su na taj način stekle status člana-osnivača. RNIDS je 12. februara 2007. u Ministarstvu kulture registrovan kao Fond, čime je i zvanično počeo rad.

ICANN je 11. septembra 2007. doneo odluku kojom RNIDS-u poverava upravljanje postojećim YU registrom i budućim registrom nacionalnih Internet domena Republike Srbije, a .RS domen je postao vidljiv na Internetu 25. septembra 2007.

Tokom 2007. sa crnogorskim registrom zaključen je Sporazum o tranziciji naziva domena i poddomena registrovanih ispod .YU domena na .RS i .ME domene.

Početak rada .RS domena

Zvanična registracija .RS domena počela je 10. marta 2008. u 12.00 sati, istovremeno preko 27 firmi koje su ovlašćene za poslove registracije .RS domena. Prvog dana registrovano je 7000 domena.

U sledećih šest meseci, do 10. septembra, vlasnici starih .YU domena imali su pravo prvenstva da registruju istoimeni domen sa nastavkom .RS. Starih .YU domena bilo je oko 40.000, od čega je oko polovina bilo aktivno. RNIDS je, da bi se olakšala tranzicija, osnovao Komisiju za tranziciju koja je rešavala registraciju domena u tranziciji za slučajeve kada registrant .YU domena nije više aktivno pravno lice.

Od 15. septembra 2008. svi nazivi domena iz .YU registra koji nisu pregistrovani u .RS, pušteni su u slobodnu prodaju. Prednost za preregistraciju iz .YU u .RS iskorišćena je za 19.372 domena.

Upravljanje adresnim prostorom .AC.RS prepušteno je Konferenciji univerziteta, za sve akreditovane visokoškolske ustanove - fakultete i institute. Adresni prostor .GOV.RS, namenjen državnim organima Republike Srbije, prepušten je na upravljanje Upravi za zajedničke poslove republičkih organa.

RNIDS je, posle Konkursa na kome je učestvovalo 96 radova dizajnera i agencija iz zemlje i inostranstva, u septembru 2008. dobio i svoj znak i logotip. Na 37. Generalnoj skupštini CENTR-a (Evropskog saveza nacionalnih registara Internet domena), 3. oktobra 2008. RNIDS je dobio punopravno članstvo.

Produženje registracije .YU domena omogućeno je od 3. novembra 2008. Svi .YU domeni koji nisu produženi do 30. aprila 2009. godine, trajno su brisani iz registra 4. maja 2009. Prvobitno je bilo predviđeno da se registar .YU domena trajno ugasi 30. septembra 2009. godine, ali je naknadnom odlukom ICANN-a taj rok pomeren za 30. mart 2010.

RAĐANJE .SRB DOMENA

Početakom 2010. RNIDS je započeo proceduru za uvođenje Internet domena najvišeg nivoa (IDN ccTLD) na srpskom jeziku i ćiriličkom pismu.

ICANN je 8. novembra 2010. saopštio da prihvata predlog RNIDS-a da oznaka .SRB bude ćirilički domen Srbije i dodelio ovu oznaku našoj zemlji za drugi nacionalni domen na Internetu.

Ćirilčki domen .SRB je 3. maja 2011. postao vidljiv na Internetu, a 11. maja 2011. je puštena u rad nova zvanična internet prezentacija RNIDS-a i ujedno postala i prvi domaći sajt na novom nacionalnom ćirilčkom domenu, na adresi rnids.srb.

Na sednici Skupštine RNIDS-a 28. maja 2011. usvojeni su akti koji regulišu registraciju .SRB domena, a donet je i Statut kojim je RNIDS postao Fondacija, u skladu sa zakonom, a Skupština preimenovana u Konferenciju suosnivača.

Ovlašćeni registar je pravno lice ili preduzetnik sa sedištem u Srbiji koji poseduje ovlašćenje RNIDS-a za obavljanje poslova registracije naziva .rs i .srb domena u okviru ccTLD registra.

RNIDS je zadužen za upravljanje centralnim registrom .rs i .srb domena, dok se poslovi registracije naziva .rs i .srb domena za krajnje korisnike (registrante) obavljaju preko ovlašćenih registara.

Ovlašćeni registri su privredni subjekti iz oblasti IT, koji ispunjavaju tehničke uslove RNIDS-a i imaju potpisan ugovor sa RNIDS-om.

Svako zainteresovano lice može da podnese primedbu o povredi akata o registraciji naziva domena. Primedba se podnosi u pisanom obliku kancelariji RNIDS-a i obavezno sadrži: podatke o identitetu i kontaktu podnosioca, detaljan opis okolnosti koje su dovele do povrede akata o registraciji naziva domena ili radu ovlašćenog registra i druge dokaze u prilog tvrdnji da je došlo do navedene povrede. Više informacija o tome pročitajte u Pravilniku o formiranju i radu komisija za utvrđivanje povrede odredbi akata o registraciji naziva domena.

Kao nacionalni registar Internet domena, RNIDS je član CENTR (Council of European National Top Level Domain Registries) - Savet evropskih nacionalnih TLD registara, a sarađuje sa ICANN (Internet Corporation For Assigned Names and Numbers) - Internet korporacija za dodeljene nazive i brojeve.

Internet domenima ne bavi se direktno nijedan važeći domaći propis, pa je samim tim ova oblast u domenu privatnog prava. Krajem 2010. potpisan je Sporazum o saradnji između Ministarstva telekomunikacija i informacionog društva i RNIDS-a, koji je dostupan na sajtu Ministarstva spoljne i unutrašnje trgovine i telekomunikacija. Sporazum se ne tiče nadležnosti za upravljanje nacionalnim domenima, već je njegova svrha dalje unapređenje saradnje RNIDS-a sa resornim ministarstvom u interesu stabilnog funkcionisanja domaćeg dela Interneta i registra internet domena, u skladu sa pravilima ICANN-a. RNIDS je Sporazumom na sebe preuzeo i dodatne obaveze u pogledu striktnog poštovanja parametara dostupnosti infrastrukturnih servisa, obezbeđivanja finansijske rezerve za stabilno funkcionisanje i obavezu podnošenja posebnog izveštaja o radu resornom ministarstvu.

ZAŠTITA ELEKTRONSKIH PODATAKA I PRAVO PRIVATNOSTI U SAJBER PROSTORU

ZAŠTITA ELEKTRONSKIH PODATAKA

Zaštita podataka u računarskim sistemima i mrežama

Internet funkcioniše, uprošćeno gledano, kao velika (svetska) računarska mreža. Otuda se na pravila ponašanja na internetu mogu primeniti opšta pravila o zaštiti podataka koja važe i u svakoj drugoj računarskoj mreži. Naravno uvek treba imati u vidu specifičnosti koje delovanje na internet ima.

Zaštita podataka može biti okrenuta pitanjima funkcionalnog karaktera, kao što su: a) ograničavanje raspolaganja određenim vrstama podataka, b) obaveza davanja informacija nedržavnih subjekata državnim organima i organizacijama i v) obaveštavanje građana o podacima koji se o njemu prikupljaju i u koju svrhu.¹²¹⁾ Zaštita podataka dakle obuhvata situacije u kojima se informacije koje pripadaju građanima i/ili državnim i nedržavnim ustanovama, službama i organima, razmenjuju na određeni način, ili se jednostavno čine dostupnim određenim ili svim korisnicima interneta. U širem smislu, izučavanje zaštite podataka na internetu može obuhvatiti i zakonska rešenja koja se tiču postojanja određenih organa koja se staraju o primeni propisa o zaštiti podataka. Podaci o kojima je ovde reč mogu biti kako podaci o ličnosti, tako i podaci koji se odnose na funkcionisanje pravnih lica ili državnih organa i institucija. Zaštita podrazumeva dvostruku aktivnost: sa jedne strane, ne smeju se učiniti javnim podaci koji nisu kao takvi određeni propisima; sa druge strane, to je problem obezbeđivanja integriteta računara i računarskih sistema u kojima se nalaze podaci koji su postavljeni na internet u nekom restriktivnom obliku (za strogo određeni broj korisnika koji imaju interes da u njih imaju uvid i sa njima dalje raspolazu).

Karakteristično je, a i razumljivo da se pravna doktrina prevashodno bavi pravnim regulisanjem zaštite privatnosti i podataka, dok se područje bezbednosti sistema manje razmatra. Međutim, ostvarivanje bezbednosti sistema podrazumeva između ostalog i regulisanje i propisivanje obaveznih standarda i normativa koje bi primenjivali tehnički izvršioci (npr. zavodi za informatiku i kompjuterski centri), nezavisno od proizvođača računarskih sistema i programske opreme.

Mere koje imaju za cilj obezbeđenje sistema primenjuju se radi ostvarivanja različitih ciljeva bezbednosti i sigurnosti kompjuterizovanih informacionih sistema, i same po sebi mogu biti raznovrsne, između ostalog: a) mere radi obezbeđenja bezbednosti integriteta tehničkih komponenata kompjuterskog sistema (hardvera), tj. postrojenja, opreme, terminala, konzola i slično, b) mere radi obezbeđenja bezbednosti i integriteta programskih komponenti sistema (softvera), tj. programa, datoteka, banaka podataka itd., v) mere fizičkog obezbeđenja prostorija, zgrada, vozila i slično, od slučajnog ili namernog oštećenja, g) mere koje doprinose održavanju i povećanju standarda u profesionalnoj obučenosti osoblja, d) mera održavanja i unapređenja standarda „redovne operativne procedure” itd.

¹²¹⁾ Prlja Dragan, Reljanović Mario, op.cit. str. 87.

„Bezbednost kompjuterskog sistema predstavlja kišobran koji štiti hardverske i softverske elemente organizacije, kao i podatke i informacije koje se kompjuterom obrađuju od zloupotrebe, prevare, pronevere, sabotaže, namernog ili slučajnog oštećenja, kao i od prirodnih nepogoda.”¹²²⁾

PRAVNI OKVIRI ZAŠTITE

Posebna regulativa koja se bavi problemom zaštite podataka na internetu i u elektronskim komunikacijama uopšte, javila se kao odgovor na neadekvatnost postojeće pravne zaštite u državama. Izuzetni razvoj računara i široka upotreba računarskih sistema doveli su do digitalizacije podataka u gotovo svim sferama koje kontroliše država – u mnogim zemljama danas je moguće i potpuno uobičajeno da se najrazličitije potvrde, uverenja i druga dokumenta, pa čak i neke vrste isprava poput saobraćajnih i vozačkih dozvola, zatraže putem interneta. Prvi konkretni oblici zakonodavne regulative zaštite podataka u kompjuterizovanim informacionim sistemima javljaju se pre tridesetak godina – prvi posebni zakon koji neposredno reguliše pitanje zaštite podataka donela je 1970. godine u Nemačkoj savezna država Hese. U svetu je danas na snazi veći broj raznih zakona koji regulišu materiju zaštite podataka, odnosno prava privatnosti. Po pravilu, ova oblast se reguliše posebnim zakonima, odnosno, ukoliko je država federalnog tipa, i posebnim zakonima federalnih jedinica (npr. u Nemačkoj, SAD, Kanadi, itd.).

Interesantno je, međutim, istaći da je pitanje zaštite podataka u nekim zemljama regulisano neposredno i ustavima tih zemalja.¹²³⁾

Ako se posmatraju strana zakonodavstva, mogu se jasno izdvojiti dva sistema zakonskog regulisanja ovog pitanja. U tom smislu, može se uslovno razlikovati zakonodavna regulativa prava privatnosti karakteristična za anglosaksonske pravne sisteme, od zakonodavne regulative o zaštiti podataka evrokontinentalnih pravnih sistema. U širem smislu posmatrano može se reći da je reč o dve strane jedne iste medalje.¹²⁴⁾

Ukoliko se pri određivanju osnovnih institucija zakonodavne regulative i mehanizama pravne zaštite polazi sa stanovišta „privatnopravne” zaštite (ličnih prava i sloboda pojedinca), rezultat će, po pravilu, biti pravna zaštita prava na privatnost, odnosno donošenje „zakona o privatnosti”, kao što je slučaj s većinom zemalja anglosaksonske pravne tradicije (npr. SAD, većina kanadskih provincija itd.), gde je ova oblast regulisana zakonom čije se sprovođenje, u suštini, ostvaruje preko sudova po osnovu „lične inicijative”.

Interesantno je, međutim, napomenuti da Velika Britanija, kao zemlja s najjačom anglosaksonskom tradicijom, nije pitanju zaštite podataka pristupila sa stanovišta tradicije svog pravnog sistema. Tako, Zakon o zaštiti podataka Velike Britanije (*Data Protection Act*, 1984), između ostalog, predviđa obrazovanje „registrara za zaštitu podataka”, tj. posebnog „matičara za vođenje evidencije o zaštiti podataka”, koga imenuje Kruna

¹²²⁾ Van Duyn J. A., *The Human Factor in Computer Crime*, Imprint: Princeton, Los Angeles, 1985, str. 4.

¹²³⁾ Ibidem.

¹²⁴⁾ Čok Vida, Lilić Stevan, Vranjanac Dušan, *Zaštita ličnih podataka u kompjuterizovanim informacionim sistemima* - Komparativno-pravna analiza, naučno-istraživački projekt, Institut za uporedno pravo, Beograd, 1987.

i koji je praktično nezavisan od vlade. Registrar je organ za zaštitu podataka s ovlašćenjima sličnim ovlašćenjima „poverenika parlamenta”, odnosno ombudsmana. Registrar vrši registraciju svih korisnika kompjuterizovanih informacionih sistema za obradu ličnih podataka, kako u javnom, tako i u privatnom sektoru. Uslovi u vezi s pristupanjem Evropskoj konvenciji za zaštitu pojedinaca u odnosu na automatsku obradu ličnih podataka (1981) bili su razlog što je Velika Britanija donela ovaj Zakon. Po svojoj strukturi, a posebno po svojoj sadržini, britanski Zakon o zaštiti podataka sledi evrokontinentalne, a ne anglosaksonske modele. S druge strane, ukoliko se pri određivanju osnovnih institucija zakonodavne regulative i mehanizama pravne zaštite polazi sa stanovišta imperativnog ostvarivanja načela zakonitosti i pružanja „javno-pravne” zaštite pojedincu i građanima u odnosu na podatke o njima u kompjuterizovanim informacionim sistemima – rezultat će, po pravilu, biti donošenje zakona o „zaštiti podataka”. Takav je slučaj s većinom zemalja evrokontinentalnog pravnog sistema – Francuskom, Nemačkom, Švedskom itd. i, kao što je istaknuto, Velikom Britanijom.

Francuski zakon kojim je regulisana oblast zaštite podataka donet je 1978. godine i nosi naziv Zakon o informatici, evidencijama i slobodama. U oblasti zaštite podataka, može se reći da je francuski zakon, pre svega, iz razloga osnivanja posebnog organa za zaštitu podataka, prototip zakonodavnog akta „javno-pravnog” karaktera. Zakonom je, između ostalog, formirano i posebno telo s regulativnim, kontrolnim i nekim drugim ovlašćenjima – Nacionalna komisija za informatiku i slobode, tzv. CNIL. „Ovim Zakonom obrazuje se i CNIL s obeležjima jednog novog nezavisnog administrativnog tela, koje se, sa svojstvom pravnog lica, nalazi u sastavu države - iako nema ni hijerarhijskih, ni starateljskih ovlašćenja i podleže samo sudskoj kontroli.”¹²⁵⁾ Svakako, ne mogu se isključiti ni neke specifične situacije, kao što je, recimo, slučaj sa Japanom.

Zaštita ličnih podataka u Japanu ima svojih posebnosti i specifičnosti, kao jedno društvo koje je bez prelazne faze u društvenom razvoju uskočilo iz jednog društvenog sistema u drugi, to sa sobom povlači niz problemskih celina i nedostataka. U tom smislu, karakteristično je da Japan nije doneo poseban zakon o zaštiti podataka (niti o zaštiti prava na privatnost), već je ustanovljen jedan poseban sistem „decentralizovane kontrole” u vezi sa zaštitom podataka koju svako ministarstvo posebno sprovodi u svom resoru.”¹²⁶⁾

Kako se razlikuju zakonodavni principi prema kojima se štite podaci nu sajber prostoru, tako postoji i razlika kada je reč o organima i institucijama koje su zakonom određene da se staraju o primeni navedenog zakonodavstva. Iako se uglavnom posebnim zakonima uvode i specifični organi koji bi imali ovu nadležnost, u uporednom zakonodavstvu vlada izražena raznolikost njihovog ustrojstva, ovlašćenja, sastava. „U pojedinim zemljama, organ za zaštitu podataka obrazovan je kao inokosni (individualni) organ i različito je nazvan. Tako, na primer, individualni organ za zaštitu podataka određen je kao „komesar za zaštitu privatnosti” (Kanada), odnosno „poverenik za zaštitu ličnih podataka” (Nemačka), „registrar za zaštitu podataka” (Velika Britanija) itd. U saveznim (fede-

¹²⁵⁾ Maisl Herbert, *Etat de la Legislation Française et Tendances de la Jurisprudence Relatives à la Protection des données Personnelles*, Revue Internationale de Droit Comparé, No. 3, 1987, str. 581.

¹²⁶⁾ Prlja Dragan, Reljanović Mario, *Pravna informatika*, op.cit, str. 90-91.

ralnim) državama, recimo u Nemačkoj, pored „saveznog poverenika za zaštitu podataka“, postoje još i odgovarajući „zemaljski poverenici za zaštitu podataka“ u pojedinim saveznom zemljama. Nasuprot ovom rešenju, druge zemlje koje su obrazovale poseban organ za zaštitu ličnih podataka ustanovile su ga u kolegijalnom obliku. I ovi kolegijalni organi kojima je poverena zaštita ličnih podataka razlikuju se kako po nazivima i strukturi, tako i po nadležnostima i ovlašćenjima. Tako, na primer, ovaj kolegijalan organ obrazovan je kao Komisija za zaštitu ličnih podataka (Austrija), Ured za zaštitu privatnosti (Belgija), Komisija za zaštitu podataka (Švedska), Nacionalna komisija za informatiku i slobode – tzv. CNIF (Francuska), Računarski odbor (Island). Za rukovodioca, odnosno predsednika ovih kolegijalnih organa (kao i za inokosni organ), po pravilu se traži odgovarajuća stručna, pre svega, pravna kvalifikacija, kao i poznavanje problematike prava i sloboda građana, odnosno zaštite podataka.”¹²⁷⁾

KONVENCIJA SAVETA EVROPE O ZAŠTITI LICA O ODNOSU NA AUTOMATSKU OBRADU PODATAKA I ZAKON O SLOBODNOM PRISTUPU INFORMACIJAMA OD JAVNOG ZNAČAJA REPUBLIKE SRBIJE

Savet Evrope doneo je u januaru 1981. godine, u Strazburu, Konvenciju o zaštiti lica u odnosu na automatsku obradu ličnih podataka. Namera Konvencije je da zemlje potpisnice usklade svoja nacionalna zakonodavstva s osnovnim načelima i preporukama sadržanim u ovom dokumentu. Poštujući vladavinu prava, ljudska prava i osnovne slobode, Konvencija je imala za cilj da poveže svoje članice, da proširi zaštitu osnovnih prava i sloboda pojedinca, naročito prava na privatnost, kada je reč o automatskoj obradi ličnih podataka. Državama je prepuštena inicijativa da se u postupku regulisanja ove materije opredele u pogledu sadržaja, dometa i obuhvata zaštite ličnih podataka, uz mogućnost iskazivanja određenih specifičnosti. Pri tome, svaka država mora da se pridržava utvrđenih načela. Jedno od osnovnih načela zaštite ličnih podataka jeste načelo zakonitosti i nepristrasnosti. Ono podrazumeva da se lični podaci prikupljaju, obrađuju i koriste na zakonom propisan način, što znači da zaštita ličnih podataka treba da obuhvati mere i postupke kojima se sprečava nezakonito prikupljanje, obrada, čuvanje, korišćenje, razmena i iznošenje podataka o ličnosti iz zemlje. To, takođe, podrazumeva da se podaci o ličnosti prikupljaju, obrađuju i koriste nepristrasno i na način kojim se ne vređa lično dostojanstvo čoveka.

Propisi kojima se reguliše zaštita podataka o ličnosti treba da sadrže i odredbe zasnovane na načelu tačnosti podataka. Ovim načelom određuje se kvalitet podataka o ličnosti i obaveza lica, zaduženih za prikupljanje i obradu ličnih podataka, da vrše proveru tačnosti, ažurnosti i potpunosti podataka, kao i njihove zasnovanosti na verodostojnim izvorima. Načelo podrazumeva i odgovornost lica zaduženih za vođenje evidencija, kataloga, zbirki podataka o ličnosti za netačno, neažurno i nepotpuno prikupljanje, obradu i korišćenje podataka o ličnosti. Prava lica o kojima se prikupljaju i obrađuju podaci da budu obavешteni u kojim zbirkama se nalaze podaci koji se na njih odnose, koji su to podaci, ko ih obrađuje, u koje svrhe i po kom osnovu, kao i ko su korisnici tih podataka, sadržano je u načelu utvrđivanja namene. Ovo načelo podrazumeva i da obaveza obrade

¹²⁷⁾ Ibidem.

i čuvanja ličnih podataka prestaje po prestanku potrebe za koju su podaci prikupljeni i obrađeni, odnosno po isteku, zakonom ili pismenom saglasnošću lica, određenog trajanja zbirke ličnih podataka. Načelo dostupnosti podataka, u kome je sadržano pravo lica o kome se vode podaci da bude obavešteno o postojanju zbirke ili druge evidencije s ličnim podacima, pravo da može da ima uvid u svoje lične podatke, da može da traži ispravku netačnih podataka koji se na njega odnose, brisanje podataka ako njihova obrada nije u skladu sa zakonom ili ugovorom, zabranu korišćenja netačnih, neažurnih i nepotpunih podataka koji se na njega odnose, odnosno zabranu korišćenja tih podataka ako se ne koriste u skladu sa zakonom ili ugovorom. Prava određena načelom utvrđivanja namene i načelom dostupnosti podataka licu o kome su prikupljeni i obrađeni podaci mogu biti ograničena i mogu se koristiti u obimu koji je neophodan za zaštitu bezbednosti zemlje, javne bezbednosti, monetarnih interesa države ili za suzbijanje krivičnih dela, kao i prava i sloboda drugih. To su slučajevi u kojima se izuzetno, u skladu s članom 9. Konvencije, a takođe i u skladu s načelima utvrđenim u smernicama za regulisanje dosijea s kompjuterizovanim ličnim podacima, zakonom mogu ograničiti prava lica o kome su prikupljeni i obrađeni podaci i utvrditi odgovarajuće oblici zaštite.

Zbog potrebe da se određeni lični podaci prikupljaju, obrađuju i koriste u posebnom režimu, za ove podatke, kao posebnu kategoriju podataka, propisuju se, u skladu sa načelom nediskriminacije, odnosno načelom zabrane diskriminacije, i posebna pravila. Tu posebnu kategoriju podataka čine lični podaci o rasnom poreklu, nacionalnoj pripadnosti, religioznim i drugim uverenjima, političkim i sindikalnim opredeljenjima i seksualnom životu. Ova vrsta podataka može se prikupljati, obrađivati i davati na korišćenje samo uz pismenu saglasnost lica na koje se odnose i pod uslovima koji su propisani zakonom. Takođe i lični podaci o zdravstvenom stanju i osuđivanosti lica mogu se prikupljati, čuvati i davati na korišćenje samo u skladu sa zakonom. Izuzeci od ovog načela mogu biti regulisani zakonom, i to u okviru limita koji je određen Međunarodnom poveljom o ljudskim pravima i drugim relevantnim dokumentima u oblasti zaštite ljudskih prava i sprečavanja diskriminacije. Navedeni izuzeci, odnosno odstupanja od proklamovanih načela, u skladu su s načelom odobrenja za izuzimanje, pod uslovom da su takva odstupanja izričito predviđena zakonom ili drugim propisom donetim u skladu s unutrašnjim pravnim sistemom koji jasno precizira njegova ograničenja i utvrđuje odgovarajuće oblike zaštite. U skladu s načelom bezbednosti, zakonom treba regulisati i mere i postupke koje lice zaduženo za evidencije i zbirke ličnih podataka treba da preduzme radi zaštite tih zbirki, kako od prirodnih opasnosti, od slučajnih gubitaka i uništenja, tako i od rizika koji može nastati delovanjem ljudskog faktora, kao što su neovlašćeni pristup podacima, zloupotreba podataka ili zaraza kompjuterskim virusima.

Polazeći od načela slobodnog protoka, razmene i iznošenja ličnih podataka iz zemlje, koji su automatski obrađeni ili prikupljeni radi takve obrade, odnosno načela prekogranične razmene informacija, nacionalnim zakonom treba predvideti uslove za prekograničnu razmenu informacija i mere zaštite privatnosti. Zabrana protoka informacija se smatra neopravdanom, osim ukoliko to ne zahteva zaštita privatnosti ili poštovanje načela uzajamnosti. Imajući u vidu značaj pitanja zaštite ličnih podataka, zakoni kojima se reguliše ova materija treba da imaju posebno poglavlje o ostvarivanju nadzora. U okviru

toga treba, u skladu s unutrašnjim pravnim sistemom, utvrditi organ koji će biti nadležan za primenu odredaba zakona i poštovanje načela na koje se te odredbe odnose. Načelo ostvarivanja nadzora, pored navedenog, podrazumeva i detaljnu razradu prava nadležnog organa i mera koje može preduzeti u vršenju nadzora.

U domen prava nadležnog organa spada pravo da može da pregleda zbirke ličnih podataka i dokumentaciju vezanu za prikupljanje, obradu, čuvanje, prenošenje i korišćenje podataka o ličnosti. Takođe otrebno je da kontroliše mere i postupke koje zaduženo lice preduzima u cilju zaštite ličnih podataka, kao i da ostvaruje nadzor nad prostorijama i opremom, s aspekta ostvarivanja zaštite zbirke ličnih podataka. Nadležni organ treba da ima i ovlašćenje da zabrani prikupljanje, obradu, korišćenje i prenošenje podataka o ličnosti, ako smatra, odnosno utvrdi da za to nisu ispunjeni propisani uslovi. U domen mera koje nadležni organ može preduzeti, koje treba regulisati zakonom, spada pravo da može narediti otklanjanje uočenih nepravilnosti u zaštiti, brisanje podataka koji nisu uspostavljeni ili koji se ne koriste po zakonu, kao i izmenu ili zabranu korišćenja podataka o ličnosti kada utvrdi da su povređena lična prava lica čiji su podaci obrađeni. U skladu s potrebom da se naglasi odgovornost svih subjekata koji učestvuju u prikupljanju, obradi, korišćenju i zaštiti ličnih podataka, a za slučaj povrede odredaba koje se tiču sprovođenja osnovnih načela na kojima se zasniva zaštita ličnih podataka, nacionalnim zakonom treba obavezno predvideti i kaznene odredbe, krivične, prekršajne ili druge kazne, što zavisi od pravnog sistema same države.

U zakonodavstvu Srbije, kada se radi o informacijama od javnog značaja, posebnu ulogu ima Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja (2004).¹²⁸⁾ Ovim zakonom uređuju se prava na pristup informacijama od javnog značaja kojima raspolažu organi javne vlasti, radi ostvarenja i zaštite interesa javnosti da zna, ostvarenja slobodnog demokratskog poretka i otvorenog društva.

Radi ostvarivanja prava na pristup informacijama od javnog značaja kojima raspolažu organi javne vlasti, ovim zakonom ustanovljava se Poverenik za informacije od javnog značaja, kao samostalan državni organ, nezavisan u vršenju svoje nadležnosti.

Informacija od javnog značaja, u smislu ovog zakona, jeste informacija kojom raspolaže organ javne vlasti, nastala u radu ili u vezi sa radom organa javne vlasti, sadržana u određenom dokumentu, a odnosi se na sve ono o čemu javnost ima opravdan interes da zna. Da bi se neka informacija smatrala informacijom od javnog značaja nije bitno da li je izvor informacije organ javne vlasti ili koje drugo lice, nije bitan nosač informacija (papir, traka, film, elektronski mediji i sl) na kome se nalazi dokument koji sadrži informaciju, datum nastanka informacije, način saznavanja informacije, niti su bitna druga slična svojstva informacije.

Organ javne vlasti u smislu ovog zakona su: 1) državni organ, organ teritorijalne autonomije, organ lokalne samouprave, kao i organizacija kojoj je povereno vršenje javnih ovlašćenja (u daljem tekstu: državni organ); 2) pravno lice koje osniva ili finansira u celini, odnosno u pretežnom delu državni organ. Svako ima pravo da zna da li organ vlasti poseduje određenu informaciju od javnog značaja, odnosno da li mu je ona inače

¹²⁸⁾ Službeni glasnik RS, 120/2004.

dostupna. Svako ima pravo da mu se informacija od javnog značaja učini dostupnom tako što će mu se omogućiti uvid u document koji sadrži informaciju od javnog značaja, pravo na kopiju tog dokumenta, kao i pravo da mu se, na zahtev, kopija dokumenta uputi poštom, faksom, elektronskom poštom ili na drugi način. Kada organ vlasti ne poseduje dokument koji sadrži traženu informaciju, proslediće zahtev Povereniku i obavestiće Poverenika i tražioca o tome u čijem se posedu, po njegovom znanju, dokument nalazi. Po prijemu zahteva Poverenik proverava da li se dokument koji sadrži traženu informaciju na koju se zahtev odnosi nalazi u posedu organa vlasti koji mu je prosledio zahtev. Ako utvrdi da se dokument ne nalazi u posedu organa vlasti koji mu je prosledio zahtev tražioca, Poverenik će dostaviti zahtev organu vlasti koji taj dokument poseduje, osim ako je tražilac odredio drugačije, i o tome će obavestiti tražioca ili će tražioca uputiti na organ vlasti u čijem posedu se nalazi tražena informacija. Način postupanja odrediće Poverenik u zavisnosti od toga na koji će se način efikasnije ostvariti prava na pristup informacijama od javnog značaja. Ako Poverenik dostavi zahtev organu vlasti, rok počinje da teče od dana dostavljanja. Na postupak pred organom vlasti primenjuju se odredbe zakona kojim se uređuje opšti upravni postupak, a koje se odnose na rešavanje prvostepenog organa, osim ako je ovim zakonom drugačije određeno.

U roku od tri meseca od okončanja fiskalne godine, Poverenik podnosi Narodnoj skupštini godišnji izveštaj o radnjama preduzetim od strane organa vlasti u primeni ovog zakona, kao i o svojim radnjama i izdacima. Pored ovog izveštaja Poverenik podnosi Narodnoj skupštini i druge izveštaje, kada oceni da je to potrebno.

U krivičnom Zakoniku RS opisana su krivična dela protiv bezbednosti računarskih podataka.

A. Oštećenje računarskih podataka i programa (član 298. KZ) Ovo krivično delo ima osnovni i dva teža oblika. Osnovni oblik se sastoji u neovlašćenom brisanju, izmeni, oštećenju, prikrivanju ili na drugi način činjenju neupotrebljivim računarskih podataka ili programa. Delo se dakle može učiniti samo u odnosu na računarski podatak ili program, i to sa više alternativno predviđenih delatnosti, a sa ciljem onesposobljavanja za korišćenje u potpunosti ili delimično računarskih podataka ili programa. Za ovo delo je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do jedne godine. Prvi teži oblik ovog dela postoji ako je preduzetom radnjom prouzrokovana šteta u iznosu koji prelazi četrstopeideset hiljada dinara. Visina prouzrokovane štete je kvalifikatorna okolnost za koju je propisana kazna zatvora od tri meseca do tri godine. Najteži oblik ovog dela za koji je propisana kazna zatvora od tri meseca do pet godina, postoji ako je preduzetom radnjom prouzrokovana šteta u iznosu koji prelazi milion i petsto hiljada dinara. Sredstva kojima se čine oblici ovog krivičnog dela, oduzeće se ako su u svojini učinioca.

Krivični zakonik u članu 112. stavovi 17. i 19. definiše pojmove računarski podatak i računarski program, a namera zakonodavca je da, propisivanjem ovog krivičnog dela, zaštititi integritet ovih komponenti računarske tehnologije od neovlašćenih delovanja.

Kao što se može videti, krivično delo se može izvršiti alternativno, na više načina: 1.) brisanjem, ili 2.) izmenom, tako da se računarski program ili podatak potpuno uništava ili menja da postaje neupotrebljiv za dalje izvršavanje namenjene funkcije, ili

3.) oštećenjem, čime se program ili podatak delimično uništava i smanjuje njegova upotrebnost, ili 4.) prikrivanjem, kada dolazi do sklanjanja računarskog programa ili podatka, a delo može biti izvršeno i na bilo koji drugi način kojim se program čini neupotrebljivim za njegovu namenu.¹²⁹⁾

Posledica ovog dela je činjenje neupotrebljivim programa ili podatka. Delo je svršeno preduzimanjem bilo koje od navedenih radnji uz ostvarenje ove posledice. Ukoliko je više radnji preduzeto prema jednom objektu, odnosno računarskom programu ili podatku, ostvaruje se biće samo jednog krivičnog dela. Izvršilac ovog dela može biti svako lice, a u pogledu vinosti potreban je umišljaj.¹³⁰⁾

Za pravilnu kvalifikaciju dela potrebno je utvrditi nekoliko bitnih činjenica. Pre svega, potrebno je utvrditi svojstvo učinioca, odnosno da li je izvršilac postupao neovlašćeno ili je pak bio ovlašćen da preduzme određenu radnju, zatim tačno vreme i mesto izvršenja dela, način na koji je delo izvršeno (interni ili eksterni napad) i u sklopu toga da li je učinilac koristio određenu opremu (i koju) prilikom izvršenja dela, vrstu i težinu posledice, itd. Potrebno je imati u vidu i činjenicu da će se pod ovo krivično delo podvesti i situacija uobičajenog načina brisanja podataka (smeštanje fajla u „recycle bin” i davanjem komande za njeno pražnjenje), iako u tom slučaju podaci nisu fizički obrisani sa hard diska. Kasniji povraćaj podataka (s obzirom da sa informatičkim razvojem nastaju sve savršeniji programi za povraćaj (engl. recovery) podataka), ne može biti tretiran kao okolnost koja eliminiše postojanje krivičnog dela. S obzirom da se radi o krivičnom delu iz oblasti visokotehnološkog kriminala, poseban akcenat se stavlja na pravilno i blagovremeno obezbeđivanje dokaza za dalje faze postupka. O dokazima u ovoj oblasti i načinima njihovog prikupljanja biće detaljno reči u delu u kom ćemo razmatrati procesne odredbe našeg krivičnog zakonodavstva.

O važnosti pravilnog obezbeđivanja dokaza nakon izvršenog krivičnog dela, nužnosti zaštite podataka koje koriste privredni subjekti ali i ograničavanja prava njihovom pristupu, govori nam primer jednog pretkrivičnog postupka koji je Tužilaštvo za borbu protiv visokotehnološkog kriminala vodilo tokom 2007. godine. Protiv osumnjičene B. A. iz Subotice, bila je podneta krivična prijava zbog osnovane sumnje da je tokom 2007. godine izvršila krivično delo Oštećenje računarskih podataka i programa – član 298. KZ, na štetu svog preduzeća, i to tako što je kao stalno zaposleni administrativni radnik izbrisala foldere i fajlove koji se odnose na ulazne i izlazne fakture i koji predstavljaju osnovnu dokumentaciju značajnu za poslovanje preduzeća, kao i fajlove sa podacima o poslovnim partnerima oštećenog. Nakon saslušanja osumnjičene, zaposlenih u preduzeću i prikupljanja svih drugih potrebnih dokaza, nije bilo moguće utvrditi njenu krivicu. Osumnjičena je negirala da je obrisala podatke, nije bilo svedoka koji bi tako nešto potvrdili, a ispostavilo se da računari oštećenog preduzeća nisu bili zaštićeni pristupnom šifrom

129) Lazarević, Lj.: „Komentar Krivičnog zakonika Republike Srbije”, Savremena administracija, Beograd, 2006, str. 745.

130) Grupa autora: „Priručnik za istragu krivičnih dela u oblasti visokotehnološkog kriminala”, Savet Evrope, 2008, str. 115; citirano prema: Komlen-Nikolić, L.; Gvozdenović, R.; Radulović, S.; Milosavljević, A.; Jeković, R.; Živković, V.; Živanović, S.; Reljanović, M.; Aleksić, I.: „Suzbijanje visokotehnološkog kriminala”, str. 89.

i da je svako o zaposlenih mogao pristupiti računar u osumnjičene. Iako su po sredi bili veoma značajni podaci za funkcionisanje preduzeća, ovo brisanje nije imalo većih štetnih posledica po poslovanje privrenog subjekta, jer je oštećeno preduzeće u ovlašćenom servisu računarske opreme već sledećeg dana izvršilo povraćaj obrisanih podataka. kako je povraćaj podataka bio izvršen pre podnošenja krivične prijave i obaveštavanja nadležnih državnih organa, svi validni dokazi su bili trajno unušteni, zbog čega nije bilo moguće povesti krivični postupak, pa je krivična prijava odbačena.¹³¹⁾

Najčešći vid izvršenja ovog dela predstavlja rušenje veb sajtova, što je svakodnevna aktivnost hakerskih grupa. Prema nepisanim hakerskim pravilima, objekat napada je samo deo sajta, najčešće naslovna strana, koja biva promenjena tako da se na njoj ostavi hakerski *potpis* grupe, poruka ili pozdrav. Od napada sa Interneta nisu zaštićeni ni sajtovi obrazovnih institucija, Ministarstava, Parlamenta, Srpske pravoslavne crkve, itd. Napadi na sajtove se odvijaju kontinuirano, ali do očiju javnosti dolaze samo oni napadi koji su bili uspešni. Posebno treba biti oprezan kada se na ovaj način ostavljaju poruke rasističke prirode ili se predstavljaju sadržaji usmereni na izazivanje i raspirivanje nacionalne ili verske mržnje ili netrpeljivosti.¹³²⁾

B. Računarska sabotaža (član 299. KZ) Krivično delo čini lice koje unese, uništi, izbriše, izmeni, ošteti, prikrije ili na drugi način učini neupotrebljivim računarski podatak ili program ili uništi ili ošteti računar ili drugi uređaj za elektronsku obradu i prenos podataka sa namerom da onemogući ili znatno ometi postupak elektronske obrade i prenosa podataka koji su od značaja za državne organe, javne službe, ustanove, preduzeća ili druge subjekte. Iz zakonskog određenja vidi se da postoje dva objekta napada. Prvo, to je računarski podatak ili program, dok bi drugi objekt napada bio računar, odnosno drugi uređaj za elektronsku obradu i prenos podataka. Vršanjem ovog krivičnog dela oštećeni su državni organi, javne službe, ustanove, preduzeća i drugi subjekti, a propisana je kazna zatvora od šest meseci do pet godina.

S obzirom da se propisivanjem ovog krivičnog dela štiti računarska tehnologija namenjena elektronskoj obradi i prenosu podataka koji su od značaja za državne organe, javne službe, ustanove, preduzeća ili druge subjekte, ovo krivično delo neće postojati ukoliko je izvršeno prema računarima koji nisu značajni na navedene subjekte. Izuzetno je bitno razgraničiti ovo delo od prethodno objašnjenog krivičnog dela *Oštećenje računarskih podataka i programa*. Iako su radnje ova dva dela veoma slične, postoji niz specifičnosti koje se moraju uočiti prilikom kvalifikovanja konkretno učinjenog dela, uz naravno daleko teže posledice u slučaju izvršenog krivičnog dela računarske sabotaže.

Izvršilac ovog dela može biti svako lice¹³³⁾, a u pogledu vinosti potreban je umišljaj. Bitno obeležje dela jeste namera učinioa da preduzimanjem radnji onemogući ili

¹³¹⁾ Komlen-Nikolić, L.; Gvozdenović, R.; Radulović, S.; Milosavljević, A.; Jeković, R.; Živković, V.; Živanović, S.; Reljanović, M.; Aleksić, I.: „Suzbijanje visokotehnološkog kriminala”, str. 92.

¹³²⁾ *Ibid.*, str. 91.

¹³³⁾ Profil izvršilaca kao i motivi za izvršenje ovog dela veoma su različiti, od radnika koji su nezadovoljni uslovima rada i visinom primanja, okrivljenih koji su to shvatali kao dobru zabavu, do onih koji su bili politički motivisani.

omete postupak elektronske obrade ili prenosa podataka značajnih za pomenute subjekte, te je ovu nameru potrebno utvrditi i dokazati, odnosno navedena posledica ne može nastati kao rezultat samo slučaja ili nepažnje.¹³⁴⁾

Kao i kod prethodnog krivičnog dela, za pravilnu kvalifikaciju ovog dela potrebno je utvrditi nekoliko bitnih činjenica: svojstvo učinioca, zatim tačno vreme i mesto izvršenja dela, način na koji je delo izvršeno (interni ili eksterni napad) i u sklopu toga da li je učinilac koristio određenu opremu (i koju) prilikom izvršenja dela, vrstu i težinu posledice, itd.

O tome da se posledice računarske sabotaže teško otklanjaju govori nam i primer s početka februara 2000. godine, kada je došlo do velikog napada na sajtove kompanija koje svoje poslovanje baziraju isključivo na globalnoj računarskoj mreži – buy.com, ebay.com, zdnet.com, etrade.com, amazon.com i yahoo.com. Sajtovi nisu radili svega nekoliko sati, a šteta koja je načinjena ovim napadom bila je ogromna. Samo jedna od kompanija čiji se sajt našao na udaru – eBay imala je pad akcija od 26% i gubitak od pet miliona u naredna tri meseca.¹³⁵⁾

Ignorisanje problema bezbednosti na Internetu može dovesti do teških posledica po poslovanje i šteta koje je nemoguće proceniti. Većina privrednih subjekata u Srbiji izdvaja malo sredstava za održavanje informacionih sistema, a prisutan je i mali broj stručnjaka koji bi te sisteme održavali i kontrolisali. Isto tako, mali broj privrednih subjekata se pridržava osnovnih bezbednosnih pravila prilikom upotrebe Interneta u poslovanju što govori o tome da je kultura poslovanja i funkcionisanja u ovom segmentu na veoma niskom nivou. U cilju prevazilaženja ove situacije, neophodno je da državni organi, institucije i privredni subjekti obezbede dobar sistem zaštite informacionih resursa koje koriste, adekvatan nadzor na Internet saobraćajem, kao i adekvatnu edukaciju zaposlenih u ovoj oblasti.

C. Pravljenje i unosenje računarskih virusa (član 300. KZ) Krivično delo ima osnovni i teži oblik. Osnovni oblik čini lice koje napravi računarski virus u nameri njegovog unosenja u tuđ računar ili računarsku mrežu. Delo je svršeno samim momentom pravljenja ovakvog virusa u nameri da se on unese u tuđ računar ili računarski sistem, bez obzira da li je takva namera i ostvarena u konkretnom slučaju. Za ovaj oblik propisana je novčana kazna ili kazna zatvora do šest meseci. Teži oblik dela čini lice koje unese računarski virus u tuđ računar ili računarsku mrežu i time prouzrokuje štetu. Za ovaj oblik zakonodavac je predvideo novčanu kaznu ili kaznu zatvora do dve godine. Uređaj i sredstva kojima se čine oblici ovog krivičnog dela oduzimaju se.

Krivični zakonik u članu 112., stav 20. definiše značenje pojma računarski virus. Za uspešno vođenje krivičnog postupka protiv izvršilaca krivičnog dela neophodno je

¹³⁴⁾ Komlen-Nikolić, L.; Gvozdenović, R.; Radulović, S.; Milosavljević, A.; Jeković, R.; Živković, V.; Živanović, S.; Reljanović, M.; Aleksić, I.: „Suzbijanje visokotehnološkog kriminala”, str. 93.

¹³⁵⁾ Aćimović, B.: „Žestok DoS napad na pet gigantskih sajtova”, Linux.rs, <<http://www.linux.rs/content/view/112/20/>> (May 7, 2009); citirano prema: Komlen-Nikolić, L.; Gvozdenović, R.; Radulović, S.; Milosavljević, A.; Jeković, R.; Živković, V.; Živanović, S.; Reljanović, M.; Aleksić, I.: „Suzbijanje visokotehnološkog kriminala”, str. 94.

pribaviti sledeće dokaze: 1.) utvrditi vreme i mesto izvršenja dela; 2.) pribaviti računarski virus, oduzeti alate i uređaje pomoću kojih je virus napravljen; 3.) ustanoviti način na koji je računarski virus unet u tuđ računar ili mrežu, odnosno da li je virus unet fizički u određeni računar / mrežu direktnim pristupom, ili je to učinjeno u okviru mreže internog karaktera uz pomoć drugog računara kao dela mreže, ili putem interneta; 4.) utvrditi nastupanje štete.¹³⁶⁾

U pravnom sistemu Srbije do sada nije bilo lica koja su procesuirana zbog izvršenja ovog krivičnog dela. Postoji više prijava protiv nepoznatih učinilaca zbog unošenja virusa, a policija i tužilaštvo rade na otkrivanju njihovog identiteta. U uporednopravnoj praksi do sada je bilo više postupaka protiv lica koja su kreirala i širila računarske viruse. Tako je tokom 2005. godine u nemačkom gradu Verdenu osuđen osamnaestogodišnji haker na uslovnu kaznu zatvora u trajanju od 21 meseca, jer je napisao i pustio na mrežu crv *Sasser* koji je 2004. godine za samo nedelju dana inficirao skoro 20 miliona računara širom sveta.¹³⁷⁾

Činjenica da sudska praksa u odnosu na ovo krivično delo ne postoji, ni u kom slučaju ne znači da ova vrsta aktivnosti ne egzistira na prostoru Srbije. Naprotiv, postaje nam jasno da je u ovoj oblasti prisutna tamna brojka učinjenih krivičnih dela, što direktno ukazuje na nedovoljno razvijenu svest kako opšte, tako i naučne i stručne javnosti, u ovom segmentu.

D. Računarska prevara (član 301. KZ) Delo ima osnovni oblik, dva teža i jedan poseban oblik. Osnovni oblik dela čini lice koje unese netačan podatak, propusti unošenje tačnog podatka ili na drugi način prikrije ili lažno prikaže podatak i time utiče na rezultat elektronske obrade i prenosa podataka u nameri da sebi ili drugom pribavi protivpravnu imovinsku korist i time drugom prouzrokuje imovinsku štetu. Krivično delo je svršeno u trenutku kada je radnja izvršenja preduzeta sa namerom da se sebi ili drugom pribavi protivpravna imovinska korist, odnosno da se drugome nanese kakva imovinska šteta. Za osnovni oblik dela propisana je novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine. Razlikuju se dva teža oblika dela, zavisno od visine pribavljene protivpravne imovinske koristi. Prvi teži oblik postoji kada je pribavljena imovinska korist u iznosu od 450.000 dinara, i za njega je propisana kazna zatvora od jedne do osam godina. Drugi teži oblik postoji kada je pribavljena imovinska korist koja prelazi iznos od milion i petsto hiljada dinara, i za njega je propisana kazna zatvora od dve do deset godina. Poseban, privilegovani oblik dela postoji kada se radnja izvršenja preduzme samo u nameri da se drugo lice ošteti. Za ovaj oblik je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do šest meseci.

Krivično delo *Računarska prevara* treba razlikovati od krivičnih dela *Prevara* (član 208. KZ) i *Prevara u osiguranju* (član 208a. KZ) koja spadaju u grupu Krivičnih dela

¹³⁶⁾ Grupa autora: „Priručnik za istragu krivičnih dela u oblasti visokotehnološkog kriminala”, Savet Evrope, 2008, str. 120.

¹³⁷⁾ G. B.: „Podignuta optužnica protiv autora Sasser-a”, Mikro-PC World; <<http://www.mikro.co.yu/main/index.php?q=vestiarhiva&godina=&mesec=&ID=6192>> (May, 7, 2009); citirano prema: Komlen-Nikolić, L.; Gvozdenović, R.; Radulović, S.; Milosavljević, A.; Jeković, R.; Živković, V.; Živanović, S.; Reljanović, M.; Aleksić, I.: „Suzbijanje visokotehnološkog kriminala”, str. 99-100.

protiv imovine (Glava XXI KZ). Ove dve vrste prevare mogu biti izvršene korišćenjem računarske tehnologije, s tim da se i u takvim okolnostima oba krivična dela suštinski razlikuju od *Računarske prevare*. Pa tako, *Prevaru* čini lice koje u nameri da sebi ili drugom pribavi protivpravnu imovinsku korist dovede koga lažnim prikazivanjem ili prikri- vanjem činjenica u zabludu ili ga održava u zabludi i time ga navede da ovaj na štetu svoje ili tuđe imovine nešto učini ili ne učini, dok *Prevaru u osiguranju* čini onaj ko u nameri da sebi ili drugom pribavi protivpravnu imovinsku korist dovede koga lažnim prikazi- vanjem ili prikriivanjem činjenica, davanjem lažnih mišljenja i izveštaja, davanjem lažne procene, podnošenjem neistinite dokumentacije ili ga na drugi način dovede u zabludu ili ga održava u zabludi, a u vezi sa osiguranjem i time ga navedne da ovaj na štetu svoje ili tuđe imovine nešto učini ili ne učini. S obzirom da prilikom izvršenja oba krivična dela računarska tehnologija daje izuzetan doprinos, biće detaljnije analizirana nakon predsta- vljanja krivičnih dela protiv bezbenosti računarskih podataka.

Namera zakonodavca je da propisivanjem krivičnog dela Računarska prevara za- štiti verodostojnost i integritet podataka koji se elektronski obrađuju ili prenose elek- tronskim putem. Neophodno je utvrditi u svakom konkretnom slučaju i nameru učinio- ca koja se sastoji u tome da se za sebe ili drugog pribavi protivpravna imovinska korist i da se time drugom prouzrokuje imovinska šteta.

S obzirom da je radnja krivičnog dela određena alternativno, kao unošenje netač- nog podatka ili propuštanje unošenja tačnog podatka ili kao bilo koje drugo prikriivanje ili lažno prikazivanje podataka, delo je svršeno kada je preduzeta neka od radnji izvr- šenja, uz postojanje opisane namere i kada je time drugome prozrokovana imovinska šteta, pri čemu nije neophodno da usled preduzete radnje bude i ostvarena protivpravna imovinska korist. Ovo krivično delo može biti izvršeno od strane svakog lica koje radnju izvršenja preduzima sa umišljajem.

Za pravilnu kvalifikaciju dela i njegovo uspešno dokazivanje nephodno je utvr- diti vreme i mesto izvršenja krivičnog dela, tačnu radnju koja je preduzeta, kao i način na koji je unet netačan podatak¹³⁸⁾. U pogledu unetih podataka potrebno je ustanoviti njihovu neistinitost, u čemu se ta neistinitost ogleda i kako je time uticano na rezultat elektronske obrade i prenosa podataka, zatim ukoliko je u pitanju propuštanje unosa tač- nog podatka¹³⁹⁾, na koji način je to propušteno, odnosno na koji drugi način je prikriiven ili lažno prikazan podatak¹⁴⁰⁾, i to u cilju uticanja na rezultat obrade i prenosa. Potrebno je utvrditi i to da li je podatak unet putem fizičkog pristupa uređaju podobnom za elek- tronski prenos ili obradu podataka ili je to učinjeno putem mreže, koliki je iznos koristi bio obuhvaćen umišljajem učinioca, zatim koliki je iznos nastale štete. Za dokazivanje dela iz stava 4., potrebno je utvrditi vrstu štete koja je bila obuhvaćena namerom, da li je

138) Netačan je onaj podatak koji ne odražava istinito ono na šta se odnosi.

139) U tom slučaju, krivično delo se vrši nečinjenjem, a samo propuštanje treba da se odnosi na neki važan podatak, odnosno na podatak koji može uticati na elektronsku obradu podataka.

140) Prikriivanje podataka znači obmanjivanje o nepostojanju postojećih podataka, što može biti izvršeno na više načina, dok lažno prikazivanje podataka biva u onim situacijama kada se tvrdi da postoji nešto što ne postoji ili kada se ono što postoji prikazuje neistinito. Bitno je da bilo kojom od ovih radnji utiče na rezultat elektronske obrade podataka.

takva šteta i nastupila, a potrebno je utvrditi i kojim sredstvima je krivično delo izvršeno i ukoliko je moguće, izvršiti njihovo oduzimanje.¹⁴¹⁾

Poslednjih godina elektronsko poslovanje postaje dominantan način poslovanja privrednih subjekata i u Srbiji. Segment poslovnih transakcija koje se obavljaju elektronskim putem otvara mnoge mogućnosti za zloupotrebe kojima mogu biti pogođeni svi privredni subjekti, ukoliko se efikasno ne zaštiti integritet i verodostojnost podataka prilikom njihove elektronske obrade.

U dosadašnjoj domaćoj sudskoj praksi bilo je nekoliko slučajeva procesuiranja učinilaca ovog krivičnog dela, a navedeni primeri govore o tome da računarska prevara postaje sve učestalije krivično delo. Tako je Tužilaštvo za borbu protiv visokotehnološkog kriminala pokrenulo istragu protiv osumnjičenog Č. A. zbog osnovane sumnje da je tokom 2007. i 2008. godine u dva navrata koristeći računar ulazio u sisteme banaka u Australiji i Švajcarskoj i izdavao lažne naloge za transfer sredstava, čime je pribavio protivpravnu imovinsku korist u iznosu od 51.990 CHF, odnosno da je pokušao da iz jedne švajcarske banke neovlašćeno izvrši transfer sredstava u iznosu od 19.000 USD.¹⁴²⁾

Budući da u Srbiji postoji veliki broj sportskih kladionica koje imaju razgranatu mrežu poslovnica i čije je poslovanje nezamislivo bez računarskih mreža, neretko se dešavaju zloupotrebe ovakvih sistema. Izvršiocu na različite načine pokušavaju da utiču na rezultat elektronske obrade podataka i da, koristeći softverska rešenja, falsifikuju odigrane tikete. Protiv M. D. pokrenuta je istraga zbog osnovane sumnje da je 22. juna 2008. godine, u prostorijama sportske kladionice koja se nalazi u Čačku, vlasništvo ošt. *LES FOLIES DOO* u svojstvu lica zaposlenog na poslovima prijema i naplate sportskih tiketa, u nameri da sebi i drugom pribavi protivpravnu imovinsku korist, prilikom unosa podataka u računar – izmenila sistemsko vreme na računaru, i to za uplate po tiketima Sportske prognoze serijskih brojeva F1... i F16..., unoseći, umesto realnog vremena, vreme kada je ishod utakmica po uplaćenim tiketima već bio poznat, čime je uticala na rezultat elektronske obrade podataka u vidu registrovanja novčanog dobitka po uplaćenim tiketima navedenih serijskih brojeva – koji je N. N. licu, istog i narednog dana, isplaćen u iznosu protivpravno pribavljene imovinske koristi od ukupno 120.438 dinara.¹⁴³⁾

E. Neovlašćeni pristup zaštićenom računaru, računarskoj mreži i elektronskoj obradi podataka (član 302. KZ) Delo ima osnovni i dva teža oblika. Osnovni oblik čini lice koje se kršeći mere zaštite, neovlašćeno uključi u računar ili računarsku mrežu, ili neovlašćeno pristupi elektronskoj obradi podataka. Radnja ovog dela se preduzima neovlašćeno, kršenjem predviđenih mera zaštite. Za ovaj oblik je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do šest meseci. Prvi teži oblik, za koji je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do dve godine, čini lice koje snimi ili upotrebi podatak dobijen radnjom izvršenja prikazanom u osnovnom obliku. Najteži oblik dela postoji ako je usled preduzete radnje izvršenja

¹⁴¹⁾ Grupa autora: „Priručnik za istragu krivičnih dela u oblasti visokotehnološkog kriminala”, str. 122;

¹⁴²⁾ Komlen-Nikolić, L.; Gvozdenović, R.; Radulović, S.; Milosavljević, A.; Jeković, R.; Živković, V.; Živanović, S.; Reljanović, M.; Aleksić, I.: „Suzbijanje visokotehnološkog kriminala”, str. 102.

¹⁴³⁾ *Ibid.*, str. 102-103.

došlo do zastoja ili ozbiljnog poremećaja funkcionisanja elektronske obrade i prenosa podataka ili mreže ili su nastupile druge teške posledice. Za ovaj oblik propisana je kazna zatvora do tri godine.

Propisivanjem ovog krivičnog dela štite se računari, računarske mreže i podaci koji se elektronski obrađuju.

Radnja dela se sastoji u neovlašćenom uključivanju u računar / računarsku mrežu ili neovlašćenom pristupu elektronskoj obradi podataka ili upotrebi podatka dobijenog na ove načine. Ovo krivično delo može biti izvršeno od strane svakog lica koje poseduje određena stručna znanja, s obzirom da se radi o prevazilaženju zaštitnih barijera pre samog pristupanju računaru ili računarskoj mreži. Izvršilac dela radnju izvršenja preduzima sa umišljajem, kojim je obuhvaćeno neovlašćeno pristupanje računaru ili računarskoj mreži, upotreba podataka dobijenih na navedene načine i moguće nastupanje posledice, navedene u stavu 3., člana 302. KZ.

Izvršilac krivičnog dela iz stava 2., može biti i lice koje je izvršilo delo iz stava 1., ali to može biti i svako drugo lice koje je došlo u posed podataka. Ukoliko je isto lice preduzelo radnje iz st. 1. i 2., tada postoji krivična odgovornost tog lica samo za stav 2., s obzirom na to da radnje iz stava 1. predstavljaju samo pripremne radnje. Izvršilac dela iz stava 1., može biti samo lice koje nije ovlašćeno da se uključi u računar ili pristupi elektronskoj obradi podataka.¹⁴⁴⁾

Da bi se krivično delo pravilno kvalifikovalo, potrebno je utvrditi vreme i mesto izvršenja krivičnog dela; ovlašćenja izvršioca, ako je u pitanju delo iz stava 1.; način na koji su prevaziđene zaštitne barijere, kao i način na koji se pristupilo računaru ili računarskoj mreži; zatim, za koje svrhe su podaci prikupljeni, a posebno, u čemu se sastoji najteža posledica ukoliko je nastupila (da li je došlo do zastoja ili ozbiljnog poremećaja funkcionisanja elektronske obrade i prenosa podataka ili mreže ili su nastupile druge teške posledice).

Do sada je u pravosuđu Srbije nekoliko lica bilo optuženo zbog izvršenja krivičnog dela *Neovlašćeni pristup zaštićenom računaru, računarskoj mreži i elektronskoj obradi podataka*. Tako je protiv T. N. i V. R. podnet optužni predlog jer su se u periodu od 25. oktobra 2007. godine do 15. septembra 2008. godine kršeći mere zaštite provajdera „BUS COMPUTER DOO”, koje se sastoje od dodeljivanja korisničkog imena i pristupne lozinke svakom korisniku, neovlašćeno uključivali u mrežu na taj način što su od B. R. pribavili korisnička imena i lozinke drugih, a zatim su njihovim korišćenjem optuženi T. N. i V. R. zaobilazili sistem zaštite provajdera i neovlašćeno pristupali mreži, kao da je reč o drugim korisnicima, sa svojih računara, pričinivši štetu navedenom preduzeću u iznosu od 39.250,00 dinara. Nevedenim licima je sudija Posebnog odeljenja za borbu protiv visokotehnološkog kriminala Okružnog suda u Beogradu, 24. marta 2009. godine, izrekao uslovnu osudu u trajanju od tri meseca zatvora, sa rokom proveravanja od godinu dana.¹⁴⁵⁾

¹⁴⁴⁾ Grupa autora: „Priručnik za istragu krivičnih dela u oblasti visokotehnološkog kriminala”, str. 125.

¹⁴⁵⁾ Komlen-Nikolić, L.; Gvozdenović, R.; Radulović, S.; Milosavljević, A.; Jeković, R.; Živković, V.; Živanović, S.; Reljanović, M.; Aleksić, I.: „Suzbijanje visokotehnološkog kriminala str. 105.

Još jedan sličan primer je i optužni predlog protiv V. M. koji je 08. februara 2007. godine, u vremenskom intervalu od 22:39:50 do 22:49:08 časova, u Kragujevcu, neovlašćeno pristupio računarskoj mreži ošt. preduzeća *Yunicom* sa sedištem u Beogradu, na taj način što je – putem interne računarske mreže hotela u kojem je boravio – konektovao svoj računar na globalnu računarsku mrežu i pristupajući sa IP adrese br. 87.116.169.10, prekršio mere zaštite uspostavljene od strane ošt. preduzeća *Yunicom* – unoseći u svoj računar veb adresu br. 217.24.2... dodeljenu ošt. preduzeću *Yunicom* za pristupanje veb-mejl serveru *World Client for MDaemon*, preko kojeg su zaposleni iz ošt. preduzeća *Yunicom* ostvarivali poštanski saobraćaj, nakon kojeg je – znajući kao bivši radnik *Yunicom*-a adrese elektronske pošte i lozinke zaposlenih lica – iste unosi i na svom računaru neovlašćeno pregledao sadržaj njihove elektronske pošte.¹⁴⁶⁾

Mada u Srbiji još uvek nisu u primeni zatvorske kazne u dugom trajanju, niti visoke novčane kazne za krivična dela iz ove oblasti, s obzirom da do sada nije bilo potvrđenih upada u sisteme državnih organa, institucija i preduzeća od javnog značaja, uporedno pravna praksa nam govori da čak ni sa strožim merama, ova vrsta aktivnosti nije suzbijena. Naprotiv, ni najveći stepen represije nije odvratio većinu hakera od izazova koji predstavlja upad u dobro čuvane sisteme. Iskustvo razvijenih zemalja nam šalje jasnu poruku da ne postoji ni jedan neprobojan sistem niti prepreka koju hakeri ne mogu da zaobiđu.

Krivično delo *Neovlašćeni pristup zaštićenom računaru, računarskoj mreži i elektronskoj obradi podataka* može biti slično krivičnom delu Špijunaža (član 315. KZ; Glava XXVIII – Krivična dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Republike Srbije), ukoliko bi izvršilac upadom u računarske sisteme došao do tajnih vojnih, ekonomskih ili službenih podataka ili dokumenata. Tajnim se smatraju oni vojni, ekonomski ili službeni podaci ili dokumenti koji su zakonom, drugim propisom ili odlukom nadležnog organa donesenim na osnovu zakona proglašeni tajnim, a čije bi odavanje prouzrokovalo ili bi moglo da prouzrokuje štetne posledice za bezbednost, odbranu ili za političke, vojne ili ekonomske interese zemlje (stav 6, člana 315. KZ). Zbog toga je važno u svakom konkretnom slučaju utvrditi nameru učinioca krivičnog dela, značaj napadnutog računara / računarske mreže, a posebno vrstu podataka u odnosu na čije prikupljanje postoji umišljaj učinioca.

F. Sprečavanje i ograničavanje pristupa javnoj računarskoj mreži (član 303. KZ) Delo ima osnovni i teži oblik. Osnovni oblik dela, za koji je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do jedne godine, čini lice koje neovlašćeno sprečava ili ometa pristup javnoj računarskoj mreži. Ako isto delo učini službeno lice u vršenju službe, radi se o težem obliku dela za koje je propisana kazna zatvora do tri godine. U drugom slučaju se zapravo radi o posebnom, specijalnom obliku krivičnog dela zloupotrebe službenog položaja od strane službenog lica koje sprečava ili ometa drugom fizičkom ili pravnom licu nesmetani pristup i korišćenje javne računarske mreže.

Krivični zakonik u članu 112., stav 18. definiše značenje pojma računarska mreža. Zakonodavac propisivanjem ovog dela štiti javne računarske mreže dostupne svim licima, a koje građani svakodnevno koriste u sklopu različitih poslovnih i privatnih aktivnosti.

¹⁴⁶⁾ *Ibid.*, str. 105.

Ovo krivično delo može biti izvršeno od strane svakog lica koje radnju izvršenja preduzima sa umišljajem. Uslov je da izvršilac mora postupati neovlašćeno, jer krivično delo ne postoji ukoliko postoji pravni osnov za sprečavanje nekog lica da pristupi javnoj računarskoj mreži.

Radnja krivičnog dela određena je alternativno, odnosno, krivično delo će postojati ukoliko je preduzeta bilo koja aktivnost kojom se sprečava (potpuno onemogućava) ili ometa (otežava) pristup javnoj računarskoj mreži ili ukoliko navedene aktivnosti budu izvršene od strane službenog lica.

Da bi se krivično delo pravilno kvalifikovalo, potrebno je utvrditi svojstvo mreže (da li je u pitanju javna računarska mreža, dostupna svima ili ne); da li je učinilac postupao neovlašćeno, ili je pak sprečavanje / ometanje pristupa javnoj računarskoj mreži izvršio na osnovu nekog pravnog osnova; vreme i mesto izvršenja krivičnog dela, itd.

Za dokazivanje krivičnog dela iz stava 2., potrebno je utvrditi svojstvo službenog lica izvršioca i radnju koju je on preduzeo. U praksi, potrebno je obratiti pažnju na to da li je navedeno krivično delo izvršeno u funkciji nekog drugog krivičnog dela ili je praćeno još nekom radnjom koja po svojim elementima predstavlja biće nekog drugog krivičnog dela, u kom slučaju se postavlja pitanje njihovog međusobnog odnosa i povezanosti.¹⁴⁷⁾

Jedan od najčešćih načina sprečavanja ili ograničavanja pristupa javnoj računarskoj mreži jeste DoS napad i njegova specifična manifestacija pod nazivom DDoS. Ovakvoj vrsti napada izloženi su svi informacioni sistemi u svetu, s obzirom da se navedenim programom vrši detekcija nezaštićenih ili nedovoljno zaštićenih računara, pa tako ni prostor naše države nije pošteđen štetnih dejstava ove forme visokotehnološkog kriminala.

Tokom 2008. godine u Srbiji je bilo više DDoS napada. Izdvojicemo primere napada na Internet stranicu Srpske pravoslavne crkve, koji se smatra jednim od najžešće izvedenih napada ikada, kao i obaranje Internet prezentacije radio-emisije „Peščanik”.¹⁴⁸⁾

Važnija javna preduzeća bila su u skorijoj prošlosti meta ovakvih napada. Prvi slučaj velikog i organizovanog ataka na kompjuterske sisteme u našoj zemlji desio se tokom avgusta 2001. godine na link preduzeća „Telekom”, kada je posle podizanja cene telefonskih impulsa grupa hakera napala servere preduzeća velikim brojem nepotrebnih poruka. Napad koji je dolazio sa ostrva u Pacifiku bio je ograničenog karaktera, trebalo je na kratko da zaguši veze na Internetu i obori sistem, pa je šteta koja je tom prilikom pričinjena iznosila oko 250.000 dinara. Hakeri su pretili da će izvršiti i ozbiljniji napad, ali do toga nije došlo¹⁴⁹⁾

¹⁴⁷⁾ Grupa autora: „Priručnik za istragu krivičnih dela u oblasti visokotehnološkog kriminala”, str. 126.

¹⁴⁸⁾ Komlen-Nikolić, L.; Gvozdenović, R.; Radulović, S.; Milosavljević, A.; Jeković, R.; Živković, V.; Živanović, S.; Reljanović, M.; Aleksić, I.: „Suzbijanje visokotehnološkog kriminala”, str. 108.

¹⁴⁹⁾ Lakić, M.; Lazić, M. Ž.: „Danas ističe ultimatum koji su hakeri dali Telekomu”, Politika, 18.08.2001; citirano prema: Komlen-Nikolić, L.; Gvozdenović, R.; Radulović, S.; Milosavljević, A.; Jeković, R.; Živković, V.; Živanović, S.; Reljanović, M.; Aleksić, I.: „Suzbijanje visokotehnološkog kriminala”, str. 109.

DoS i DDoS napadi jesu vrlo opasni i najčešće dovode do ozbiljnih finansijskih gubitaka kompanije, institucije ili organa čiji je sistem napadnut. Tačno je da je identitet izvršilaca gotovo nemoguće identifikovati, s obzirom da se napadi vrše sa zaraženih računara koji su priključeni botnet mrežama, čiji vlasnici u najvećem broju slučajeva i nisu svesni šta se dešava sa njihovim računarom, a pogotovo što napadači još menjaju i lažiraju IP adrese sa kojih se napadi upućuju. Svesni smo činjenice da na prostoru Srbije prednjači broj neotkrivenih slučajeva u odnosu na one registrovane i da je cyber prostor svake države, pa i naše, i te kako izložen ovakvoj vrsti napada. Sve ovo i treba da bude dodatna motivacija za dalja ulaganja sredstava i napora u cilju ublažavanja efekata posledica do kojih dolazi.

G. Neovlašćeno korišćenje računara ili računarske mreže (član 304. KZ) Delo čini lice koje neovlašćeno koristi računarske usluge ili računarsku mrežu u nameri da sebi ili drugom pribavi protivpravnu imovinsku korist. Ovo krivično delo je specifično po tome što se gonjenje učinioa preduzima po privatnoj tužbi, a u zakonu je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri meseca.

Izvršilac ovog krivičnog dela može biti svako lice koje postupa sa direktnim umišljajem. Radnja krivičnog dela se sastoji u neovlašćenom korišćenju računara ili računarske mreže, pri čemu je namera učinioa usmerena na pribavljanje (za sebe ili drugog) protivpravne imovinske koristi.

Međutim, i u slučaju ovog krivičnog dela ovlašćena službena lica su dužna da preduzmu radnje iz svoje nadležnosti i da prikupe potrebne dokaze, ukoliko postoje osnovi sumnje da je u vezi sa radnjama koje spadaju u ovo krivično delo izvršeno i neko drugo krivično delo za koje se gonjenje preduzima po službenoj dužnosti, u kom slučaju za to delo važe ovlašćenja i odredbe koje se odnose na podnošenje krivične prijave.¹⁵⁰⁾

Razvojem računarske tehnologije, a posebno računarskih mreža, stvorene su izuzetne mogućnosti za nove načine komunikacije, koji su doprineli mnogo kvalitetnijem životu ljudi, kako u privatnoj tako i u poslovnoj sferi života. Sa druge strane, uporedo sa razvojem i unapređenjem tehnologije, tekao je i proces usavršavanja načina njene zloupotrebe. Internet s obzirom da je najpoznatija i najpopularnija globalna računarska mreža, predstavlja posebno pogodno okruženje za izvršenje krivičnih dela. Izvršenju krivičnih dela u ovom segmentu pogoduje činjenica da svest o opasnostima koje mogu doći sa Interneta i dalje nije dovoljno razvijena. Građani vrlo često ostavljaju detaljne lične podatke ili podatke vezane za poslovni segment na raznim Internet stranicama, nesvesni mogućnosti da ti podaci mogu postati predmet zloupotrebe u bilo kom trenutku. Broj ovako izvršenih krivičnih dela je u svakodnevnom porastu. Što se tiče otkrivanja i procesuiranja tih krivičnih dela i njihovih učinilaca, prisutna je velika tamna brojka, što nam govori da je veoma mali procenat dela otkriven i razjašnjen.

H. Pravljenje, nabavljanje i davanje drugom sredstava za izvršenje krivičnih dela protiv bezbednosti računarskih podataka (član 304.a KZ) U najnovijim izmenama Krivičnog zakonika, delima protiv bezbednosti računarskih podataka pridruženo je i ovo krivično

¹⁵⁰⁾ Grupa autora: „Priručnik za istragu krivičnih dela u oblasti visokotehnološkog kriminala“, str. 128.

delo. Delo čini lice koje poseduje, pravi, nabavlja, prodaje ili daje drugom na upotrebu računare, računarske sisteme, računarske podatke i programe radi izvršenja svih prethodno analiziranih krivičnih dela iz dvadeset sedme glave Krivičnog zakonika. Predmeti kojima se vrši ovo delo se oduzimaju, a propisana je kazna zatvora od šest meseci do tri godine.

Učinilac krivičnog dela može biti svako lice koje deluje umišljajno u nameri da nabavi, proda ili da drugom na upotrebu računare, računarske sisteme, računarske podatke i programe radi izvršenja krivičnih dela protiv bezbednosti računarskih podataka. Ukoliko je u pitanju pravljenje ovih elemenata informacionih sistema, uviđamo da je neophodno da lice poseduje stručna znanja i da pri tome deluje u nameri da se navedena krivična dela izvrše.

Radnja krivičnog dela je određena alternativno, odnosno lice može: 1.) posedovati ili 2.) praviti ili 3.) nabavljati ili 4.) prodavati ili 5.) davati drugom na upotrebu računare, računarske sisteme, računarske podatke i programe radi izvršenja krivičnih dela iz glave dvadeset sedme KZ. Iz kvalifikacije ovog krivičnog dela proizilazi da je samo posedovanje, pravljenje, nabavljanje, prodavanje ili davanje drugom, već samo po sebi krivično delo, bez obzira da li je došlo do izvršenja krivičnih dela protiv bezbednosti računarskih podataka. U ovom segmentu je bitno to da postoji namera da se navedena krivična dela izvrše. U skladu sa ovim, naročito je bitno utvrditi nameru učinioca krivičnog dela, kao i njegovo svojstvo i prilike u kojima je delovao, zatim vrstu i sadržaj računarskih podataka, programa i sistema, razloge njihovog posedovanja (naročito ukoliko su štetni), vreme i okolnosti pravljenja, nabavljanja, prodavanja ili davanja drugom i druge bitne podatke potrebne da bi se utvrdilo koji su motivi preduzetih radnji i da li je u konkretnom slučaju došlo do vršenja krivičnog dela, odnosno do krivične odgovornosti učinioca. Predmeti kojima se vrši ovo delo se oduzimaju.

PRAVO NA PRIVATNOST NA INTERNETU

Privatnost i zaštita ličnih podataka

I pored brojnih pokušaja da se utvrdi jedinstvena definicija koja se odnosi na pravo na privatnost, sam pojam ostao je relativno neodređen. Jednu od ranijih definicija ovog prava formulisala je američka jurisprudencija krajem XIX veka kao „pravo da se bude ostavljen na miru” (eng. *right to be left alone*). Često se ističe da je, zajedno s prvim uređajima informatičke tehnologije (telefonom, telegrafom itd.), nastala i savremena koncepcija „prava na privatnost” (eng. *right to privacy*). Ova koncepcija privatnosti izneta je još krajem prošlog veka, u čuvenom radu „Pravo na privatnost” američkih sudija Semjuela Vorena (Samual Warren) i Luisa Brandajsa (Louis Brandais).¹⁵¹⁾

Savremena pravna teorija pravo na privatnost posmatra sa tzv. aktivnog stanovišta. Prednost definicija privatnosti koje polaze od kontrole informacija jeste u tome što omogućavaju da se jasno identifikuje interes koji je u pitanju (npr. pri vršenju elektronskog nadzora i praćenja). Interes koji se javlja kod prava privatnosti predstavlja interes samo-

¹⁵¹⁾ Warren Samuel, Brandais Louis, *The Right to be Left Alone*, Harvard Law Review, 1890. (G.L. Simons, Privacy on the Computer Age, str. 14).

određivanja sopstvene komunikacije sa drugima i odražava želju pojedinca i grupa da saopštavaju informacije o sebi kako nađu za shodno i kome nađu za shodno.¹⁵²⁾

Savremeni koncept prava na privatnost ličnog i porodičnog života obuhvata složeno ljudsko pravo, koje se može posmatrati iz nekoliko aspekata: kao privatnost doma, prepiske, komunikacije, intimnog i porodičnog života. Različite su posledice postojanja i praktikovanja ovog prava: privatni život svakog pojedinca, posebno onaj deo koji se odvija u njegovom domu, zaštićen je od bilo kakvog (neodobrenog) uvida javnosti; čak i kada je reč o javnim ličnostima koje su uvek pod budnim okom javnosti i medija, granice su jasno povučene i ne mogu se prelaziti. Dom kao takav je zaštićen od neovlašćenog upada drugih lica, kao i predstavnika državnih vlasti i organa, osim u slučajevima koji su detaljno i jasno uređeni zakonom. Isti je slučaj i sa prepiskom, odnosno u novije vreme aktuelnom komunikacijom putem telefonskih i elektronskih uređaja. Zabranjeno je prisluškivati, ometati i presretati komunikaciju pojedinca ili grupe sa drugim pojedincima ili grupama – to je ustavni princip koji se mora poštovati i koji trpi mali broj zakonskih izuzetaka, povezanih za vršenje istražnih radnji povodom krivičnih dela. Sa druge strane, postoji i zaštita pojedinca i grupa od uvida drugih pojedinaca u njihov privatni i porodični život. Država je, dakle, u specifičnom položaju – ona se uzdržava od narušavanja prava na privatnost, ali istovremeno i štiti građane od takvog ugrožavanja prava od strane nedržavnih subjekata, pojedinaca i organizacija.¹⁵³⁾

Izvor: www.collective-evolution.com.

Razvoj elektronskih komunikacija donose niz mogućnosti da se pravo na privatnost ugrozi. Mnogi postupci koje pojedinci ili organizacije čine, a koji bi se mogli podvesti kao kršenje prava na privatnost, ne spadaju u dela visokotehnološkog kriminala;

¹⁵²⁾ Schafer Arthur, *Privacy - A Philosophical Overview, Aspects of Privacy Law*, Edited by Dale Gibson, Toronto, 1980, str. 9.

¹⁵³⁾ Videti: Reljanović Mario, Odnos prava na privatnost i pojedinih aspekata visokotehnološkog kriminala, u: Komlen-Nikolić Lidija et alia, *Suzbijanje visokotehnološkog kriminala*, Beograd, 2010, str. 201-213.

zapravo, ona još uvek ne spadaju ni u kažnjive ili zabranjene vrste ponašanja. Pravo na privatnost se međutim može kršiti upotrebom elektronskih uređaja komunikacije na dva osnovna načina. Prvi je kršenje zakona od strane pojedinaca, grupa ili organizacija, kao i drugih državnih i nedržavnih tela; drugi je kršenje od strane policije i drugih nadležnih organa u istraživanju krivičnih dela visokotehnološkog kriminala.

OPASNOSTI PO PRIVATNOST LIČNOSTI NA INTERNETU

Najdrastičniji oblik narušavanja privatnosti korišćenjem elektronskih komunikacija je krađa identiteta neke osobe sa ciljem sticanja materijalne ili druge koristi (eng. *phishing*). Ovo će se dogoditi kada neko neoprezno upotrebljava svoje lične podatke, kao što su matični broj, broj kreditne kartice, različite šifre i pin kodovi koje omogućavaju pristup privatnim podacima tog lica. Kada se jednom njegovi privatni podaci kompromituju, (odnosno postanu dostupni drugom licu koje inače nema autorizaciju da im pristupi), mogu se upotrebiti za različite protivpravne svrhe. Lice koje je došlo do privatnih podataka predstavlja se kao osoba čije je podatke nelegalno pribavilo i npr. zaključuje elektronske ugovore, kupuje u online prodavnicama, vrši transfer novca sa kreditne kartice, i sl. Moguće je zamisliti i druge oblike narušavanja privatnosti lica, koji u većini slučajeva nisu određeni kao kažnjivi, kao što je korišćenje tuđih podataka ili lika bez namere da se preuzme identitet lica; korišćenje podataka koje osoba ostavi na internetu u reklamne svrhe. Svi ovi postupci spadaju u narušavanje prava na privatnost lica, kao i drugih ličnih prava. Treba primetiti da se oni ipak značajno razlikuju u načinu izvršenja i ostvarenoj koristi, kao i društvenoj opasnosti koju nose od klasičnih krivičnih dela. Kako npr. okarakterisati predstavljanje pod tuđim likom? Ovo je pitanje koje do danas nije rešeno u zakonodavstvima, kako u Srbiji tako i u drugim državama. Očigledno je da krađa tuđeg lika sama po sebi ne povlači posledice koje bi bile društveno opasne – osim ukoliko se neko lice ne služi tuđim likom da bi izvršilo neko drugo krivično delo (npr. pedofili se na internetu često predstavljaju kao deca, kako bi zadobili poverenje svojih potencijalnih žrtava). Međutim, uzimanje tuđih fotografija i pravljenje izmišljenih profila kako bi se ostvarila popularnost u određenoj socijalnoj mreži, svakako predstavlja narušavanje privatnosti lica čije se fotografije koriste. Elektronsko plaćanje, online kupovina ili samo posećivanje nekih specijalizovanih sajtova mogu takođe biti zloupotrebljeni, i to u marketinške svrhe. Na osnovu podataka koje neko lice na taj način ostavi, može se rekonstruisati čitav njegov privatni život, navike, bračni status, da li ima kućnog ljubimca, i sl.

Poznati su primeri da su osobe koje su kupovale određene proizvode na internetu, počele da dobijaju neželjenu elektronsku poštu – reklame za istovrsne proizvode. Ukoliko danas postavite slike sa putovanja na neku društvenu mrežu i na njima odredite lokaciju na kojoj su snimljene (eng. *geotaging*) postoji veoma velika mogućnost da će vas prilikom neke od sledećih poseta tom sajtu „sačekati” niz oglasa – reklama upravo za putovanja na lokaciju koju ste posetili, ili lokacije koje su kulturno, istorijski ili na drugi način povezane. Postavlja se pitanje da li je ovo legalno? Nažalost, uslovi korišćenja različitih društvenih mreža i drugih servisa koji se nalaze na internetu, a koje korisnici po pravilu „u dobroj veri” prihvataju bez čitanja, uvek sadrže i klauzule o korišćenju ličnih podataka koje korisnik ostavi na tim sajtovima u najrazličitije svrhe, najčešće upravo radi

modeliranja oglasa koji će se pojaviti na stranama koje pregleda u skladu sa njegovim navikama, doživljajima, obrazovanjem, interesovanjima, i sl. Iako je ovo, formalnopravno govoreći, ipak iskorak u dobrom pravcu u odnosu na situaciju koja je postojala ranije, a koja se i danas često može iskusiti (naročito u državama poput Srbije u kojima ne postoji razvijena svest i kutura čuvanja podataka o ličnosti, a sankcije po pravilu izostaju) kada su kompanije koje dođu do ličnih podataka korisnika iste prodavale dalje radi reklamiranja, ili vršenja još drastičnijih kriminalnih radnji.¹⁵⁴⁾

Izvor: *drealimgrenada.com*

ISTRAŽIVANJE DELA VISOKOTEHNOLOŠKOG KRIMINALA I PRIVATNOST LIČNOSTI

Osnovno pitanje kod vršenja istražnih radnji u pretkrivičnom postupku, kao i za vreme izvođenja dokaza u toku krivičnom postupka, bilo je koliko se može zadirati u privatnost građana, tako da se uspostavi adekvatan balans između pronalaženja i procesuiranja izvršioca krivičnog dela, a da se na taj način ne ugroze ni njegova prava, kao ni prava trećih lica. Ovo pitanje dobilo je novu dimenziju kada se otpočelo sa istraživanjem dela visokotehnološkog kriminala. Kako se klasične mere i istražne radnje, klasični standardi invazije privatnosti pojedinca, mogu upotrebiti kada je reč o virtuelnom svetu? Dela počinjena putem računara i na računarskim mrežama uopšte nije lako ni percipirati, tragovi o njihovom postojanju lako i efikasno se uklanjaju od strane počinitelaca, a postoji i mnoštvo drugih faktora. Samim tim, morala su se razviti specifična ovlašćenja istražnih organa, a pre svega policije, prilikom sprovođenja istražnih radnji. U savremenoj teoriji preovladava stanovište da je obim ovih ovlašćenja još uvek neodređen i da će tek praksa pokazati kako će se ona dalje razvijati.¹⁵⁵⁾

¹⁵⁴⁾ Npr. poznat je slučaj prodaje podataka o kućnim adresama porodica koje su uplaćivale turističke aranžmane preko online prodaje. U ovom slučaju, njihovi domovi bili su izloženi provalnim krađama, a izvršioci su znali da su oni prazni – vlasnici su bili na putovanjima. Ibidem.

¹⁵⁵⁾ Drozdova Ekatarina A, "Civil Liberties and Security in Cyberspace", u: Abraham D.Sofaer, Seymour E. Goodman (ed.), *The Transnational Dimension of Cyber Crime and Terrorism*, Hoover Press, 2001, str. 204.

Evropska konvencija o visokotehnološkom kriminalu navodi određene procesne (istražne) radnje koje se mogu izvršavati prilikom istraživanja dela visokotehnološkog kriminala. U ove radnje, između ostalih, spadaju: hitna zaštita sačuvanih računarskih podataka, hitna zaštita i delimično otkrivanje podataka u saobraćaju, izdavanje naredbe o predaji, kao i zaplena i pretraživanje sačuvanih računarskih podataka, prikupljanje podataka o saobraćaju u realnom vremenu, presretanje poruka. Ova Konvencija u članu 15. naglašava: „Svaka Strana ugovornica treba da obezbedi da uspostavljanje, sprovođenje i primena ovlašćenja i postupaka navedenih u ovom odeljku, podleže uslovima i ograničenjima predviđenim domaćim pravom, koje mora da omogući odgovarajuću zaštitu ljudskih prava i sloboda, uključujući i prava koja proizilaze iz obaveza koje je Strana ugovornica preuzela na osnovu Konvencije Saveta Evrope o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1950. godine, Međunarodnog pakta Ujedinjenih nacija o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine i ostalih važećih međunarodnih dokumenata o ljudskim pravima, i koje će da sadrži načelo proporcionalnosti. Ti uslovi i ograničenja mogu, u zavisnosti od vrste ovlašćenja ili postupaka o kojima se radi, između ostalog, da obuhvate sudsku ili drugu vrstu nezavisne kontrole, na osnovu kojih se opravdava primena i ograničenje obima i trajanja tih ovlašćenja ili postupaka. U meri u kojoj je to u skladu sa javnim interesom, a naročito sa pravilnom primenom prava, svaka Strana ugovornica treba da razmotri posledice ovlašćenja i postupaka iz ovog odeljka na prava, odgovornosti i opravdane interese trećih strana.” Time se jasno šalje poruka da se mora postaviti granica između novih istražnih ovlašćenja i garantovanih ljudskih prava i sloboda, kao i da u slučaju sukoba ovih dvaju vrsta normi, očuvanje ljudskih prava i sloboda građana ima prioritet.

Smernice za saradnju između organa za sprovođenje zakona i Internet provajdera u borbi protiv visokotehnološkog kriminala, koje je objavio Savet Evrope 2008. godine,¹⁵⁶⁾ pojašnjavaju da su Internet provajderi (eng. *Internet Service Provider, ISP*) i policijsko-tužilački istražni organi osnova na kojoj počiva sistem za otkrivanje i istraživanje ove vrste krivičnih dela. Otuda je za svaku državu važno da njihov odnos reguliše na način koji bi omogućio nadzor nad saobraćajem na Internetu, ali istovremeno garantovao zaštitu svih prava korisnika računara, odnosno svetske mreže. Čak se zaštita privatnosti podataka u saobraćaju posebno pominje kao jedan od ciljeva kojima efikasna saradnja mora težiti.¹⁵⁷⁾ Od drugih načina sprečavanja zloupotreba ovakvih postupaka, u Smernicama se izričito preporučuje da se svaki nalog koji potiče od tužilaštva ili policije može dostavi-

¹⁵⁶⁾ Guidelines for the cooperation between law enforcement and Internet service providers against cybercrime; dokument je usvojen na globalnoj konferenciji o saradnji protiv visokotehnološkog kriminala u organizaciji Generalnog direktorata za ljudska prava i pravne poslove Saveta Evrope, 1. i 2. aprila 2008. godine. Smernice ne predstavljaju obavezujući dokument i cilj njihovog stvaranja je pre svega edukacija pripadnika policije i tužilaštva kada je reč o istraživanju dela visokotehnološkog kriminala. Mogu se, između ostalog, pronaći i na Internet adresama http://www.coe.int/t/DGHL/cooperation/economiccrime/cybercrime/cy_activity_Interface2008/567_prov-dguidelines_provisional2_3April2008_en.pdf i <http://www.ifap.ru/library/book294.pdf>, 01.07.2012.

¹⁵⁷⁾ Guidelines for the cooperation between law enforcement and Internet service providers against cybercrime, tačke 14. i 15.

ti isključivo u dokumentovanom obliku (napismeno), a u ekstremno hitnim slučajevima kada je moguć samo usmeni dogovor, dokumentacija mora biti naknadno dostavljena, bez odlaganja. Zahtevi moraju biti jasni i nedvosmisleni, odnosno precizni i usmereni samo na one podatke koji su nužno neophodni radi sprovođenja istražnih radnji. Takođe, svi podaci koje ISP dostave istražnim organima moraju biti poverljivi i upotrebljavati se samo za svrhe zbog kojih su prikupljeni.¹⁵⁸⁾ Uporednopravna rešenja se zasnivaju na ovim principima.¹⁵⁹⁾ Uspostavljen je princip proporcionalnosti mera koje će se preduzeti i težine krivičnog dela u pitanju, tako da se invazivne mere ne primenjuju na lakše oblike dela, kao ni u slučajevima kada ne mogu imati racionalnu svrhu. U onim slučajevima kada se mogu preduzeti sa realnim očekivanjima da će dovesti do otkrivanja krivičnog dela ili omogućiti njegovo procesuiranje, primenjuju se različita ograničenja. Tako npr. u Belgiji i Mađarskoj vlasnik podataka ili administrator sistema mora biti obavešten o tome koji su podaci kopirani u toku istrage; podaci koji se nalaze na računarskim mrežama će se kopirati samo ako postoji realna opasnost da će u protivnom biti trajno izbrisani; u svakom slučaju, kopiraće se samo oni podaci koji su nužni za sprovođenje krivičnog postupka – ovaj standard „minimuma uzurpiranja privatnosti” nalazimo i u drugim zemljama, npr. u Estoniji, Španiji, kao i u Austrijskom Zakoniku o krivičnom postupku. Takođe, u Belgiji, Austriji i Finskoj postoji standard tajnosti preuzetih podataka i njihove upotrebe samo u svrhe sprovođenja istrage i krivičnog postupka. Postoje i druga specifična ograničenja – npr. nemački Zakonik o krivičnom postupku predviđa da ove podatke mogu pregledati samo tužioci, ali ne i policijski organi. Dalje, dokazi koji se nalaze na računaru se mogu prihvatiti u postupku protiv određenog lica ukoliko tužilac može da dokaže da je računar radio normalno u vreme njegove zaplene, odnosno da se to lice zaista koristilo nedozvoljenim sadržajem sa računara (audio i video zapisi, dokumenti, štetni programi i sl.), kao i da se sadržina hard diska i ostalih nosača informacija na računaru nije promenila od trenutka njegove zaplene do trenutka izvođenja dokaza. U suprotnom, vršenje alternacija na računaru se smatra kontaminacijom dokaza. Ovakvo rešenje postoji npr. u kiparskom zakonodavstvu (Zakon o dokazima i Zakon o krivičnom postupku), kao i u Ujedinjenom kraljevstvu (Zakon o policiji i dokazima u krivičnom postupku i policijski Vodič kroz dobru praksu pri sakupljanju računarskih dokaza).

Za pretraživanje prostoriya (stana, poslovnog prostora) se uglavnom traže isti uslovi kao kod bilo kog drugog krivičnog dela – policija može pristupiti pretraživanju (pretresu) sa sudskom naredbom, a bez nje samo u slučajevima predviđenim zakonikom.

Kada je reč o prisluškivanju komunikacija i presretanju podataka, takođe se može povući paralela sa „klasičnim” istražnim metodama – obavezno je odobrenje suda (u Finskoj je npr. u pitanju viši sud) i ove radnje mogu trajati ograničeno vreme. U Estoniji je npr. izričito naglašeno da tzv. „Internet monitoring” nije svakodnevna policijska aktiv-

¹⁵⁸⁾ Ibidem, tačke 25-28. i 32. Navedeno prema: Reljanović Mario, op.cit, str. 211.

¹⁵⁹⁾ Pri istraživanju nacionalnih zakonodavstava o procesnim odredbama koje mogu ugroziti ili ograničiti pravo na privatnost ličnosti, korišćeni su podaci objavljeni u analizi za Evropsku komisiju: Lorenzo Valeri, et alia, Handbook of Legal Procedures of Computer and Network Misuse in EU Countries (2006), kao i u nacionalnim izveštajima država upućenim Savetu Evrope koji se mogu naći na Internet adresi: <http://www.coe.int/cybercrime>, 01.08.2010.

nost, i da se može vršiti samo u slučajevima kada postoje osnovi sumnje da se određene komunikacije koriste za vršenje dela visokotehnološkog kriminala. Francuski Zakon o krivičnom postupku (član 100.) postavlja i dodatni uslov za presretanje podataka – informacije koje će se na ovaj način prikupiti, moraju biti posebno značajne za istraživanje krivičnog dela. Nemački Ustav (Osnovni zakon) štiti prava građana na privatnost u komunikaciji – otuda se presretanje može vršiti samo za izvesna krivična dela od naročitog značaja (ugrožavanje nacionalne bezbednosti, terorizam i sl.) dok se za sva ostala dela mora pribaviti nalog suda, ili tužioca u hitnim slučajevima. U Poljskoj je presretanje podataka i osluškivanje elektronskih komunikacija moguće samo za dela koja su izričito navedena u Zakonu o policiji i Zakonu o krivičnom postupku, a dela visokotehnološkog kriminala mogu biti predmet ovakvih mera samo ako se dokaže da su ona bila jedna od faza izvršenja nekog složenijeg, težeg krivičnog dela.

U nizu zemalja ne postoje posebne odredbe za istraživanje dela visokotehnološkog kriminala: Italija (sa nekoliko izuzetaka), Belgija, Portugal, Estonija, Holandija, Letonija, Litvanija, Slovenija, Luksemburg, Poljska, itd. U ovim državama se krivična dela povezana sa upotrebom računara istražuju i procesuiraju na osnovu ekstenzivnog tumačenja postojećih odredbi o istražnim i drugim radnjama. U svakom pojedinačnom slučaju su tužioci ili sudije ti koji određuju šta se može sprovesti kao istražna radnja kao i koji dokazi mogu biti prihvaćeni u toku postupka. Ipak, osnovni zaključak koji se nameće jeste da su sudovi prihvatili sve specifičnosti u postupku dokazivanja dela visokotehnološkog kriminala kao nužno potrebne, kao i da su elektronski dokazi uobičajena pojava u ovakvim postupcima. To istovremeno znači da se oni moraju prikupljati sa posebnom pažnjom i da moraju i za njihovo pribavljanje važiti isti standardi poštovanja ljudskih prava, naročito prava na privatnost, kao i ostala materijalna i procesna ograničenja zapisana u nacionalnim zakonima.¹⁶⁰⁾

Zakon o zaštiti podataka o ličnosti¹⁶¹⁾ daje odgovore na neka od pitanja koja mogu biti značajna kada je reč o problemima sa prikupljanjem i pretraživanjem podataka u procesu vršenja ispitivanja, odnosno istrage od strane nadležnih državnih organa. Podatkom o ličnosti smatra se *svaka informacija koja se odnosi na fizičko lice*, bez obzira na oblik u kome je izražena i na nosač informacije (papir, traka, film, elektronski medij i sl.), po čijem nalogu, u čije ime, odnosno za čiji račun je informacija pohranjena, datum nastanka informacije, mesto pohranjivanja informacije, način saznavanja informacije (neposredno, putem slušanja, gledanja i sl, odnosno posredno, putem uvida u dokument u kojem je informacija sadržana i sl); pismeni oblik podrazumeva i bilo koji način elektronskog ispisa, odnosno čuvanja podatka. Obrada podataka je svaka radnja preduzeta u vezi sa podacima kao što su: prikupljanje, beleženje, prepisivanje, umnožavanje, kopiranje, prenošenje, pretraživanje, razvrstavanje, pohranjivanje, razdvajanje, ukrštanje, objedinjavanje, upodobljavanje, menjanje, obezbeđivanje, korišćenje, stavljanje na uvid, otkrivanje, objavljivanje, širenje, snimanje, organizovanje, čuvanje, prilagođavanje, otkrivanje putem prenosa ili na drugi način činjenje dostupnim, prikrivanje, izmeštanje i na drugi način činjenje nedostupnim,

¹⁶⁰⁾ Navedeno prema: Reljanović Mario, *op.cit*, str. 211-213.

¹⁶¹⁾ Službeni glasnik RS, 97/08. Navedeno prema: Prlja Dragan, Reljanović Mario, *Pravna informatika*, *op.cit*, str. 94-96.

kao i sprovođenje drugih radnji u vezi sa navedenim podacima, bez obzira da li se vrši automatski, poluautomatski ili na drugi način. Obrada podataka nije dozvoljena u sledećim slučajevima: ako fizičko lice nije dalo pristanak za obradu, odnosno ako se obrada vrši bez zakonskog ovlašćenja; ako se vrši u svrhu različitu od one za koju je određena, bez obzira da li se vrši na osnovu pristanka lica ili zakonskog ovlašćenja za obradu bez pristanka; ako svrha obrade nije jasno određena, ako je izmenjena, nedozvoljena ili već ostvarena; ako je lice na koje se podaci odnose određeno ili određivo i nakon što se ostvari svrha obrade; ako je način obrade nedozvoljen; ako je podatak koji se obrađuje nepotreban ili nepodesan za ostvarenje svrhe obrade; ako su broj ili vrsta podataka koji se obrađuju nesrazmerni svrsi obrade; ako je podatak neistinit i nepotpun, odnosno kada nije zasnovan na verodostojnom izvoru ili je zastareo. Kada se ova odredba posmatra iz aspekta obrade elektronskih podataka, ovo može značiti da se podaci o ličnosti mogu prikupljati (isto važi i za njihovo obrađivanje, analizu, čuvanje, izmenu, uništavanje, itd.) samo ukoliko: se poštuje predviđena zakonska procedura (kako u pogledu nadležnosti organa koji ih prikuplja, tako i u pogledu koraka koje zakon definiše); postoji realan osnov za njihovo prikupljanje (inače postoji zloupotreba ovlašćenja od strane organa koji ih prikuplja); se prikupljanje vrši u onom obimu koji je nužno potreban radi izvršenja istražnih radnji i pri tome se koriste najmanje invazivna sredstva. Ovo praktično znači da će se lice koje vrši prikupljanje podataka na način predviđen zakonom, uzdržati od *svakog uvida u podatke, njihovog kopiranja, drugog načina distribuiranja ili druge vrste analize*, u situaciji kada je sasvim jasno da se podaci u pitanju ne mogu odnositi na predmet njegovog postupanja. Ova pravila imaju svoj praktičan značaj, naročito u situacijama vršenja istrage, ili neke druge vrste ispitnog postupka. U praksi bi ovo npr. značilo da, ukoliko je poznato da je neko lice sa svog privatnog naloga elektronske pošte vršilo komunikaciju sa drugim licem na način koji predstavlja kršenje nekog propisa (npr. odajući poslovne tajne), lice koje vrši uvid u podatke može lako pregledati elektronsku poštu prema adresi primaoca poruka i izolovati samo te poruke za dalju obradu. Onog trenutka kada pronađe elektronsku poštu koju je tražilo, to lice neće ići u dalju pretragu, npr. ostalih adresa primaoca, ili drugih naloga elektronske pošte koji se nalaze na tom računaru. Izuzetak od ovoga se može dogoditi kada se *osnovano sumnja* da postoji slična komunikacija sa drugim licima, ili da je korišćen i neki drugi nalog elektronske pošte za nedozvoljenu komunikaciju. Jako je teško u datom trenutku proceniti da li su se stekli uslovi za dalje ispitivanje elektronskih podataka na računaru ili drugom nosaču, kada lice koje vrši pretragu nađe one podatke za kojima je tragalo, odnosno one podatke za koje je unapred znalo ili sumnjalo da postoje. U svakom slučaju, ukoliko se prilikom pretrage računara ili drugog uređaja dođe do ličnih podataka koji očigledno ne mogu imati nikakve veze sa predmetom istrage, lice koje vrši pretraživanje dužno je da se uzdrži od njihovog pregleda i analiziranja. Npr, ukoliko se pomenutim pregledom elektronske pošte dođe do medicinskih podataka ili podataka o seksualnom opredeljenju lica, oni se ne mogu dalje pregledati i analizirati, kao ni upotrebiti na bilo koji drugi način, jer ne predstavljaju relevantne činioce u postupku koji se vodi protiv lica. Izuzetak od različitih ograničenja ove vrste postoji ukoliko lice, nakon što je obavešteno o obradi podataka da svoj pristanak na uvid u sve podatke bez izuzetka. Ipak, i tada postoje izuzeci koja se odnose na naročito osetljive podatke: one koji otkrivaju nacionalnu pripadnost, rasu, pol,

jezik, veroispovest, pripadnost političkoj stranci, sindikalno članstvo, zdravstveno stanje, primanje socijalne pomoći, žrtvu nasilja, osudu za krivično delo i seksualni život. Oni se mogu obrađivati samo uz prethodni pristanak lica, i to u skladu sa relevantnim zakonskim propisima koji takvu obradu dozvoljavaju. Lice čiji se podaci koriste u svakom slučaju ima pravo da bude obavješteno koji podaci o njemu (njoj) se koriste, sa kojom svrhom i na koji način, a u slučaju da smatra da je neko njegovo pravo povređeno prilikom uvida, prikupljanja i obrade ličnih podataka, lice se može žaliti Povereniku za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti. Kršenje propisa o zaštiti podataka o ličnosti osnov je za prekršajnu odgovornost.

NACIONALNI INSTRUMENTI ZAŠTITE

Zakon o zaštiti podataka o ličnosti

Novim Ustavom Republike Srbije zagaranтовано je pravo na zaštitu podataka o ličnosti. Pored toga, Republika Srbija je potpisala i Dodatni protokol uz Konvenciju o zaštiti lica u odnosu na automatsku obradu ličnih podataka, u vezi sa nadzornim organima i prekograničnim protokom podataka Saveta Evrope. Takođe, zbog prenošenja nadležnosti sa tadašnjih saveznih organa na državne organe Republike Srbije, odgovarajućim propisima nije određen državni organ koji bi preuzeo nadležnost za ostvarivanje prava po tom zakonu, što faktički znači da se zaštita na osnovu tog zakona nije ni mogla ostvarivati u praksi.¹⁶²⁾

Iz tih razloga, donet je novi Zakon o zaštiti podataka o ličnosti¹⁶³⁾ koji je stupio na snagu 1. januara 2009. godine. Ovim zakonom detaljno je uređena zaštita podataka o ličnosti, obrada i korišćenje ovih podataka, prava građana na uvid u podatke, kao i organ

¹⁶²⁾ Drakulic M., Jovanovic S., Drakulic R., 2010, *Establishment CSIRT-a in Serbia, Incorporation of Broadcaster according to Serbian Broadcasting Law* article presented at the conference 12th International symposium FOS, SymOrg 2010, Zlatibor, 2010.

¹⁶³⁾ Zakon o zaštiti podataka o ličnosti, Službeni glasnik RS, br. 97/2008, 104/2009 - dr. zakon, 68/2012 - odluka US i 107/2012.

nadležan za vršenje nadzora nad sprovođenjem ovog zakona i zaštitu prava građana, u skladu sa zakonom.

Predmet zakona je definisan u članu 1: Ovim zakonom se uređuju uslovi za prikupljanje i obradu podataka o ličnosti, prava lica i zaštita prava lica čiji se podaci prikupljaju i obrađuju, ograničenja zaštite podataka o ličnosti, postupak pred nadležnim organom za zaštitu podataka o ličnosti, obezbeđenje podataka, evidencija, iznošenje podataka iz Republike Srbije i nadzor nad izvršavanjem ovog zakona. Zaštita podataka o ličnosti obezbeđuje se svakom fizičkom licu, bez obzira na državljanstvo i prebivalište, rasu, pol, jezik, veroispovest, političko i drugo uverenje, nacionalnu pripadnost, socijalno poreklo, imovinsko stanje, rođenje, obrazovanje, društveni položaj ili druga lična svojstva. Poslove zaštite podataka o ličnosti obavlja Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti (u daljem tekstu: Poverenik), kao samostalan državni organ, nezavisan u vršenju svoje nadležnosti.

Cilj zakona je da, u vezi sa obradom podataka o ličnosti, svakom fizičkom licu obezbedi ostvarivanje i zaštitu prava na privatnost i ostalih prava i sloboda.

Zakon sadrži 11 delova: Osnovne odredbe, Uslovi za obradu, Prava lica i zaštita prave lica, Postupak po žalbi, Poverenik, Obezbeđenje podataka, Evidencija, Iznošenje podataka iz Republike Srbije, Nadzor, Kaznene odredbe i Prelazne i završne odredbe.

Članom 5. Zakona određeni su podaci o ličnosti na koje se ne primenjuje ovaj zakon, a to su podaci koji su dostupni svakome i objavljeni u javnim glasilima i drugim publikacijama, podaci koji se obrađuju za porodične svrhe i nisu dostupni trećim licima, podaci o članovima političkih stranaka i drugih udruženja, kada se obrađuju od strane tih organizacija i podaci koje je lice objavilo o sebi.

U drugom delu Uslovi za obradu (čl. 8-18), u članu 8. Zakona uređuje se nedozvoljenost obrade ličnih podataka. Obrada nije dozvoljena bez pristanka ovlašćenog lica ili bez zakonskog ovlašćenja, ako se vrši u svrhu koja je drugačija od one za koju je određena, ako svrha obrade nije jasno određena ili je izmenjena, ako je način obrade nedozvoljen i iz drugih razloga propisanih zakonom.

Članovima 10-12. Zakona uređena je obrada sa pristankom, odnosno bez pristanka. Članom 12. Zakona propisano je da je obrada bez pristanka dozvoljena u cilju ostvarivanja ili zaštite životno važnog interesa lica, u svrhu izvršenja obaveza određenih zakonom i u drugim slučajevima koji su propisani isključivo zakonom.

Članom 13. Zakona propisano je da državni organ može da obrađuje podatke bez pristanka lica ako je to potrebno radi ostvarivanja interesa bezbednosti, vođenja krivičnog postupka, zaštite ekonomskih interesa države, zaštite zdravlja, prava i sloboda i drugog javnog interesa.

Član 14. Zakona uređuje prikupljanje podataka. Podaci se mogu prikupljati od lica na koje se odnose, a od drugih lica samo na osnovu ugovora, ako je to propisano zakonom ili drugim propisom, ako je to neophodno s obzirom na prirodu posla, ako se podaci prikupljaju radi ostvarenja životno važnih interesa lica i ako prikupljanje podataka od samih lica na koje se odnose zahteva prekomerni utrošak vremena i sredstava.

Članom 15. Zakona propisano je da je rukovalac podataka dužan da pre prikupljanja i obrade o tome upozna lice na koje se podaci odnose. Takođe, ovim članom je uređeno odstupanje od ove obaveze, ali je propisano da je rukovalac dužan da naknadno obavesti lice na koje se podaci odnose o obradi, odnosno prikupljanju podataka.

Članovima 16-18. Zakona propisana je obrada naročito osetljivih podataka. U članu 16. Zakona propisano je da su naročito osetljivi podaci oni podaci koji se odnose na nacionalnu pripadnost, rasu, pol, jezik, veroispovest, političko i drugo uverenje, sindikalno članstvo, zdravstveno stanje, seksualni život, primanje socijalne pomoći, žrtvu nasilja i osudu za krivično delo. Propisano je da obrada ovih podataka mora biti posebno određena i zaštićena merama zaštite.

U trećem delu Prava lica i zaštita prava lica (čl. 19-37), u članovima 19-22. Zakona uređena su prava lica povodom zaštite ličnih podataka, a to su: pravo na obaveštenje o obradi, pravo na uvid, pravo na kopiju i pravo povodom izvršenog uvida. Ovde treba posebno istaći pravo lica povodom izvršenog uvida koje se ostvaruje tako što lice ima pravo da od rukovaoca sa ličnim podacima zahteva ispravku, dopunu, ažuriranje, brisanje podataka, kao i prekid i privremenu obustavu obrade ličnih podataka.

Članom 23. Zakona propisana su ograničenja gore navedenih prava. Ova prava se mogu ograničiti ako lice zlorupotrebljava svoje pravo na obaveštenje, uvid i kopiju, ako bi rukovalac bio onemogućen u vršenju svojih poslova, ako bi davanje obaveštenja ozbiljno ugrozilo bezbednost zemlje, važan privredni ili finansijski interes države i vođenje krivičnog postupka, ako bi se obaveštenjem učinio dostupnim podatak koji je označen kao tajna, ako bi obaveštenje ozbiljno ugrozilo privatnost ili važan interes lica i ako se podaci o licu isključivo koriste u naučno-istraživačke i statističke svrhe.

Članovi 27. i 28. Zakona uređuju ostvarivanje prava na uvid i kopiju. Uvedena je obaveza za rukovaoca da sve podatke učini dostupnim podnosiocu u stanju u kakvom se nalaze, kao i da obezbedi potrebnu stručnu pomoć radi razumevanja sadržine podatka. Takođe je propisano da vršenje prava na uvid ne sme biti uslovljeno plaćanjem naknade, a da podnosilac zahteva snosi samo nužne troškove izrade i predaje podatka.

Članovima 35-37. Zakona propisano je čuvanje i korišćenje podataka u slučaju smrti, obaveza rukovaoca podataka da briše podatke u slučaju raskida ugovora, odnosno povlačenja pristanka, kao i shodna primena zakona kojim se uređuje opšti upravni postupak.

U Četvrtom delu Postupak po žalbi (čl. 38-43), u članu 38. Zakona propisano je da podnosilac zahteva za ostvarivanje prava u vezi sa obradom podataka može izjaviti žalbu Povereniku. Propisano je da se žalba može izjaviti protiv odluka rukovaoca kojom je odbijen ili odbačen zahtev, u slučaju kada rukovalac ne odluči o zahtevu u propisanom roku, ako rukovalac ne stavi na uvid podatak, odnosno izda kopiju u roku i na način propisan zakonom, ako rukovalac uslovi izdavanje kopije uplatom naknade koja nije propisana i ako rukovalac otežava ili onemogućava ostvarivanje prava.

U petom delu, koji govori o Povereniku (čl. 44. i 45), u članu 44. Zakona propisana je nadležnost Poverenika prema ovom zakonu. Poverenik ima obavezu da podnosi izveštaj Narodnoj skupštini, koji se dostavlja i Vladi i predsedniku Republike i na odgova-

rajući način stavlja na uvid javnosti. Poverenik može imati i zamenika za zaštitu podataka o ličnosti. U članu 45. Zakona propisano je pravo pristupa i uvida Poverenika u vezi sa zaštitom podataka o ličnosti, kao i ograničenje ovog prava.

U šestom delu koji se odnosi na Obezbeđenje podataka (čl. 46. i 47), u članu 46. Zakona propisana je obaveza čuvanja tajne za Poverenika, njegovog zamenika i zaposlenog u stručnoj službi u vezi sa podacima koje saznaju u obavljanju svojih dužnosti. Obaveza čuvanja tajne traje i posle prestanka dužnosti ili radnog odnosa. Članom 47. Zakona propisane su organizacione i tehničke mere za zaštitu podataka o ličnosti od zloupotrebe, uništenja, gubitka, neovlašćene promene ili pristupa.

U sedmom delu Evidencija (čl. 48-52), u članu 48. Zakona propisano je da je rukovalac dužan da obrazuje i vodi evidenciju o podacima i zbirka podataka koje vodi, kao i sadržina ove evidencije.

Osmi deo – Iznošenje podataka iz Republike Srbije (član 53), propisuje da se podaci iz Republike Srbije mogu iznositi u državu članicu Konvencije o zaštiti lica u odnosu na automatsku obradu ličnih podataka Saveta Evrope, a u druge države koje nisu članice Konvencije ako je obezbeđen stepen zaštite podataka u skladu sa Konvencijom, na osnovu dozvole Poverenika.

U devetom delu Nadzor (čl. 54-56), propisano je da nadzor nad sprovođenjem i izvršavanjem ovog zakona vrši Poverenik preko ovlašćenih lica. Na osnovu nalaza ovlašćenog lica u vršenju nadzora, Poverenik može narediti da se nepravilnosti otklone u određenom roku, privremeno zabraniti obradu koja se obavlja suprotno odredbama ovog zakona, kao i narediti brisanje podataka prikupljenih bez pravnog osnova. Protiv akta Poverenika u vršenju nadzora žalba nije dozvoljena, ali se može pokrenuti upravni spor.

Deseti deo Kaznene odredbe (član 57), sadrži prekršajne odredbe za povredu ovog zakona. Prepisuje se novčana kazna od 50.000 do 1.000.000 dinara za kršenje ovog Zakona od strane rukovalaca, obrađivača ili korisnika koji ima svojstvo pravnog lica.

Jedanaesti deo se odnosi na Prelazne i završne odredbe (čl. 58-63).

Članom 59. Zakona propisano je da Poverenik za informacije od javnog značaja, ustanovljen Zakonom o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja nastavlja sa radom pod nazivom Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti.

Prava fizičkog lica definisana Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti su:

Pravo na davanje/ nedavanje pristanka za obradu – svako fizičko lice ima pravo da rukovaocu da/ neda pristanak za obradu podataka o sebi, ako rukovalac ne vrši obradu na osnovu zakonskog ovlašćenja. Fizičko lice može da da punovažan pristanak i preko punomoćnika, a može pristanak i da opozove. Da bi lice dalo pristanak, rukovalac je dužan da ga prethodno upozna o svom identitetu i svim ostalim pitanjima iz člana 15. Zakona.

Pravo na obaveštenje o obradi - lice ima pravo da zahteva da ga rukovalac potpuno i istinito obavesti o tome da li obrađuje podatke o njemu, koje i u koju svrhu i po kom pravnom osnovu i od koga ih prikuplja; u kojim zbirkama podataka se nalaze podaci o

njemu, ko su korisnici i kojih podataka i u koje svrhe i po kom pravnom osnovu; kome i koji podaci se prenose, u koju svrhu i po kom pravnom osnovu, kao i svim ostalim pitanjima iz člana 19. Zakona.

Pravo na uvid - lice ima pravo da zahteva da mu se stave na uvid podaci koji se na njega odnose. Pravo na uvid obuhvata pravo na pregled, čitanje i slušanje podataka, kao i pravljenje beležaka.

Pravo na kopiju – lice ima pravo da od rukovaoca zahteva kopiju podataka koji se na njega odnose, pri čemu je dužan da snosi samo nužne troškove izrade i predaje kopije.

Prava povodom izvršenog uvida - lice ima i pravo da od rukovaoca zahteva ispravku, dopunu, ažuriranje ili brisanje podataka, kao i prekid i privremenu obustavu obrade, ako su ispunjeni uslovi predviđeni članom 22. Zakona.

Rukovalac podacima o ličnosti, koji može da bude fizičko lice, pravno lice ili organ vlasti, prikuplja podatke od lica na koje se odnose, odnosno od drugog lica. Rukovalac je dužan da obradu podataka vrši na osnovu pristanka lica ili na osnovu zakona. U slučaju da lice opozove pristanak, rukovalac ne sme nakon toga da vrši obradu podataka.

Rukovalac je dužan da vrši obradu podataka u svemu poštujući odredbe o dozvoljenosti obrade (član 8. Zakona).

Rukovalac je dužan da pre prikupljanja, po pravilu u pisanom obliku, upozna lice na koje se podaci odnose, odnosno drugo lice, o svom identitetu i svim pitanjima koja se odnose na obradu podataka, sve u skladu sa članom 15. Zakona. Rukovalac je dužan da lice obavesti i o izmeni, dopuni ili brisanju podataka.

Rukovalac je dužan da podnosioca zahteva istinito i potpuno obavesti o svim pitanjima u vezi obrade podataka iz člana 19. Zakona, i to bez odlaganja, a najkasnije u roku od 15 dana od dana podnošenja zahteva za obaveštenje o obradi.

Rukovalac je dužan da omogući licu da izvrši uvid u podatke koji se na njega odnose, odnosno da preda kopiju, i to bez odlaganja, a najkasnije u roku od 30 dana od prijema zahteva. U slučaju postojanja opravdanih razloga ovi rokovi od 15, odnosno 30 dana, mogu se produžiti za 30 dana. Rukovalac je dužan da podnosiocu učini dostupnim podatak koji se na njega odnosi, i to u razumljivom obliku, odnosno da učini dostupnim sve podatke u stanju u kakvom se nalaze, kao i da na zahtev lica pruži stručnu pomoć radi razumevanja sadržine podatka. Ostvarivanje prava na uvid je besplatno, dok podnosilac zahteva snosi samo nužne troškove izrade i predaje kopije podataka.

Takođe, rukovalac je dužan da bez odlaganja, a najkasnije u roku od 15 dana od dana podnošenja zahteva, odluči o zahtevu za ostvarivanje prava povodom izvršenog uvida (ispravka, dopuna, ažuriranje, brisanje, prekid i privremena obustava obrade), kao i da o tome obavesti podnosioca zahteva.

Ako rukovalac ne obrađuje podatak, proslediće zahtev Povereniku, osim ako se podnosilac zahteva tome protivi. Rukovalac je dužan da postupi po rešenju (nalogu) Poverenika, kao i da ovlašćenom licu Poverenika omogući nesmetano vršenje nadzora i stavi mu na uvid i raspolaganje potrebnu dokumentaciju.

Ako je zbirka podataka uspostavljena ugovorom, odnosno na osnovu pristanka u pisanom obliku, u slučaju raskida ugovora, odnosno povlačenja pristanka, rukovalac je obavezan da podatke briše u roku od 15 dana od dana raskida ugovora, odnosno povlačenja pristanka, osim ako je drugačije propisano ili ugovoreno.

Rukovalac je dužan da preduzme sve potrebne tehničke, kadrovske i organizacione mere zaštite podataka, u skladu sa utvrđenim standardima i postupcima, a koje su potrebne da bi se podaci zaštitili od gubitka, uništenja, nedopuštenog pristupa, neovlašćenih promene, objavljivanja i svake zloupotrebe, kao i da utvrdi obavezu lica koja su zaposlena na obradi, da čuvaju tajnost podataka.

Rukovalac je dužan da obrazuje, vodi i ažurira evidenciju o obradi podataka koja sadrži elemente iz člana 48. Zakona, sve u skladu sa Uredbom o obrascu za vođenje evidencije o obradi podataka o ličnosti („Službeni glasnik RS” br. 50/09).

Rukovalac je dužan da pre započinjanja obrade, odnosno uspostavljanja zbirke podataka, dostavi Povereniku obaveštenje o nameri uspostavljanja zbirke podataka sa potrebnim podacima (član 49. Zakona), kao i o svakoj daljoj nameravanoj obradi, pre preduzimanja obrade i to najkasnije 15 dana pre uspostavljanja zbirke podataka, odnosno obrade. Rukovalac dostavlja Povereniku i evidenciju o zbirci podataka, odnosno promene u evidenciji podataka, najkasnije u roku od 15 dana od dana uspostavljanja, odnosno promene. Navedena obaveštenja i evidencije upisuju se u Centralni registar.

U skladu sa Zakonom doneta je Uredba o obrascu za vođenje evidencije i načinu vođenja evidencije o obradi podataka o ličnosti, Pravilnik o načinu prethodne provere radnji obrade podataka o ličnosti i Pravilnik o obrascu legitimacije ovlašćenog lica za vršenje nadzora po Zakonu o zaštiti podataka o ličnosti kojima je preciznije uređena ova oblast.

Trenutni Zakon ne obuhvata prikupljanje i obradu podataka putem Interneta. Pristanak lica na obradu zahteva se u pisanom obliku, što je u slučaju online registracije nemoguće. Zakon ne prepoznaje uslove korišćenja mnogobrojnih portala na kojima korisnici svakodnevno ostavljaju razne podatke o ličnosti. Korišćenje društvenih mreža i specifičan način formiranja i korišćenja elektronskih baza zahteva izmenu postojećeg Zakona i uvođenje posebnih odredbi koji preciznije uređuju ovu oblast.

Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti

Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti je samostalan državni organ, nezavistan u vršenju svoje nadležnosti, koji vrši poslove zaštite podataka o ličnosti, i čiji je široki delokrug nadležnosti utvrđen članom 44. Zakona o zaštiti podataka o ličnosti.

Radi ostvarivanja poslova iz svog delokruga Poverenik, u osnovi, raspolaže sa dve vrste ovlašćenja - onim koji se odnose na njegovo delovanje kao drugostepenog organa koji pravo na zaštitu podataka o ličnosti štiti u postupku po žalbi i onim koji se odnose na njegovo delovanje kao nadzornog organa u funkciji sprovođenja zakona.

Poverenik prati poštovanje obaveza organa vlasti utvrđenih Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti i izveštava javnost i Narodnu skupštinu o tome; daje inicijativu za do-

nošenje ili izmene propisa radi sprovođenja i unapređenja prava za koje je nadležan; predlaže organima vlasti preduzimanje mera u cilju unapređivanja njihovog rada uređenog zakonom; rešava po žalbi protiv rešenja organa vlasti kojima su povređena prava uređena ovim zakonom; obaveštava javnost o sadržini ovog zakona, kao i o pravima uređenim Zakonom.

Poverenik donosi odluku po žalbi najkasnije u roku od 30 dana od dana podnošenja žalbe. Prethodno on žalbu dostavlja rukovaocu, radi odgovora na žalbu odnosno izjašnjenja, a po potrebi preduzima i druge radnje za utvrđivanje činjeničnog stanja koje su neophodne radi donošenja odluke po žalbi. U tu svrhu Povereniku odnosno licu koga on posebno ovlasti, rukovaoc omogućuje uvid u podataka odnosno zbirku podataka, svoje opšte akte i prostorije i opremu koje koristi.

Odlučujući po žalbi Poverenik može odbaciti nablagovremenu i neurednu žalbu, odnosno odbiti neosnovanu žalbu. Kad utvrdi da je žalba osnovana Poverenik će rešenjem naložiti rukovaocu da u određenom roku postupi po zahtevu.

Rešenje Poverenika po žalbi je obavezujuće, konačno i izvršno. U slučaju potrebe Vlada obezbeđuje izvršenje rešenja Poverenika.

Poverenik vrši nadzor nad sprovođenjem Zakona o zaštiti podataka o ličnosti. Poslove nadzora Poverenik vrši preko ovlašćenih lica-inspektora. Inspektor je, pri vršenju nadzora, dužan da pokaže legitimaciju, da poslove nadzora obavlja stručno i blagovremeno i da o izvršenom nadzoru sačini zapisnik. Inspektor postupa na osnovu saznanja do kojih je došao po službenoj dužnosti, od strane podnosioca žalbe ili trećeg lica, a lica kojima su zakonom utvrđene obaveze u vezi sa obradom i zaštitom podataka o ličnosti, dužna su da inspektoru omoguće nesmetano vršenje nadzora, da mu stave na uvid i raspolaganje potrebnu dokumentaciju. Inspektor je dužan da, u skladu sa zakonom i drugim propisima kojima se uređuje tajnost podataka, čuva sve podatke koje sazna u vršenju nadzora, osim ako je drukčije propisano. Ova obaveza traje i po prestanku obavljanja ovih poslova.

Ako se prilikom vršenja nadzora utvrdi da su povređene odredbe zakona kojima se uređuje obrada podataka o ličnosti, Poverenik će upozoriti rukovaoca na nepravilnosti u obradi. Na osnovu nalaza inspektora, Poverenik može:

- narediti da se nepravilnosti otklone u određenom roku;
- privremeno zabraniti obradu koja se obavlja suprotno odredbama ovog zakona;
- narediti brisanje podataka prikupljenih bez pravnog osnova.

Poverenik vrši nadzor i u pogledu iznošenja podataka o ličnosti iz Republike Srbije i odbrava iznošenje podataka. Protiv rešenja Poverenika žalba nije dozvoljena, ali se može pokrenuti upravni spor tužbom Vrhovnom sudu Srbije. Poverenik podnosi prekršajnu prijavu zbog povreda odredaba ovog zakona.

KRIVIČNI ZAKONIK REPUBLIKE SRBIJE

Značaj informaciono-komunikacionih tehnologija nametnuo je potrebu da se u svetskim okvirima uspostave mere i mehanizmi za zaštitu društva i pojedinca od zloupotreba u ovoj oblasti, usvajanjem odgovarajućih zakonodavnih rešenja i unapređenjem međunarodne saradnje. Rezultat takvih napora je, između ostalog i donošenje Konvencije Saveta Evrope o visokotehnološkom kriminalu¹⁶⁴⁾ koja je uspostavila minimum standarda koje je neophodno, po mišljenju međunarodne zajednice, da ispune nacionalna zakonodavstva u cilju efikasne borbe protiv zloupotreba visoke tehnologije. Krivično-pravna zakonska rešenja u ovoj oblasti u Srbiji mogu se razvrstati u dve grupe. Prvu grupu čini propis materijalnopravne prirode kojima je predviđeno koje radnje predstavljaju društveno neprihvatljivo ponašanje kojim se narušavaju ili povređuju određeni zaštitni objekti, Krivični zakonik.¹⁶⁵⁾ Odredbe ovog zakonskog teksta analizirane su prvenstveno u delu koji se odnosi na krivična dela protiv bezbednosti računarskih podataka, kao i na krivična dela koja su prema odredbama Konvencije o visokotehnološkom kriminalu svrstana u grupu računarskih krivičnih dela i koja po svojoj prirodi to i jesu, mada su u Krivičnom zakoniku svrstana u poglavlja kojima se štiti privredno poslovanje, polne slobode, autorska prava, intelektualna svojina i dr. Drugu grupu čini Zakonik o krivičnom postupku¹⁶⁶⁾ koji uspostavlja procesnopravne okvire kojima su predviđeni mehanizmi i ovlašćenja državnih organa u postupcima otkrivanja, prikupljanja dokaza, krivičnog gonjenja i suđenja učinocima krivičnih dela visokotehnološkog kriminala.

Značajne nedoumice u ovom segmentu izazvalo je pitanje organizacije pravosudnog sistema država u pravcu stvaranja pretpostavki za uspešnu borbu i suzbijanje novih pojava oblika kriminalnog delovanja. Naime, da li se opredeliti za sveobuhvatnu sistemsku promenu, odnosno promenu niza propisa kako bi se stvorio adekvatan zakonski okvir, ili se orijentisati ka delimičnoj izmeni pojedinih zakonskih odredbi u cilju stvaranja uslova za pravovremen i adekvatan odgovor na nove forme kriminalnih ponašanja, jeste pitanje koje je svaka država rešila ili rešava u skladu sa sopstvenim mogućnostima. Prvi metod je bez sumnje veoma efikasan, ali i veoma zahtevan, s obzirom da iziskuje visok stepen političke i društvene svesti o neophodnosti promena koje treba da uslede, dok je drugi metod ekonomičniji i manje zahtevan metod, s obzirom da ne zadire u osnove sistema, ali koji može ostaviti iza sebe niz nerešenih pitanja, poput pitanja nadležnosti za pojedina krivična dela, kolizije novih i postojećih zakonskih rešenja, itd. U skladu sa mogućnostima kojim raspolaže, Srbija se, u cilju krivičnopravne zaštite od novih formi računarskog kriminala, opredelila za drugi način organizacije svog pravosudnog sistema, orijentišući se ka delimičnim promenama pojedinih zakonskih rešenja, uz donošenje novog zakona, kojim se uspostavljaju novi državni organi za postupanje u krivičnim predmetima iz ove oblasti.

Prema Krivičnom zakoniku, odredbe koje se odnose na oblast računarskog kriminala sadržane su pre svega u opštem delu Zakonika, u članu 112., u delu koji se odnosi na

164) Convention on Cybercrime, Council of Europe, Budapest, 23. XI 2001.; European Treaty Series (ETS) - No. 185 <<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/185.doc>> (August 5, 2010)

165) "Službeni glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009 i 121/2012 104/2013 i 108/2014.

166) "Službeni glasnik RS", br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013 i 45/2013 i 55/2014.

značenje izraza u smislu krivičnog zakonodavstva. Na ovaj način je propisano šta se smatra računarem, računarskim podatkom, računarskom mrežom, računarskim programom, računarskim virusom i računarskim sistemom. Pa tako, računar predstavlja svaki elektronski uređaj koji na osnovu programa automatski obrađuje i razmenjuje podatke (stav 33., član 112. KZ). Računarski podatak je svako predstavljanje činjenica, informacija ili koncepta u obliku koji je podesan za njihovu obradu u računarskom sistemu, uključujući i odgovarajući program na osnovu koga računarski sistem obavlja svoju funkciju (stav 17., član 112. KZ). Računarskom mrežom smatra se skup međusobno povezanih računara, odnosno računarskih sistema koji komuniciraju razmenjujući podatke (stav 18., član 112. KZ). Računarskim programom smatra se uređeni skup naredbi koji služe za upravljanje radom računara, kao i za rešavanje određenog zadatka pomoću računara (stav 19., član 112. KZ). Računarski virus je računarski program ili neki drugi skup naredbi unet u računar ili računarsku mrežu koji je napravljen da sam sebe umnožava i deluje na druge programe ili podatke u računaru ili računarskoj mreži dodavanjem tog programa ili skupa naredbi jednom ili više računarskih programa ili podataka (stav 20., član 112. KZ). Računarski sistem je svaki uređaj ili grupa međusobno povezanih ili zavisnih uređaja od kojih jedan ili više njih, na osnovu programa, vrši automatsku obradu podataka (stav 34., član 112. KZ). Navedeno predstavlja deo definicija pojedinih pojmova koji se koriste u Krivičnom zakoniku i njihovo značenje u smislu odredaba Zakonika, a koje su vezane za oblast računarskog kriminala.

Krivični zakonik Republike Srbije u glavi Krivična dela protiv sloboda i prava čoveka i građanina propisuje sedam dela u oblasti povrede prava na privatnost i zaštitu podataka o ličnosti.¹⁶⁷⁾ Povreda poverljivog odnosa lekara i pacijenta ili advokata i klijenta u kome se razmenjuju čak i naročito osetljivi podaci o ličnosti inkriminisana je članom 141. Neovlašćeno otkivanje tajne, koje može biti prekršeno samo u opštem interesu ili u interesu drugog lica koji je pretežniji od interesa čuvanja tajne. Time je osigurano da informacioni sistemi koji su sve više prisutni u javnom sektoru (zdravstvu, sudstvu, obrazovanju i dr.) moraju biti pažljivo implementirani sa precizno definisanim ovlašćenjima ko ima prava pristupa kojim podacima u skladu sa postojećim propisima. Članom 146. neovlašćeno prikupljanje ličnih podataka kažnjava se svako neovlašćeno prikupljanje, obrada, korišćenje i saopštavanje drugom podataka o ličnosti. Ono što je često sporno prilikom prikupljanja i obrade je izbor podataka koji se zahtevaju jer nije jasna svrha obrade. Neophodno je preispitivanje postojećih zahteva, obrazaca, kako papirnih tako i elektronskih, koji se popunjavaju bez imalo sumnje u zakonitost i relevantnost od strane pojedinca koji često nisu pitani ni obavešteni kako se ti podaci o dalje koriste. Posebnim stavom propisana je kazna za službeno lice koje učini ovo delo u vršenju službe za šta može biti osuđeno na kaznu zatvora do tri godine. Ista kazna može biti izrečena službenom licu za krivično delo Povreda tajnosti pisama i drugih pošiljki (član 142.) čime se štiti privatnost pisane komunikacije. Ovim članom eksplicitno se naglašava da radnja izvršenja može obuhvatiti i povredu tajnosti elektronske pošte ili drugog sredstva za telekomunikaciju čime se elektronska komunikacija izjednačava sa tradicionalnim pisanjem pisma, telegrafa i sl. U slučaju da ovo uradi neko drugo lice može se kazniti novčano ili zatvorom do dve godine. Povreda privatnosti u slučaju usmene komunikacije definisa-

¹⁶⁷⁾ Krivični zakonik Republike Srbije, "Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 -ispr., 107/2005 -ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012 i 104/2013.

na je članom 143. Neovlašćeno prisluškivanje i snimanje koja postaje sve aktuelnije sa razvojem tehnologija koje se na jednostavan način mogu zloupotребiti u ovu svrhu. Uz audio često se vrši i video snimanje što je posebno regulisano članom 144. Neovlašćeno fotografisanje Intervencija Poverenika da se kamere za praćenje saobraćaja uklone jer nisu adekvatno postavljene, kao i pojedini slučajevi korišćenja javnih kamera namenjenih za uživanje u panorami grada u svrhe snimanja i zadiranja u intimni život građana samo su neki od primera kršenja privatnosti. Inkriminišući navodi nekadašnjeg službenika National Security Agency¹⁶⁸⁾ Edwarda Snowdena da se, pod okriljem nacionalne bezbednosti krše osnovna ljudska prava i neovlašćeno snimaju elektronske komunikacije ne samo političara i drugih javnih ličnosti, već velike grupe građana bez jasnog osnova, sugerišu da su takve situacije moguće i u Srbiji. Službeno lice za neovlašćeno fotografisanje može dobiti do tri godine a za prisluškivanje i snimanje do pet godina kazne zatvora. Zakon o elektronskim komunikacijama propisuje načine vršenja tajnog nadzora ali bez regulisanog video nadzora i informacione bezbednosti generalno, ne mogu se precizno odrediti okviri privatnosti pojedinca koji neće ugroziti bezbednost države i obrnuto. U eri društvenih mreža značajno je pomenuti član 145. Neovlašćeno objavljivanje i prikazivanje tuđeg spisa, portreta i snimka bez pristanka lica čije određenje, bar kada je najpopularnija mreža u pitanju - Facebook, na kojoj je jedna od glavnih aktivnosti „šerovanje“ fotografija, tekstova i komentara zahteva dodatno preispitivanje.

Izvor: www.nerdgraph.com.

Ključno je da se za sva navedena dela kojom je inkriminisana povreda privatnosti i neki vid zloupotrebe podataka o ličnosti postupak pokreće po privatnoj tužbi, sem kada to učine službena lica u vršenju službe kada se gonjenje preduzima po predlogu. Time je država prepustila pojedincu da se za ostvarenje ovog prava sam bori. Postavlja se pitanje da li je težina ovih dela adekvatno regulisana jer je za ostale slobode i prava čoveka (ravnopravnost, pravo upotrebe jezika i pisma, izražavanje nacionalne ili etničke pripadnosti, sloboda kretanja, ispovedanja vere, i sl.) predviđeno da država mora da interveniše. Izmenom odredbi Krivičnog zakonika poruka svima koji su spremni da zanemare pravo da „vas ostave na miru“ bi bila jasnija. Krađa identiteta i razni vidovi preuzimanja podataka o ličnosti na Internetu (npr. phishing) nisu posebno inkriminisana Krivičnim zakonikom Republike Srbije već se tretiraju kao Prevara (član 208.), o čemu će posebno biti reči u posebnom poglavlju.

¹⁶⁸⁾ The National Security Agency/Central Security Service, USA, <http://www.nsa.gov/index.shtml>, datum poslednjeg pristupa 13.03.2014.

ELEKTRONSKO POSLOVANJE U SAJBER PROSTORU

POJAM ELEKTRONSKOG POSLOVANJA

Elektronska trgovina (eng. *electronic commerce*, ili *e-commerce*) se razvijala paralelno sa razvojem informaciono-komunikacionih tehnologija. Tokom sedamdesetih godina otpočelo se sa elektronskim plaćanjima. Tokom osamdesetih godina razvile su se elektronske komunikacije. Tokom devedesetih godina pojavljuje se pojam elektronske trgovine u široj upotrebi i označava obavljanje raznih vrsta poslovnih transakcija elektronskim putem. Ovaj termin obuhvatao je pre svega: prodaju dobara i usluga, elektronski prenos sredstava, komercijalne aukcije, itd. Nakon 2000. godine možemo konstatovati da dolazi do masovne proizvodnje i distribucije elektronskih proizvoda i usluga, a tako i kupovine i prodaje proizvoda, usluga i informacija putem globalne računarske mreže (Interneta), pa se pored elektronske trgovine javlja i novi pojam „Internet trgovina”. Internet trgovina je uži pojam, a ne sinonim za elektronsku trgovinu. Širi pojam od elektronske trgovine i Internet trgovine je pojam „elektronskog poslovanja” koji se može definisati i kao obavljanje poslovnih operacija primenom savremene elektronske tehnologije. Pojam „elektronsko (digitalno) poslovanje” obuhvata *on-line komunikacije, poslovne transakcije, trgovinu, pružanje servisnih i finansijskih usluga i sve ostale akcije i radnje koje prate poslovanje za čiju realizaciju je neophodna računarska mreža*, npr. Internet. Ovaj oblik poslovanja sposoban je da eliminiše problem vremenske razlike i geografske udaljenosti između poslovnih partnera vezan za naručivanje, isporuku i plaćanje robe ili usluga. Pored toga granice poslovanja se proširuju na robe i usluge koje do pojave ovog tip poslovanja nisu ni postojale, odnosno na elektronske robe i usluge. Elektronske poslovne transakcije generalno se mogu podeliti na one između dva pravna lica (*business to business, B2B*) i one između pravnog lica i pojedinaca (*business to individuals, B2I*). Bez obzira ko se u ovim transakcijama nalazi u ulozi prodavca, odnosno kupca, može očekivati poboljšanje svog statusa u odnosu na klasično poslovanje. Ponuđači roba i usluga kreirajući strategiju nastupa koja se bazira na elektronskom poslovanju kreiraju strategiju globalnog nastupa koji će dovesti do smanjenja troškova, povećanja konkurentnosti, boljeg prilagođavanja robe potrebama kupaca, a što bi sve trebalo da dovede do povećanja ukupne sposobnosti poslovanja. S druge strane, potrošači biraju kvalitetniju robu prilagođeniju njihovim potrebama, po manjim cenama uz povećani standard usluga.¹⁶⁹⁾ Neki naši autori smatraju da se elektronsko poslovanje može klasifikovati u nekoliko oblasti: elektronsku trgovinu, elektronsko plaćanje, elektronske komunikacije, elektronsku proizvodnju i elektronsku distribuciju.¹⁷⁰⁾

Početak elektronske trgovine vezuje se za kraj sedamdesetih godina, kada je nastala prva ideja o on-line kupovini. Početkom osamdesetih su prvi put počele prodaje korišćenjem računarskih mreža; bile su to B2B mreže u Velikoj Britaniji i SAD. Međutim, prekretnicu u omasovljavanju elektronske kupovine i uvođenju B2I kao dominantnog

¹⁶⁹⁾ Drakulić Mirjana i Drakulić Ratimir, *Pravna regulacija e-poslovanja*, Internet adresa: <http://www.etrgovina.co.yu/pravo/regulacija1.html>, 17.08.2009.

¹⁷⁰⁾ Bjelić Predrag, *Elektronsko trgovanje – elektronsko poslovanje u međunarodnoj trgovini*, Beograd, Institut za međunarodnu trgovinu i privredu, 2000, str. 4.

oblika, imala je pojava prvog *Internet browser*-a 1994. godine. U pitanju je bio *Netscape Navigator*, koji je omogućio svakom korisniku Interneta da pretražuje prve sajtove i komercijalne prezentacije. Interesantno je da je već ta prva verzija softvera imala SSL enkripciju, odnosno sistem zaštite od prevara. Veliki prodajni lanci brzo su prihvatili ovu vizionarsku ideju i otpočeli dve nove vrste aktivnosti – *online banking* i *e-commerce*. *Pizza Hut*, lanac picerija iz SAD, prvi je omogućio prodaju proizvoda preko Interneta. Za njime su krenuli i drugi industrijski i prodajni lanci, i elektronska trgovina ubrzo nije bila ograničena samo na velike korporacije, naprotiv – neke od prvih ideja on-line prodaje imale su lokalni domašaj i odnosile su se na prodaju cveća i pretplatu na elektronska izdanja različitih novina. Tokom iste godine, naglo se razvijaju i modeli prodaje automobile preko Interneta, kao i pornografska industrija. Već sledeće godine počinju da rade dve Internet radio-stanice i kreće sa radom jedan od najvećih sajtova kada je reč o e-bussiness-u uopšte, *eBay*. Otada, pa sve do danas, elektronska trgovina u svetu beleži konstantni godišnji rast. U SAD je u 2010. godine predviđen rast prodaje putem Interneta od 7%, tako da će samo u ovoj zemlji ukupna vrednost elektronske kupoprodaje biti oko 170 milijardi dolara, a do 2014. se predviđao skok na 250 milijardi dolara.¹⁷¹⁾

Izvor: <https://encrypted-tbn1.gstatic.com>.

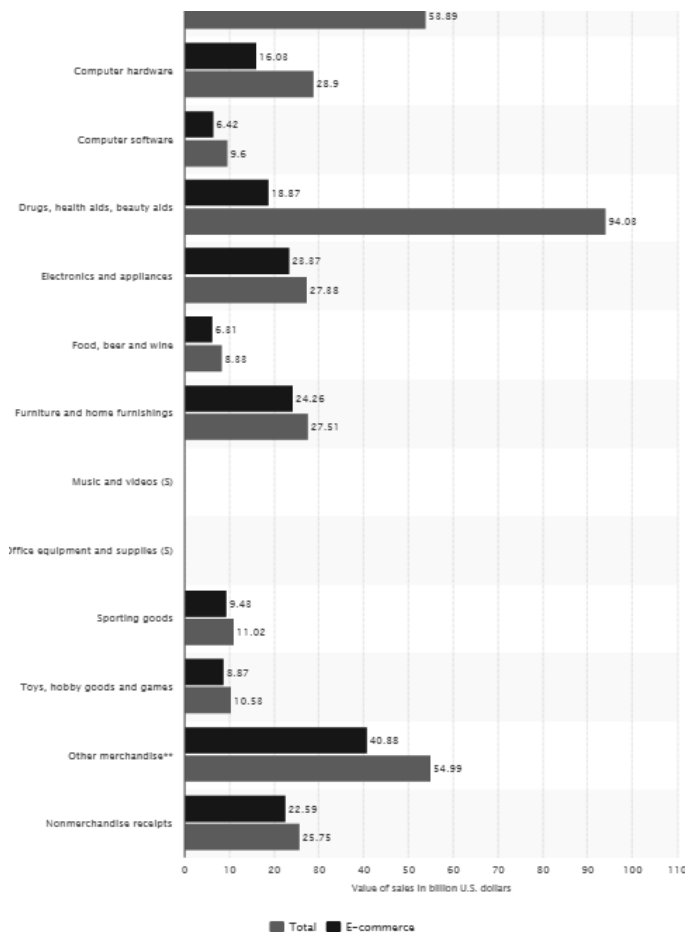
Upotreba digitalnih uređaja u elektronskoj trgovini omogućava izvršavanje klasičnih poslovnih zloupotreba kao što su prevare, finansijske malverzacije ili izbegavanja plaćanja poreza na nov način, koji je potrebno posebno regulisati, jer se pravila i kontrolni mehanizmi klasičnog poslovanja ne mogu primeniti.¹⁷²⁾ U međuvremenu, sistem zaštite i praćenja pošiljki koje su poručene preko Interneta se značajno razvio, što je omogućilo i brisanje bilo kakvih ograničenja u *on-line* kupovini širom sveta – i Srbija se polako ali sigurno kreće ka onoj grupi zemalja u koje je moguća dostava robe kupljene *on-line* bilo gde u svetu.¹⁷³⁾ Elektronsko poslovanje ne priznaje državne granice što komplikuje na-

¹⁷¹⁾ US On-line Retail Forecast, 2009 to 2014, Internet adresa: <http://techcrunch.com/2010/03/08/forrester-forecastonline-retail-sales-will-grow-to-250-billion-by-2014>, 02.08.2010.

¹⁷²⁾ Dimitrijević, Predrag, *Pravo informacione tehnologije - osnovi kompjuterskog prava*, SVEN, Niš, 2009, str. 177.

¹⁷³⁾ Ovaj put za Srbiju bio bi sasvim sigurno kraći i jednostavniji, da naša zemlja dugo nije bila poznata po masovnom korišćenju ukradenih podataka o platnim karticama, naročito u periodu omasovljavanja korišćenja računara i Interneta krajem devedesetih godina prošlog, i početkom novog veka. Velike kompanije koje se bave prometom on-line transakcija, kao što

platu poreza u mnogim zemljama širom sveta. Kada se tome doda tzv. „elektronski keš” koji je osnovni oblik plaćanja kod ovog poslovanja problem postaje veoma kompleksan, jer tehničke mogućnosti dozvoljavaju gotovo momentalni prenos gotovine sa jednog računara na drugi, iz jedne zemlje u drugu, bez evidentiranja prenosa. Pored toga, mnogi kupci i prodavci posluju samo sa svojih elektronskih adresa koje se nalaze na besplatnim serverima i ne sadrže podatke o njihovim fizičkim adresama. Kako je elektronsko poslovanje donelo i neke proizvode koje nemaju fizičke karakteristike (na primer, softver) i koji se isporučuju samo u elektronskom obliku na elektronske adrese postavlja se pitanje kako se oni mogu oporezovati.¹⁷⁴⁾

Ilustracija 2 Realna i internet prodaja u SAD 2014, izvor www.statista.com.

je PayPal sistem, zbog toga dugo vremena nisu želele da zvanično dođu na srpsko tržište i omoguće elektronsko plaćanje i njenim rezidentima pod istim uslovima kao svugde u svetu, dok su veliki sajtovi specijalizovani za on-line prodaju robe, odbijali da Srbiju uvrste među zemlje u koje je moguća isporuka, ili su za isporuku naplaćivali izuzetno velike iznose koji su po pravilu premašivali iznose narudžbina.

¹⁷⁴⁾ Drakulić, Mirjana, Drakulić Ratimir, loc.cit,

Internet adresa: <http://www.e-trgovina.co.yu/pravo/regulacija1.html>, 02.08.2010.

PРАВНА PITANJA ELEKTRONSKOG POSLOVANJA

Ekspanzija elektronskog poslovanja otvorila je niz novih pitanja koja je trebalo pravno regulisati. Sklapanje elektronskih ugovora zahtevalo je precizno definisanje utvrđivanja verodostojnosti elektronskih poruka i autentičnosti elektronskih komunikacija, a takođe je zahtevalo i definisanje procesnih pravila pri sklapanju elektronskih ugovora. Mnogobrojne zloupotrebe elektronskih podataka, lažno predstavljanje na internetu, elektronske prevare, elektronske sabotaze, unošenje virusa u računarske sisteme, neovlašćeno menjanje elektronskih podataka, linkovanje bez predhodne dozvole, i mnoge druge nedozvoljene radnje prilikom elektronske trgovine zahtevale su da bude pravno regulisane. Neisporučivanje naručenih dobara preko mreže, nedovoljan kvalitet isporučene robe, i mnogi drugi načini nanošenja štete potrošačima pri elektronskom poslovanju zahtevali su da pravne norme na najbolji mogući način zaštite sve veći broj potrošača koji robe nabavljaju putem virtuelnih prodavnica, a plaćanja vrše elektronskim putem. Posebno značajna pitanja su zaštite patenata, poslovnih tajni, pitanja plaćanja poreza i pitanja nadležnosti prilikom vođenja sporova, a naravno i ona moraju biti pravno regulisana u okviru nacionalnih zakonodavstava, kao i na međunarodnom nivou. Prve korake u pravnom regulisanju područja elektronskog poslovanja načinile su međunarodne organizacije, pre svega Ujedinjene nacije i Evropska unija. Komisija Ujedinjenih nacija za međunarodno trgovačko pravo (UNCITRAL) usvojila je Model zakona kojim se reguliše elektronsko poslovanje 1996.g, a Model zakona o elektronskom potpisu 2001.g. Evropska unija je 1997. godine usvojila „Evropsku inicijativu u oblasti elektronskog poslovanja“, 1999. godine je usvojila Direktivu o elektronskom potpisu,¹⁷⁵⁾ a 2000. godine je usvojila i Direktivu o elektronskoj trgovini.¹⁷⁶⁾ Nakon što su međunarodne organizacije utvrdile osnove pravnog regulisanja i na nacionalnim nivoima su počeli da se donose pravni propisi koji regulišu pitanja elektronske trgovine. Pored zakonodavstva koje direktno reguliše pitanja vezana za elektronsko poslovanje kao što su pitanja: elektronskog potpisa, elektronskog ugovora, elektronskog dokumenta, itd. Za područje elektronskog poslovanja od izuzetnog su značaja i drugi pravni propisi koji regulišu pitanja iz oblasti zaštite intelektualne svojine, zaštite podataka, zaštite privatnosti, zaštite potrošača, oporezivanja, itd.¹⁷⁷⁾

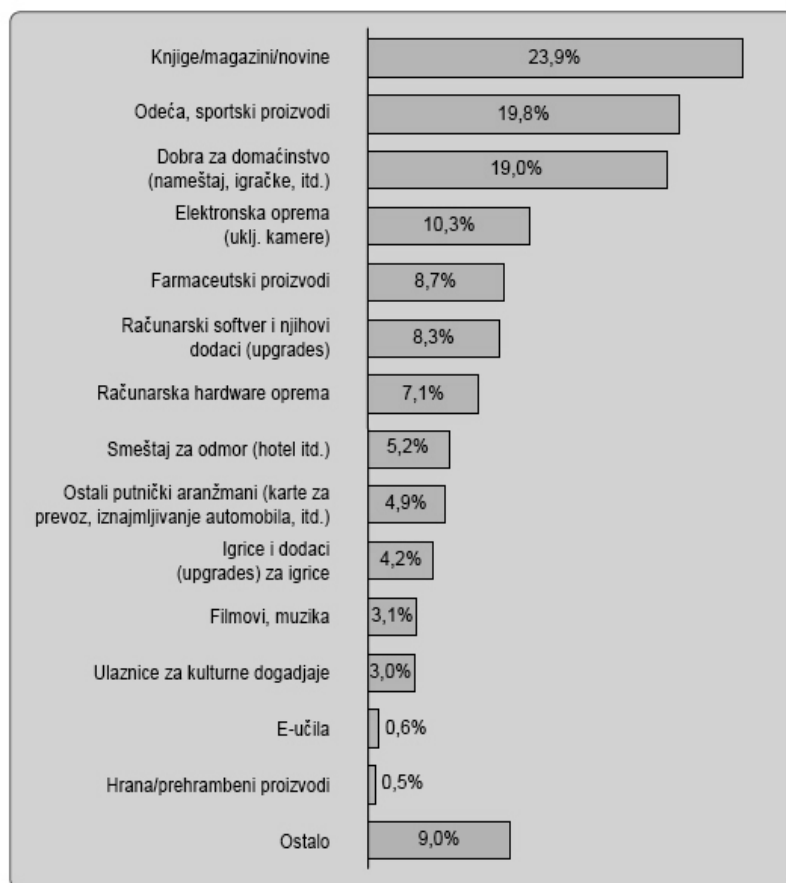
¹⁷⁵⁾ *Directive 1999/93/EC of the European Parliament and of the Council of 13 December 1999 on a Community framework for electronic signatures*, Official Journal of the European Communities, L 13/2000.

¹⁷⁶⁾ *Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market (Directive on electronic commerce)*, Official Journal of the European Communities, L 178/2000.

¹⁷⁷⁾ Efraim Turban, at all, *Electronic Commerce : A Managerial Perspective*, New Jersey, 2000, p. 342

PRAVNA REGULATIVA ELEKTRONSKOG POSLOVANJA U SRBIJI

Graf. 1.34. Koju ste vrstu robe ili usluge naručili (u privatne svrhe) putem Interneta u poslednjih 12 meseci?

Grafikon 1. Izvor: <http://media.elektronskoposlovanje.rs>.

U Srbiji su u predhodnom periodu doneti pravni propisi koji regulišu pojedina pitanja elektronskog poslovanja. Zakonski propisi koji omogućuju elektronsko poslovanje su: Zakon o elektronskom potpisu,¹⁷⁸⁾ Zakon o elektronskoj trgovini,¹⁷⁹⁾ i Zakon o elektronskom dokumentu.¹⁸⁰⁾ Podzakonski propisi koji omogućuju elektronsko poslovanje su: Pravilnik o tehničkotehnološkim postupcima za formiranje kvalifikovanog elektronskog potpisa i kriterijume koje treba da ispune sredstva za formiranje kvalifikovanog elektronskog potpisa,¹⁸¹⁾ Pravilnik o bližim uslovima za izdavanje kvalifikovanih elektronskih sertifikata,¹⁸²⁾ Pravilnik o Registru sertifikacionih tela za izdavanje kvalifi-

¹⁷⁸⁾ Službeni glasnik RS, 41/2009 i 95/2013).

¹⁷⁹⁾ Zakon o elektronskom dokumentu, Službeni glasnik RS, 51/2009.

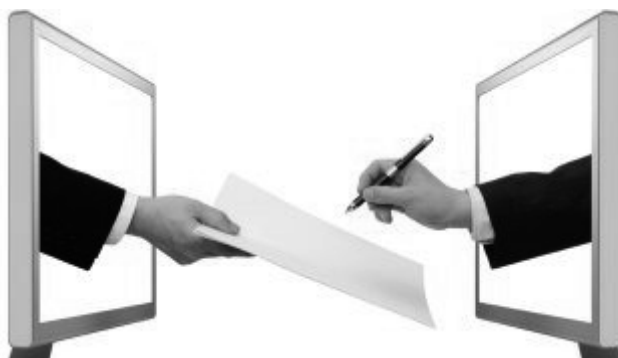
¹⁸⁰⁾ Službeni glasnik RS, 26/2008.

¹⁸¹⁾ Službeni glasnik RS, 26/2008.

¹⁸²⁾ Službeni glasnik RS, 26/2008.

kovanih elektronskih sertifikata u Republici Srbiji¹⁸³⁾, Pravilnik o načinu podnošenja porjeske prijave elektronskim putem¹⁸⁴⁾, Odluka o elektronskom načinu obavljanja platnog prometa,¹⁸⁵⁾ Odluka o elektronskom potpisivanju dokumenata koje banke dostavljaju Narodnoj banci Srbije i Uputstvo za sprovođenje odluke o elektronskom načinu obavljanja platnog prometa,¹⁸⁶⁾ Odluka o elektronskom načinu obavljanja platnog prometa,¹⁸⁷⁾ Pravilnik o načinu postupanja sa elektronskim ponudama i načinu sprovođenja elektronske licitacije u postupcima javnih nabavki.¹⁸⁸⁾

ZAKON O ELEKTRONSKOM POTPISU

Izvor: www.kressinc.com.

Zakon o elektronskom potpisu donet je 2004. godine, i to je prvi propis u Srbiji koji se bavi nekim od aspekata elektronske trgovine, elektronskog poslovanja, i sl. Tek 2009. godine korpus najvažnijih zakona u ovoj oblasti je kompletiran donošenjem i druga dva pomenuta zakona. Njime se uređuju upotreba elektronskog potpisa (eng. *electronic signature*) u pravnim poslovima i drugim pravnim radnjama, poslovanju, kao i prava, obaveze i odgovornosti u vezi sa elektronskim sertifikatima. Njegove odredbe se primenjuju na opštenje organa, opštenje organa i stranaka, dostavljanje i izradu odluke organa u elektronskom obliku u upravnom, sudskom i drugom postupku pred državnim organom – ako je zakonom kojim se uređuje taj postupak propisana upotreba elektronskog potpisa. Potencijalna primena elektronskog potpisa bi mogla da obuhvati celokupnu državnu upravu, lokalnu samoupravu, kao i sudstvo. Zakon o elektronskom potpisu uvodi nekoliko novih pojmova u srpski pravni sistem:

¹⁸³⁾ Službeni glasnik RS, 127/2003.

¹⁸⁴⁾ Službeni glasnik RS, 113/2013.

¹⁸⁵⁾ Službeni glasnik RS, 28/2009 i 47/2009. U tom smislu od značaja je i Odluka o uslovima i načinu obavljanja platnog prometa sa inostranstvom Sl. glasnik RS br. 24/2007, 31/2007, 38/2010.

¹⁸⁶⁾ Službeni glasnik RS, 50/2009.

¹⁸⁷⁾ „Službeni glasnik RS” br. 57/2004.

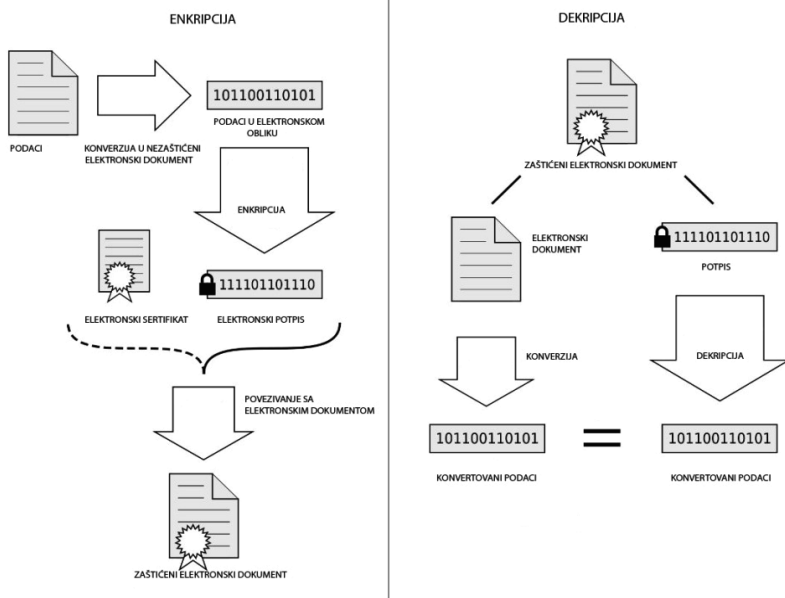
¹⁸⁸⁾ Službeni glasnik RS, 50/2009.

- „Elektronski dokument” - dokument u elektronskom obliku koji se koristi u pravnim poslovima i drugim pravnim radnjama, kao i u upravnom, sudskom i drugom postupku pred državnim organom;
- „Elektronski potpis” - skup podataka u elektronskom obliku koji su pridruženi ili su logički povezani sa elektronskim dokumentom i koji služe za identifikaciju potpisnika;
- „Kvalifikovani elektronski potpis” - elektronski potpis kojim se pouzdano garantuje identitet potpisnika, integritet elektronskih dokumenata, i onemogućava naknadno poricanje odgovornosti za njihov sadržaj, i koji ispunjava uslove utvrđene zakonom;
- „Elektronski sertifikat” – elektronski dokument kojim se potvrđuje veza između podataka za proveru elektronskog potpisa i identiteta potpisnika;
- „Kvalifikovani elektronski sertifikat” – elektronski sertifikat koji je izdat od strane sertifikacionog tela za izdavanje kvalifikovanih elektronskih sertifikata i sadrži podatke predviđene zakonom;
- „Korisnik” - pravno lice, preduzetnik, državni organ, organ teritorijalne autonomije, organ lokalne samouprave ili fizičko lice kome se izdaje elektronski sertifikat;
- „Sertifikaciono telo” - pravno lice koje izdaje elektronske sertifikate.¹⁸⁹⁾

Elektronski potpis, dakle, služi za identifikaciju potpisnika. On mora osigurati najmanje dve stvari: pokazati da je osoba koja se navodi kao potpisnik taj potpis zaista i stavila, kao i da sadržina dokumenta odgovara sadržini koja je postojala u trenutku potpisivanja. Ovo su dva problema koja od samog nastanka prate elektronski potpis, a koja su direktno vezana za pitanje sigurnosti. Da bi se bolje razumelo kako se elektronski potpis koristi, može se povući paralela sa klasičnom kriptografijom iz prošlosti: nije bilo neobično, naročito u doba ratova, da se poverljivi vojni ugovori prenose putem telegrafa, šifrirani. Strana koja inicira dogovor bi poslala ponudu, a druga strana bi se sa njom složila i na taj način zaključila punovažan ugovor. I ponuda i odgovor na ponudu slati su u kriptovanoj – šifriranoj formi, kako neprijatelj ne bi otkrio njihovu sadržinu. Ključ za čitanje ovih poruka imaju obe strane, ali ne i neprijatelj, tako da ga one mogu koristiti za dešifriranje i otkrivanje pravog značenja dolazećih poruka. Isti princip, ali na daleko naprednijem tehnološkom nivou, koristi se kod elektronskog potpisa: potpis se „šifrira”, a dešifrovanje se vrši pomoću elektronskog sertifikata. „Običan” elektronski potpis može se sresti u svakodnevnom radu, i mogu ga napraviti svi korisnici računara uz pomoć odgovarajućeg softvera. To je jednostavna oznaka kojom se potvrđuje autorstvo nad nekom elektronskom slikom, porukom, i sl. Međutim, ovaj potpis se lako može falsifikovati, kopirati, i zatim (zlo)upotrebiti. Zato se kao jedina pouzdana verzija elektronskog potpisa javlja „kvalifikovani elektronski potpis”, koji se u stranoj literaturi još naziva i „digitalni potpis” (eng. *digital signature*). U pitanju je potpis koji je nastao poštovanjem određenih procedura i protokola, kao i upotrebom odgovarajućeg softvera. Kvalifikovani elektronski potpis ne mora fizički odgovarati potpisu lica – izraz potpis se koristi kao

¹⁸⁹⁾ Član 2. Zakona o elektronskom potpisu.

oznaka nečeg jedinstvenog, prema čemu se nepobitno može ustanoviti identitet. Otuda se osim izraza elektronski potpis ponekad koriste i izrazi „digitalni otisak prsta” (eng. *digital fingerprint*), ili klasičnim jezikom „šifrovana poruka”. Razlika između pouzdanog i nepouzdanog elektronskog potpisa je dakle u kvalitetu zaštite, odnosno informaciji koju on u sebi nosi. Ako se posmatra kao šifrirani tekst, onda se njegova autentičnost može (i mora) utvrditi dešifriranjem. Opet zamislimo da je u pitanju klasičan oblik komunikacije između prijateljskih trupa u ratu. Kada dobiju šifriranu poruku, vojnici pristupaju njenom dešifriranju, koristeći unapred utvrđena pravila, odnosno tabele za šifriranje i dešifriranje, koje su zajedničke za obe strane – i pošiljaoca i primaoca. Ukoliko se dešifriranjem dobije smisljena poruka, dobija se i potvrda njene autentičnosti.

U digitalnom svetu, pomenuti „alat” za dešifriranje naziva se „elektronski sertifikat”. Kao što smo već pokazali, elektronski sertifikat je elektronski dokument kojim se potvrđuje veza između podataka za proveru elektronskog potpisa i identiteta potpisnika; da bi bio pouzdan, elektronski sertifikat mora biti „kvalifikovan” – izdat od strane sertifikacionog tela za izdavanje kvalifikovanih elektronskih sertifikata, kao i da sadrži podatke predviđene Zakonom o elektronskom potpisu. Kvalifikovani elektronski sertifikat mora da sadrži: oznaku o tome da se radi o kvalifikovanom elektronskom sertifikatu; skup podataka koji jedinstveno identifikuje pravno lice koje izdaje sertifikat; skup podataka koji jedinstveno identifikuje potpisnika; podatke za proveru elektronskog potpisa, koji odgovaraju podacima za izradu kvalifikovanog elektronskog potpisa a koji su pod kontrolom potpisnika; podatke o početku i kraju važenja elektronskog sertifikata; identifikacionu oznaku izdatog elektronskog sertifikata; kvalifikovani elektronski potpis sertifikacionog tela koje je izdalo kvalifikovani elektronski sertifikat; ograničenja vezana za upotrebu sertifikata, ako ih ima. Elektronske sertifikate izdaje sertifikaciono telo, koje može biti bilo

koje pravno lice koje se u skladu sa zakonom registruje za obavljanje ovakve delatnosti. Nadležno ministarstvo vodi jedinstveni registar svih sertifikacionih tela, a ona moraju ispuniti niz tehničkih i personalnih zahteva koji su detaljnije opisani samim Zakonom o elektronskom potpisu (član 18. Zakona). Sertifikate može izdavati i organ državne uprave. Shematski prikazano, kvalifikovani elektronski potpis i kvalifikovani elektronski sertifikat funkcionišu na sledeći način:¹⁹⁰⁾

Ukupno gledano, značaj donošenja ovog Zakona je izuzetan, kada je reč o elektronskoj komunikaciji. Elektronskom dokumentu se ne može osporavati punovažnost ili dokazna snaga, samo zato što je u elektronskom obliku, osim u onim slučajevima kada zakon zahteva svojeručni potpis kao obaveznu formu. Ovo je dakle propis koji omogućava uvođenje elektronskih dokumenata u svakodnevni pravni promet, bez bojazni o njihovoj originalnosti i validnosti.

ZAKON O ELEKTRONSKOJ TRGOVINI

Zakon o elektronskoj trgovini je donela je Narodna skupština republike Srbije 29. maja 2009. godine. Ovaj Zakon stvorio je pravni osnov za izjednačavanje elektronskih oblika poslovanja sa klasičnim neposrednim oblikom, što omogućuje značajnu konkurentsku prednost privredi i organima državne uprave. Područje elektronske trgovine do sada nije bilo zakonski regulisano, što je predstavljalo veliku prepreku u opštem privrednom razvoju Srbije. Zakon o elektronskoj trgovini predstavlja potpunu novinu u našem zakonodavstvu, jer se prvi put pravno uređuje oblast prometa robe i usluga koji se obavlja preko elektronskih mreža, a naročito preko Interneta. Cilj zakona jeste obezbeđivanje pravne sigurnosti za sve učesnike u elektronskoj trgovini, tako što se propisuju obaveze i odgovornosti učesnika u komercijalnim aktivnostima koje se pružaju na Internetu. Uz pomenuti, tu su i zakoni o elektronskom potpisu i elektronskom plaćanju, tako da je donošenjem ovog zakona zaokružen pravni okvir za funkcionisanje elektronskog poslovanja u Srbiji.

Kada je u pitanju poslovanje pravnih lica, jedna od najznačajnijih novina koju zakon uvodi u naš pravni sistem jeste pravni institut ugovora u elektronskom obliku, i to zato što su način zaključivanja ugovora i uslovi za njegovu punovažnost od ključnog značaja za svaki promet koji se obavlja preko Interneta. U pogledu verifikacije identiteta učesnika u prometu preko Interneta, veoma je važan i ranije donet Zakon o elektronskom potpisu, koji može biti i uslov punovažnosti ugovora u elektronskom obliku. Upisom prvih sertifikacionih tela za izdavanje kvalifikovanih elektronskih sertifikata, stvoreni su svi uslovi za primenu elektronskog potpisa u praksi.

Donošenjem Zakona o elektronskoj trgovini napravljen je krupan korak u pravcu regulisanja elektronske trgovine, odnosno kupovina robe i usluga preko internet stranica domaćih firmi koje ih prodaju i preko Interneta, gde se može plaćati platnim karticama. Ugovor u elektronskoj formi Zakon jednostavno definiše kao ugovor koji pravna i fizička lica zaključuju, šalju, primaju, raskidaju, otkazuju, kome pristupaju i koji prikazuju elektronskim putem uz korišćenje elektronskih sredstava. U pitanju je dakle ugovor čije su

¹⁹⁰⁾ Izvor: Internet adresa: http://en.wikipedia.org/wiki/Electronic_signature, 02.08.2014.

sadržina i forma identične onoj koju određuju drugi, posebni propis (npr. Zakon o obligacionim odnosima). Svaki ugovor zaključen u elektronskoj formi mora poštovati zakonom određene norme da bi bio validan i izvršiv – ovo se odnosi na njegovu sadržinu (bitne elemente ugovore, zabranjene predmete ugovaranja, i sl.) ali i na njegovu formu – način pregovaranja, ponudu i odgovor na ponudu, i sl; pored toga, ugovor u elektronskom obliku izjednačen je sa drugim ugovorima koji se zaključuju u pisanoj formi. Ono što ga razlikuje od „običnih” ugovora jeste način zaključenja, odnosno sredstva elektronske komunikacije kao isključivi alati koji se koriste prilikom procedure zaključenja ugovora. Da bi neko pravno lice moglo da obavlja poslove elektronske prodaje, mora se registrovati kao i svaki drugi privredni subjekat. Moguće je zamisliti i situaciju, koja se po pravilu često i dešava, da preduzeće kao dopunski način prodaje svojih proizvoda nudi elektronsku trgovinu, pored klasične distribucije, i prodaje koja se vrši u prodajnim objektima. Bitno je napomenuti i da se Zakon, prema izričitoj odredbi iz člana 2, ne primenjuje na zaštitu podataka o ličnosti, delatnost javnih beležnika i drugih srodnih profesija u pogledu primene poverenih javnih ovlašćenja, restriktivne sporazume u smislu propisa o zaštiti konkurencije, oporezivanje, zastupanje stranaka i zaštitu njihovih interesa pred sudovima, kao ni na igre na sreću sa novčanim ulozima, uključujući lutrijske igre, igre u kazinima, kladioničke igre i igre na sreću na automatima, ako posebnim zakonom nije drukčije određeno. Kod ovih pitanja važi regulativa koja je data u posebnim zakonskim tekstovima.

Kada je reč o vrstama ugovora koji se mogu zaključiti u elektronskoj formi, Zakon sadrži odredbu kojom isključuje neke oblike pravnih poslova, koji se pre svega zbog svoje naročite važnosti, i dalje mogu zaključiti samo u klasičnoj pisanoj formi. To su ugovori koji se odnose na:

- 1) pravne poslove kojima se vrši prenos prava svojine na nepokretnosti ili kojima se ustanovljavaju druga stvarna prava na nepokretnostima;
- 2) izjave stranaka i dugih učesnika u postupku za raspravljanje zaostavštine, formu zaveštanja, ugovore o ustupanju i raspodeli imovine za života, ugovore o doživotnom izdržavanju i sporazume u vezi sa nasleđivanjem, kao i druge ugovore iz oblasti naslednog prava;
- 3) ugovore o utvrđivanju imovinskih odnosa između bračnih drugova;
- 4) ugovore o raspolaganju imovinom lica kojima je oduzeta poslovna sposobnost;
- 5) ugovore o poklonu, jemstvu i zalozi;
- 6) druge pravne poslove ili radnje, za koje je posebnim zakonom ili na osnovu zakona donetih propisa, izričito određena upotreba svojeručnog potpisa u dokumentima na papiru ili overa svojeručnog potpisa.¹⁹¹⁾

Zakonom o elektronskoj trgovini se dalje definišu obavezni podaci i obaveštenja pre zaključivanja ugovora, dostupnost ugovora, potvrda prijema, vreme zaključenja ugovora, odgovornost pružaoca usluga, privremeno i trajno skladištenje podataka. Obzirom da se elektronska trgovina obavlja po principu masovnosti, ugovori koji se na ovaj način zaključuju su formularni. Oni moraju sadržati dovoljno podataka, kako ne bi doveli kupca u zabludu o predmetu koji kupuje, njegovim svojstvima, ceni, ili nekom drugom bitnom

¹⁹¹⁾ Član 10. Zakona.

elementu pravnog posla kupoprodaje. Stoga je prodavac (kao pružalac usluga) dužan da potencijalnom kupcu (korisniku usluga), pre zaključenja ugovora o pružanju usluga, obezbedi na jasan, razumljiv i nedvosmislen način podatke i obaveštenja o postupku koji se primenjuje kod zaključivanja ugovora, ugovornim odredbama, opštim uslovima poslovanja (ako su sastavni deo ugovora), jezicima na kojima ugovor može biti zaključen, kodeksima ponašanja u skladu sa kojima postupaju pružaoci usluga i kako se ti kodeksi mogu pregledati elektronskim putem, kao i da obezbedi tehnička sredstva za prepoznavanje i ispravljanje pogrešnog unosa podataka u poruku pre njene predaje ili slanja. Pružalac usluga je dalje dužan da obezbedi da tekst ugovora i odredbe opštih uslova poslovanja koje su sastavni deo ugovora zaključenih u elektronskoj formi budu dostupni korisnicima usluga na način koji omogućava njihovo skladištenje, ponovno korišćenje i reprodukovanje, kao i da bez odlaganja, elektronskim putem, posebnom elektronskom porukom, potvrdi prijem elektronske poruke koja sadrži ponudu ili prihvata ponude za zaključenje ugovora.¹⁹²⁾ Ove odredbe primenjuju se na ugovore koji su sačinjeni i zaključeni *on-line*, ali *ne* i na ugovore koji su zaključeni razmenom elektronske pošte, ili drugim oblikom lične komunikacije dva ili više lica ostvarene elektronskim putem! Ovakvo rešenje ima smisla pre svega zato što se prilikom *on-line* kupovine pristupa prethodno određenim modelima ugovora, sa malo ili nimalo prostora za izmenu istih. Kod direktne komunikacije, lica koja imaju nameru zaključenja ugovora će u prepisci razmeniti sve one informacije koje smatraju relevantnim, i sami uticati na uslove zaključenja ugovora i njegovu sadržinu – on dakle u ovom slučaju neće biti unapred pripremljen i ponuđen potencijalnom kupcu po principu „uzmi ili ostavi”. Vreme zaključenja ugovora je takođe jedan od bitnih elemenata svakog pravnog posla. Ugovor u elektronskoj formi smatra se zaključenim onog časa kada ponuđač primi elektronsku poruku koja sadrži izjavu ponuđenog da prihvata ponudu. Ponuda i prihvata ponude, kao i druge izjave volje učinjene elektronskim putem, smatraju se primljenim kada im lice kome su upućene može pristupiti.¹⁹³⁾

ZAKON O ELEKTRONSKOM DOKUMENTU

Zakon o elektronskom dokumentu donela je Narodna skupština Srbije 8. jula 2009. godine. Ovaj zakon definiše proceduru postupanja sa elektronskim dokumentom, prijem takvog dokumenta, izdavanje potvrde o prijemu, kao i način čuvanja duplikata. Cilj zakona je da takav zapis dobije punu pravnu snagu i važnost. Pre donošenja Zakona o elektronskom dokumentu i Zakona o elektronskoj trgovini postojao je samo Zakon o elektronskom potpisu, koji je dokumentu sa elektronskim potpisom davao isti status koji ima papirini dokument. Međutim, nisu bile uređene procedure postupanja sa takvim dokumentom, pa je bilo neophodno donošenje Zakona o elektronskom dokumentu. Elektronski dokument jeste skup podataka sastavljen od slova, brojeva, simbola, grafičkih, zvučnih i video zapisa sadržanih u podnesku, pismenu, rešenju, ispravi ili bilo kom drugom aktu koji sačinjavaju pravna i fizička lica ili organi vlasti radi korišćenja u pravnom prometu ili u upravnom, sudskom ili drugom postupku pred organima vlasti, ako je elektronski izrađen, digitalizovan, poslat, primljen, sačuvan ili arhiviran na elektron-

¹⁹²⁾ Članovi 12-14. Zakona.

¹⁹³⁾ Član 15. Zakona.

skom, magnetnom, optičkom ili drugom mediju.¹⁹⁴⁾ Dakle, elektronskim dokumentom se smatra onaj dokument koji je napisan u elektronskom formatu i potpisan elektronskim potpisom, *za potrebe korišćenja u pravnom prometu ili nekom postupku*. Obzirom da se u kancelarijskom poslovanju pod dokumentom u klasičnom smislu smatraju dokumenti u papirnoj formi, tj. oni koji sadrže pisane i eventualno grafičke zapise, mora se odmah napomenuti da elektronski dokument može imati značajno širu sadržinu, kao što su i video i zvučni zapisi; pod pojam elektronskog dokumenta se mogu podvesti i druge kategorije zapisa, kao što su npr. računarski programi. Svaki dokument u klasičnoj formi može se prevesti u elektronsku formu (npr. skeniranjem, prekucavanjem, i sl.).¹⁹⁵⁾ Ukoliko se to uradi na način koji garantuje njegovu autentičnost i u skladu sa zakonskom procedurom, kao i ukoliko relevantnim zakonom nije drugačije određeno, klasična i elektronska forma nekog dokumenta imaju istu važnost u pravnom prometu i svim vrstama postupaka pred državnim organima i sudovima. Prema Zakonu o elektronskom dokumentu, elektronski dokument se ne može upotrebljavati u sledećim pravnim poslovima:

- 1) pravne poslove kojima se vrši prenos prava svojine na nepokretnosti ili kojima se ustanovljavaju druga stvarna prava na nepokretnostima;
- 2) izjave stranaka i dugih učesnika u postupku za raspravljanje zaostavštine, formu zaveštanja, ugovore o ustupanju i raspodeli imovine za života, ugovore o doživotnom izdržavanju i sporazume u vezi sa nasleđivanjem, kao i druge ugovore iz oblasti naslednog prava;
- 3) ugovore o utvrđivanju imovinskih odnosa između bračnih drugova;
- 4) ugovore o raspolaganju imovinom lica kojima je oduzeta poslovna sposobnost;
- 5) ugovore o poklonu;
- 6) druge pravne poslove ili radnje, za koje je posebnim zakonom ili na osnovu zakona donetih propisa, izričito određena upotreba svojeručnog potpisa u dokumentima na papiru ili overa svojeručnog potpisa.¹⁹⁶⁾

U Zakonu o elektronskom dokumentu unete su i odredbe o vremenskom žigu jer je prema Uredbi o kancelarijskom poslovanju i Zakonu o upravnom postupku bitno vreme stizanja dokumenata. Vremenski žig je zvanično vreme pridruženo elektronskom dokumentu ili grupi elektronskih dokumenata, kojim se potvrđuje sadržaj elektronskog dokumenta u to vreme odnosno sadržaj svakog dokumenta u grupi. Elektronske sertifikate za potpisivanje vremenskog žiga izdaje sertifikaciono telo upisano u evidenciju, odnosno registar kod nadležnog organa, u skladu sa zakonom kojim se uređuje elektronski potpis. Vremenski žig pridružuje se elektronskom dokumentu na osnovu zahteva za formiranje vremenskog žiga. Zahtev za formiranje vremenskog žiga sadrži određene podatke iz sadržaja elektronskog dokumenta, odnosno elektronskog potpisa. Struktura podataka vremenskog žiga sadrži: identifikator izdavaoca vremenskog žiga; serijski broj vremenskog žiga; vreme formiranja vremenskog žiga; objekat za formiranje vremenskog

¹⁹⁴⁾ Član 2. Zakona.

¹⁹⁵⁾ Zakonski izraz za prevođenje u elektronsku formu je digitalizacija – prenošenje dokumenata iz drugih oblika u elektronski oblik (član 3, tačka 1. Zakona).

¹⁹⁶⁾ Član 4, stav 3. Zakona.

žiga; elektronski potpis strukture podataka vremenskog žiga; identifikator algoritma za elektronski potpis vremenskog žiga; identifikator elektronskog sertifikata putem koga se može verifikovati elektronski potpis vremenskog žiga. Vreme koje je sadržano u vremenskom žigu odgovara trenutku formiranja tog žiga, sa razlikom manjom od jedne sekunde, u odnosu na UTC (eng. *Universal Time Coordinate*) vremensku skalu.¹⁹⁷⁾ Elektronski dokument izrađuje se primenom bilo koje dostupne i upotrebljive računarske tehnologije, ako zakonom nije drugačije određeno. Ovo praktično znači da se elektronski dokumenti formiraju primenom niza korisničkih programa koji su dostupni na svakom kućnom ili poslovnom računaru, kao što su npr. *MOWord*, *MOExcel*, *Adobe Reader*, itd. Sadržina fajla, ili grupe fajlova koja na ovaj način nastane nije presudna za kvalifikovanje tog fajla ili grupe fajlova kao elektronskog dokumenta – bitna je njihova svrha, zbog koje su nastali i/ili kako se mogu upotrebiti. Tako će se elektronskim dokumentom smatrati svaki fajl koji npr. predstavlja ugovor, ispravu, odluku državnog organa u upravnom postupku. Ali se elektronskim dokumentom može smatrati i svaki elektronski oblik informacije koja se može iskoristiti u nekom od sudskih postupaka, npr. kao digitalni (elektronski) dokaz – u ovom slučaju, to mogu biti fotografije, različiti oblici elektronske komunikacije, i sl.

Elektronski dokument mogu biti i drugi elektronski fajlovi koji nastanu kao proizvod delovanja nekog državnog organa u postupku – npr. elektronski snimak (audio, video, ili oba) glavnog pretresa na suđenju. Zbog svega ovoga, Zakon razlikuje unutrašnju i spoljnu formu prikaza elektronskog dokumenta – unutrašnja forma se odnosi na tehničko-programsku formu zapisivanja njegove sadržine (misli se na format zapisa – npr. .jpeg, .doc, .mp3 i tehničke pretpostavke za njegov nastanak i reprodukciju – odgovarajuće korisničke programe); spoljna forma se odnosi na percepciju sadržine tog elektronskog dokumenta u spoljašnjem svetu – da li je u pitanju zvučni dokument, video snimak, pisani dokument, grafički dokument, fotografija, itd.

Kao što je već napomenuto, svaki elektronski dokument može biti originalni ili kopija. Originalni je onaj koji je izvorno nastao u elektronskom obliku, dok je kopija dokument koji je nastao digitalizacijom izvornog dokumenta čija forma nije elektronska. Da bi kopija imala istu pravnu snagu kao izvorni dokument, digitalizaciju mora da obavi organ vlasti u vršenju svojih nadležnosti i ovlašćenja, odnosno pravno lice ili preduzetnik u obavljanju svojih delatnosti, a istovetnost sa izvornim dokumentom kvalifikovanim elektronskim potpisom mora da potvrdi ovlašćeno lice organa vlasti, odnosno ovlašćeno lice pravnog lica, ili preduzetnik. Ovo je potpuno logično rešenje kada se ima u vidu obezbeđivanje sigurnosti u pravnom prometu – nije dovoljno jednostavno prekucati neki izvorni dokument, već se moraju primeniti sve one mere zaštite o kojima je bilo reči kod elektronskog potpisa i elektronske trgovine. Obzirom na značaj zaštite elektronskih dokumenata, Zakon tome posvećuje posebnu odredbu: „U obavljanju poslova sa elektronskim dokumentima primenjuju se odgovarajući tehnološki postupci i oprema koji obezbeđuju zaštitu tih dokumenata, u skladu sa zakonom kojim se uređuje arhivska građa, propisima o kancelarijskom poslovanju i međunarodnim standardima iz oblasti upravljanja dokumentima.”¹⁹⁸⁾

197) Članovi 14-19. Zakona.

198) Član 13. Zakona.

OBLAST ELEKTRONSKIH KOMUNIKACIJA

Zakonom o elektronskim komunikacijama (ZOEK),¹⁹⁹⁾ kako je stiktno napomenuto čl.1. (kojim je određen predmet zakona) uređuju se: uslovi i način za obavljanje delatnosti u oblasti elektronskih komunikacija; nadležnosti državnih organa u oblasti elektronskih komunikacija; položaj i rad Republičke agencije za elektronske komunikacije; naknade; sprovođenje javnih konsultacija u oblasti elektronskih komunikacija; obavljanje delatnosti elektronskih komunikacija po režimu opšteg ovlašćenja; projektovanje, izgradnja ili postavljanje, korišćenje i održavanje elektronskih komunikacionih mreža, pripadajućih sredstava, elektronske komunikacione opreme i terminalne opreme; pravo službenosti i zajedničkog korišćenja; međupovezivanje i pristup; pružanje usluga univerzalnog servisa; određivanje tržišta podložnih prethodnoj regulaciji, analiza tržišta, određivanje operatora sa značajnom tržišnom snagom (u daljem tekstu: operator sa ZTS) i ovlašćenja Republičke agencije za elektronske komunikacije u odnosu na operatora sa ZTS; upravljanje i korišćenje adresa i brojeva (u daljem tekstu: numeracija); upravljanje, korišćenje i kontrola radio-frekvencijskog spektra; distribucija i emitovanje medijskih sadržaja; zaštita prava korisnika i pretplatnika; bezbednost i integritet elektronskih komunikacionih mreža i usluga; tajnost elektronskih komunikacija, zakonito presretanje i zadržavanje podataka; nadzor nad primenom ovog zakona; mere za postupanje suprotno odredbama ovog zakona, kao i druga pitanja od značaja za funkcionisanje i razvoj elektronskih komunikacija u Republici Srbiji.

Odredbe ovog zakona se ne odnose na elektronske komunikacione mreže za posebne namene, osim odredaba koje se odnose na korišćenje radio-frekvencija za posebne namene i posebne slučajeve međupovezivanja elektronskih komunikacionih mreža za posebne namene i javnih komunikacionih mreža.

CILJEVI I NAČELA REGULISANJA ODNOSA ELEKTRONSKIH KOMUNIKACIJA

Ciljevi i načela regulisanja odnosa u oblasti elektronskih komunikacija zasnivaju (član 3.) se na: obezbeđivanju uslova za ravnomeran razvoj elektronskih komunikacija na celoj teritoriji Republike Srbije; obezbeđivanju predvidivosti poslovanja i ravnopravnih uslova za poslovanje operatora; usklađivanju obavljanja delatnosti u oblasti elektronskih komunikacija sa domaćim i međunarodnim standardima; obezbeđivanju dostupnosti usluga univerzalnog servisa svim građanima u Republici Srbiji, uz zadovoljenje potreba specifičnih društvenih grupa, uključujući osobe sa invaliditetom, starije i socijalno ugrožene korisnike; obezbeđivanju međupovezivanja elektronskih komunikacionih mreža i usluga, odnosno operatora, pod ravnopravnim i uzajamno prihvatljivim uslovima; podsticanju konkurencije, ekonomičnosti i delotvornosti u obavljanju delatnosti elektronskih komunikacija; podsticanju racionalnog i ekonomičnog korišćenja numeracije i radio-frekvencijskog spektra;

Ovde je 2014 uneta izmena. Izmene i dopune od 2014. podsticanju konkurencije, ekonomičnosti i delotvornosti u obavljanju delatnosti elektronskih komunikacija, na

¹⁹⁹⁾ Službeni Glasnik RS br.44/2010, 60/2013 - odluka US i 62/2014.

tehnološki neutralnoj osnovi;”. Sama izmena svodi se na tehničko dodavanje tehnološki neutralne osnove. Tačka 7) izmenjena je i glasi: 7) podsticanju racionalnog i ekonomičnog korišćenja numeracije i radio-frekvencijskog spektra, na tehnološki neutralnoj osnovi.

Dalje, u ciljeve se ubraja i obezbeđivanje maksimalne koristi za korisnike elektronskih komunikacija, uključujući osobe sa invaliditetom, starije i socijalno ugrožene korisnike, naročito u smislu izbora, cene i kvaliteta; obezbeđivanju visokog nivoa zaštite interesa potrošača u odnosu sa operatorima, naročito obezbeđivanjem dostupnosti jasnih i potpunih informacija o cenama, uslovima pristupa i korišćenja (uključujući ograničenja) i kvalitetu javnih komunikacionih mreža i usluga, kao i efikasnim postupanjem po pritužbama na rad operatora; obezbeđivanju stalnog unapređenja kvaliteta usluga elektronskih komunikacija; obezbeđivanju mogućnosti krajnjih korisnika da, prilikom korišćenja javnih komunikacionih mreža i usluga, slobodno pristupaju i distribuiraju informacije, kao i da koriste aplikacije i usluge po svom izboru; obezbeđivanju visokog nivoa zaštite podataka o ličnosti i privatnosti korisnika, a u skladu sa Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti i drugim zakonima; osiguravanju bezbednosti i integriteta javnih komunikacionih mreža i usluga.

Pojašnjenje pojmova

Članom 4. dato je značenje pojedinih pojmova:

- *adresa* je niz znakova, slova, cifara i signala koji je namenjen za određivanje odredišta veze;
- *aplikativni programski interfejs* (API) je softverski interfejs između aplikacija pružalaca medijskih sadržaja i uređaja za prijem tih sadržaja;
- *medijski sadržaji* obuhvataju radijske i televizijske programe, odnosno audio-vizuelne sadržaje, kao i sa njima povezane interaktivne usluge, koji se distribuiraju i emituju, odnosno pružaju korisnicima putem elektronskih komunikacionih mreža, na osnovu programske šeme ili na zahtev korisnika;
- *delatnost elektronskih komunikacija* obuhvata izgradnju ili postavljanje, održavanje, korišćenje i davanje na korišćenje javnih komunikacionih mreža i pripadajućih sredstava, kao i pružanje javno dostupnih elektronskih komunikacionih usluga;
- *brojevi* su nizovi cifara koji se upotrebljavaju za adresiranje u elektronskim komunikacionim mrežama;
- *elektromagnetska kompatibilnost* (EMC) je sposobnost uređaja ili sistema da radi na zadovoljavajući način u svom elektromagnetskom okruženju i da ne uzrokuje štetne elektromagnetske smetnje drugim uređajima ili sistemima u tom okruženju;
- *elektronska komunikaciona mreža* predstavlja sisteme prenosa i, tamo gde je to primenjeno, uređaje za komutaciju i usmeravanje i druge resurse, uključujući pasivne mrežne elemente, koji omogućavaju prenos signala pomoću žičnih, radio, optičkih ili drugih elektromagnetskih sredstava, uključujući satelitske mreže, fiksne (sa komutacijom kola i paketa, uključujući Internet)

- i mobilne mreže, energetske kablovske sisteme, u delu koji se koristi za prenos signala, mreže koje se koriste za distribuciju i emitovanje medijskih sadržaja, bez obzira na vrstu podataka i informacija koji se prenose;
- *elektronska komunikaciona mreža za posebne namene* je elektronska komunikaciona mreža organa odbrane, unutrašnjih poslova i Bezbednosno-informativne agencije (u daljem tekstu: organi odbrane i bezbednosti), organa državne uprave nadležnih za zaštitu i spasavanje, kao i službi za hitne intervencije (u daljem tekstu: službe za hitne intervencije), koja se koristi za namene za koje su navedeni organi osnovani, ne koristi se u komercijalne svrhe i ne daje se na korišćenje trećim licima;
 - *elektronska komunikaciona oprema* je oprema koja se upotrebljava za obavljanje delatnosti elektronskih komunikacija;
 - *elektronska komunikaciona usluga* je usluga koja se po pravilu pruža uz naknadu, a sastoji se u celini ili pretežno od prenosa signala u elektronskim komunikacionim mrežama, uključujući telekomunikacione usluge i usluge distribucije i emitovanja medijskih sadržaja, ali ne obuhvata usluge pružanja medijskih sadržaja ili obavljanja uredničke kontrole nad medijskim sadržajima koji se prenose putem elektronskih komunikacionih mreža i usluga, niti obuhvata usluge informacionog društva koje se u celini ili pretežno ne sastoje od prenosa signala elektronskim komunikacionim mrežama;
 - *elektronska poruka* je svaki tekstualni, glasovni, zvučni ili slikovni zapis, poslat preko javne komunikacione mreže, koji se može pohraniti u mreži ili u terminalnoj opremi primaoca sve dok je primalac ne preuzme ili joj pristupi;
 - *elektronski programski vodič* je usluga pridodata digitalnom prenosu medijskih sadržaja, koja korisniku omogućava jednostavno pretraživanje ponuđenih medijskih sadržaja i usluga;
 - *geografski broj* je broj iz nacionalnog plana numeracije čiji deo cifara ima geografsko značenje, koje se koristi za usmeravanje poziva na fizičko mesto terminalne tačke mreže;
 - *interfejs* je fizička ili logička veza između dva ili više uređaja, dva ili više delova istog uređaja, ili medijuma prenosa, definisana funkcionalnim karakteristikama, karakteristikama signala ili drugim odgovarajućim karakteristikama;
 - *Internet* je globalni elektronski komunikacioni sistem sačinjen od velikog broja međusobno povezanih računarskih mreža i uređaja, koji razmenjuju podatke koristeći zajednički skup komunikacionih protokola;
 - *interoperabilnost* je svojstvo dva ili više sistema ili njihovih delova da razmenjuju podatke i koriste podatke koji su razmenjeni;
 - *izbor operatora* je usluga koja korisniku omogućava ostvarivanje određenih vrsta veza u okviru javno dostupnih telefonskih usluga, izborom operatora

- koji posreduje u ostvarivanju tih veza, pri čemu izbor operatora može biti unapred programiran ili ostvariv biranjem prefiksa za izbor operatora, odnosno primenom drugog odgovarajućeg tehničkog postupka;
- *javna komunikaciona mreža* jeste elektronska komunikaciona mreža koja se, u celini ili pretežno, koristi za pružanje javno dostupnih elektronskih komunikacionih usluga i omogućava prenos podataka između terminalnih tačaka mreže;
 - *javna telefonska mreža* je elektronska komunikaciona mreža koja se koristi za pružanje javno dostupnih telefonskih usluga i omogućava prenos govora i podataka između terminalnih tačaka mreže;
 - *javna telefonska govornica* je javno dostupan telefon čije se korišćenje plaća;
 - *javno dostupna telefonska usluga* je javno dostupna elektronska komunikaciona usluga za, direktno ili indirektno, upućivanje i primanje nacionalnih, odnosno nacionalnih i međunarodnih poziva preko jednog ili više brojeva iz nacionalnog ili međunarodnog plana numeracije;
 - *kolokacija* je usluga pružanja fizičkog prostora i tehničkih sredstava na određenoj lokaciji, potrebnih radi smeštaja i povezivanja elektronske komunikacione opreme operatora;
 - *komunikacija* označava razmenu ili prenošenje informacija između određenog broja osoba putem javno dostupnih elektronskih komunikacionih usluga, izuzev informacija koje se prenose u sklopu usluga javnog emitovanja programa preko elektronskih komunikacionih mreža i koje se ne mogu povezati sa određenim pretplatnikom ili korisnikom, odnosno primaocem;
 - *korisnik* je fizičko ili pravno lice koje koristi ili zahteva javno dostupnu elektronsku komunikacionu uslugu;
 - *krajnji korisnik* je korisnik koji ne obavlja delatnost elektronskih komunikacija;
 - *lokalna petlja* je fizičko kolo koje povezuje terminalnu tačku mreže sa glavnim razdelnikom ili ekvivalentnim sredstvom u javnoj fiksnoj elektronskoj komunikacionoj mreži;
 - *međupovezivanje* (interkonekcija) je posebna vrsta pristupa ostvarenog između operatora javnih komunikacionih mreža, kojim se uspostavlja fizičko i logičko povezivanje javnih komunikacionih mreža jednog ili više različitih operatora, kako bi se korisnicima usluga jednog operatora omogućila međusobna komunikacija ili komunikacija sa korisnicima usluga drugih operatora, odnosno pristup uslugama koje pružaju drugi operatori ili treća lica koja imaju pristup mreži;
 - *multipleks* je signal koji nastaje kombinovanjem više signala u jedan zajednički radi jednostavnijeg, efikasnijeg i bolje zaštićenog prenosa kroz elektronsku komunikacionu mrežu;

- *negeografski broj* je broj iz nacionalnog plana numeracije koji nije geografski, a obuhvata, između ostalog, brojeve u mobilnoj mreži, brojeve usluga besplatnog poziva i brojeve usluga sa dodatom vrednošću;
- *operator* je lice koje obavlja ili je ovlašćeno da obavlja delatnost elektronskih komunikacija;
- *opšte ovlašćenje* odnosi se na obavljanje delatnosti elektronskih komunikacija u skladu sa opštim uslovima koji se mogu propisati za sve ili za određene vrste elektronskih komunikacionih mreža i usluga, u skladu sa odredbama ovog zakona;
- *podaci o saobraćaju* se odnose na podatke koji se obrađuju prilikom prenosa i tarifiranja komunikacije unutar elektronske komunikacione mreže;
- *podaci o lokaciji* su podaci koji označavaju trenutni ili stalni geografski položaj terminalne opreme korisnika unutar elektronske komunikacione mreže;
- *potrošač* je fizičko lice koje koristi ili zahteva javno dostupnu elektronsku komunikacionu uslugu za lične potrebe, koje se pretežno ne odnose na obavljanje poslovne delatnosti, profesije ili zanata;
- *prenosivost broja* je mogućnost korisnika da promeni operatora elektronskih komunikacionih usluga, bez promene pretplatničkog broja;
- *predizbor operatora* je usluga koja korisniku omogućava ostvarivanje određenih vrsta veza u okviru javno dostupnih telefonskih usluga, posredstvom unapred izabranog operatora koji posreduje u ostvarivanju tih veza, bez biranja prefiksa za izbor operatora, odnosno primenom drugog odgovarajućeg tehničkog postupka;
- *prethodna regulacija* odnosi se na određivanje posebnih uslova pod kojima operatori sa značajnom tržišnom snagom obavljaju delatnost elektronskih komunikacija radi obezbeđivanja razvoja konkurencije na tržištu;
- *pristup* podrazumeva davanje na korišćenje sredstava ili usluga drugim operatorima, pod određenim uslovima, bilo na ekskluzivnoj ili neekskluzivnoj osnovi, radi pružanja elektronskih komunikacionih usluga, uključujući usluge putem kojih se pružaju usluge informacionog društva ili medijski sadržaji, što, između ostalog, obuhvata: pristup elementima mreže i pripadajućim sredstvima, što može obuhvatati priključenje opreme putem fiksnih ili bežičnih veza (naročito pristup lokalnoj petlji, te sredstvima i uslugama neophodnim za pružanje usluga preko lokalne petlje), pristup fizičkoj infrastrukturi (uključujući zgradama, kablovskoj kanalizaciji i antenskim stubovima), pristup odgovarajućim softverskim sistemima (uključujući sistemima za operativnu podršku), pristup informacionim sistemima i bazama podataka za naručivanje, pružanje, održavanje, obračun i naplatu usluga, pristup sistemima za prevođenje brojeva ili sistemima sa istovetnom funkcionalnošću, pristup fiksnim i mobilnim mrežama (posebno za potrebe rominga), pristup sistemima uslovnog pristupa, kao i pristup virtuelnim mrežnim uslugama;

- *pripadajuća sredstva* obuhvataju povezane usluge, fizičku infrastrukturu i druga sredstva ili elemente povezane sa elektronskom komunikacionom mrežom ili elektronskom komunikacionom uslugom, koji omogućavaju ili podržavaju pružanje usluga putem te mreže ili usluge, ili se mogu iskoristiti u te svrhe, uključujući, između ostalog, zgrade ili ulaze u zgrade, kablovsku kanalizaciju i vodove u zgradama, antene, tornjeve i druge potporne objekte, provodne cevi i kanale, stubove, šahtove i razvodne ormare;
- *povezane usluge* obuhvataju usluge povezane sa elektronskom komunikacionom mrežom ili elektronskom komunikacionom uslugom, koje omogućavaju ili podržavaju pružanje usluga putem te mreže ili usluge, ili se mogu iskoristiti u te svrhe, uključujući, između ostalog, sisteme za prevođenje brojeva ili sisteme sa istovetnom funkcionalnošću, sisteme uslovnog pristupa i elektronske programske vodiče, kao i druge usluge, poput usluga baziranih na podacima o identitetu, lokaciji i dostupnosti korisnika;
- *pretplatnik* je fizičko ili pravno lice koje je zaključilo ugovor sa operatorom javno dostupnih elektronskih komunikacionih usluga o pružanju tih usluga;
- *radio-frekvencijski spektar* je deo elektromagnetnog spektra koji se odnosi na radio-frekvencije konvencionalno smeštene u opsegu od 9 kHz do 3000 GHz;
- *radio-frekvencijski opseg* je deo radio-frekvencijskog spektra određen graničnim učestanostima;
- *radio stanica* predstavlja jedan ili više predajnika i/ili prijemnika sa jednom ili više antena, i drugih uređaja, smeštenih na određenoj lokaciji radi emitovanja radio signala;
- *raščlanjeni pristup lokalnoj petlji* odnosi se na potpuni raščlanjeni pristup lokalnoj petlji i deljeni pristup lokalnoj petlji, pri čemu ne dolazi do promene vlasništva nad lokalnom petljom;
- *potpuni raščlanjeni pristup lokalnoj petlji* podrazumeva davanje punog kapaciteta lokalne petlje operatora sa značajnom tržišnom snagom na korišćenje drugom operatoru;
- *deljeni pristup lokalnoj petlji* podrazumeva davanje određenog dela kapaciteta lokalne petlje (npr. određenog frekvencijskog opsega) operatora sa značajnom tržišnom snagom na korišćenje drugom operatoru;
- *sistem uslovnog pristupa* je bilo koja tehnička mera ili rešenje kojim se omogućava pristup u razumljivom obliku zaštićenim medijskim sadržajima i uslugama uz uslov plaćanja naknade ili drugi oblik prethodnog pojedinačnog odobrenja;
- *poziv* je veza, uspostavljena putem javno dostupne elektronske komunikacione usluge, koja omogućava dvosmernu glasovnu komunikaciju;
- *terminalna oprema* je proizvod, odnosno njegova komponenta, koja se, u celini ili pretežno, koristi za pružanje elektronskih komunikacionih usluga,

a priključuje se, direktno ili indirektno, na odgovarajuću terminalnu tačku mreže;

- *terminalna tačka mreže* je fizička tačka u kojoj korisnik ostvaruje pristup javnoj komunikacionoj mreži, a u mrežama koje koriste komutaciju ili usmeravanje, tačka jednoznačno određena mrežnom adresom, koja može biti u vezi sa brojem ili imenom;
- *univerzalni servis* predstavlja skup osnovnih elektronskih komunikacionih usluga određenog obima i kvaliteta, koje su dostupne svima na teritoriji Republike Srbije po prihvatljivim cenama;
- *usluga sa dodatom vrednošću* je usluga koja zahteva obradu podatka o saobraćaju ili podataka o lokaciji koji nisu podaci o saobraćaju, izvan opsega neophodnog za prenos komunikacije ili za obračun i naplatu troškova;
- *štetna smetnja* je neželjeni signal koji degradira kvalitet prenosa, ometa, prekida ili na drugi način ugrožava rad određenog elektronskog komunikacionog uređaja ili sistema, koji funkcioniše u skladu sa definisanim kriterijumima kvaliteta prenosa signala.

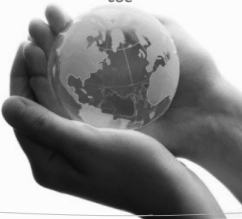
Nadležnost nacionalnih vlasti

Članom 5. određene su nadležnosti Vlade i ministarstava. Vlada, na predlog ministarstva nadležnog za poslove telekomunikacija i informacionog društva (u daljem tekstu: Ministarstvo): utvrđuje politiku u oblasti elektronskih komunikacija; donosi strateške akte i akcione planove za njihovo sprovođenje, kojima se utvrđuju načela, ciljevi i prioriteti razvoja elektronskih komunikacija u Republici Srbiji; i odlučuje o drugim pitanjima kada je to predviđeno ovim zakonom.

Широкопојасни приступ омогућава више од десет пута већу брзину у односу на основни Интернет приступ. Крајњи корисници могу брзо да поседују вебсајтове и да преузму фајлове за само неколико минута, док би им за то преко даљинског приступа било потребно и по неколико сати. Осим тога, корисници имају на располагању нова активности, као што су видео на захтев, телефонски и видео позиви путем Интернета, као и рад од куће.

Широкопојасни приступ за све

Република Србија
PATEL
Портална агенција
за телекомуникације

Византинска 8
11000 Београд
www.ratel.rs

под покровитељством

Зашто широкопојасни приступ?

Широкопојасни приступ, поред тога што представља бржу и поузданију Интернет услугу, омогућава пренос говора и података - корисници, практично, могу истовремено да користе и Интернет и телефон.

U pripremi propisa iz stava 1. tač. 1) i 2) ovog člana učestvuju nadležni organi autonomne pokrajine.

Ministarstvo, u skladu sa zakonom prema čl.6.: vrši nadzor nad primenom ovog zakona i propisa donetim na osnovu njega; predstavlja Republiku Srbiju u međunarodnim organizacijama i institucijama u oblasti elektronskih komunikacija i stara se o sprovođenju međunarodnih sporazuma u oblasti elektronskih komunikacija; doprinosi usklađivanju domaćih propisa u oblasti elektronskih komunikacija sa odgovarajućim propisima Evropske unije; preduzima mere za podsticanje investiranja u oblasti elektronskih komunikacija i upotrebe informaciono-komunikacionih tehnologija; preduzima mere za podsticanje istraživanja i razvoja u oblasti elektronskih komunikacija, u saradnji sa ministarstvom nadležnim za poslove razvoja i unapređenja naučnoistraživačke delatnosti; odlučuje o drugim pitanjima kada je to predviđeno ovim zakonom.

Glavom III. ZOEK predviđena je i Regulatorna agencija za elektronske komunikacije i poštanske usluge.

Regulatorna agencija za elektronske komunikacije i poštanske usluge

Regulatorna agencija za elektronske komunikacije i poštanske usluge (u daljem tekstu: Agencija), osnovana ovim zakonom, je nezavisna regulatorna organizacija sa svojstvom pravnog lica, koja vrši javna ovlašćenja u cilju efikasnog sprovođenja utvrđene politike u oblasti elektronskih komunikacija, podsticanja konkurencije elektronskih komunikacionih mreža i usluga, unapređivanja njihovog kapaciteta, odnosno kvaliteta, doprinosa razvoju tržišta elektronskih komunikacija i zaštite interesa korisnika elektronskih komunikacija, u skladu sa odredbama ovog zakona i propisa donetih na osnovu njega, kao i regulatornih i drugih poslova u skladu sa posebnim zakonom kojim se uređuju poštanske usluge

Agencija je funkcionalno i finansijski nezavisna od državnih organa, kao i od organizacija i lica koja obavljaju delatnost elektronskih komunikacija i poštanskih usluga. Ona posluje u skladu sa propisima o javnim agencijama. Nadzor nad zakonitošću i svrsishodnošću rada Agencije u vršenju poverenih poslova vrši Ministarstvo. Agencija može, za obavljanje pojedinih stručnih poslova iz svoje nadležnosti, angažovati druga domaća ili strana pravna i fizička lica. Način rada i unutrašnje uređenje Agencije uređuju se statutom, koji donosi upravni odbor Agencije. Vlada daje saglasnost na statut Agencije.

Agencija, u skladu sa zakonom (čl.8.): donosi podzakonske akte; odlučuje o pravima i obavezama operatora i korisnika; sarađuje sa organima i organizacijama nadležnim za oblast radiodifuzije, zaštite konkurencije, zaštite potrošača, zaštite podataka o ličnosti i drugim organima i organizacijama po pitanjima značajnim za oblast elektronskih komunikacija; sarađuje sa nadležnim regulatornim i stručnim telima država članica Evropske unije i drugih država radi usaglašavanja prakse primene propisa iz oblasti elektronskih komunikacija i podsticanja razvoja prekograničnih elektronskih komunikacionih mreža i usluga; učestvuje u radu međunarodnih organizacija i institucija u oblasti elektronskih komunikacija u svojstvu nacionalnog regulatornog tela u oblasti elektronskih komunikacija; obavlja regulatorne i druge poslove iz oblasti poštanskih usluga, u skladu sa posebnim zakonom kojim se uređuju poštanske usluge i obavlja poslove u skladu sa ovim zakonom.

Opisane poslove Agencija obavlja kao poverene poslove, nepristrasno i javno. Organi Agencije su upravni odbor i direktor. Upravni odbor Agencije ima pet članova, od kojih je jedan predsednik i jedan zamenik predsednika. Predsednika, zamenika predsednika i članove upravnog odbora bira i razrešava Narodna skupština na predlog Vlade, na osnovu sprovedenog javnog konkursa, u skladu sa odredbama ovog zakona. Mandat članova upravnog odbora je pet godina. Isto lice može biti birano za člana upravnog odbora najviše dva puta.

Upravni odbor Agencije, u skladu sa zakonom:

- 1) donosi godišnji plan rada Agencije, usklađen sa strateškim aktima i akcionim planovima iz oblasti elektronskih komunikacija i poštanskih usluga, najkasnije do 15. decembra tekuće godine za narednu godinu;
- 2) donosi druga akta propisana ovim zakonom, odnosno posebnim zakonom kojim se uređuju poštanske usluge;
- 3) obavlja poslove utvrđene posebnim zakonom kojim se uređuju poštanske usluge;
- 4) obavlja druge poslove koji zakonom ili statutom Agencije nisu stavljeni u nadležnost direktora.

Upravni odbor odlučuje većinom glasova od ukupnog broja članova, osim u slučajevima kada je zakonom ili statutom Agencije određeno drugačije. Upravni odbor dvotrećinskom većinom donosi statut Agencije. Predsednik upravnog odbora rukovodi radom upravnog odbora i obavlja druge poslove utvrđene ovim zakonom i statutom Agencije. Upravni odbor donosi poslovnik o svom radu. Članovi upravnog odbora imaju pravo na naknadu za rad u upravnom odboru, koja se određuje u skladu sa statutom Agencije, uz saglasnost Vlade.

Uslovi za izbor članova upravnog odbora predviđeni su čl.13. Članovi upravnog odbora se biraju iz reda uglednih stručnjaka sa visokim akademskim obrazovanjem iz oblasti značajnih za rad Agencije, a naročito iz oblasti elektronskih komunikacija, ekonomije i prava, koji su ostvarili značajne i priznate radove ili praksu u oblasti elektronskih komunikacija, odnosno poštanskih usluga, i koji uživaju ugled u stručnoj javnosti. Tri člana upravnog odbora moraju biti stručnjaci iz oblasti elektronskih komunikacija, a jedan član upravnog odbora mora biti stručnjak iz oblasti poštanskih usluga.

Budžetski fond za unapređenje i razvoj oblasti elektronskih komunikacija i informacionog društva definisani su novouvedenim članom 27a. Budžetski fond za unapređenje i razvoj oblasti elektronskih komunikacija i informacionog društva (u daljem tekstu: Budžetski fond) osniva se radi evidentiranja sredstava iz člana 27. stav 6. koja se uplaćuju na odgovarajući račun propisan za uplatu javnih prihoda budžeta Republike Srbije. Budžetski fond se osniva na neodređeno vreme, u skladu sa zakonom kojim se uređuje budžetski sistem. Budžetskim fondom upravlja Ministarstvo. Sredstva za finansiranje Budžetskog fonda obezbeđuju se iz sredstava iz člana 27. stav 6. koja se uplaćuju na odgovarajući račun propisan za uplatu javnih prihoda budžeta Republike Srbije i iz donacija.

Vlada na predlog Ministarstva donosi godišnji program korišćenja sredstava Budžetskog fonda za finansiranje aktivnosti i mera unapređenja i razvoja oblasti elektron-

skih komunikacija i informacionog društva u skladu sa strategijama razvoja u oblasti elektronskih komunikacija i informacionog društva, drugim aktima i propisima iz tih oblasti, ugovorima, kao i međunarodnim ugovorima čiji je potpisnik Republika Srbija. Autonomna pokrajina može osnovati budžetski fond koji će se finansirati iz dela sredstava iz člana 27. stav 6. koja se uplaćuju na račun budžeta autonomne pokrajine, u kom slučaju se na taj budžetski fond shodno primenjuju odredbe st. 1 - 5. ovog člana.

Članom 29. ZOEK utvrđene su naknade. Naknada se plaća za korišćenje numeracije, korišćenje radio-frekvencija, obavljanje delatnosti elektronskih komunikacija i pružanje usluga iz nadležnosti Agencije.

Visinu naknada utvrđuje upravni odbor Agencije. Na ovaj akt saglasnost daje Vlada. On se (akt) objavljuje na Internet stranici Agencije.

Visina naknade za korišćenje numeracije utvrđuje se u zavisnosti od vrste usluge koja se pruža korišćenjem dodeljene numeracije, odnosno namene za koju se koristi dodeljena numeracija i posebnih tehničkih uslova od značaja za njenu upotrebu (interna numeracija, adresiranje u elektronskim komunikacionim mrežama, komercijalna eksploatacija dodeljenog broja i drugo, imajući u vidu potrebu da se osigura uvođenje novih usluga, tržišna konkurencija i racionalno korišćenje numeracije. Naknadu za korišćenje numeracije plaća operator, imalac dozvole za korišćenje numeracije, u iznosu koji se određuje na godišnjem nivou, rešenjem koje donosi Agencija i kojim se utvrđuje način plaćanja te naknade.

Visina naknade za korišćenje radio-frekvencija utvrđuje se u zavisnosti od vrste usluge koja se pruža korišćenjem dodeljenih radio-frekvencija, odnosno namene za koju se koriste dodeljene radio-frekvencije i, kada je primenljivo, broja stanovnika u zoni opsluživanja, odnosno servisnoj zoni, prema zvaničnim podacima organa nadležnog za poslove statistike, imajući u vidu potrebu da se osigura uvođenje novih usluga, tržišna konkurencija i racionalno korišćenje radio-frekvencijskog spektra. Naknadu za korišćenje radio-frekvencija plaća operator, imalac pojedinačne dozvole za korišćenje radio-frekvencija, u iznosu koji se određuje na godišnjem nivou, rešenjem koje donosi Agencija i kojim se utvrđuje način plaćanja te naknade. Visina naknade za obavljanje delatnosti elektronskih komunikacija utvrđuje se u visini do najviše 0,5% od ostvarenog prihoda operatora od obavljanja delatnosti elektronskih komunikacija, a prema vrsti elektronske komunikacione mreže ili usluge i u skladu sa finansijskim planom Agencije. Naknadu za obavljanje delatnosti elektronskih komunikacija plaća operator, u iznosu koji se određuje na godišnjem nivou, rešenjem koje donosi Agencija i kojim se utvrđuje način plaćanja te naknade.

Visina naknade za pružanje usluga iz nadležnosti Agencije utvrđuje se prema vrsti usluge koju Agencija pruža u skladu sa ovim zakonom (izdavanje i produženje dozvola za korišćenje numeracije i pojedinačnih dozvola za korišćenje radio-frekvencija, ocenjivanje usaglašenosti, tehnički pregledi), imajući u vidu troškove Agencije za pružanje tih usluga.

U Glavi VI. pod nazivom „obavljanje delatnosti elektronskih komunikacija po režimu opšteg ovlašćenja” utvrđuju se najpre: opšti uslovi za obavljanje delatnosti. De-

latnost elektronskih komunikacija obavlja se po režimu opšteg ovlašćenja, odnosno u skladu sa opštim uslovima koji se mogu propisati za sve ili za određene vrste elektronskih komunikacionih mreža i usluga, u skladu sa odredbama ovog zakona.

Opšti uslovi se odnose na uslove u pogledu:

1. obaveštavanja Agencije o otpočinjanju, promeni i okončanju delatnosti elektronskih komunikacija, kao i dostavljanja drugih podataka i informacija u skladu sa odredbama ovog zakona;
2. plaćanja naknada utvrđenih u skladu sa ovim zakonom;
3. izgradnje ili postavljanja, korišćenja i održavanja, kao i zajedničkog korišćenja elektronskih komunikacionih mreža i pripadajućih sredstava, u skladu sa odredbama ovog zakona, posebnih zakona kojima se uređuju prostorno planiranje i izgradnja, propisa kojima se uređuje oblast zaštite životne sredine, kao i oblast zaštite kulturnih dobara;
4. kontrole izloženosti stanovništva elektromagnetskim poljima uzrokovanih radom elektronskih komunikacionih mreža, pripadajućih sredstava i elektronske komunikacione opreme, u skladu sa propisima kojima se uređuje zaštita životne sredine;
5. obezbeđivanja ispunjenosti propisanih tehničkih i drugih zahteva;
6. obaveza operatora u vezi sa međupovezivanjem, pristupom i obezbeđivanjem interoperabilnosti mreža i usluga;
7. obezbeđivanja komunikacije između službi za hitne intervencije i nadležnih organa i organizacija, kao i za obaveštavanje javnosti u slučaju prirodnih katastrofa i havarija;
8. učešća u finansiranju univerzalnog servisa, u visini koju određuje Agencija u skladu sa ovim zakonom;
9. obezbeđivanja dostupnosti numeracije krajnjim korisnicima u skladu sa odredbama ovog zakona;
10. pružanja usluga korišćenjem radio-frekvencija po režimu opšteg ovlašćenja;
11. obaveze prenosa medijskih sadržaja od opšteg interesa, u skladu sa odredbama ovog zakona;
12. zaštite prava potrošača u oblasti elektronskih komunikacija u skladu sa odredbama ovog zakona, kao i uslove u pogledu obezbeđivanja pristupačnosti uslugama univerzalnog servisa za osobe sa invaliditetom;
13. obezbeđivanja dostupnosti jasnih i potpunih informacija o cenama, uslovima pristupa i korišćenja (uključujući ograničenja) i kvalitetu javnih komunikacionih mreža i usluga;
14. zaštite podataka o ličnosti i privatnosti u oblasti elektronskih komunikacija, u skladu sa odredbama ovog zakona i zakona kojim se uređuje zaštita podataka o ličnosti;

15. primene mera za sprečavanje i suzbijanje zloupotreba i prevara u vezi sa korišćenjem elektronskih komunikacionih mreža i usluga;
16. primene mera za očuvanje bezbednosti i integriteta javnih komunikacionih mreža i sprečavanje elektromagnetskih smetnji između elektronskih komunikacionih mreža i usluga;
17. omogućavanja vršenja zakonitog presretanja elektronskih komunikacija i pristupa zadržanim podacima.

Agencija bliže propisuje gore pomenute uslove i određuje uslove koji važe za obavljanje svih ili pojedinih delatnosti elektronskih komunikacija po režimu opšteg ovlašćenja, u zavisnosti od elektronske komunikacione mreže ili usluge na koju se odnose, vodeći računa o tome da budu opravdani, dovoljno određeni, srazmerni i nediskriminatorni.

Operator je dužan da najmanje 15 dana pre otpočinjanja, promene ili okončanja delatnosti elektronskih komunikacija, obavesti Agenciju o tome u pisanom obliku. Obaveštenje mora sadržati ime, odnosno naziv operatora, matični broj i PIB, adresu, odnosno sedište, kao i kontakt podatke odgovornih lica; kratak opis elektronskih komunikacionih mreža i usluga na koje se obaveštenje odnosi; predviđeni datum početka, promene ili okončanja delatnosti.

Obaveštenje podnosi se na obrascu čiji oblik propisuje Agencija. Agencija vodi ažurnu evidenciju operatora javnih komunikacionih mreža i usluga (u daljem tekstu: evidencija operatora) i čini je dostupnom na svojoj Internet stranici. Agencija izdaje potvrdu o upisu podataka u evidenciju operatora u roku od sedam dana od prijema obaveštenja, kao i na zahtev operatora. Upis u evidenciju operatora nije uslov za otpočinjanje delatnosti i ostvarivanje prava i obaveza operatora po režimu opšteg ovlašćenja iz ovog zakona. Agencija briše operatora iz evidencije operatora:

- kada operator u pisanom obliku obavesti Agenciju o prestanku obavljanja delatnosti, danom prestanka obavljanja delatnosti koji je naznačen u obaveštenju;
- ako operator ne obavlja delatnost elektronskih komunikacija duže od šest meseci neprekidno;
- ako se operatoru pravnosnažnom sudskom presudom zabrani obavljanje delatnosti elektronskih komunikacija.

Osnovna prava operatora po režimu opšteg ovlašćenja definisana su čl. 21. zakona. Operator, u skladu sa ovim zakonom, ima pravo da: obavlja delatnost elektronskih komunikacija; traži pravo prolaza preko tuđe nepokretnosti ili pravo korišćenja tuđe nepokretnosti (službenosti); pregovara i dogovara se o međupovezivanju i pristupu sa drugim domaćim i inostranim operatorima; bude određen za pružaoca svih ili pojedinih usluga univerzalnog servisa, na celoj ili delu teritorije Republike Srbije.

Lice koje, pored obavljanja delatnosti elektronskih komunikacija, obavlja i neku drugu privrednu delatnost, dužno je da delatnost elektronskih komunikacija obavlja preko povezanog pravnog lica ili preko ogranka obrazovanog u skladu sa zakonom kojim se uređuje pravni položaj privrednih društava.

Operator je dužan da, na zahtev Agencije, dostavi sve potrebne podatke i informacije koji su neophodni radi obavljanja poslova iz nadležnosti Agencije, a naročito podatke i informacije od značaja za:

- proveru postupanja operatora u skladu sa propisanim opštim uslovima za obavljanje delatnosti elektronskih komunikacija, posebnim obavezama određenim operatorima sa ZTS, uslovima propisanim dozvolama za korišćenje numeracije, pojedinačnim dozvolama za korišćenje radio-frekvencija, kao i drugim obavezama utvrđenim ovim zakonom i propisima donetim na osnovu njega;
- postupanje po zahtevima za zajedničko korišćenje, međupovezivanje i pristup, kao i vođenje baze podataka o kapacitetima koji mogu biti predmet zahteva za zajedničko korišćenje ili pristup;
- analiziranje tržišta u skladu sa odredbama ovog zakona;
- procenjivanje uticaja razvoja novih mreža i usluga na očuvanje konkurencije u oblasti elektronskih komunikacija;
- obezbeđivanje efikasnog upravljanja i racionalnog korišćenja numeracije i radio-frekvencijskog spektra, kao i vođenje baza podataka o korišćenju numeracije i radio-frekvencijskog spektra;
- objavljivanje uporednih pregleda i vođenje baze podataka o cenama, uslovima za pristup i korišćenje (uključujući ograničenja) i kvalitetu javnih komunikacionih mreža i usluga;
- posredovanje u rešavanju sporova između pretplatnika i operatora;
- obezbeđivanje zaštite podataka o ličnosti i privatnosti korisnika, kao i procenjivanje bezbednosti i integriteta elektronskih komunikacionih mreža i usluga, uključujući politike bezbednosti, obezbeđivanja kontinuiteta rada i zaštite podataka;
- prikupljanje i objavljivanje statističkih podataka.

Zahtev Agencije sadrži pravni osnov, predmet i cilj zahteva, nivo detaljnosti traženih podataka i rok primeren za postupanje po zahtevu. Rok ne može biti kraći od 15 dana od dana prijema zahteva od strane operatora, osim ako drugačije nije propisano zakonom. Članovi upravnog odbora, direktor Agencije, zaposleni u Agenciji, kao i druga pravna i fizička lica koje Agencija angažuje za obavljanje određenih poslova, dužni su da čuvaju tajnost prikupljenih podataka i informacija, koji su označeni određenim stepenom tajnosti u skladu sa zakonom kojim se uređuje tajnost podataka, odnosno koji su označeni kao poslovna tajna aktom vlasnika podatka ili ugovorom, u skladu sa zakonom. Ova lica iz dužna su da čuvaju tajnost prikupljenih podataka i informacija, bez obzira na način na koji su ih saznali, za vreme i nakon prestanka obavljanja funkcije, radnog ili ugovornog odnosa, do isteka roka na koji su prikupljeni podaci i informacije označeni određenim stepenom tajnosti ili dok se odlukom vlasnika podatka ne oslobode obaveze čuvanja tajnosti.

Podaci i informacije koji su javno dostupni, koji se objavljuju na osnovu ovog zakona, drugog propisa ili odluke vlasnika podatka, odnosno koje javnost ima pravo da zna u skladu sa zakonom kojim se uređuje slobodan pristup informacijama od javnog značaja, ne smatraju se tajnim podacima, odnosno poslovnim tajnama u smislu ovog člana.

U glavi VII. zakon se bavi elektronskim komunikacionim mrežama, pripadajućim sredstvima, elektronskom komunikacionom opremom i terminalnom opremom. Projektovanje, izgradnja ili postavljanje, korišćenje i održavanje elektronske komunikacione mreže i pripadajućih sredstava tretira se članom 24. Elektronske komunikacione mreže i pripadajuća sredstva se projektuju, grade ili postavljaju, koriste i održavaju:

- 1) u skladu sa propisanim tehničkim i drugim zahtevima;
- 2) u skladu sa zakonom kojim se uređuje prostorno planiranje i izgradnja, propisima kojima se uređuje oblast zaštite životne sredine, kao i oblast zaštite kulturnih dobara;
- 3) tako da se ne izazivaju smetnje u radu drugih elektronskih komunikacionih mreža, pripadajućih sredstava i elektronske komunikacione opreme.

U tom smislu uvode se i obaveze za mnoge u vezi komunikacionih mreža, npr. čl.25. Prilikom izgradnje poslovnih i stambenih objekata, investitori su dužni da izgrade prateću infrastrukturu potrebnu za postavljanje elektronskih komunikacionih mreža, pripadajućih sredstava i elektronske komunikacione opreme do prostorija korisnika, u skladu sa propisanim tehničkim i drugim zahtevima. Ministarstvo, na predlog Agencije, uz prethodno pribavljeno mišljenje ministarstva nadležnog za poslove prostornog planiranja i zaštite životne sredine, bliže propisuje tehničke i druge zahteve.

Ministarstvo, na predlog Agencije, donosi tehnički propis kojim propisuje zahteve za pojedine vrste elektronskih komunikacionih mreža, pripadajućih sredstava, elektronske komunikacione opreme i terminalne opreme. Ako je ovim propisom utvrđeno da ocenjivanje usaglašenosti sprovodi telo za ocenjivanje usaglašenosti, Ministarstvo imenuje to telo u skladu sa zakonom kojim se uređuju tehnički zahtevi za proizvode i ocenjivanje usaglašenosti. Agencija može biti imenovana kao telo za ocenjivanje usaglašenosti, u skladu sa zakonom.

Zakon definiše i radio koridore i zaštitne zone (Član 42). Planskim dokumentom utvrđuju se slobodni pravci za ulaz i izlaz radio-relejnih veza (radio koridori). Duž trase radio koridora, na pravcima prostiranja usmerenih radio signala između radio stanica, utvrđuje se zaštitna zona u kojoj nije dozvoljena izgradnja ili postavljanje drugih radio stanica, antenskih sistema ili drugih objekata koji mogu ometati prostiranje radio signala ili uzrokovati štetne smetnje. Ako je izmenom planskog dokumenta ugroženo funkcionisanje elektronskih komunikacija u radio koridoru, tim izmenama utvrđuje se novi radio koridor koji će omogućiti nesmetano odvijanje elektronskih komunikacija. Ministarstvo, na predlog Agencije, uz prethodno pribavljeno mišljenje ministarstva nadležnog za poslove prostornog planiranja i zaštite životne sredine, bliže propisuje zahteve koji se odnose na utvrđivanje radio-koridora, dimenzija zaštitne zone i izgradnju objekata u okviru te zone.

Elektromagnetska kompatibilnost

U vezi Elektromagnetske kompatibilnosti (član 43) zakon definiše osnove i principe. Elektronska komunikaciona mreža, pripadajuća sredstva, elektronska komunikaciona oprema i terminalna oprema ne smeju prouzrokovati nedozvoljene elektromagnetske smetnje, koje mogu štetno uticati na rad drugih elektronskih i ostalih uređaja i postrojenja u njihovoj blizini. Elektronska komunikaciona mreža, pripadajuća sredstva, elektronska komunikaciona oprema i terminalna oprema moraju imati odgovarajuću imunost na elektromagnetske smetnje, kako bi u njihovom prisustvu i dalje funkcionisali bez nedozvoljenih degradacija svojih karakteristika. Ministarstvo, na predlog Agencije, bliže propisuje zahteve za obezbeđivanje elektromagnetske kompatibilnosti iz ovog člana.

Agencija meri nivo elektromagnetskog polja za elektronske komunikacione mreže, pripadajuća sredstva, elektronsku komunikacionu opremu i terminalnu opremu, u skladu sa graničnim vrednostima utvrđenim posebnim propisima. Agencija je dužna da prekoračenja utvrđena prilikom merenja prijavi nadležnoj inspekciji.

Glavom VIII. ZOEM reguliše se pravo službenosti i zajedničkog korišćenja. U tom cilju definiše se i javni interes za eksproprijaciju (član 49.). Radi izgradnje i postavljanja elektronskih komunikacionih mreža i pripadajućih sredstava može se utvrditi javni interes za eksproprijaciju nepokretnosti, u skladu sa zakonom kojim se uređuje eksproprijacija. Pravo službenosti definiše se članom 50. operator ima pravo da zahteva pravo prolaza preko tuđe nepokretnosti ili pravo korišćenja tuđe nepokretnosti (službenosti), kada je to neophodno radi izgradnje ili postavljanja elektronskih komunikacionih mreža i pripadajućih sredstava.

Operator i vlasnik, imalac prava raspolaganja odnosno korišćenja nepokretnosti, zaključuju ugovor kojim se bliže uređuje način vršenja službenosti, kao i postojanje i visina naknade za zasnivanje prava službenosti. Ako pomenuta lica ne postignu sporazum o pravu službenosti, ustanovljavanje prava službenosti reguliše se u skladu sa zakonom. Kada se službenost zasniva na nepokretnosti u javnoj svojini, ako zakonom kojim se uređuje javna svojina nije drugačije uređeno, organ javne vlasti koji odlučuje o zaključivanju ugovora, dužan je da uslove za sticanje prava službenosti odredi na nediskriminatoran način i javno objavi, kao i da odluku o zaključenju ugovora donese bez odlaganja, a najkasnije u roku od 30 dana od dana podnošenja zahteva za zaključenje ugovora.

Zajedničko korišćenje obrađuje se članom 51. Operator ima pravo da zahteva zajedničko korišćenje (uključujući i fizičku kolokaciju) elemenata mreže i pripadajućih sredstava drugog operatora ili trećeg lica, kao i nepokretnosti za čije korišćenje je drugi operator ili treće lice zasnovalo pravo službenosti ili nepokretnosti koja je pribavljena u postupku eksproprijacije, kada je to neophodno radi konkurentnog, ekonomičnog i efikasnog obavljanja delatnosti elektronskih komunikacija ili kada novu elektronsku komunikacionu mrežu i pripadajuća sredstva nije moguće izgraditi ili postaviti bez štetnih posledica po životnu sredinu, javnu bezbednost, realizaciju prostornih planova ili očuvanje kulturnih dobara. Operator zaključuje ugovor sa drugim operatorom ili trećim licem, imaoce prava raspolaganja, odnosno korišćenja elemenata mreže, pripadajućih sredstava i drugih nepokretnosti, kojim se bliže uređuju međusobna prava i obaveze u pogledu zajedničkog korišćenja, uključujući i raspodelu troškova, uzimajući u obzir prethodna

ulaganja, podsticanje daljih ulaganja i mogućnost povraćaja ulaganja po razumnoj stopi s obzirom na povezane rizike.

Ako ovaj ugovor ne bude zaključen u roku od 60 dana od dana podnošenja zahteva za zaključenje ugovora, Agencija je ovlašćena da, kada su ispunjeni zakonom predviđeni uslovi (opisani u prethodnom pasusu), na zahtev zainteresovane strane ili po službenoj dužnosti, donese rešenje kojim se utvrđuje zajedničko korišćenje, uključujući i raspodelu troškova, uzimajući u obzir prethodna ulaganja, podsticanje daljih ulaganja i mogućnost povraćaja ulaganja po razumnoj stopi s obzirom na povezane rizike.

U cilju potpunije kontrole i nadzora nad ovakvim resursima, ali i transparentnosti zakonom se ustanovljava baza podataka o kapacitetima koji mogu biti predmet zajedničkog korišćenja i pristupa. Agencija vodi ažurnu bazu podataka o vrsti, raspoloživosti i geografskoj lokaciji kapaciteta, naročito podatke o pravicima i kapacitetima elektronskih komunikacionih mreža. Agencija bliže uređuje način prikupljanja i objavljivanja podataka u vezi sa ovom bazom. Agencija objavljuje i ažurira podatke na svojoj Internet stranici sa mogućnošću sveobuhvatnog pretraživanja.

Glavom IX. definiše se međupovezivanje i pristup. Operator ima pravo da, u skladu sa odredbama ovog zakona, ostvari međupovezivanje sa drugim operatorom, kao i pristup elementima mreže i pripadajućim sredstvima drugog operatora, radi pružanja elektronskih komunikacionih usluga krajnjim korisnicima. Operator koji primi zahtev za međupovezivanje, odnosno pristup, dužan je da stupi u pregovore o uslovima međupovezivanja, odnosno pristupa, sa operatorom koji je podneo zahtev. Operator sa ZTS dužan je da ponudi drugim operatorima međupovezivanje i pristup u skladu sa odredbama ovog zakona i rešenjem Agencije kojim je određen za operatora sa ZTS. Tehnički i komercijalni uslovi međupovezivanja, odnosno pristupa, na nacionalnom i međunarodnom nivou, uređuju se ugovorom između operatora. Operatori su dužni da u roku od 30 dana od dana zaključenja ugovora prijave Agenciji ugovor o međupovezivanju na međunarodnom nivou. Agencija vodi registar ugovora o međupovezivanju na međunarodnom nivou. Operator je dužan da čuva poverljivost informacija pribavljenih pre, tokom ili nakon pregovora ili zaključenja ugovora o međupovezivanju, odnosno pristupu, kao i da ih koristi samo za svrhe radi kojih su date. Ako operatori elektronskih komunikacija ne postignu dogovor u vezi sa međupovezivanjem, odnosno pristupom, u roku od 60 dana od dana početka pregovora, i kada je to neophodno radi zaštite interesa krajnjih korisnika ili obezbeđivanja interoperabilnosti elektronskih komunikacionih mreža i usluga, Agencija, na zahtev zainteresovane strane ili po službenoj dužnosti, donosi rešenje kojim se utvrđuje međupovezivanje, odnosno pristup, uključujući tehničke i komercijalne uslove. Agencija će bliže urediti sadržinu i način prijave ugovora o međupovezivanju na međunarodnom nivou.

Posebni slučajevi međupovezivanja elektronskih komunikacionih mreža za posebne namene i javnih komunikacionih mreža potlunije su regulisane članom 35. Agencija, na zahtev organa odbrane, bezbednosti i službi za hitne intervencije, može rešenjem obavezati operatora da, u okvirima postojećih tehničkih mogućnosti, prioritarno obezbedi međupovezivanje sa elektronskom komunikacionom mrežom za posebne namene na period ne duži od 14 dana, u slučaju kada na određenom području ne postoje odgovarajući kapaciteti elektronske komunikacione mreže za posebne namene, odnosno kada

ih zbog razloga hitnosti ili nepredvidivosti nije bilo moguće blagovremeno predvideti i realizovati, a međupovezivanje je neophodno radi vršenja zakonom propisanih poslova organa odbrane, bezbednosti i službi za hitne intervencije (npr. radi obezbeđivanja poseta stranih državnika, sportskih manifestacija i javnih skupova, delovanja u slučajevima većih saobraćajnih nezgoda, požara i havarija, hitnih intervencija u slučaju terorističkih napada, vojnih vežbi i slično). Ovim rešenjem utvrđuju se tehnički uslovi i naknade za međupovezivanje.

Univerzalni servis

Glavom X. reguliše se univerzalni servis. Član 55. definiše usluge univerzalnog servisa, pa tako, osnovne usluge univerzalnog servisa predstavljaju:

- pristup javnoj komunikacionoj mreži i javno dostupnim telefonskim uslugama na fiksnoj lokaciji, uključujući uslugu prenosa podataka koja obezbeđuje funkcionalan pristup Internetu;
- pristup uslugama obaveštenja i javnim telefonskim imenicima;
- korišćenje javnih telefonskih govornica;
- besplatno upućivanje poziva službama za hitne intervencije;
- posebne mere koje osobama sa invaliditetom i socijalno ugroženim korisnicima osiguravaju jednake mogućnosti za pristup javno dostupnim telefonskim uslugama, uključujući upućivanje poziva službama za hitne intervencije, uslugama obaveštenja i javnim telefonskim imenicima.

Usluge univerzalnog servisa pružaju se na tehnološki neutralnoj osnovi, sa propisanim kvalitetom i po pristupačnim cenama, a osobama sa invaliditetom i socijalno ugroženim korisnicima po povoljnijim cenama. Ministarstvo, na predlog Agencije, uz koji Agencija dostavlja analizu pružanja usluga univerzalnog servisa u Republici Srbiji, uključujući kvalitet i cene pružanja tih usluga, bliže propisuje obim, geografsku pokrivenost i kvalitet pružanja usluga univerzalnog servisa, kao i zahteve u pogledu obezbeđivanja jednakih mogućnosti za korišćenje usluga osobama sa invaliditetom, uzimajući u obzir stepen razvijenosti javnih komunikacionih mreža i raspoloživost javno dostupnih elektronskih komunikacionih usluga u Republici Srbiji.

Agencija određuje jednog ili više operatora sa obavezom pružanja pojedinih ili svih usluga univerzalnog servisa, na delu ili celoj teritoriji Republike Srbije, vodeći računa da se obezbedi pokrivanje cele teritorije Republike Srbije uslugama univerzalnog servisa. Operatori određuju se na objektivan, javan i nediskriminatoran način, tako da se obezbedi efikasnost i ekonomičnost u pružanju usluga univerzalnog servisa, odnosno tako da obim utvrđenih obaveza ne predstavlja prekomerno opterećenje za operatore. Ovi operatori dužni su da učine javno dostupnim ažurne podatke o svojim ponudama usluga univerzalnog servisa, uključujući naročito podatke o geografskoj dostupnosti, ceni, uslovima pristupa i korišćenja (uključujući ograničenja) i kvalitetu. Agencija bliže uređuje nivo detaljnosti i način objavljivanja ovakvih podataka.

Agencija je ovlašćena da operatoru naloži prilagođavanje ponuđenih cena ili uslova korišćenja usluga univerzalnog servisa, na način koji je javan i nediskriminatoran,

ako proceni da je to u interesu obezbeđivanja jednakih mogućnosti za korišćenje usluga osobama sa invaliditetom, odnosno obezbeđivanja pristupačnosti za socijalno ugrožene korisnike. Agencija proverava postupanje operatora u vezi sa određenim obavezama i analizira pružanje usluga univerzalnog servisa u Republici Srbiji, uključujući kvalitet i cene pružanja tih usluga, najmanje jednom tokom perioda od tri godine počev od dana donošenja akta, te shodno utvrđenom stanju odlučuje u vezi sa obavezama operatora, kao i predlaganjem izmena akta iz člana 55. stav 3. zakona. Pomenuta analiza objavljuje se na Internet stranici Agencije.

U cilju zaštite propisuje se i utvrđivanje prekomernih troškova pružanja usluga univerzalnog servisa (član 57). Operatori koji su određeni za pružaoce usluga univerzalnog servisa dužni su da Agenciji dostave izveštaj o pružanju usluga univerzalnog servisa, najkasnije do kraja prvog tromesečja tekuće godine za prethodnu godinu. Ovaj izveštaj može da sadrži zahtev za nadoknadu prekomernih troškova pružanja usluga univerzalnog servisa (u daljem tekstu: prekomerni troškovi), uz dokumentovanje troškova koji predstavljaju prekomerno opterećenje. Agencija bliže uređuje način dokumentovanja prekomernih troškova i merila za ostvarivanje prava na naknadu prekomernih troškova. Agencija, u roku od tri meseca od dana prijema zahteva operatora i dokumentacije u skladu sa pomenutim aktom, donosi rešenje kojim utvrđuje iznos prekomernih troškova.

Sredstva za naknadu prekomernih troškova obezbeđuju se iz sredstava koja operatori plaćaju na ime finansiranja univerzalnog servisa, na poseban račun koji se vodi kod Agencije. Agencija rešenjem utvrđuje visinu sredstava koja operatori plaćaju na ime finansiranja univerzalnog servisa u prethodnom obračunskom periodu, na način kojim se najmanje narušavaju odnosi na tržištu i srazmerno udelu operatora na njemu, pri čemu ukupan iznos uplata svih operatora mora da odgovara ukupnom iznosu prekomernih troškova utvrđenih rešenjima iz člana 57. stav 4. zakona.

Tržišta podložna prethodnoj regulaciji

Glava XI. propisuje tržišta podložna prethodnoj regulaciji i obaveze operatora sa značajnom tržišnom snagom. Određivanje tržišta podložnih prethodnoj regulaciji definisano je članom 59. Prethodnoj regulaciji podleže tržište na kome postoje strukturne, regulatorne i druge trajnije prepreke koje onemogućavaju ulazak novih konkurenata, na kome nije moguće obezbediti razvoj delotvorne konkurencije bez prethodne regulacije i na kome se uočeni nedostaci ne mogu otkloniti samo primenom propisa o zaštiti konkurencije (u daljem tekstu: relevantno tržište). Agencija određuje relevantna tržišta uz primenu odgovarajućih preporuka Evropske unije o tržištima podložnim prethodnoj regulaciji.

Agencija najmanje jednom u tri godine vrši analizu relevantnih tržišta (u daljem tekstu: analiza tržišta), a po potrebi i dodatnih tržišta, uz primenu odgovarajućih preporuka Evropske unije o analizi tržišta i utvrđivanju značajne tržišne snage. U postupku analize tržišta Agencija sarađuje sa organom nadležnim za zaštitu konkurencije. Izveštaj o analizi tržišta Agencija objavljuje na svojoj Internet stranici.

Kriterijumi za određivanje operatora sa značajnom tržišnom snagom propisani su članom 61. Zakona. Operator ima značajnu tržišnu snagu na relevantnom tržištu, ako

sam ili zajedno sa drugim operatorima ima dominantan položaj, odnosno položaj koji mu omogućava da se u značajnoj meri ponaša nezavisno od konkurenata, svojih pretplatnika i konačno potrošača. Prilikom utvrđivanja pojedinačne značajne tržišne snage naročito se uzimaju u obzir:

- veličina operatora i njegovih konkurenata, posebno u pogledu broja korisnika i prihoda na relevantnom tržištu;
- kontrola nad infrastrukturom čiji se obim ne može lako replicirati;
- tehnološka prednost operatora koja mu omogućava nadmoćan položaj na tržištu;
- nedostatak ili nizak nivo pregovaračke moći kupaca;
- lak ili povlašćen pristup tržištima kapitala, odnosno finansijskim resursima;
- stepen diversifikacije proizvoda ili usluga (npr. povezani proizvodi ili usluge);
- ekonomija obima;
- ekonomija opsega;
- stepen vertikalne integracije;
- visoki stepen razvoja distributivne i prodajne mreže;
- nedostatak potencijalne konkurencije;
- postojanje prepreka za širenje.

Prilikom utvrđivanja zajedničke tržišne snage naročito se uzima u obzir: zasićenost tržišta; stagnacija ili umereni rast potražnje; mala elastičnost potražnje; homogenost proizvoda; sličnost strukture troškova; sličnost tržišnih udela; nedostatak tehničkih inovacija, odnosno razvijenih tehnologija; nepostojanje viška kapaciteta; visoke prepreke za ulazak na tržište; nedostatak pregovaračke moći kupaca; nepostojanje potencijalne konkurencije; postojanje različitih neformalnih i drugih veza između operatora; mogućnost primene protivmera; nepostojanje ili ograničenost prostora za cenovnu konkurenciju.

Prilikom utvrđivanja značajne tržišne snage operatora na određenom tržištu može se utvrditi njegova značajna tržišna snaga i na usko povezanom tržištu, ako su veze između ovih tržišta takve da se snaga sa jednog tržišta može preneti na usko povezano tržište na način koji učvršćuje tržišnu snagu operatora.

Samo određivanje operatora sa značajnom tržišnom snagom definiše se članom 62. Kada Agencija, na osnovu prethodno sprovedene analize tržišta, utvrdi nepostojanje delotvorne konkurencije na relevantnom tržištu (kao i na usko povezanom tržištu), rešenjem određuje operatora koji, pojedinačno ili zajedno sa drugim operatorima, na tom tržištu ima značajnu tržišnu snagu. Ovim Rešenjem Agencija određuje operatoru sa ZTS najmanje jednu obavezu iz člana 63. ovog zakona, vodeći računa o vrsti i prirodi utvrđenih nedostataka na tržištu, prethodnim ulaganjima, podsticanju daljih ulaganja i mogućnosti za povraćaj ulaganja po razumnoj stopi s obzirom na povezane rizike. U postupku donošenja rešenja Agencija poziva sve zainteresovane strane da daju mišljenja od značaja za određivanje obaveza operatora sa ZTS i po potrebi traži mišljenje organa nadležnog

za zaštitu konkurencije. Agencija prati primenu obaveza određenih operatoru sa ZTS i po službenoj dužnosti preispituje doneto rešenje najmanje jednom tokom perioda od tri godine od dana donošenja, te shodno utvrđenom stanju odlučuje u vezi sa obavezama operatora sa ZTS.

Ovo Rešenje prestaje da važi danom stupanja na snagu akta Agencije o određivanju relevantnih tržišta, ako tom odlukom nije određeno da prethodnoj regulaciji podležu tržišta na kojima je operator prethodno proglašen za operatora sa ZTS.

Obaveze operatora sa značajnom tržišnom snagom definisane su članom 63. Rešenjem kojim se određuje operator sa ZTS, određuju se obaveze: objavljivanja određenih podataka; nediskriminatornog postupanja; računovodstvenog razdvajanja; omogućavanja pristupa i korišćenja elemenata mreže i pripadajućih sredstava; kontrole cena i primene troškovnog računovodstva; pružanja osnovnog skupa iznajmljenih linija; obezbeđivanja mogućnosti za izbor i predizbor operatora; pružanja maloprodajnih usluga pod određenim uslovima.

Obaveza objavljivanja određenih podataka (čl. 64.) odnosi se posebno na računovodstvene podatke, tehničke specifikacije, karakteristike mreže, uslove ponude i korišćenja (uključujući ograničenja), rokove važenja ponude i cene, u vezi sa uslugama međupovezivanja i pristupa. Operator sa ZTS kome je određena obaveza nediskriminatornog postupanja, dužan je da, na zahtev Agencije, u roku od 60 dana od dana prijema zahteva, sačini i objavi standardnu ponudu za međupovezivanje i pristup. Operator sa ZTS na relevantnom veleprodajnom tržištu pristupa elementima mreže i povezanim sredstvima, dužan je da, na zahtev Agencije, u roku od 60 dana od dana prijema zahteva, sačini i objavi standardnu ponudu za raščlanjeni pristup lokalnoj petlji. Standardna ponuda, koja sadrži prethodno opisano, sačinjava se u skladu sa potrebama tržišta i sadrži opis, tehničke i komercijalne uslove za međupovezivanje i pristup, odnosno raščlanjeni pristup lokalnoj petlji. Standardna ponuda mora biti raščlanjena na pojedinačne komponente u meri koja omogućava zainteresovanom operatoru izbor određene komponente ponude, bez obaveze da prihvati druge komponente ponude, koje mu nisu potrebne radi pružanja usluge koja je predmet međupovezivanja, odnosno pristupa.

Agencija bliže propisuje minimalni sadržaj, nivo detaljnosti i način objavljivanja standardne ponude. Ako operator ne postupi po zahtevu Agencije ili ako Agencija utvrdi da standardna ponuda nije sačinjena u skladu sa pomenutim aktom, Agencija donosi i objavljuje standardnu ponudu za međupovezivanje i pristup, odnosno raščlanjeni pristup lokalnoj petlji.

Obaveza nediskriminatornog postupanja definisana je članom 65. Obaveza nediskriminatornog postupanja odnosi se na jednako postupanje operatora sa ZTS prilikom pružanja usluga međupovezivanja i pristupa u uporedivim okolnostima. Operator sa ZTS je dužan da, u skladu sa obavezom iz stava 1. člana 65, drugim operatorima pruža usluge pod jednakim uslovima i sa istim kvalitetom kao što to čini za sopstvene potrebe, odnosno za potrebe povezanih lica ili partnera.

Član 66. definiše na šta se odnosi obaveza računovodstvenog razdvajanja. Obaveza računovodstvenog razdvajanja odnosi se na odvojeno računovodstveno praćenje

poslovnih aktivnosti operatora sa ZTS u vezi sa pružanjem usluga međupovezivanja i pristupa. Način primene odvojenog računovodstva bliže se određuje rešenjem o određivanju operatora sa ZTS. Agencija je ovlašćena da od operatora sa ZTS, kao i njegovih povezanih lica, zahteva da objave svoje veleprodajne i interne transferne cene, naročito radi ispunjavanja obaveze nediskriminatornog postupanja i sprečavanja neopravdanog unakrsnog subvencionisanja. Agencija je ovlašćena da, naročito radi provere ispunjavanja obaveza objavljivanja određenih podataka i nediskriminatornog postupanja, traži od operatora uvid u zaključene ugovore, računovodstvene podatke, uključujući podatke o prihodima ostvarenim na tržištu, kao i da te podatke objavi, ako bi se time doprinelo razvoju delotvorne konkurencije, vodeći računa da bitno ne ugrozi poslovanje operatora.

Obaveza omogućavanja pristupa i korišćenja elemenata mreže i pripadajućih sredstava definisan je članom 67. ZOEk. Obaveza omogućavanja pristupa i korišćenja elemenata mreže i pripadajućih sredstava odnosi se na udovoljavanje opravdanim zahtevima drugih operatora za pristup i korišćenje određenih elemenata mreže i pripadajućih sredstava operatora sa ZTS. Ova obaveza određuje se naročito ako se utvrdi da bi uskraćivanje pristupa, neopravdano uslovljavanje ili slično ograničavanje od strane operatora sa ZTS, sprečilo razvoj konkurencije na maloprodajnom nivou ili ugrozilo interese krajnjih korisnika. Prilikom određivanja obaveze, operatoru sa ZTS se može naložiti da:

1. omogućiti drugom operatoru pristup određenim elementima mreže i pripadajućim sredstvima, uključujući pristup pasivnim mrežnim elementima i raščlanjeni pristup lokalnoj petlji, naročito radi omogućavanja izbora i predizbora operatora i nuđenja usluga koje se pružaju preko lokalne petlje;
2. pregovara u dobroj veri sa operatorom koji zahteva pristup;
3. ne ukida već odobreni pristup elementima mreže i pripadajućoj infrastrukturi;
4. pruži određene usluge drugim operatorima pod veleprodajnim uslovima;
5. omogućiti slobodan pristup tehničkim interfejsima ili drugim ključnim tehnologijama neophodnim za obezbeđivanje interoperabilnosti usluga ili virtuelnih mrežnih usluga;
6. omogućiti kolokaciju, odnosno drugi oblik zajedničkog korišćenja pripadajućih sredstava;
7. pruži usluge potrebne za obezbeđivanje interoperabilnih usluga za povezivanje krajnjih korisnika, uključujući usluge inteligentnih mreža ili rominga u mobilnim mrežama;
8. omogućiti pristup sistemima operativne podrške ili sličnim softverskim sistemima, radi obezbeđivanja lojalne konkurencije u pružanju usluga elektronskih komunikacija;
9. obezbedi međupovezivanje mreža i pripadajućih sredstava;
10. obezbedi pristup povezanim uslugama, poput usluga baziranih na podacima o identitetu, lokaciji i dostupnosti korisnika.

Ove mere mogu se upotpuniti dodatnim zahtevima u pogledu savesnosti i poštenja, pravičnosti i blagovremenosti. Prilikom određivanja mera posebno se vodi se računa o srazmernosti obaveza, a naročito se cene:

1. tehnička i ekonomska održivost korišćenja ili instaliranja sredstava drugog operatora, sa stanovišta razvijenosti tržišta i prirode međupovezivanja, odnosno pristupa, uključujući održivost drugih načina za obezbeđivanje pristupa, poput korišćenja provodnih cevi i kanala;
2. izvodljivost omogućavanja predloženog pristupa, u odnosu na raspoložive kapacitete;
3. početna ulaganja vlasnika sredstava, imajući u vidu ulaganja iz budžetskih sredstava i povezane rizike;
4. potreba da se dugoročno zaštititi konkurencija, a naročito ekonomski delotvorna konkurencija na nivou infrastrukture;
5. zaštita prava intelektualne svojine;
6. obaveze koje proističu iz odgovarajućih međunarodnih sporazuma.

Prilikom određivanja obaveza, Agencija može propisati tehničke i organizacione uslove koje moraju ispuniti operator sa ZTS i operatori koji od njega traže pristup i korišćenje elemenata mreže i pripadajućih sredstava, kada je to neophodno radi obezbeđivanja nesmetanog funkcionisanja mreže.

Obaveza kontrole cena i primene troškovnog računovodstva (član 68.) odnosi se na primenu propisanog mehanizma za naknadu troškova i kontrolu cena operatora sa ZTS, uključujući obavezu troškovne zasnovanosti cena i primene troškovnog računovodstva, u vezi sa uslugama međupovezivanja i pristupa. Ova obaveza određuje se naročito ako se utvrdi da nepostojanje delotvorne konkurencije omogućava operatoru sa ZTS da održava neopravdano visoke cene ili niskim cenama istisne konkurente na štetu krajnjih korisnika. Prilikom određivanja obaveze, operatoru sa ZTS može se naložiti primena određenog mehanizma za naknadu troškova ili metodologije za utvrđivanje cena, na način kojim se obezbeđuje efikasnost, održiva konkurencija i dobrobit potrošača, pri čemu se u obzir mogu uzeti cene na uporedivim tržištima, kao i maloprodajne cene operatora sa ZTS; prilagođavanje cena usluga; ili obaveza primene troškovnog računovodstva u cilju kontrole cena.

Prilikom određivanja mera, posebno se vodi računa o prethodnim ulaganjima operatora sa ZTS, podsticanju daljih ulaganja i mogućnosti povraćaja ulaganja po razumnoj stopi s obzirom na povezane rizike.

Operator sa ZTS snosi teret dokazivanja da cene njegovih usluga proizlaze iz troškova, uključujući povraćaj ulaganja po razumnoj stopi, i dužan je da na zahtev Agencije dostavi detaljno opravdanje svojih cena.

Prilikom utvrđivanja troškova delotvornog pružanja usluga, Agencija može da primeni drugačiju metodologiju troškovnog računovodstva od one koju primenjuje operator sa ZTS.

Ako se operatoru sa ZTS odredi obaveza primene troškovnog računovodstva u cilju kontrole cena, Agencija utvrđuje i objavljuje način primene troškovnog računovodstva, koji najmanje sadrži osnovne grupe troškova i pravila raspodele tih troškova, te angažuje nezavisnog revizora radi godišnje provere usklađenosti troškovnog računovodstva operatora sa ZTS sa propisanim načinom primene troškovnog računovodstva. Izveštaj revizora objavljuje se na Internet stranici Agencije.

Obaveza pružanja osnovnog skupa iznajmljenih linija (čl.69.) odnosi se na dužnost operatora sa ZTS na relevantnom tržištu iznajmljenih linija, da drugim operatorima obezbeđuje zakup dela ili celog osnovnog skupa iznajmljenih linija, na delu ili celoj teritoriji Republike Srbije.

Agencija bliže propisuje obim i sadržaj osnovnog skupa iznajmljenih linija. Prilikom određivanja obaveze, operatoru sa ZTS propisuje se način pružanja osnovnog skupa iznajmljenih linija, tako da se naročito obezbedi nediskriminatorno pružanje usluga, troškovna zasnovanost cena, kao i objavljivanje podataka o tehničkim, cenovnim i drugim uslovima ponude i korišćenja.

Obaveza obezbeđivanja mogućnosti za izbor i predizbor operatora (čl.70.) odnosi se na dužnost operatora sa ZTS na relevantnom tržištu pristupa javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji, da svojim pretplatnicima omogući pristup uslugama bilo kog međupovezanog operatora javno dostupnih telefonskih usluga, i to na sledeće načine: pružanjem usluge izbora operatora, upotrebom prefiksa za izbor operatora prilikom svakog pojedinačnog poziva; ili pružanjem usluge predizbora operatora, sa mogućnošću zaobilazjenja usluge predizbora biranjem prefiksa za izbor operatora prilikom svakog pojedinačnog poziva.

Prilikom određivanja obaveze, operatoru sa ZTS može se naložiti: obaveza troškovne zasnovanosti cena usluga međupovezivanja i pristupa, koje su u funkciji pružanja usluge izbora i predizbora operatora; ili prilagođavanje visine direktnih troškova pretplatnika u vezi sa korišćenjem usluge izbora i predizbora operatora, tako da ne budu de-stimulativne za korišćenje ovih usluga.

Obaveza pružanja maloprodajnih usluga pod određenim uslovima (čl.71.) odnosi se na dužnost operatora sa ZTS na relevantnom maloprodajnom tržištu, da pruža maloprodajne usluge pod propisanim uslovima. Ova obaveza određuje se kada se oceni da određivanje drugih obaveza iz člana 63. ovog zakona ne bi bilo delotvorno. Prilikom određivanja ove obaveze, imajući u vidu prirodu nedostatka na relevantnom tržištu, kao i potrebu da se zaštiti interes krajnjih korisnika i podstakne delotvorna konkurencija, operatoru sa ZTS može se naložiti: zabrana obračunavanja prekomernih cena, zabrana ometanja ulaska na tržište ili ograničavanja konkurencije previsokim ili preniskim cenama, zabrana davanja neopravdane prednosti određenim krajnjim korisnicima ili zabrana neosnovanog vezivanja određenih usluga; ili ograničavanje visine maloprodajnih cena, određivanje mera kontrole individualnih tarifa, kao i obaveza zasnivanja cena na troškovima pružanja usluga ili cenama na uporedivim tržištima.

Ako se operatoru sa ZTS odredi neka od obaveza kontrole maloprodajnih cena, Agencija utvrđuje i obavezu primene troškovnog računovodstva u cilju kontrole cena, pri

čemu utvrđuje i objavljuje način primene troškovnog računovodstva, te angažuje nezavisnog revizora radi godišnje provere usklađenosti troškovnog računovodstva operatora sa ZTS sa propisanim načinom primene troškovnog računovodstva. Izveštaj revizora objavljuje se na Internet stranici Agencije.

Numeracija

Glavom XII. Zakona obrađuje se materija numeracije. Upravljanje numeracijom i definisanje plana numeracije propisano je članom 72. Upravljanje i dodela adresa i brojeva, kao ograničenog dobra, vrši se na način kojim se obezbeđuje njihova racionalna, ravnomerna i delotvorna upotreba, u skladu sa planom numeracije.

Planom numeracije utvrđuje se namena adresa i brojeva, obezbeđuje jednaka dostupnost numeracije za sve javno dostupne elektronske komunikacione usluge, odnosno za sve operatore koji pružaju te usluge, obezbeđuju uslovi za prenosivost broja, izbor i predizbor operatora, uvođenje novih usluga elektronskih komunikacija, kao i ispunjavanje obaveza koje proističu iz odgovarajućih međunarodnih sporazuma. Agencija donosi plan numeracije i objavljuje ga na svojoj Internet stranici.

Pravo na korišćenje numeracije stiče se na osnovu dozvole za korišćenje numeracije, koja se izdaje rešenjem. Rešenje donosi Agencija, na zahtev operatora. Zahtev sadrži podatke o: identitetu podnosioca; vrsti elektronske komunikacione mreže ili usluge za koju se zahteva dodela numeracije; numeraciji čija se dodela zahteva; potrebi i svrsi korišćenja numeracije; planiranom roku početka korišćenja numeracije; periodu na koji se zahteva dodela numeracije.

Zahtev podnosi se na obrascu čiji oblik propisuje Agencija. Odlučivanje po zahtevima vrši se prema redosledu podnošenja, u roku od 20 dana od dana podnošenja zahteva, osim u slučaju kada je odgovarajućim međunarodnim sporazumima predviđen drugačiji rok. Zahtev može biti odbijen ako nije u skladu sa planom numeracije ili ako zatražena numeracija nije raspoloživa.

Rešenje (čl. 74) kojim se izdaje dozvola za korišćenje numeracije sadrži podatke o: imaoocu dozvole; dodeljenoj numeraciji; periodu na koji je dodeljena numeracija; roku u kome imalac dozvole mora započeti korišćenje dodeljene numeracije; nameni za koju je dato pravo na korišćenje numeracije; načinu obezbeđivanja efikasnog i racionalnog korišćenja numeracije, uključujući način vođenja evidencije o upotrebljenoj numeraciji i obaveštavanju Agencije o stepenu iskorišćenosti; obavezama u vezi sa korišćenjem dodeljene numeracije, koje proističu iz odgovarajućih međunarodnih sporazuma.

Rešenje može sadržati i druge podatke, ako su ti podaci u vezi sa propisanim uslovima za izdavanje dozvole za korišćenje numeracije ili proističu iz odgovarajućih međunarodnih sporazuma. Imalac dozvole za korišćenje numeracije dužan je da obavesti Agenciju o promeni podataka o imaoocu dozvole u roku od 30 dana od nastanka promene.

Trajanje i produženje važenja dozvole za korišćenje numeracije definisano je član 75. Dozvola za korišćenje numeracije izdaje se na period koji ne može biti duži od deset godina. Dozvola za korišćenje numeracije može se produžiti pod uslovima koji važe za izdavanje nove dozvole i na period koji ne može biti duži od perioda na koji se može izdavati nova dozvola. Imalac dozvole za korišćenje numeracije podnosi Agenciji zahtev

za produženje trajanja dozvole u roku koji nije kraći od 30 dana, niti duži od 90 dana, pre isteka važnosti dozvole.

Prenos prava na korišćenje numeracije

Imalac dozvole za korišćenje numeracije može dodeljenu numeraciju ustupiti na korišćenje trećem licu (čl.76.), koje ustupljenu numeraciju namerava da koristi u komercijalne svrhe, a ne za sopstvene potrebe, samo na osnovu ugovora sačinjenog u pisanoj formi, na koji je prethodno Agencija dala saglasnost. Odredba ne odnosi se na numeraciju koju operatori ustupaju na korišćenje svojim pretplatnicima, kao i na pretplatničke brojeve prenete kod drugih operatora u skladu sa odredbama ovog zakona o prenosivosti broja. U slučaju statusne promene imaoca dozvole za korišćenje numeracije, koja nastane u skladu za zakonom kojim se uređuje pravni položaj privrednih društava, prenos prava na korišćenje dodeljene numeracije može se obaviti samo na osnovu akta sačinjenog u pisanoj formi, na koji je prethodno Agencija dala saglasnost. Podatke o datim saglasnostima Agencija objavljuje na svojoj Internet stranici.

Oduzimanje dodeljene numeracije propisuje se članom 77. Agencija rešenjem odlučuje o oduzimanju dodeljene numeracije ako utvrdi da:

1. je dozvola za korišćenje numeracije izdata na osnovu netačnih podataka, odnosno neispravne dokumentacije od značaja za odlučivanje;
2. se dodeljena numeracija ne koristi u skladu sa planom numeracije ili izdatom dozvolom za korišćenje numeracije;
3. imalac dozvole za korišćenje numeracije, ni nakon prijema opomene, nije u određenom roku uplatio naknadu za korišćenje numeracije;
4. je imaocu dozvole za korišćenje numeracije zabranjeno obavljanje delatnosti elektronskih komunikacija u skladu sa ovim zakonom ili pravnosnažnom sudskom presudom;
5. se imalac dozvole za korišćenje numeracije u pisanom obliku odrekao prava na korišćenje dodeljene numeracije;
6. je imalac dozvole za korišćenje numeracije prestao da postoji, bez pravnog sledbenika;
7. imalac dozvole za korišćenje numeracije nije otklonio nepravilnosti utvrđene u postupku inspekcije;
8. je oduzimanje dodeljene numeracije neophodno radi usklađivanja sa izmenama plana numeracije, napravljenih u cilju primene odgovarajućih međunarodnih sporazuma ili ostvarivanja javnog interesa koji se nije mogao zadovoljiti na drugi način.

Imalac dozvole za korišćenje numeracije, kome je numeracija oduzeta iz razloga navedenih u tački 8, ima pravo na zamenu numeracije. Agencija dodeljuje novu numeraciju na zahtev ovog lica, vodeći računa o srazmernosti, zaštiti javnog interesa i ekonomskim posledicama zamene numeracije.

Agencija vodi ažurnu bazu podataka o korišćenju numeracije (čl.78.) koja naročito sadrži podatke o dodeljenoj numeraciji, sa odgovarajućim podacima o uslovima dodele i korišćenja, geografskoj oblasti njihove upotrebe, kao i operatorima kojima je numeracija dodeljena. Agencija objavljuje i ažurira podatke na svojoj Internet stranici sa mogućnošću sveobuhvatnog pretraživanja.

Prenosivost broja predviđena je članom 79. Operator javno dostupnih telefonskih usluga (operator davalac broja) dužan je da omogući svom pretplatniku, na njegov zahtev, da prilikom promene operatora (operator primalac broja) zadrži dodeljeni broj iz plana numeracije na određenoj lokaciji, na koju se odnosi geografski pristupni kod, odnosno na bilo kojoj lokaciji, ako pristupni kod nije geografski. Zahtev za prenos broja pretplatnik podnosi operatoru primaocu broja. Ovako podnet Zahtev ujedno se smatra zahtevom za raskid ugovora između pretplatnika i operatora davaoca broja o korišćenju usluga u vezi sa brojem koji je predmet zahteva za prenos, a ugovor se smatra raskinutim trenutkom isključenja broja iz mreže operatora davaoca broja. Pretplatnik je dužan da, prilikom podnošenja zahteva, operatoru primaocu broja dostavi naročito podatke o svom identitetu, broju koji se prenosi i izjavu kojom se obavezuje da operatoru davaocu broja izmiri sve obaveze po osnovu ugovora nastale do trenutka isključenja broja iz mreže operatora davaoca broja, pod pretnjom privremene ili trajne suspenzije pružanja usluga od strane operatora primaoca broja.

РАТЕЛ

ИНТЕРНЕТ ШАЛТЕР

РЕГИСТАР

Регистар пренетих бројева

Датум 12.07.2016

Претрага регистра

Упутство за пренос броја у мобилним мрежама

Упутство за пренос броја у фиксним мрежама

Регулатива

За претрагу регистра пренетих бројева унесите број телефона у формату 381ПБ5Б5Б5Б (ПП је познени број без водеће 0).
Примери: 3816412345678, 381117654321.

Телефонски број

ОБАВЕЗНО ПОПУНИТИ

Унесите број телефона

Савет: Детаље за унос погледајте у упутству испод.

▶ ПРИКАЖИ РЕЗУЛТАТЕ

У поље за претрагу унесите број телефона. Кликните на "Прикажи резултате". Резултат који је приказан је назив оператора код кога је у тренутку претраге дати број регистрован.

У случају грешке пажљиво погледајте који сте број унели. Поље за претрагу прихвата следеће формате уноса - примери:

381 64 123 4567

381 11 7654 321

381641234567

381117654321

+381641234567

+381117654321

За детаљније информације о томе шта је пренос бројева кликните на Регулатива

Повратак на све регистре

Изаберите други регистар

РАТЕЛ	АДРЕСА	КОНТАКТ ЦЕНТАР	ФАКС	ЕЛЕКТРОНСКА ПОШТА	УСЛОВИ КОРИШЋЕЊА
Републичка агенција за електронске комуникације	Вишњићева 8 11000 Београд Република Србија	011/3242-673	011/3242-673 011/3242-537	ratel@ratel.rs	Правно обавештење

Operator primalac broja plaća naknadu za prenos broja operatoru davaocu broja. Agencija upravlja informacionim sistemom za prenos broja i održava bazu podataka prenetih brojeva, vodeći računa o zaštiti podataka o ličnosti, bliže propisuje uslove i način prenosa broja, kao i visinu naknade za prenos broja iz ovog člana. Za poslove upravljanja

informacionim sistemom za prenos broja i održavanje baze podataka prenetih brojeva, Agencija može angažovati drugo pravno lice. Operator davalac broja i operator primalac broja dužni su da ostvare međusobnu saradnju, kao i saradnju sa Agencijom, u postupku prenosa broja, obezbede da trajanje prekida usluge pretplatniku tokom prenosa ne bude duže od jednog radnog dana, kao i da se uzdrže od postupanja usmerenog na otežavanje ili sprečavanje prenosa broja.

Od momenta kada je, od 1. jula 2011. godine, korisnicima mobilne telefonije u Republici Srbiji dostupna usluga prenosivosti brojeva u mobilnim mrežama, podneto je nekoliko hiljada zahteva za prenos, od kojih je, do 1. avgusta, realizovano 3849 prenosa brojeva iz mreže jednog mobilnog operatora u mrežu drugog mobilnog operatora. Republička agencija za elektronske komunikacije (RATEL) je sa sva tri operatora nastavila saradnju iz pripremnog perioda, a rad centralne baze prenetih brojeva koju održava RATEL odvija se bez problema.

Ratel objašnjava proceduru prenosa broja na zvaničnom sajtu na sledeći način: „Pored pretplatnika (korisnika), u postupku prenosa broja učestvuju operator primalac broja i operator davalac broja. Postupak prenosa broja počinje podnošenjem zahteva za prenos broja operatoru primaocu broja, koji taj zahtev prosleđuje centralnoj bazi. Po prijemu navedenih podataka, centralna baza odgovara operatoru primaocu broja, potvrdom o započetom postupku prenosa broja, a zahtev pretplatnika (korisnika) za prenos broja se prosleđuje operatoru davaocu broja. Po prijemu zahteva operator davalac broja proverava da li su ispunjeni uslovi za prenos broja i o tome obaveštava operatora primaoca broja i centralnu bazu.

Postupak provere ispunjenosti uslova i slanja obaveštenja ne može da traje duže od dva radna dana od dana kada je operator davalac broja primio zahtev za prenos broja.

Operator davalac broja može da odbije zahtev iz sledećih razloga:

- zahtev za prenos broja netačan ili nepotpun;
- zahtev je podneo neregistrovan pripejd pretplatnik (korisnik);
- utvrđeno da postoje neispunjena dospelja dugovanja pretplatnika.

Ukoliko su uslovi za prenos broja ispunjeni, operator davalac broja obaveštava operatora primaoca broja i centralnu bazu o prihvatanju zahteva za prenos broja. Nakon prihvatanja zahteva operator davalac broja je u obavezi da izvrši prenos u roku od dva radna dana.

Od trenutka podnošenja zahteva za prenos broja iz jedne u drugu mrežu do realizacije prenosa broja može da prođe 4 radna dana (2 radna dana za postupak provere ispunjenosti uslova i 2 radna dana za prenos broja).

Broj zahteva za prenos broja ne mora da odgovara broju prenetih brojeva jer se jednim zahtevom može zahtevati prenos serije brojeva (npr. kod pravnih lica). Takođe, pojedini zahtevi mogu biti odbijeni iz razloga navedenih u Pravilniku o prenosivosti broja u javnim mobilnim telekomunikacionim mrežama. Osim toga, može da se desi da se za jedan broj više puta podnese zahtev, a da taj broj ne može da se prenese jer nisu otklonjene smetnje za njegov prenos.

U cilju zaštite potrošača korisnik koji poziva preneti broj dobija poruku da je broj prenet („Broj je prenet kod operatora X”).

Kako bi korisnici dobili informaciju da li je određeni broj prenet u drugu mobilnu mrežu RATEL je razvio i posebnu aplikaciju na adresi www.prenesibroj.rs. Na ovoj adresi moguće je pronaći i detaljnije uputstvo za korisnike o prenosivosti broja u mobilnim mrežama.”²⁰⁰⁾

Važni brojevi:

192 POLICIJA

193 VATROGASCI

194 HITNA POMOĆ

112 DUZS

Operator javno dostupnih telefonskih usluga dužan je da omogući svim korisnicima uslugu besplatnog poziva prema jedinstvenom broju za pristup službama za hitne intervencije 112, kao i drugim brojevima za pristup službama za hitne intervencije u Republici Srbiji (čl.80.), u skladu sa planom numeracije, sa bilo kog telefonskog uređaja, uključujući i javne telefonske govornice. Operator je dužan da centru za opsluživanje poziva službama za hitne intervencije, bez naknade, prosleđuje sve raspoložive podatke o ostvarenim pozivima prema broju 112 i drugim brojevima za pristup službama za hitne intervencije, a naročito podatke o identitetu pozivajućeg pretplatnika, pozivajućem broju, vremenu i trajanju poziva, kao i podatke o lokaciji sa koje je poziv upućen, u skladu sa tehničkim mogućnostima.

Radio frekvencijski spektar

Glavom XIII. uređuje se radio-frekvencijski spektar. Upravljanje radio-frekvencijskim spektrom, a posebno principi upravljanja definisani su članom 81.

Upravljanje radio-frekvencijskim spektrom, kao ograničenim dobrom, zasniva se na načelima racionalnosti, ekonomičnosti, javnosti i nediskriminacije, i naročito obuhvata: planiranje upotrebe radio-frekvencija u skladu sa odgovarajućim međunarodnim spo-

²⁰⁰⁾ Preuzeto sa http://www.ratel.rs/%D0%B7%D0%B0_%D0%BA%D0%BE-%D1%80%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B5/%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D1%81_%D0%B1%D1%80%D0%BE-%D1%98%D0%B0_%D1%83_%D0%BC%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D0%B-%D0%BD%D0%BE%D1%98_%D1%82%D0%B5%D0%B-%D0%B5%D1%84%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D1%98%D0%B8.536.html poslednji put pristupljeno 12.07.2016.god.

razumima i preporukama, interesima građana, privrede, bezbednosti i odbrane zemlje; dodelu radio-frekvencija na osnovu plana namene i planova raspodele; koordinaciju korišćenja radio-frekvencija; i kontrolu radio-frekvencijskog spektra, utvrđivanje štetnih smetnji i preduzimanje mera za njihovo otklanjanje.

Agencija upravlja radio-frekvencijskim spektrom i koordinira korišćenje satelitskih orbita u skladu sa odgovarajućim međunarodnim sporazumima, kao i u skladu sa odredbama ovog zakona i propisa donetim na osnovu njega. Agencija ostvaruje saradnju sa međunarodnim organizacijama i administracijama drugih zemalja koje vrše poslove upravljanja radio-frekvencijskim spektrom, samostalno ili preko nadležnih organa.

Koordinacija korišćenja i prijava dodele radio-frekvencija definisane su članom 82. Radio-frekvencije predviđene za korišćenje u određenim pograničnim zonama pre dodele se koordiniraju sa susednim zemljama, sa kojima su zaključeni posebni sporazumi o koordinaciji korišćenja radio-frekvencija. Radio-frekvencije iz određenih radio-frekvencijskih opsega po potrebi se pre dodele koordiniraju sa susednim i drugim zainteresovanim zemljama. Prijava dodele radio-frekvencija Međunarodnoj uniji za telekomunikacije vrši se ako korišćenje radio-frekvencija može da prouzrokuje štetnu smetnju radio-komunikacijskoj službi druge zemlje; ako su radio-frekvencije namenjene za međunarodnu radio-komunikaciju; ili zbog zaštite radio-frekvencija na međunarodnom nivou.

Planom namene radio-frekvencijskih opsega (u daljem tekstu: plan namene, čl.83.) utvrđuju se namene radio-frekvencijskih opsega za pojedine radio-komunikacijske službe i delatnosti, u skladu sa odgovarajućim međunarodnim sporazumima i preporukama, interesima građana, privrede, bezbednosti i odbrane zemlje.

Plan namene sadrži naročito podatke o granicama radio-frekvencijskih opsega; nameni radio-frekvencijskih opsega, na tehnološki neutralnoj osnovi, za jednu ili više radio-komunikacijskih službi i delatnosti; osnovnim uslovima za korišćenje radio-frekvencija; osnovu korišćenja radio-frekvencija i načinu izdavanja dozvola iz člana 85. ovog zakona.

Planom namene može se utvrditi različita namena, uslovi i osnov korišćenja za različite podopsege u okviru istog radio-frekvencijskog opsega.

Plan namene donosi Vlada, na osnovu predloga koji utvrđuje Ministarstvo, uz učešće nadležnog organa autonomne pokrajine, a koji priprema Agencija.

U postupku pripreme predloga plana namene, Agencija sprovodi javne konsultacije u skladu sa odredbama ovog zakona i traži mišljenje organa odbrane, bezbednosti i službi za hitne intervencije.

Planovi raspodele radio-frekvencija definisani su čl.84. (u daljem tekstu: planovi raspodele) sadrže uslove za raspodelu radio-frekvencija iz namenjenih radio-frekvencijskih opsega, raspodelu radio-frekvencija po lokacijama ili oblastima za jednu ili više radio-komunikacijskih službi i delatnosti, kao i druge potrebne tehničke uslove za korišćenje radio-frekvencija. Planovi raspodele utvrđuju se na osnovu plana namene i odgovarajućih međunarodnih sporazuma i preporuka, vodeći računa o potrebama i zahtevima korisnika. Planove raspodele donosi Ministarstvo, uz učešće nadležnog organa autonomne pokrajine, na predlog Agencije. U postupku pripreme predloga planova raspodele,

Agencija sprovodi javne konsultacije u skladu sa odredbama ovog zakona i traži mišljenje organa odbrane, bezbednosti i službi za hitne intervencije.

Radio-frekvencije se, prema čl.85, koriste: na osnovu pojedinačne dozvole, koja se izdaje po zahtevu ili po sprovedenom postupku javnog nadmetanja; po režimu opšteg ovlašćenja; za posebne namene.

Agencija propisuje način korišćenja radio stanica od strane radio amatera, kao i radio stanica koje se koriste na domaćim i stranim vazduhoplovima, lokomotivama, brodovima i drugim plovilima, saglasno odgovarajućim međunarodnim sporazumima i preporukama.

Član 86. definiše korišćenje radio-frekvencija na osnovu pojedinačne dozvole koja se izdaje po zahtevu.

Pravo na korišćenje radio-frekvencija stiče se na osnovu pojedinačne dozvole za korišćenje radio-frekvencija (u daljem tekstu: pojedinačna dozvola) koja se izdaje po zahtevu, kada je planom namene određen takav način izdavanja pojedinačne dozvole u okviru određenog radio-frekvencijskog opsega. Pojedinačna dozvola izdaje se rešenjem. Rešenje se donosi na zahtev koji se podnosi Agenciji. Zahtev sadrži podatke o:

1. identitetu podnosioca;
2. vrsti elektronske komunikacione mreže ili usluge za koju se zahteva dodela radio-frekvencija;
3. radio-frekvencijama čija se dodela zahteva;
4. potrebi i svrsi korišćenja radio-frekvencija;
5. planiranom roku početka korišćenja radio-frekvencija;
6. periodu na koji se zahteva dodela radio-frekvencija;
7. tehničkom rešenju koje, u zavisnosti od radio-komunikacijske službe i delatnosti, sadrži naročito podatke o geografskoj oblasti korišćenja i lokacijama predajnika, proračunu prostiranja signala i servisnoj zoni, predviđenom antenskom sistemu i karakteristikama zračenja, načinu obezbeđivanja racionalnog korišćenja radio-frekvencija, proceni uticaja na životnu sredinu i rad drugih radio-komunikacijskih sistema.

Zahtev se podnosi na obrascu čiji oblik propisuje Agencija, uključujući i uputstva sa obavezanim elementima tehničkog rešenja iz stava 4. tačka 7) člana 86, u zavisnosti od radio-komunikacijske službe i delatnosti na koju se tehničko rešenje odnosi.

Odlučivanje po zahtevima vrši se prema redosledu podnošenja, u roku od 40 dana od dana podnošenja zahteva, osim u slučaju kada je odgovarajućim međunarodnim sporazumima predviđen drugačiji rok.

Zahtev može biti odbijen ako nije u skladu sa planom namene i planom raspodele; zatražene radio-frekvencije nisu raspoložive; korišćenje zatraženih radio-frekvencija može imati štetne posledice po životnu sredinu ili rad drugih radio-komunikacijskih sistema, koje nije moguće sprečiti primenom posebnih mera zaštite.

Član 87, definiše izdavanje pojedinačne dozvole diplomatsko-konzularnom predstavništvu. Strano diplomatsko-konzularno predstavništvo (u daljem tekstu: DKP) ima pravo da koristi radio-frekvencije na osnovu pojedinačne dozvole koja se izdaje po zahtevu. Pojedinačnu dozvolu izdaje Agencija, na zahtev DKP, u postupku utvrđenim ovim zakonom, koji se sprovodi diplomatskim putem. Naknada i uslovi korišćenja radio-frekvencija iz ovog člana određuju se pod uslovima uzajamnosti, na osnovu mišljenja ministarstva nadležnog za spoljne poslove i u skladu sa zaključenim međunarodnim sporazumima.

Moguće je i izdavanje pojedinačne dozvole stranom pravnom licu prema čl.88. Strano pravno lice koje u Republici Srbiji, na osnovu odgovarajućeg međunarodnog sporazuma, ostvaruje poslovno-tehničku, informativnu, naučnu, kulturnu, sportsku i drugu saradnju sa odgovarajućim organima, organizacijama i drugim licima u zemlji, ima pravo da koristi radio-frekvencije na osnovu pojedinačne dozvole koja se izdaje po zahtevu. Ovakvu pojedinačnu dozvolu izdaje Agencija, na zahtev stranog pravnog lica, u postupku utvrđenim ovim zakonom. Naknada i uslovi korišćenja radio-frekvencija iz ovog člana određuju se u skladu sa odredbama ovog zakona, osim ako odgovarajućim međunarodnim sporazumom nije određeno drugačije.

Korišćenje radio-frekvencija na osnovu pojedinačne dozvole koja se izdaje po sprovedenom postupku javnog nadmetanja prema članu 89.

Pravo na korišćenje radio-frekvencija stiče se na osnovu pojedinačne dozvole koja se izdaje po sprovedenom postupku javnog nadmetanja, kada je planom namene, zbog ograničene raspoloživosti radio-frekvencija u okviru određenog radio-frekvencijskog opsega, određen takav način izdavanja pojedinačne dozvole. Agencija, po službenoj dužnosti ili na inicijativu zainteresovanih lica, donosi odluku o ispunjenosti uslova za izdavanje pojedinačnih dozvola po sprovedenom postupku javnog nadmetanja i o tome obaveštava Ministarstvo. Po prijemu obaveštenja o donošenju odluke, Ministarstvo donosi akt kojim se propisuju minimalni uslovi za izdavanje pojedinačnih dozvola po sprovedenom postupku javnog nadmetanja, koji naročito sadrži broj pojedinačnih dozvola koje se mogu izdati za određeni radio-frekvencijski opseg, period na koji se izdaju pojedinačne dozvole, najmanji iznos jednokratne naknade koja se plaća prilikom izdavanja pojedinačne dozvole, uslove u pogledu obezbeđivanja pokrivenosti određenog dela teritorije ili stanovništva, kao i druge minimalne uslove za izdavanje pojedinačnih dozvola. Agencija donosi odluku o pokretanju postupka javnog nadmetanja za izdavanje pojedinačnih dozvola u roku od 15 dana od dana stupanja na snagu pomenutog akta i obrazuje komisiju za sprovođenje postupka javnog nadmetanja.

Pri sprovođenju postupka javnog nadmetanja za izdavanje pojedinačnih dozvola, Agencija je dužna da: omogućući da javno nadmetanje bude dostupno svim zainteresovanim licima pod ravnopravnim uslovima, objavljivanjem javnog oglasa; utvrdi i objavi kriterijume odlučivanja koji su nediskriminatorni, objektivni i merljivi, koji su primereni aktivnostima ili uslugama za koje se dodeljuje pojedinačna dozvola; utvrdi ko od podnosioca prijava ispunjava sve uslove propisane ovim zakonom, aktima donetim na osnovu njega; odluku o izboru najpovoljnije ponude donese na osnovu ekonomskih, tehničkih

i drugih kriterijuma objavljenih u oglasu za javno nadmetanje; odluku o izboru najpovoljnije ponude ili poništavanju javnog nadmetanja donese i objavi najkasnije u roku od četiri meseca od dana isteka roka za podnošenje prijava.

Oglas obavezno sadrži:

- predmet pojedinačne dozvole;
- rok za učešće na javnom nadmetanju, koji ne može biti kraći od 45 dana od dana objavljivanja oglasa;
- uslove za učešće na javnom nadmetanju;
- način dostavljanja ponude (pod šifrom ili punim nazivom ponuđača);
- obaveštenje o datumu, vremenu i mestu otvaranja prispelih ponuda;
- kriterijume za vrednovanje ponuda i način određivanja najpovoljnije ponude;
- ime i kontakt lica zaduženog za davanje svih informacija od značaja za postupak javnog nadmetanja.

Oglas se objavljuje u „Službenom glasniku Republike Srbije”, najmanje jednoj široko dostupnoj međunarodnoj publikaciji, najmanje jednim dnevnim novinama koje se distribuiraju na celoj teritoriji Republike Srbije, kao i na Internet stranici Agencije.

Sredstva na ime jednokratne naknade koja se plaća prilikom izdavanja pojedinačne dozvole po sprovedenom postupku javnog nadmetanja, predstavljaju prihod budžeta Republike Srbije.

Rešenje kojim se izdaje pojedinačna dozvola sadrži podatke o: imaocu pojedinačne dozvole; dodeljenim radio-frekvencijama; periodu na koji je izdata pojedinačna dozvola; roku u kome mora započeti korišćenje dodeljenih radio-frekvencija; nameni za koju je dato pravo korišćenja radio-frekvencija; lokacijama, odnosno oblastima pokrivanja; rokovima za obaveštavanje Agencije o postavljenim radio stanicama i obavljanju tehničkih pregleda; rokovima i načinu provere ispunjenosti uslova pod kojima je data pojedinačna dozvola, kada je pojedinačna dozvola izdata u postupku javnog nadmetanja; načinu obezbeđivanja efikasnog i racionalnog korišćenja radio-frekvencija; tehničkim i operativnim merama koje je potrebno primeniti radi izbegavanja štetnih smetnji, obezbeđivanja elektromagnetske kompatibilnosti i ograničavanja izloženosti stanovništva elektromagnetskim poljima; obavezama u vezi sa korišćenjem dodeljenih radio-frekvencija, koje proističu iz odgovarajućih međunarodnih sporazuma; uslovima za eksperimentalno korišćenje dodeljenih radio-frekvencija.

Opisano rešenje može sadržati i druge podatke, ako su ti podaci u vezi sa propisanim uslovima za izdavanje pojedinačne dozvole ili proističu iz odgovarajućih međunarodnih sporazuma.

Imalac pojedinačne dozvole dužan je da obavesti Agenciju o promeni podataka o imaocu pojedinačne dozvole u roku od 30 dana od nastanka promene.

Pojedinačna dozvola izdaje se na period koji ne može biti duži od deset godina. Ona se može produžiti pod uslovima koji važe za izdavanje nove pojedinačne dozvole, s

tim što se prilikom produženja pojedinačne dozvole ne plaća jednokratna naknada koja se plaća prilikom prvog izdavanja pojedinačne dozvole i na period koji ne može biti duži od perioda na koji se može izdavati nova pojedinačna dozvola. Imalac pojedinačne dozvole podnosi Agenciji zahtev za produženje trajanja pojedinačne dozvole u roku koji nije kraći od 30 dana, niti duži od 90 dana, pre isteka važnosti pojedinačne dozvole.

Pravo na korišćenje radio-frekvencija dato pojedinačnom dozvolom ne može se ustupiti, iznajmiti ili na drugi način preneti drugom licu (Čl.93.). Ova odredba ne odnosi se na statusne promene imaoaca pojedinačne dozvole, koje nastanu u skladu sa zakonom kojim se uređuje pravni položaj privrednih društava. U ovom slučaju, prenos se može obaviti samo na osnovu akta sačinjenog u pisanoj formi, na koji je prethodno Agencija dala saglasnost. Agencija može odbiti saglasnost na ovaj akt naročito ako utvrdi da bi to dovelo do poremećaja konkurencije. Podatke o datim saglasnostima na ove akte Agencija objavljuje na svojoj Internet stranici.

Privremena dozvola za korišćenje radio-frekvencija regulisana je članom 94. Pravo na privremeno korišćenje radio-frekvencija, radi tržišnog ili tehničkog ispitivanja proizvoda i usluga, istraživanja ili projektovanja, kao i za potrebe održavanja sportskih, kulturnih, zabavnih i drugih događaja ograničenog trajanja, stiče se na osnovu privremene dozvole za korišćenje radio-frekvencija (u daljem tekstu: privremena dozvola), koja se izdaje rešenjem. Ovo rešenje donosi Agencija, na osnovu obrazloženog zahteva koji zadovoljava propisane uslove. Zahtev se podnosi na obrascu čiji oblik i sadržinu propisuje Agencija. Odlučivanje po zahtevima vrši se prema redosledu podnošenja, u roku od 15 dana od dana podnošenja zahteva. Agencija određuje primereni rok važenja privremene dozvole, koji ne može biti duži od 60 dana, kao i odgovarajuće uslove za dodelu i korišćenje radio-frekvencija.

Zahtev za izdavanje privremene dozvole može biti odbijen naročito ako se oceni da je podnet radi izbegavanja primene postupaka izdavanja pojedinačne dozvole (iz čl. 86. i 89. zakona).

Oduzimanje dodeljenih radio-frekvencija regulisano je članom 95. Agencija rešenjem odlučuje o oduzimanju dodeljenih radio-frekvencija ako utvrdi da:

1. je pojedinačna dozvola izdata na osnovu netačnih podataka, odnosno neispravne dokumentacije od značaja za odlučivanje;
2. se dodeljene radio-frekvencije ne koriste u skladu sa planom namene, planom raspodele ili izdatom pojedinačnom dozvolom naročito u slučajevima kada imalac pojedinačne dozvole izaziva štetne smetnje utvrđene u postupku kontrole radio-frekvencijskog spektra;
3. imalac pojedinačne dozvole, ni nakon prijema opomene, nije u određenom roku uplatio naknadu za korišćenje radio-frekvencija;
4. je imaoču pojedinačne dozvole zabranjeno obavljanje delatnosti elektronskih komunikacija u skladu sa ovim zakonom ili pravnosnažnom sudskom presudom;
5. se imalac pojedinačne dozvole u pisanom obliku odrekao prava na korišćenje dodeljenih radio-frekvencija;

6. je imalac pojedinačne dozvole prestao da postoji, bez pravnog sledbenika;
7. imalac dozvole za korišćenje radio-frekvencija nije otklonio nepravilnosti utvrđene u postupku inspekcije;
8. je oduzimanje dodeljenih radio-frekvencija neophodno radi usklađivanja sa izmenama plana namene ili planova raspodele, napravljenih u cilju primene međunarodnih sporazuma ili ostvarivanja javnog interesa koji se nije mogao zadovoljiti na drugi način;
9. je oduzimanje dodeljenih radio-frekvencija neophodno radi realizacije prostornih planova ili zaštite životne sredine, koji se nisu mogli obezbediti na drugi način;
10. je organ nadležan za radiodifuziju oduzeo dozvolu za emitovanje programa imao pojedinačne dozvole ili da je isteklo vreme na koje mu je dozvola za emitovanje programa izdata, kada je posebnim zakonom propisano da se pojedinačna dozvola izdaje u sklopu dozvole za emitovanje programa.
11. imalac pojedinačne dozvole nije otpočeo sa korišćenjem frekvencije u roku predviđenim zakonom.

Imalac pojedinačne dozvole, kome su dodeljene radio-frekvencije oduzete iz razloga navedenih u stavu 1. tač. 8) i 9), ima pravo na zamenu, odnosno dodelu novih radio-frekvencija.

Agencija dodeljuje nove radio-frekvencije na zahtev lica, vodeći računa o srazmernosti, zaštiti javnog interesa i ekonomskim posledicama zamene radio-frekvencija.

Korišćenje radio-frekvencija po režimu opšteg ovlašćenja definisano je članom 96. Ako postoje zanemarive opasnosti od smetnji ili se radi o usklađenim radio-frekvencijskim opsezima, a naročito ako je to u skladu sa odgovarajućim međunarodnim sporazumima i preporukama, radio-frekvencije se koriste po režimu opšteg ovlašćenja. Svako lice ima pravo na korišćenje radio-frekvencija koje se prema planu namene koriste po režimu opšteg ovlašćenja. Agencija bliže uređuje način korišćenja radio-frekvencija po režimu opšteg ovlašćenja, u skladu sa sporazumima i preporukama.

Korišćenje radio-frekvencija za posebne namene

Organi odbrane i bezbednosti, kao i službe za hitne intervencije, koriste radio-frekvencije u opsezima koji su planom namene određeni isključivo za njihovo korišćenje, bez obaveze prethodnog pribavljanja dozvole za korišćenje radio-frekvencija, a u skladu sa uslovima korišćenja utvrđenim planom namene. Ovi organi su dužni da u pisanom obliku unapred obaveste Agenciju o otpočinjanju ili prestanku korišćenja radio-frekvencija. Takođe, oni dostavljaju Agenciji, na njen zahtev, a najmanje jednom godišnje, izveštaj o obimu i načinu korišćenja, odnosno nekorisćenja radio-frekvencija. Za korišćenje ovih radio-frekvencija (za posebne namene) ne plaća se naknada. Ovi organi mogu koristiti radio-frekvencije u okviru opsega koji planom namene nisu određeni za posebne namene, na način i u skladu sa uslovima za dodelu i korišćenje tih opsega koji su propisani (ovim) zakonom i propisima donetim na osnovu njega. Naknadu za korišćenje ovih (koje nisu određeni za posebne namene) radio-frekvencija Agencija utvrđuje u saradnji sa pominjanim organima, uzimajući u obzir javni interes i da su ti organi budžetski korisnici.

Kontrola radio-frekvencijskog spektra i zaštita od štetnih smetnji

Agencija vrši stalnu kontrolu korišćenja radio-frekvencijskog spektra na teritoriji Republike Srbije (Član 98.) i izveštaj o tome objavljuje najmanje jednom godišnje, dok kontrolu odabranih radio-frekvencija vrši prema potrebi. Tehničke preglede i druga ispitivanja radi utvrđivanja postojanja i uzroka štetnih smetnji vrši Agencija, odnosno drugo lice koje Agencija angažuje. Kontrolu radio-frekvencijskog spektra za posebne namene, Agencija vrši u saradnji sa organima iz člana 97. stav 1. ovog zakona. Kontrolu radio-frekvencijskog spektra namenjenog za potrebe distribucije i emitovanja medijskih sadržaja, Agencija vrši u saradnji sa organom nadležnim za radiodifuziju. Agencija preduzima mere za otklanjanje štetnih smetnji utvrđenih u postupku kontrole radio-frekvencijskog spektra, u skladu sa odredbama ovog zakona, a prema potrebi predlaže donošenje mera inspekcijiskog nadzora, naročito ako otkrije neovlašćeno korišćenje radio-frekvencijskog spektra. Opisane mere Agencija preduzima bez odlaganja kada je ugrožen rad organa odbrane i bezbednosti, službi za hitne intervencije, kao i rad vazduhoplovnih, pomorskih i radio-navigacionih radio-komunikacijskih službi. Agencija bliže uređuje način kontrole korišćenja radio-frekvencijskog spektra, obavljanja tehničkih pregleda i zaštite od štetnih smetnji.

Baza podataka o korišćenju radio-frekvencijskog spektra

Agencija vodi ažurnu bazu podataka o korišćenju radio-frekvencijskog spektra koja naročito sadrži podatke o dodeljenim radio-frekvencijama i radio-frekvencijskim opsezima, sa odgovarajućim podacima o uslovima dodele i korišćenja, geografskoj oblasti njihove upotrebe, kao i podatke o imaočima pojedinačnih dozvola i drugim korisnicima radio-frekvencijskog spektra. Agencija objavljuje i ažurira podatke na svojoj Internet stranici sa mogućnošću sveobuhvatnog pretraživanja. Agencija vodi ažurnu bazu podataka koja se odnosi na kontrolu radio-frekvencijskog spektra i tehničke preglede.

Distribucija i emitovanje medijskih sadržaja

Distribucija i emitovanje medijskih sadržaja regulisana je u Glavi XIV. Saradnja Agencije sa organom nadležnim za radiodifuziju (Član 100). Pri određivanju uslova i

načina korišćenja radio-frekvencija za distribuciju i emitovanje medijskih sadržaja, Agencija ostvaruje saradnju sa organom nadležnim za radiodifuziju. Kada je posebnim zakonom propisano da je sastavni deo dozvole za emitovanje programa i dozvola za korišćenje radio-frekvencija, Agencija izdaje pojedinačnu dozvolu na zahtev organa nadležnog za radiodifuziju, u skladu sa odredbama ovog zakona i na period utvrđen u dozvoli za emitovanje programa.

Koordinacija korišćenja i prijava dodele radio-frekvencija

Radio-frekvencije predviđene za korišćenje u određenim pograničnim zonama pre dodele se koordiniraju sa susednim zemljama, sa kojima su zaključeni posebni sporazumi o koordinaciji korišćenja radio-frekvencija (čl.101). Radio-frekvencije iz određenih radio-frekvencijskih opsega po potrebi se pre dodele koordiniraju sa susednim i drugim zainteresovanim zemljama. Prijava dodele radio-frekvencija Međunarodnoj uniji za telekomunikacije vrši se:

- ako korišćenje radio-frekvencija može da prouzrokuje štetnu smetnju radio-komunikacijskoj službi druge zemlje;
- ako su radio-frekvencije namenjene za međunarodnu radio-komunikaciju;
- radi zaštite radio-frekvencija na međunarodnom nivou.

Plan namene radio-frekvencijskih opsega (član 102). Planom namene radio-frekvencijskih opsega (u daljem tekstu: plan namene) utvrđuju se namene radio-frekvencijskih opsega za pojedine radio-komunikacijske službe i delatnosti, u skladu sa odgovarajućim međunarodnim sporazumima i preporukama, interesima građana, privrede, bezbednosti i odbrane zemlje.

Plan namene sadrži naročito podatke o: granicama radio-frekvencijskih opsega; nameni radio-frekvencijskih opsega, na tehnološki neutralnoj osnovi, za jednu ili više radio-komunikacijskih službi i delatnosti; osnovnim uslovima za korišćenje radio-frekvencija; osnovu korišćenja radio-frekvencija i načinu izdavanja dozvola iz člana 85. ovog zakona.

Planom namene može se utvrditi različita namena, uslovi i osnov korišćenja za različite podopsege u okviru istog radio-frekvencijskog opsega. Plan namene donosi Vlada, na osnovu predloga koji utvrđuje Ministarstvo, uz učešće nadležnog organa autonomne pokrajine, a koji priprema Agencija. U postupku pripreme predloga plana namene, Agencija sprovodi javne konsultacije u skladu sa odredbama ovog zakona i traži mišljenje organa odbrane, bezbednosti i službi za hitne intervencije.

Planovi raspodele radio-frekvencija

Planovi raspodele radio-frekvencija (u daljem tekstu: planovi raspodele) sadrže uslove za raspodelu radio-frekvencija iz namenjenih radio-frekvencijskih opsega, raspodelu radio-frekvencija po lokacijama ili oblastima za jednu ili više radio-komunikacijskih službi i delatnosti, kao i druge potrebne tehničke uslove za korišćenje radio-frekvencija (čl. 103.). Planovi raspodele utvrđuju se na osnovu plana namene i odgovarajućih međunarodnih sporazuma i preporuka, vodeći računa o potrebama i zahtevima korisnika. Planove raspodele donosi Ministarstvo, uz učešće nadležnog organa autonomne pokrajine, na predlog Agencije. U postupku pripreme predloga planova raspodele, Agencija

sprovodi javne konsultacije u skladu sa odredbama ovog zakona i traži mišljenje organa odbrane, bezbednosti i službi za hitne intervencije.

Radio-frekvencije se, u skladu sa zakonom (čl.104.), koriste na osnovu pojedinačne dozvole, koja se izdaje po zahtevu ili po sprovedenom postupku javnog nadmetanja; po režimu opšteg ovlašćenja; za posebne namene.

Agencija propisuje način korišćenja radio stanica od strane radio amatera, kao i radio stanica koje se koriste na domaćim i stranim vazduhoplovima, lokomotivama, brodovima i drugim plovilima, saglasno odgovarajućim međunarodnim sporazumima i preporukama.

Pravo na korišćenje radio-frekvencija stiče se na osnovu pojedinačne dozvole za korišćenje radio-frekvencija (u daljem tekstu: pojedinačna dozvola, čl.105.) koja se izdaje po zahtevu, kada je planom namene određen takav način izdavanja pojedinačne dozvole u okviru određenog radio-frekvencijskog opsega. Pojedinačna dozvola izdaje se rešenjem. Rešenje se donosi na zahtev koji se podnosi Agenciji. Zahtev sadrži podatke o:

- identitetu podnosioca;
- vrsti elektronske komunikacione mreže ili usluge za koju se zahteva dodela radio-frekvencija;
- radio-frekvencijama čija se dodela zahteva;
- potrebi i svrsi korišćenja radio-frekvencija;
- planiranom roku početka korišćenja radio-frekvencija;
- periodu na koji se zahteva dodela radio-frekvencija;
- tehničkom rešenju koje, u zavisnosti od radio-komunikacijske službe i delatnosti, sadrži naročito podatke o geografskoj oblasti korišćenja i lokacijama predajnika, proračunu prostiranja signala i servisnoj zoni, predviđenom antenskom sistemu i karakteristikama zračenja, načinu obezbeđivanja racionalnog korišćenja radio-frekvencija, proceni uticaja na životnu sredinu i rad drugih radio-komunikacijskih sistema.

Ovaj zahtev podnosi se na obrascu čiji oblik propisuje Agencija, uključujući i uputstva sa obaveznim elementima tehničkog rešenja (iz stava 4. tačka 7) čl.105), u zavisnosti od radio-komunikacijske službe i delatnosti na koju se tehničko rešenje odnosi. Odlučivanje po zahtevima se vrši prema redosledu podnošenja, u roku od 40 dana od dana podnošenja zahteva, osim u slučaju kada je odgovarajućim međunarodnim sporazumima predviđen drugačiji rok.

Zahtev može biti odbijen ako: nije u skladu sa planom namene i planom raspodele; zatražene radio-frekvencije nisu raspoložive; korišćenje zatraženih radio-frekvencija može imati štetne posledice po životnu sredinu ili rad drugih radio-komunikacijskih sistema, koje nije moguće sprečiti primenom posebnih mera zaštite.

Izdavanje pojedinačne dozvole diplomatsko-konzularnom predstavništvu

Strano diplomatsko-konzularno predstavništvo (u daljem tekstu: DKP) ima pravo da koristi radio-frekvencije na osnovu pojedinačne dozvole koja se izdaje po zahtevu

(čl.106). Pojedinačnu dozvolu izdaje Agencija, na zahtev DKP, u postupku utvrđenim ovim zakonom, koji se sprovodi diplomatskim putem. Naknada i uslovi korišćenja radio-frekvencija iz ovog člana određuju se pod uslovima uzajamnosti, na osnovu mišljenja ministarstva nadležnog za spoljne poslove i u skladu sa zaključenim međunarodnim sporazumima.

Izdavanje pojedinačne dozvole stranom pravnom licu (čl.107)

Strano pravno lice koje u Republici Srbiji, na osnovu odgovarajućeg međunarodnog sporazuma, ostvaruje poslovno-tehničku, informativnu, naučnu, kulturnu, sportsku i drugu saradnju sa odgovarajućim organima, organizacijama i drugim licima u zemlji, ima pravo da koristi radio-frekvencije na osnovu pojedinačne dozvole koja se izdaje po zahtevu. Ovu pojedinačnu dozvolu izdaje Agencija, na zahtev stranog pravnog lica, u postupku utvrđenim ovim zakonom. Naknada i uslovi korišćenja radio-frekvencija iz ovog člana određuju se u skladu sa odredbama ovog zakona, osim ako odgovarajućim međunarodnim sporazumom nije određeno drugačije.

Korišćenje radio-frekvencija na osnovu pojedinačne dozvole koja se izdaje po sprovedenom postupku javnog nadmetanja

Pravo na korišćenje radio-frekvencija stiče se na osnovu pojedinačne dozvole koja se izdaje po sprovedenom postupku javnog nadmetanja (čl.108), kada je planom namene, zbog ograničene raspoloživosti radio-frekvencija u okviru određenog radio-frekvencijskog opsega, određen takav način izdavanja pojedinačne dozvole. Agencija, po službenoj dužnosti ili na inicijativu zainteresovanih lica, donosi odluku o ispunjenosti uslova za izdavanje pojedinačnih dozvola po sprovedenom postupku javnog nadmetanja i o tome obaveštava Ministarstvo. Po prijemu obaveštenja o donošenju odluke, Ministarstvo donosi akt kojim se propisuju minimalni uslovi za izdavanje pojedinačnih dozvola po sprovedenom postupku javnog nadmetanja, koji naročito sadrži broj pojedinačnih dozvola koje se mogu izdati za određeni radio-frekvencijski opseg, period na koji se izdaju pojedinačne dozvole, najmanji iznos jednokratne naknade koja se plaća prilikom izdavanja pojedinačne dozvole, uslove u pogledu obezbeđivanja pokrivenosti određenog dela teritorije ili stanovništva, kao i druge minimalne uslove za izdavanje pojedinačnih dozvola.

Agencija donosi odluku o pokretanju postupka javnog nadmetanja za izdavanje pojedinačnih dozvola u roku od 15 dana od dana stupanja na snagu akta iz stava 3. ovog člana i obrazuje komisiju za sprovođenje postupka javnog nadmetanja.

Pri sprovođenju postupka javnog nadmetanja za izdavanje pojedinačnih dozvola, Agencija je dužna (čl.109.) da:

- omogućiti da javno nadmetanje bude dostupno svim zainteresovanim licima pod ravnopravnim uslovima, objavljivanjem javnog oglasa;
- utvrditi i objavi kriterijume odlučivanja koji su nediskriminatorni, objektivni i merljivi, koji su primereni aktivnostima ili uslugama za koje se dodeljuje pojedinačna dozvola;

- utvrdi ko od podnosioca prijava ispunjava sve uslove propisane ovim zakonom, aktima donetim na osnovu njega;
- odluku o izboru najpovoljnije ponude donese na osnovu ekonomskih, tehničkih i drugih kriterijuma objavljenih u oglasu za javno nadmetanje;
- odluku o izboru najpovoljnije ponude ili poništavanju javnog nadmetanja donese i objavi najkasnije u roku od četiri meseca od dana isteka roka za podnošenje prijava.

Oglas obavezno sadrži: predmet pojedinačne dozvole; rok za učešće na javnom nadmetanju, koji ne može biti kraći od 45 dana od dana objavljivanja oglasa; uslove za učešće na javnom nadmetanju; način dostavljanja ponude (pod šifrom ili punim nazivom ponuđača); obaveštenje o datumu, vremenu i mestu otvaranja prispelih ponuda; kriterijume za vrednovanje ponuda i način određivanja najpovoljnije ponude; ime i kontakt lica zaduženog za davanje svih informacija od značaja za postupak javnog nadmetanja.

Oglas se objavljuje u „Službenom glasniku Republike Srbije”, najmanje jednoj široko dostupnoj međunarodnoj publikaciji, najmanje jednim dnevnim novinama koje se distribuiraju na celoj teritoriji Republike Srbije, kao i na Internet stranici Agencije. Sredstva na ime jednokratne naknade koja se plaća prilikom izdavanja pojedinačne dozvole po sprovedenom postupku javnog nadmetanja, predstavljaju prihod budžeta Republike Srbije.

Rešenje kojim se izdaje pojedinačna dozvola sadrži podatke o (čl.110.): imaocu pojedinačne dozvole; dodeljenim radio-frekvencijama; periodu na koji je izdata pojedinačna dozvola; roku u kome mora započeti korišćenje dodeljenih radio-frekvencija; nameni za koju je dato pravo korišćenja radio-frekvencija; lokacijama, odnosno oblastima pokrivanja; rokovima za obaveštavanje Agencije o postavljenim radio stanicama i obavljanju tehničkih pregleda; rokovima i načinu provere ispunjenosti uslova pod kojima je data pojedinačna dozvola, kada je pojedinačna dozvola izdata u postupku javnog nadmetanja; načinu obezbeđivanja efikasnog i racionalnog korišćenja radio-frekvencija; tehničkim i operativnim merama koje je potrebno primeniti radi izbegavanja štetnih smetnji, obezbeđivanja elektromagnetske kompatibilnosti i ograničavanja izloženosti stanovništva elektromagnetskim poljima; obavezama u vezi sa korišćenjem dodeljenih radio-frekvencija, koje proističu iz odgovarajućih međunarodnih sporazuma; uslovima za eksperimentalno korišćenje dodeljenih radio-frekvencija.

Rešenje može sadržati i druge podatke, ako su ti podaci u vezi sa propisanim uslovima za izdavanje pojedinačne dozvole ili proističu iz odgovarajućih međunarodnih sporazuma.

Imalac pojedinačne dozvole dužan je da obavesti Agenciju o promeni podataka o imaocu pojedinačne dozvole u roku od 30 dana od nastanka promene.

Pojedinačna dozvola izdaje se na period koji ne može biti duži od deset godina (čl.111.). Pojedinačna dozvola može se produžiti pod uslovima koji važe za izdavanje nove pojedinačne dozvole, s tim što se prilikom produženja pojedinačne dozvole ne plaća jednokratna naknada koja se plaća prilikom prvog izdavanja pojedinačne dozvole i na period koji ne može biti duži od perioda na koji se može izdavati nova pojedinačna do-

zvola. Imalac pojedinačne dozvole podnosi Agenciji zahtev za produženje trajanja pojedinačne dozvole u roku koji nije kraći od 30 dana, niti duži od 90 dana, pre isteka važnosti pojedinačne dozvole.

Prenos prava na korišćenje radio-frekvencija

Pravo na korišćenje radio-frekvencija dato pojedinačnom dozvolom ne može se ustupiti, iznajmiti ili na drugi način preneti drugom licu (čl.112.). Ova odredba se ne odnosi na statusne promene imaoaca pojedinačne dozvole, koje nastanu u skladu sa zakonom kojim se uređuje pravni položaj privrednih društava. U takvom slučaju, prenos se može obaviti samo na osnovu akta sačinjenog u pisanoj formi, na koji je prethodno Agencija dala saglasnost. Agencija može odbiti davanje saglasnosti na akt naročito ako utvrdi da bi to dovelo do poremećaja konkurencije. Podatke o datim saglasnostima na akte Agencija objavljuje na svojoj Internet stranici.

Privremena dozvola za korišćenje radio-frekvencija

Pravo na privremeno korišćenje radio-frekvencija, radi tržišnog ili tehničkog ispitivanja proizvoda i usluga, istraživanja ili projektovanja, kao i za potrebe održavanja sportskih, kulturnih, zabavnih i drugih događaja ograničenog trajanja, stiče se na osnovu privremene dozvole za korišćenje radio-frekvencija (u daljem tekstu: privremena dozvola), koja se izdaje rešenjem (čl.113.). Ovo rešenje donosi Agencija, na osnovu obrazloženog zahteva koji zadovoljava uslove. Zahtev se podnosi na obrascu čiji oblik i sadržinu propisuje Agencija. Odlučivanje po zahtevima vrši se prema redosledu podnošenja, u roku od 15 dana od dana podnošenja zahteva.

Agencija određuje primereni rok važenja privremene dozvole, koji ne može biti duži od 60 dana, kao i odgovarajuće uslove za dodelu i korišćenje radio-frekvencija.

Zahtev za izdavanje privremene dozvole može biti odbijen naročito ako se oceni da je podnet radi izbegavanja primene postupaka izdavanja pojedinačne dozvole iz čl. 86. i 89. ovog zakona.

Oduzimanje dodeljenih radio-frekvencija

Agencija rešenjem odlučuje o oduzimanju dodeljenih radio-frekvencija ako utvrdi da (čl.114.):

1. je pojedinačna dozvola izdata na osnovu netačnih podataka, odnosno neispravne dokumentacije od značaja za odlučivanje;
2. se dodeljene radio-frekvencije ne koriste u skladu sa planom namene, planom raspodele ili izdatom pojedinačnom dozvolom naročito u slučajevima kada imalac pojedinačne dozvole izaziva štetne smetnje utvrđene u postupku kontrole radio-frekvencijskog spektra;
3. imalac pojedinačne dozvole, ni nakon prijema opomene, nije u određenom roku uplatio naknadu za korišćenje radio-frekvencija;
4. je imaoac pojedinačne dozvole zabranjeno obavljanje delatnosti elektronskih komunikacija u skladu sa ovim zakonom ili pravnosnažnom sudskom presudom;

5. se imalac pojedinačne dozvole u pisanom obliku odrekao prava na korišćenje dodeljenih radio-frekvencija;
6. je imalac pojedinačne dozvole prestao da postoji, bez pravnog sledbenika;
7. imalac dozvole za korišćenje radio-frekvencija nije otklonio nepravilnosti utvrđene u postupku inspekcije;
8. je oduzimanje dodeljenih radio-frekvencija neophodno radi usklađivanja sa izmenama plana namene ili planova raspodele, napravljenih u cilju primene međunarodnih sporazuma ili ostvarivanja javnog interesa koji se nije mogao zadovoljiti na drugi način;
9. je oduzimanje dodeljenih radio-frekvencija neophodno radi realizacije prostornih planova ili zaštite životne sredine, koji se nisu mogli obezbediti na drugi način;
10. je organ nadležan za radiodifuziju oduzeo dozvolu za emitovanje programa imao pojedinačne dozvole ili da je isteklo vreme na koje mu je dozvola za emitovanje programa izdata, kada je posebnim zakonom propisano da se pojedinačna dozvola izdaje u sklopu dozvole za emitovanje programa.
11. imalac pojedinačne dozvole nije otpočeo sa korišćenjem frekvencije u roku predviđenim zakonom.

Imalac pojedinačne dozvole, kome su dodeljene radio-frekvencije oduzete iz razloga navedenih u tač. 8) i 9), ima pravo na zamenu, odnosno dodelu novih radio-frekvencija.

Agencija dodeljuje nove radio-frekvencije na zahtev pomenutog lica, vodeći računa o srazmernosti, zaštiti javnog interesa i ekonomskim posledicama zamene radio-frekvencija.

Korišćenje radio-frekvencija po režimu opšteg ovlašćenja

Ako postoje zanemarive opasnosti od smetnji ili se radi o usklađenim radio-frekvencijskim opsezima, a naročito ako je to u skladu sa odgovarajućim međunarodnim sporazumima i preporukama, radio-frekvencije se koriste po režimu opšteg ovlašćenja (čl.115.).

Svako lice ima pravo na korišćenje radio-frekvencija koje se prema planu namene koriste po režimu opšteg ovlašćenja. Agencija bliže uređuje način korišćenja radio-frekvencija po režimu opšteg ovlašćenja, u skladu sa sporazumima i preporukama iz stava 1. ovog člana.

Korišćenje radio-frekvencija za posebne namene

Organi odbrane i bezbednosti, kao i službe za hitne intervencije, koriste radio-frekvencije u opsezima koji su planom namene određeni isključivo za njihovo korišćenje (čl.116), bez obaveze prethodnog pribavljanja dozvole za korišćenje radio-frekvencija, a u skladu sa uslovima korišćenja utvrđenim planom namene.

Ovi organi su dužni da u pisanom obliku unapred obaveste Agenciju o otpočinjanju ili prestanku korišćenja radio-frekvencija. Oni dostavljaju Agenciji, na njen zahtev, a najmanje jednom godišnje, izveštaj o obimu i načinu korišćenja, odnosno nekorisćenja radio-frekvencija. Za korišćenje radio-frekvencija za posebne namene ne plaća se nakna-

da. Ovi organi mogu koristiti radio-frekvencije u okviru opsega koji planom namene nisu određeni za posebne namene, na način i u skladu sa uslovima za dodelu i korišćenje tih opsega koji su propisani ovim zakonom i propisima donetim na osnovu njega. Naknadu za korišćenje ovih radio-frekvencija Agencija utvrđuje u saradnji sa opisanim organima, uzimajući u obzir javni interes i da su ti organi budžetski korisnici.

Kontrola radio-frekvencijskog spektra i zaštita od štetnih smetnji

Agencija vrši stalnu kontrolu korišćenja radio-frekvencijskog spektra na teritoriji Republike Srbije (čl.117.) i izveštaj o tome objavljuje najmanje jednom godišnje, dok kontrolu odabranih radio-frekvencija vrši prema potrebi. Tehničke preglede i druga ispitivanja radi utvrđivanja postojanja i uzroka štetnih smetnji vrši Agencija, odnosno drugo lice koje Agencija angažuje. Kontrolu radio-frekvencijskog spektra za posebne namene, Agencija vrši u saradnji sa organima iz člana 97. stav 1. zakona. Kontrolu radio-frekvencijskog spektra namenjenog za potrebe distribucije i emitovanja medijskih sadržaja, Agencija vrši u saradnji sa organom nadležnim za radiodifuziju. Agencija preduzima mere za otklanjanje štetnih smetnji utvrđenih u postupku kontrole radio-frekvencijskog spektra, u skladu sa odredbama ovog zakona, a prema potrebi predlaže donošenje mera inspekcij-skog nadzora, naročito ako otkrije neovlašćeno korišćenje radio-frekvencijskog spektra. Agencija ove mere preduzima bez odlaganja kada je ugrožen rad organa odbrane i bezbednosti, službi za hitne intervencije, kao i rad vazduhoplovnih, pomorskih i radio-navi-gacionih radio-komunikacijskih službi. Agencija bliže uređuje način kontrole korišćenja radio-frekvencijskog spektra, obavljanja tehničkih pregleda i zaštite od štetnih smetnji.

Baza podataka o korišćenju radio-frekvencijskog spektra

Agencija vodi ažurnu bazu podataka o korišćenju radio-frekvencijskog spektra (čl. 118.) koja naročito sadrži podatke o dodeljenim radio-frekvencijama i radio-frekvencij-skim opsezima, sa odgovarajućim podacima o uslovima dodele i korišćenja, geografskoj oblasti njihove upotrebe, kao i podatke o imao-cima pojedinačnih dozvola i drugim kori-snicima radio-frekvencijskog spektra. Agencija objavljuje i ažurira podatke na svojoj In-ternet stranici sa mogućnošću sveobuhvatnog pretraživanja. Agencija vodi ažurnu bazu podataka koja se odnosi na kontrolu radio-frekvencijskog spektra i tehničke preglede.

Glava XIV. bavi se distribucijom i emitovanjem medijskih sadržaja. Saradnja Agencije sa organom nadležnim za radiodifuziju definisana je čl.119. Pri određivanju uslova i načina korišćenja radio-frekvencija za distribuciju i emitovanje medijskih sadr-žaja, Agencija ostvaruje saradnju sa organom nadležnim za radiodifuziju. Kada je poseb-nim zakonom propisano da je sastavni deo dozvole za emitovanje programa i dozvola za korišćenje radio-frekvencija, Agencija izdaje pojedinačnu dozvolu na zahtev organa nadležnog za radiodifuziju, u skladu sa odredbama ovog zakona i na period utvrđen u dozvoli za emitovanje programa.

Obaveza prenosa

Agencija, na zahtev organa nadležnog za radiodifuziju, određuje operatora elek-tronske komunikacione mreže za distribuciju i emitovanje medijskih sadržaja, koji je du-žan da prenosi jedan ili više radijskih ili televizijskih programa, na nacionalnom, pokra-jnskom, regionalnom ili lokalnom nivou, kada (čl.120): značajan broj krajnjih korisnika

koristi elektronsku komunikacionu mrežu tog operatora kao jedini ili prvenstveni način za primanje medijskih sadržaja, i kada je to neophodno radi ostvarivanja jasno određenih ciljeva od javnog interesa u oblasti javnog informisanja, što utvrđuje organ nadležan za radiodifuziju, u skladu sa zakonom koji uređuje oblast elektronskih medija i zakonom koji uređuje oblast javnog informisanja, poštujući načela srazmernosti i javnosti.

Posebne obaveze obezbeđivanja pristupa

Agencija može obavezati operatora elektronske komunikacione mreže za distribuciju i emitovanje medijskih sadržaja da drugom operatoru, pod prihvatljivim i nediskriminatornim uslovima, omogući pristup primenjivim programskim interfejsima (primenjivim programskim maskama) i elektronskim programskim vodičima, u meri u kojoj je to neophodno radi pružanja usluga krajnjim korisnicima (čl.120.). Usluge uslovnog pristupa predviđene su čl.121. Operator elektronske komunikacione mreže za distribuciju i emitovanje medijskih sadržaja, koji nudi usluge uslovnog pristupa medijskim sadržajima (u daljem tekstu: operator usluga uslovnog pristupa), dužan je da obezbedi tehničke mogućnosti za potpunu kontrolu pružanja medijskih sadržaja preko takvog sistema. Operator usluga uslovnog pristupa dužan je da, pod pravednim, razumnim i nediskriminatornim uslovima, ponudi pružaocima medijskih sadržaja tehničke usluge, koje njihovim pretplatnicima omogućavaju pristup medijskim sadržajima uz korišćenje uređaja za uslovni pristup. Operator usluga uslovnog pristupa ne sme da ometa prijem medijskih sadržaja koji se distribuiraju i emituju bez uslovnog pristupa.

Operator usluga uslovnog pristupa dužan je da poslovnu aktivnost koja se odnosi na usluge uslovnog pristupa prati primenom odvojenog računovodstva. Nosioci prava industrijske svojine na uređajima i sistemima uslovnog pristupa dužni su da pravo na korišćenje tih uređaja i sistema ustupaju proizvođačima terminalne opreme pod uslovima koji su pravedni, razumni i nediskriminatorni i kojima se proizvođači ne sprečavaju da u isti uređaj ugrađuju interfejs za povezivanje sa drugim pristupnim sistemima ili sa delovima svojstvenim drugim pristupnim sistemima, do mere u kojoj to ne ugrožava bezbednost sistema uslovnog pristupa.

Switchover from analog to digital emission of tv program Prelazak sa analognog na digitalno emitovanje televizijskog programa

Ministarstvo, na predlog Agencije, koji se priprema u saradnji sa organom nadležnim za oblast radiodifuzije, donosi akt o prelasku sa analognog na digitalno emitovanje televizijskog programa i pristup multipleksu u zemaljskoj digitalnoj radiodifuziji (čl.122.). Ovim Aktom uređuje se naročito: način i vremenski raspored prelaska; zahtevi i dinamika u pogledu uspostavljanja mreže za distribuciju digitalnog televizijskog programa na teritoriji Republike Srbije; zahtevi za formiranje multipleksa; obim korišćenja radio-frekvencija, u meri neophodnoj za uspešno obavljanje prelaska na digitalno emitovanje televizijskog programa.

Javno preduzeće osnovano za upravljanje emisionom infrastrukturom, u skladu sa odlukom o osnivanju i ovim aktom, uspostavlja elektronsku komunikacionu mrežu za multipleksiranje, distribuciju i emitovanje digitalnog televizijskog programa.

Radi uspostavljanja mreže, Agencija izdaje JP „Emisiona tehnika i veze” pojedinačnu dozvolu za korišćenje radio-frekvencija, u skladu sa opisanim aktom. JP „Emisiona tehnika i veze” dužno je da imaocima dozvole za emitovanje televizijskog programa omogućí pristup multipleksu u okviru mreže, u skladu sa izdatim dozvolama za emitovanje programa.

Najkasnije do okončanja procesa prelaska sa analognog na digitalno emitovanje televizijskog programa Vlada, na predlog Ministarstva, a u saradnji sa pokrajinskim organom nadležnim za poslove elektronskih komunikacija, utvrđuje način korišćenja preostalog opsega radio-frekvencija namenjenih zemaljskoj digitalnoj radiodifuziji, kao i pružanju širokopojasnih servisa (digitalna dividenda). U postupku pripreme predloga ovog akta, Ministarstvo je dužno da sprovede javnu konsultaciju u trajanju od najmanje 30 dana. Dodela pojedinačnih dozvola u skladu sa ovim aktom vrši se u skladu sa odredbama ovog zakona.

U cilju povećanja pristupačnosti usluga od opšteg ekonomskog interesa u oblasti elektronskih komunikacija, Vlada, u skladu sa propisom kojim se uređuje zaštita potrošača, utvrđuje mere podrške i bliže uslove u pogledu kriterijuma za određivanje ugroženih potrošača pri nabavci opreme za prijem signala digitalne televizije (čl. 104a).

ZAŠTITA PRAVA KORISNIKA I PRETPLATNIKA

Ova materija reguliše se glavom XV. Zakona. Ugovor između operatora i korisnika predviđen je čl.105. Zakona. Međusobna prava i obaveze operatora i korisnika uređuju se ugovorom, koji se zaključuje u pisanoj formi. Ovaj ugovor, pored elemenata utvrđenih zakonom kojim se uređuju obligacioni odnosi, sadrži i sledeće elemente:

1. specifikaciju usluga (sadržaja paketa), uključujući naročito podatke o mogućnosti za upućivanje poziva službama za hitne intervencije, uslovima za pristup i korišćenje usluga (uključujući i ograničenja), minimalnom nivou kvaliteta pružanja usluga i primenjenim merama za sprečavanje preteranog opterećenja mreže, vremenu potrebnom za otpočinjanje korišćenja usluga, ponuđenim uslugama održavanja i podrške, kao i ograničenjima u korišćenju terminalne opreme;
2. odredbe o postupanju sa podacima o ličnosti (naročito u vezi sa javnim telefonskim imenicima), podacima o saobraćaju i podacima o lokaciji, tokom trajanja i nakon prestanka ugovornog odnosa;
3. podatke o cenama i tarifama, kao i načinima na koje se mogu dobiti aktuelne informacije o svim primenjenim tarifama, troškovima održavanja, kao i načinima plaćanja i dodatnim troškovima u vezi sa ponuđenim načinima plaćanja;
4. rok važenja ugovora, kao i uslove pod kojima se ugovor produžava, odnosno raskida, uključujući naročito uslove korišćenja usluga u vezi sa ponuđenim promotivnim pogodnostima, naknadama u vezi sa prenosom broja, privremenoj suspenziji i trajnom prestanku pružanja usluga, odnosno prestanku ugovornog odnosa, sa i bez plaćanja troškova u vezi sa raskidom (naročito u pogledu terminalne opreme);
5. naknade i uslove vraćanja sredstava za slučaj nepridržavanja ugovorenog nivoa kvaliteta usluga;
6. način za podnošenje i rešavanje prigovora;
7. mere koje operator može primeniti radi održavanja bezbednosti i integriteta svojih mreža i usluga, kao i kontrole nedozvoljenog sadržaja.

Opisane elemente sadrži i ugovor između korisnika i operatora koji ne obezbeđuje priključak ili pristup elektronskoj komunikacionoj mreži.

Operator je dužan da svoju uslugu ponudi na način koji potrošače jasno i nedvosmisleno obaveštava o uslovima zaključenja ugovora (čl.106.), a naročito o elementima iz člana 105. stav 2. ovog zakona. Cenovnik usluga, u zavisnosti od ponuđenih vrsta usluga, sadrži: visinu jednokratne naknade za priključenje, visinu mesečne naknade za pristup elektronskoj komunikacionoj mreži ili usluzi, obračunsku jedinicu i tarifni interval, opis posebnih uslova za pristup zaštićenim sadržajima ili uslugama sa dodatnom vrednošću, obaveštenje o troškovima održavanja i dostupnim paketima usluga, obaveštenje o popustima, kao i druge odredbe specifične za određenu uslugu. Operator je dužan da uslove ugovora i cenovnik učini javno dostupnim na pogodan način. Operator je dužan da o uslovima

ugovora i cenama, kao i svim njihovim izmenama, bez odlaganja obavesti pretplatnike na pogodan način i dostavi ih Agenciji najkasnije na dan njihovog stupanja na snagu.

Izmena uslova ugovora predviđena je čl.107 zakona. Operator je dužan da pretplatnika, najmanje mesec dana unapred, obavesti na pogodan način o nameri jednostrane izmene uslova ugovora, kao i pravu pretplatnika na raskid ugovora pre isteka perioda na koji je zaključen. Pretplatnik ima pravo da, po prijemu obaveštenja, raskine ugovor bez obaveze plaćanja troškova u vezi sa raskidom, ako se najavljenim jednostranim izmenama bitno menjaju uslovi pod kojima je ugovor zaključen, na način koji nije na korist pretplatnika, a naročito u pogledu specifikacije usluga (sadržaj paketa) i uslova za korišćenje usluga u vezi sa ponuđenim promotivnim pogodnostima. Agencija može propisati sadržaj obaveštenja iz ovog člana.

Usluge sa dodatom vrednošću

Operator usluga sa dodatom vrednošću dužan je da unapred objavi detaljan opis i cenu ukupne usluge, odnosno svih njenih sastavnih delova. Agencija bliže uređuje obaveze operatora, naročito u pogledu oglašavanja usluga, načina obračuna i naplate usluga, načina obrade podataka o ličnosti, podataka o saobraćaju i podataka o lokaciji, kontrole nedozvoljenog sadržaja i rešavanja prigovora, vodeći naročito računa o zaštiti interesa korisnika.

Kvalitet usluga

Agencija je ovlašćena da, radi obezbeđivanja kvaliteta u pružanju javno dostupnih elektronskih komunikacionih usluga i zaštite interesa korisnika (čl.109.): bliže propiše parametre kvaliteta određenih javno dostupnih usluga, kao i način obaveštavanja potrošača o ponuđenom kvalitetu usluga; odredi minimalni kvalitet pružanja određenih usluga operatoru javne komunikacione mreže.

Obezbeđivanje dostupnosti usluga osobama sa invaliditetom

Operator javno dostupne elektronske komunikacione usluge je dužan da, u okviru svojih tehničkih mogućnosti, osigura jednaku dostupnost svojih usluga osobama sa invaliditetom (član 110.). Operatoru Agencija može da propiše posebne obaveze u pogledu obezbeđivanja dostupnosti određenih elektronskih komunikacionih usluga osobama sa invaliditetom.

Baza podataka o cenama, uslovima za pristup i korišćenje, kao i kvalitetu javnih komunikacionih mreža i usluga

Agencija vodi ažurnu bazu podataka o cenama, uslovima za pristup i korišćenje (uključujući ograničenja), kao i kvalitetu javnih komunikacionih mreža i usluga. Agencija objavljuje i ažurira podatke na svojoj Internet stranici sa mogućnošću sveobuhvatnog pretraživanja.

Račun sa detaljnom specifikacijom

Operator je dužan da pretplatniku, na njegov zahtev, izda račun koji sadrži detaljnu specifikaciju pruženih usluga sa obračunom zaduženja za svaku pojedinačnu uslugu, radi

jednostavne provere i kontrole troškova pruženih usluga (čl.112.). Podaci ne obuhvataju podatke o pozivima koji su besplatni, pozive službama za hitne intervencije, kao ni podatke koji su nespojivi sa odredbama zakona kojim se reguliše zaštita podataka o ličnosti.

Prigovor pretplatnika operatoru

Pretplatnik može u pisanom obliku da podnese operatoru prigovor na iznos kojim je zadužen za pruženu uslugu, odnosno na kvalitet pružene usluge, kao i da traži naknadu štete, saglasno odredbama ugovora o pružanju usluge sa manjim kvalitetom od ugovorenog (Čl.113.). Rok za podnošenje prigovora je 30 dana od dana dospelca računa za uslugu, kada se radi o prigovoru na iznos računa, odnosno 30 dana od dana pružanja usluge, kada se radi o prigovoru na kvalitet usluge. Pretplatnik je dužan da plati nesporan deo iznosa računa, a ako osporava ceo račun, dužan je da plati prosečno mesečno zaduženje za poslednja tri meseca koji su prethodili periodu na koji se prigovor odnosi. Operator ne odgovara za nastalu štetu ako je kvalitet pružene usluge manji od propisanog ili ugovorenog zbog objektivnih uzroka koji se nisu mogli predvideti, izbeći odnosno ukloniti (viša sila), kao i zbog blagovremeno najavljenih radova na održavanju mreža i usluga u rokovima primerenim okolnostima. Operator je dužan da u roku od 15 dana od dana podnošenja prigovora dostavi pretplatniku odgovor u pisanom obliku, kojim će prihvatiti osnovani zahtev za naknadu štete, saglasno odredbama ugovora o pružanju usluge sa manjim kvalitetom od ugovorenog, odnosno odbiti zahtev, navodeći činjenice i dokaze na osnovu kojih je utvrđen iznos zaduženja za pružene usluge, odnosno utvrđen kvalitet pruženih usluga.

Pretplatnik kome je odbijen prigovor može se obratiti Agenciji ili drugom telu radi posredovanja u vansudskom rešavanju spora ili pokrenuti parnični postupak pred nadležnim sudom, u roku od 15 dana od dana dostavljanja odgovora operatora na prigovor, odnosno 15 dana od dana isteka roka u kojem je operator bio dužan da se izjasni o prigovoru. Pretplatniku koji podnese prigovor i uredno izvrši opisanu obavezu plaćanja, operator ne sme da obustavi pružanje usluge prijema poziva, pozivanja službi za hitne intervencije, kao ni da isključi terminalnu opremu pretplatnika iz svoje mreže, do isteka roka za pokretanje vansudskog ili sudskog postupka odnosno do okončanja vansudskog ili sudskog postupka.

Kontrola troškova

Operator javno dostupnih telefonskih usluga dužan je da, u skladu sa svojim tehničkim mogućnostima, pretplatniku omogući, na jednostavan način i bez naknade: zabranu odlaznih poziva i slanja elektronskih poruka, kada mesečni troškovi tih usluga pređu unapred određeni iznos; zabranu određenih vrsta odlaznih poziva, kao i poziva ili slanja elektronskih poruka na određene vrste brojeva.

Identifikacija poziva

Operator koji nudi uslugu identifikacije poziva dužan je da korisniku omogućiti sprečavanje prikazivanja identifikacije za pojedinačni odlazni poziv, a pretplatniku i za sve odlazne pozive, na jednostavan način i bez naknade. Ovo se odnosi i na međunarodne odlazne pozive ali nije primenljiva na pozive koji se upućuju službama za hitne inter-

vencije. Operator ima pravo da privremeno suspenduje prethodno navedenu mogućnost radi otkrivanja i sprečavanja zlonamernih ili uznemiravajućih poziva.

Operator koji nudi uslugu identifikacije poziva dužan je da pretplatniku omogućiti isključivanje identifikacije dolaznih poziva, na jednostavan način i bez naknade za razumno korišćenje ove mogućnosti, ovo se odnosi i na međunarodne dolazne pozive. Operator koji nudi uslugu identifikacije poziva dužan je da pretplatniku omogućiti jednostavan način za odbijanje dolaznih poziva sa skrivenom identifikacijom, kao i prethodno ovo se odnosi i na međunarodne dolazne pozive. Operator koji pruža uslugu identifikacije uspostavljene linije dužan je da pretplatniku omogućiti isključivanje prikazivanja identifikacije uspostavljene linije pozivaocu, na jednostavan način i bez naknade. Naravno odnosi se i na međunarodne dolazne pozive.

Operator koji pruža uslugu identifikacije poziva ili uspostavljene linije dužan je da objavi informacije o mogućnostima i ograničenjima iz ovog člana.

Zlonamerni ili uznemiravajući pozivi

Operator javno dostupnih telefonskih usluga kome pretplatnik u pisanom obliku prijavi i opiše način, odnosno sadržinu, okvirni datum i vreme zlonamernog ili uznemiravajućeg poziva, dužan je da zabeleži i sačuva podatke o identifikaciji tog dolaznog poziva, datumu i vremenu poziva ili pokušaju pozivanja (čl.116.). Ako operator utvrdi, na osnovu prijave, da je zlonamerni ili uznemiravajući poziv upućen sa broja njegovog pretplatnika, dužan je da tom pretplatniku uputi upozorenje, odnosno, u slučaju ponovnog uznemiravanja, preduzme druge odgovarajuće mere radi sprečavanja daljeg uznemiravanja. Ako operator utvrdi, na osnovu prijave, da je zlonamerni ili uznemiravajući poziv upućen sa pretplatničkog broja u mreži drugog operatora, prosleđuje tom operatoru prijavu o uznemiravanju, kako bi taj operator svom pretplatniku uputio upozorenje, odnosno, u slučaju ponovnog uznemiravanja, preduzeo druge odgovarajuće mere radi sprečavanja daljeg uznemiravanja. Operatori javno dostupnih telefonskih usluga dužni su da sarađuju radi praćenja i otkrivanja zlonamernih ili uznemiravajućih poziva, a naročito radi razmene podataka i postupanja po prosleđenim prijavama.

Zaustavljanje automatskog preusmeravanja poziva

Operator je dužan da pretplatniku omogućiti, na jednostavan način i bez naknade, zaustavljanje automatskog preusmeravanja poziva, koju je izvršila treća strana, na terminalnu opremu pretplatnika.

Nezatražene poruke

Korišćenje sistema za automatsko pozivanje i komunikaciju bez ljudske intervencije, faks uređaja, elektronske pošte ili drugih vrsta elektronskih poruka, radi neposrednog oglašavanja, dopušteno je samo uz prethodni pristanak korisnika, odnosno pretplatnika (primalac). Dakle, prema čl.118. Zakona, na snazi u Srbiji je sistem *Opt in* (*Opt in*). Ako je fizičko ili pravno lice, prilikom prodaje svojih proizvoda ili usluga, pribavilo neposredno od primaoca njegove kontakt podatke i pristanak na upotrebu tih podataka u svrhe neposrednog oglašavanja, ima pravo da ih upotrebljava radi neposrednog oglašava-

vanja svojih sličnih proizvoda ili usluga, pod uslovom da primaocu obezbedi mogućnost prigovora takvoj upotrebi kontakt podataka, na jednostavan način i bez naknade.

Zabranjeno je neposredno oglašavanje kojim se netačno prikazuje ili prikriva identitet pošiljaoca elektronske pošte ili drugih vrsta elektronskih poruka, kao i neposredno oglašavanje koje ne sadrži naznačenu elektronsku adresu, odnosno broj telefona, putem koga primalac može bez naknade da zahteva sprečavanje daljeg slanja oglasnih poruka.

© Can Stock Photo - csp6720226

Figure 2 Spam.

Operator je dužan da pretplatniku omogući filtriranje nezatraženih i škodljivih elektronskih poruka, kao i jednostavan način za podešavanje ili isključivanje filtera. Operator je dužan da javno objavi elektronsku adresu za prijavljivanje nezatraženih i škodljivih elektronskih poruka. Operator je dužan da, po prijemu dokaza o nezatraženim i škodljivim porukama koje su poslate od strane njegovih pretplatnika, utvrdi činjenično stanje i, u zavisnosti od stepena zloupotrebe, opomene pretplatnika ili mu privremeno onemogući korišćenje usluge i o tome ga bez odlaganja obavesti. Operator ima pravo da, u slučaju ponovljene zloupotrebe pretplatniku trajno onemogući korišćenje usluga, odnosno raskine ugovor o korišćenju usluga.

Podaci o ličnosti u javnom telefonskom imeniku

Pružalac usluga javnog telefonskog imenika dužan je da bez naknade obavesti pretplatnika o nameri da njegove lične podatke uključi u javno dostupan telefonski imenik u štampanoj ili elektronskoj formi, o svrsi imenika, dostupnosti ličnih podataka preko usluga obaveštenja, kao i mogućnostima za pretragu ličnih podataka od strane trećih lica preko funkcija pretrage u elektronskoj formi imenika čl.120. Pretplatnik ima pravo da, po prijemu obaveštenja, odbije saglasnost za uključivanje ličnih podataka u javno dostupan telefonski imenik. Ove obaveze primenjuju se na pravna lica u meri u kojoj ona nisu obavezna da njihov pretplatnički broj bude dostupan javnosti.

Pružalac usluga javnog telefonskog imenika dužan je da pretplatniku, čiji se lični podaci nalaze u javno dostupnom telefonskom imeniku, omogući proveru ili ispravku podataka, kao i mogućnost povlačenja date saglasnosti, odnosno brisanja ličnih podataka iz javno dostupnog telefonskog imenika, na jednostavan način i bez naknade. Ove obaveze primenjuju se na pravna lica u meri u kojoj ona nisu obavezna da njihov pretplatnički broj bude dostupan javnosti.

Pružalac usluga javnog telefonskog imenika dužan je da pribavi dodatni pristanak pretplatnika pre omogućavanja upotrebe podataka iz javnog telefonskog imenika u svrhe

različite od stupanja u kontakt sa pretplatnikom preko ličnog imena i prezimena, odnosno naziva pretplatnika ili minimuma drugih njegovih identitetskih oznaka. Ova obaveza primenjuje se na pravna lica bez ograničenja.

Dostupnost podataka u javnom telefonskom imeniku

Operator koji pruža javno dostupne telefonske usluge dužan je da sačini i vodi ažuran javni telefonski imenik sa podacima svojih pretplatnika i da obezbedi korisnicima svojih usluga pristup uslugama obaveštenja i javnim telefonskim imenicima.

Operator je dužan je da udovolji svakom razumnom zahtevu za pristup podacima (iz stava 1. tačka 1) ovog člana), pod uslovima koji su objektivni, nediskriminatorni, u skladu sa odredbama ovog zakona i zakona kojim se uređuje zaštita podataka o ličnosti. Ova obaveza naročito se odnosi na zahteve pružalaca usluga javnih telefonskih imenika, koji sačinjavaju sveobuhvatne javno dostupne telefonske imenike sa podacima o svim pretplatnicima javno dostupnih telefonskih usluga u Republici Srbiji.

Agencija bliže propisuje uslove u pogledu pristupa i korišćenja ovih podataka.

Obrada podataka o saobraćaju

Operator javnih komunikacionih mreža ili operator javno dostupnih elektronskih komunikacionih usluga, koji obrađuje i čuva podatke o saobraćaju pretplatnika i korisnika, dužan je da te podatke obriše ili učini neprepoznatljivim lice na koje se ti podaci odnose, kada podaci o saobraćaju više nisu neophodni za prenos komunikacije, sa izuzetkom (čl.122.): podataka koji su neophodni radi izrade računa za usluge ili međupovezivanje, a koji se mogu obrađivati do isteka zakonom predviđenog roka za reklamacije ili naplatu potraživanja; podataka koje operator koristi radi oglašavanja i prodaje usluga, uz prethodni pristanak lica na koje se podaci odnose, kao i radi pružanja usluga sa dodatnom vrednošću, u meri i vremenu neophodnom za te svrhe; i podataka koji se zadržavaju u skladu sa odredbama ovog zakona.

Operator je dužan da, pre otpočinjanja obrade podataka o saobraćaju iz tačke 1) člana 122., kao i pre pribavljanja pristanka iz tačke 2) ovog člana, obavesti pretplatnika ili korisnika o vrstama podataka koji će biti obrađivani, kao i trajanju obrade. Lice koje je dalo pristanak za obradu podataka iz tačke 2) ovog člana ima pravo opoziva datog pristanka u bilo kom trenutku. Obradu podataka o saobraćaju smeju da vrše samo lica koja za potrebe operatora obavljaju poslove izdavanja računa, upravljanja mrežnim saobraćajem, odgovaranja na pitanja korisnika, otkrivanja prevara, oglašavanja i prodaje usluga elektronskih komunikacija, kao i pružanja usluga sa dodatnom vrednošću, u meri neophodnoj za obavljanje navedenih aktivnosti.

Opisane odredbe ne odnose se na mogućnost Agencije i drugih nadležnih državnih organa da ostvare uvid u podatke o mrežnom saobraćaju koji su od značaja za odlučivanje u sporovima, naročito povodom računa za usluge ili međupovezivanja.

Obrada podataka o lokaciji

Operator javnih komunikacionih mreža i javno dostupnih elektronskih komunikacionih usluga može obrađivati podatke o lokaciji korisnika, koji nisu podaci o saobra-

ćaju, samo kada se lica na koja se ti podaci odnose učine neprepoznatljivim ili uz njihov prethodni pristanak radi pružanja usluga sa dodatom vrednošću, u meri i vremenu potrebnom za te svrhe (čl.123.). Ova odredba ne odnosi se na podatke o lokaciji koji se zadržavaju u skladu sa odredbama ovog zakona. Operator je dužan da, pre pribavljanja pristanka, korisnika i pretplatnika obavesti o vrstama podataka o lokaciji koji će biti obrađivani, svrsi i trajanju obrade, kao i tome da li će podaci biti dostavljani trećim licima za potrebe pružanja usluga sa dodatom vrednošću.

Lice koje je dalo pristanak za obradu podataka ima pravo opoziva datog pristanka u bilo kom trenutku. Operator je dužan da licu koje je dalo pristanak za obradu podataka, pruži mogućnost privremenog odbijanja obrade podataka o lokaciji pri svakom povezivanju na mrežu ili prenosu komunikacije, na jednostavan način i bez naknade. Obradu ovako opisanih podataka o lokaciji smeju da vrše samo ovlašćena lica operatora, odnosno ovlašćena lica treće strane koja pruža uslugu sa dodatom vrednošću, u meri neophodnoj za pružanje usluge sa dodatom vrednošću.

Bezbednost i integritet javnih komunikacionih mreža i usluga

Glavom XVI. obrađuju se bezbednost i integritet javnih komunikacionih mreža i usluga. Operator je dužan da, radi obezbeđivanja bezbednosti i integriteta javnih elektronskih komunikacionih mreža i usluga, tajnosti komunikacija, kao i zaštite podataka o ličnosti, saobraćaju i lokaciji, primeni adekvatne tehničke i organizacione mere, primere ne postojećim rizicima, a posebno mere za prevenciju i minimizaciju uticaja bezbednosnih incidenata po korisnike i međupovezane mreže, kao i mere za obezbeđivanje kontinuiteta rada javnih komunikacionih mreža i usluga. Ako operator pruža uslugu koristeći elektronsku komunikacionu mrežu, pripadajuća sredstva ili usluge drugog operatora, dužan je da sarađuje sa tim operatorom u obezbeđivanju bezbednosti i integriteta javnih komunikacionih mreža i usluga. Kada postoji poseban rizik povrede bezbednosti i integriteta javnih komunikacionih mreža i usluga (neovlašćeni pristup, značajan gubitak podataka, ugrožavanje tajnosti komunikacija, bezbednosti ličnih podataka i drugo), operator je dužan da o tom riziku obavesti pretplatnike i, ako je takav rizik van opsega mera koje je operator dužan da primeni, obavesti pretplatnike o mogućim merama zaštite i troškovima u vezi sa primenom tih mera (čl.124.).

Operator je dužan da obavesti Agenciju o svakoj povredi bezbednosti i integriteta javnih komunikacionih mreža i usluga, koja je značajno uticala na njihov rad, a naročito o povredama koje su imale za posledicu narušavanje zaštite podataka o ličnosti ili narušavanje privatnosti pretplatnika ili korisnika. Agencija je ovlašćena da obavesti javnost o povredi bezbednosti i integriteta, ili traži od operatora da to sam uradi, kada proceni da je objavljivanje takve informacije u javnom interesu (čl.125.).

TAJNOST ELEKTRONSKIH KOMUNIKACIJA, ZAKONITO PRESRETANJE I ZADRŽAVANJE PODATAKA

U Glavi XVII. obrađuju se tajnost elektronskih komunikacija i zakonito presretanje i zadržavanje podataka. Tajnost elektronskih komunikacija posebno se tretira čl.126. Presretanje elektronskih komunikacija kojim se otkriva sadržaj komunikacije nije dopušteno bez pristanka korisnika, osim na određeno vreme i na osnovu odluke suda, ako je to neophodno radi vođenja krivičnog postupka ili zaštite bezbednosti Republike Srbije, na način predviđen zakonom. Ova odredba ne sprečava snimanje komunikacija i sa njima povezanih podataka o saobraćaju, koje se obavlja radi dokazivanja komercijalnih transakcija ili drugih poslovnih odnosa, u kojima su obe strane svesne ili bi morale biti svesne ili su izričito upozorene na to da obavljena komunikacija može da bude snimljena. Korišćenje elektronskih komunikacionih mreža i usluga radi čuvanja ili pristupanja podacima pohranjenim u terminalnoj opremi pretplatnika ili korisnika, dozvoljeno je pod uslovom da je pretplatniku ili korisniku dato jasno i potpuno obaveštenje o svrsi prikupljanja i obrade podataka, u skladu sa zakonom kojim se uređuje zaštita podataka o ličnosti, kao i da mu je pružena prilika da takvu obradu odbije. Ovo ipak ne sprečava tehničko čuvanje ili pristup podacima u svrhu obezbeđivanja komunikacije u okviru elektronskih komunikacionih mreža ili pružanja usluga koje je pretplatnik ili korisnik izričito zatražio.

ZAKONITO PRESRETANJE ELEKTRONSKIH KOMUNIKACIJA

Operator je dužan da omogući zakonito presretanje elektronskih komunikacija iz člana 126. stav 1. ovog zakona (čl.127.). Nadležni državni organ koji sprovodi poslove zakonitog presretanja dužan je da vodi evidenciju o presretnutim elektronskim komunikacijama, koja naročito sadrži određenje akta koji predstavlja pravni osnov za vršenje presretanja, datum i vreme vršenja presretanja, kao i da ovu evidenciju čuva kao tajnu, u skladu sa zakonom kojim se uređuje tajnost podataka. Kada nadležni državni organ koji sprovodi poslove zakonitog presretanja nije u mogućnosti da izvrši zakonito presretanje elektronskih komunikacija bez pristupa prostorijama, elektronskoj komunikacionoj mreži, pripadajućim sredstvima ili elektronskoj komunikacionoj opremi operatora, operator iz stava 1. ovog člana dužan je da o primljenim zahtevima za presretanje elektronskih komunikacija vodi evidenciju, koja naročito sadrži identifikaciju ovlašćenog lica koje je vršilo presretanje, određenje akta koji predstavlja pravni osnov za vršenje presretanja, datum i vreme vršenja presretanja, kao i da ovu evidenciju čuva kao tajnu, u skladu sa zakonom kojim se uređuje tajnost podataka. Operator je dužan da, radi ostvarivanja ove obaveze, o svom trošku obezbedi neophodne tehničke i organizacione uslove (uređaje i programsku podršku), kao i da dokaze o tome dostavi Agenciji, u skladu sa odredbama ovog zakona.

Ministarstvo, po pribavljenom mišljenju ministarstva nadležnog za poslove pravosuđa, ministarstva nadležnog za unutrašnje poslove, ministarstva nadležnog za poslove odbrane, Bezbednosno-informativne agencije i organa nadležnog za zaštitu podataka o ličnosti, bliže propisuje zahteve za uređaje i programsku podršku iz stava 4. ovog člana kao i tehničke zahteve za ispunjenje obaveze zadržavanja podataka iz čl. 128. i 129. ovog zakona.

Obaveza zadržavanja podataka²⁰¹⁾

Operator je, prema čl.128, dužan da zadrži podatke o elektronskim komunikacijama iz člana 129. stav 1. ovog zakona (u daljem tekstu: zadržani podaci). Pristup zadržanim podacima nije dopušten bez pristanka korisnika, osim na određeno vreme i na osnovu odluke suda, ako je to neophodno radi vođenja krivičnog postupka ili zaštite bezbednosti Republike Srbije, na način predviđen zakonom. Operator obavezu zadržavanja podataka ispunjava u skladu sa relevantnim međunarodnim tehničkim standardima, odnosno preporukama, koje se odnose na zadržane podatke. Operator je dužan da zadrži podatke u izvornom obliku ili kao podatke obrađene tokom obavljanja delatnosti elektronskih komunikacija koji moraju biti istog kvaliteta i nivoa zaštite kao i podaci u izvornom obliku. On nije dužan da zadrži podatke koje nije proizveo niti obradio. Operator je dužan da zadržane podatke čuva 12 meseci od dana obavljene komunikacije. Takođe je dužan da zadržava podatke tako da im se bez odlaganja može pristupiti, odnosno da se bez odlaganja mogu dostaviti na osnovu odluke suda, za potrebe vođenja krivičnog postupka ili zaštite bezbednosti Republike Srbije.

Nadležni državni organ koji ostvaruje pristup, odnosno kome se dostavljaju zadržani podaci, dužan je da vodi evidenciju o pristupu, odnosno dostavljanju zadržanih podataka, koja naročito sadrži: određenje sudskog akta koji predstavlja pravni osnov za pristup, odnosno dostavljanje zadržanih podataka, datum i vreme pristupanja, odnosno dostavljanja zadržanih podataka, kao i da ovu evidenciju čuva kao tajnu, u skladu sa zakonom kojim se uređuje tajnost podataka. Kada nadležni državni organ nije u mogućnosti da ostvari pristup zadržanim podacima bez pristupa prostorijama, elektronskoj komunikacionoj mreži, pripadajućim sredstvima ili elektronskoj komunikacionoj opremi operatora, operator je dužan da o primljenim zahtevima za pristup, odnosno dostavljanje zadržanih podataka, vodi evidenciju, koja naročito sadrži identifikaciju ovlašćenog lica koje je pristupilo zadržanim podacima, odnosno kome su dostavljeni zadržani podaci, određenje sudske odluke koja predstavlja pravni osnov za pristup, odnosno dostavljanje zadržanih podataka, datum i vreme pristupanja, odnosno dostavljanja zadržanih podataka, kao i da ovu evidenciju čuva kao tajnu, u skladu sa zakonom kojim se uređuje tajnost podataka.

Podaci

Obaveza operatora iz člana 128. stav 1. ovog zakona odnosi se na podatke potrebne za praćenje i utvrđivanje izvora komunikacije; utvrđivanje odredišta komunikacije; utvrđivanje početka, trajanja i završetka komunikacije; utvrđivanje vrste komunikacije; identifikaciju terminalne opreme korisnika; I utvrđivanje lokacije mobilne terminalne opreme korisnika.

²⁰¹⁾ Ova odredba je čak bila i predmet ocene ustavnosti i zakonitosti podnete od strane Ombudsmana i poverenika za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti, kada je ujedno postavljeno pitanje ocene ustavnosti Zakona o VBA I VOA. Odluka Ustavnog suda br. Broj IUz-1245/2010 - utvrđivanje nesaglasnosti sa Ustavom dela odredaba čl. 128. i 129. Zakona o elektronskim komunikacijama ("Službeni glasnik RS", broj 44/10) odnosi se na ovu inicijativu. Usled ove inicijative odredba je bila promenjena izmenama i dopunama Zakona o elektronskim komunikacijama Službeni glasnik RS br. 62/2014.

Obaveza zadržavanja podataka obuhvata i podatke o uspostavljenim pozivima koji nisu odgovoreni, ali ne obuhvata podatke o pozivima čije uspostavljanje nije uspjelo. Zabranojeno je zadržavanje podataka koji otkrivaju sadržaj komunikacije.

Ministarstvo, po pribavljenom mišljenju ministarstva nadležnog za poslove pravosuđa, ministarstva nadležnog za unutrašnje poslove, ministarstva nadležnog za poslove odbrane, Bezbednosno-informativne agencije i organa nadležnog za zaštitu podataka o ličnosti, bliže propisuje zahteve u vezi sa zadržavanjem podataka.

Zaštita zadržanih podataka

Operator je dužan da, u pogledu zaštite zadržanih podataka, naročito obezbedi (čl.130):

1. da su zadržani podaci istog kvaliteta i podvrgnuti istim merama bezbednosti i zaštite kao i podaci u elektronskoj komunikacionoj mreži operatora;
2. da su zadržani podaci zaštićeni na podesan način od slučajnog ili nedopuštenog uništenja, slučajnog gubitka ili izmene, neovlašćenog ili nezakonitog čuvanja, obrade, pristupa ili otkrivanja, u skladu sa zakonom kojim se uređuje zaštita podataka o ličnosti, odnosno zakonom kojim se uređuje zaštita tajnih podataka kada se radi o podacima koji su sačuvani i dostavljeni u skladu sa članom 128. stav 7. zakona;
3. da se pristup zadržanim podacima na podesan način ograniči samo na ovlašćena lica organa koji ostvaruju pristup zadržanim podacima, u skladu sa članom 128. stav 7. zakona;
4. da se zadržani podaci unište po isteku roka iz člana 128. stav 6. zakona, osim podataka koji su sačuvani i dostavljeni u skladu sa članom 128. stav 7. zakona.

Operator je dužan da, radi ostvarivanja obaveze iz stava 1. ovog člana, o svom trošku obezbedi neophodne tehničke i organizacione uslove, kao i da dokaze o tome dostavi Agenciji, u skladu sa odredbama zakona.

Nadzor nad izvršenjem obaveza operatora iz stava 1. ovog člana vrši organ nadležan za zaštitu podataka o ličnosti, a kada su podaci dostavljeni u skladu sa članom 128. stav 7. zakona i organ nadležan za nadzor nad sprovođenjem zakona koji reguliše zaštitu tajnosti podataka.

Evidencija o zahtevima za pristup zadržanim podacima

Operator koji zadržava podatke u skladu sa odredbama čl. 128 – 130. ovog zakona, kao i nadležni organi koji pristupaju podacima na način predviđen odredbama člana 128. stav 2. ovog zakona, dužni su da vode evidenciju o zahtevima za pristup zadržanim podacima u toku jedne kalendarske godine.

Evidencija iz člana 130a sadrži informaciju o: broju zahteva za pristup zadržanim podacima; broju ispunjenih zahteva za pristup zadržanim podacima; I vremenu koje je proteklo od dana od kada su podaci zadržani do dana kad je pristup podacima zatražen u skladu sa članom 128. stav 2. ovog zakona.

Evidencija ne sadrži podatke o ličnosti. Opisana lica dužna su da, najkasnije do 31. januara za prethodnu kalendarsku godinu, dostave evidenciju organu nadležnom za zaštitu podataka o ličnosti.

ORGANI

Glava XVIII. obrađuje proveru postupanja operatora i inspekcijski nadzor. U tom smislu ovlašćenja Agencije propisana su čl. 131. Operatori su dužni da delatnost elektronskih komunikacija obavljaju u skladu sa propisanim opštim uslovima za obavljanje delatnosti, posebnim obavezama određenim operatorima sa ZTS, uslovima propisanim dozvolama za korišćenje numeracije, pojedinačnim dozvolama za korišćenje radio-frekvencija, kao i drugim obavezama utvrđenim ovim zakonom i propisima donetim na osnovu njega.

Agencija je ovlašćena da traži od operatora podatke i informacije koji su joj potrebni radi provere njihovog postupanja u skladu sa obavezama, kao i da vrši merenja i ispitivanja rada elektronskih komunikacionih mreža i usluga, pripadajućih sredstava, elektronske komunikacione opreme i terminalne opreme.

Poslove merenja i ispitivanja Agencija vrši preko kontrolno-mernih centara, kao organizacionih jedinica Agencije (područne jedinice), odnosno preko lica ovlašćenih za vršenje merenja i ispitivanja.

Ako Agencija utvrdi da postupanje operatora nije u skladu sa obavezama iz stava 1. člana 131., o tome obaveštava operatora i određuje rok u kome operator može da se izjasni o utvrđenim nepravilnostima, odnosno da ih otkloni i o tome obavesti Agenciju.

Ovaj rok ne može biti kraći od osam dana od dana prijema zahteva od strane operatora, osim u slučajevima kada Agencija utvrdi teže ili ponovljeno kršenje propisanih obaveza. Ako Agencija utvrdi da operator nije otklonio utvrđene nepravilnosti u ostavljenom roku, podnosi prijavu inspekciji Ministarstva.

Inspekcijski nadzor

Inspekcijski nadzor nad primenom ovog zakona, propisa kojima se uređuje delatnost elektronskih komunikacija, kao i međunarodnih sporazuma u oblasti elektronskih komunikacija, obavlja Ministarstvo, preko inspektora elektronskih komunikacija (u daljem tekstu: inspektor). Inspekcijski nadzor nad primenom ovog zakona i propisa kojim se uređuje delatnost elektronskih komunikacija na teritoriji autonomne pokrajine vrši autonomna pokrajina preko svojih organa. Ove poslove autonomna pokrajina vrši kao poverene.

GENERALNO REGULISANJE MATERIJE O JAVNOM INFORMISANJU

I. OSNOVNE ODREDBE

Cilj zakonskog regulisanja određuje se članom 2. Zakona o javnom informisanju i medijima ("Sl. glasnik RS", br. 83/2014 i 58/2015 u daljem tekstu ZJIM). Pravila o javnom informisanju obezbeđuju i štite iznošenje, primanje i razmenu informacija, ideja i mišljenja putem medija u cilju unapređivanja vrednosti demokratskog društva, sprečavanja sukoba i očuvanja mira, istinitog, blagovremenog, verodostojnog i potpunog informisanja i omogućavanja slobodnog razvoja ličnosti.

Predmet zakonskog regulisanja predviđen je čl.3. i po njemu: Zakonom se uređuje način ostvarivanja slobode javnog informisanja koja posebno obuhvata slobodu prikupljanja, objavljivanja i primanja informacija, slobodu formiranja i izražavanja ideja i mišljenja, slobodu štampanja i distribucije novina i slobodu proizvodnje, pružanja i objavljivanja audio i audio-vizuelnih medijskih usluga, slobodu širenja informacija i ideja preko interneta i drugih platformi, kao i slobodu izdavanja medija i obavljanja delatnosti javnog informisanja.

ZJIM-om se uređuju i načela javnog informisanja, javni interes u javnom informisanju, obezbeđivanje i raspodela sredstava za ostvarivanje javnog interesa, impresum, skraćeni impresum i identifikacija, javnost podataka o medijima i Registar, zaštita medijskog pluralizma, položaj urednika, novinara i predstavnika stranih medija, distribucija medija, privremeno čuvanje i uvid u medijski zapis, posebna prava i obaveze u javnom informisanju, informacije o ličnosti, sredstva i postupci pravne zaštite, nadzor nad primenom odredaba zakona, kao i kaznene odredbe.

Sloboda javnog informisanja

Članom 4. ZJIM deklarise se sloboda javnog informisanja i proklamuju se principi. Javno informisanje je slobodno i ne podleže cenzuri. Zabranjena je neposredna i posredna diskriminacija urednika medija, novinara i drugih lica u oblasti javnog informisanja prema njihovoj političkoj opredeljenosti i uverenju ili drugom ličnom svojstvu. Ne sme se ugrožavati slobodan protok informacija putem medija, kao ni uređivačka autonomija medija, a naročito vršenjem pritiska, pretnjom, odnosno ucenom urednika, novinara ili izvora informacija.

Fizički napad na urednika, novinara i druga lica koja učestvuju u prikupljanju i objavljivanju informacija putem medija kažnjava se na osnovu zakona. Sloboda javnog informisanja ne sme se povređivati zloupotrebom službenog položaja i javnih ovlašćenja, svojinskih i drugih prava, kao ni uticajem i kontrolom nad sredstvima za štampanje i distribuciju novina ili mrežama elektronskih komunikacija koje se koriste za distribuciju medijskih sadržaja.

Informisanje o pitanjima od interesa za javnost

Putem medija objavljuju se informacije, ideje i mišljenja o pojavama, događajima i ličnostima o kojima javnost ima opravdan interes da zna, bez obzira na način na koji su

pribavljene informacije, u skladu sa odredbama ovog zakona (čl.5). Svako ima pravo da istinito, potpuno i blagovremeno bude obavešten o pitanjima od javnog značaja i sredstva javnog obaveštavanja su dužna da to pravo poštuju.

Radi omogućavanja građanima da formiraju sopstveno mišljenje o pojavama, događajima i ličnostima, obezbeđuje se raznovrsnost izvora informacija i medijskih sadržaja. Radi zaštite konkurencije i raznovrsnosti ideja i mišljenja, zabranjen je svaki vid monopola u oblasti javnog informisanja. Niko ne može imati monopol na objavljivanje informacija, ideja i mišljenja u mediju. Niko ne može imati monopol na osnivanje, odnosno distribuciju medija. Ovim se proklamuje zaštita medijskog pluralizma i propisuje zabrana monopola u oblasti javnog informisanja (čl.6).

Radi formiranja sopstvenog mišljenja o verodostojnosti i pouzdanosti informacija, ideja i mišljenja objavljenih u medijima, radi sagledavanja mogućeg uticaja medija na javno mnjenje, kao i radi zaštite medijskog pluralizma omogućava se javnost podataka o medijima.

Položaj nosilaca javnih i političkih funkcija

Izabran, postavljen, odnosno imenovan nosilac javne i političke funkcije dužan je da trpi iznošenje kritičkih mišljenja, koja se odnose na rezultate njegovog rada, odnosno politiku koju sprovodi, a u vezi je sa obavljanjem njegove funkcije bez obzira na to da li se oseća lično povređenim iznošenjem tih mišljenja (čl.8).

Obaveza novinarske pažnje

ZJIM u čl.9. uvodi novi standard u vezi odgovornosti u medijima. Prema njemu: Urednik i novinar su dužni da s pažnjom primerenom okolnostima, pre objavljivanja informacije koja sadrži podatke o određenoj pojavi, događaju ili ličnosti provere njeno poreklo, istinitost i potpunost.

Urednik i novinar dužni su da preuzete informacije, ideje i mišljenja prenesu verodostojno i potpuno, a ako se informacija preuzima iz drugog medija - da navedu i naziv tog medija.

Ustanove javnih medijskih servisa i drugi mediji koji deluju u skladu s načelima javnih medijskih servisa posebno su dužni da o pojavama, događajima i ličnostima izveštavaju pravovremeno i nepristrasno, da omoguće izražavanje ideja i mišljenja koja su zastupljena u zajednici, da podstiču na raspravu u duhu tolerancije, o svim temama od interesa za javnost, da proizvode raznovrsne programske sadržaje i da teže najvišem nivou kvaliteta usluga.

ZAKON O ELEKTRONSKIM MEDIJIMA(ZOEM)²⁰²⁾

PREDMET ZAKONA

Zakonom se uređuju čl.1. u skladu sa međunarodnim konvencijama i standardima, organizacija i rad Regulatornog tela za elektronske medije, uslovi i način pružanja audio i audio-vizuelnih medijskih usluga, uslovi i postupak za izdavanje dozvola za pružanje audio i audio-vizuelnih medijskih usluga, kao i druga pitanja od značaja za oblast elektronskih medija.

Odredbе ovog zakona ne odnose se na uslove obavljanja delatnosti elektronskih komunikacija, uslove i način korišćenja radio-frekvencija za distribuciju i emitovanje medijskih sadržaja, kao i na uslove postavljanja, upotrebe i održavanja emisionih radio stanica (radio-difuznih, fiksni i mobilni).

Odredbе ZOEM tumače se u korist unapređenja vrednosti demokratskog društva, u skladu sa načelima Ustava Republike Srbije, zakona kojim se uređuje oblast javnog informisanja i važećim međunarodnim standardima u oblasti ljudskih i manjinskih prava, kao i praksi međunarodnih institucija koje nadziru njihovo sprovođenje.

U članu 4. se definišu osnovni pojmovi za oblast koja se reguliše ZOEM-om.

Elektronski medij je program, odnosno programski sadržaj radija i televizije, kao i programski sadržaj dostupan na zahtev putem mreža elektronskih komunikacija i sadržaj elektronskog izdanja;

Medijska usluga je audio-vizuelna medijska usluga i medijska usluga radija;

Audio-vizuelna medijska usluga je usluga pružanja audio-vizuelnih programskih sadržaja neograničenom broju korisnika, putem elektronskih komunikacionih mreža, sa uređivačkom odgovornošću pružaoca usluge, u vidu televizijskog emitovanja, audio-vizuelne medijske usluge na zahtev, kao i audio-vizuelna komercijalna komunikacija;

Programski sadržaj su informacije, ideje i mišljenja kao i autorska dela u zvučnom obliku (u daljem tekstu: audio sadržaj), odnosno u obliku pokretnih slika sa ili bez zvuka (u daljem tekstu: audio-vizuelni sadržaj) koje predstavljaju pojedinačnu stavku u programu i dostupne su javnosti putem elektronskih medija radi informisanja, zabave, obrazovanja i dr.;

Uređivačka odgovornost je odgovornost za sprovođenje kontrole nad izborom programskih sadržaja i njihovom organizacijom, bilo da je reč o redosledu pružanja prema hronološkoj šemi ili o pružanju sadržaja na zahtev na osnovu kataloga, osim ako zakonom nije drugačije određeno;

Pružalac medijske usluge je fizičko ili pravno lice koje ima uređivačku odgovornost za izbor audio-vizuelnog sadržaja audio-vizuelne medijske usluge, odnosno audio sadržaja medijske usluge radija i koje određuje način organizacije sadržaja;

202) "Sl. glasnik RS", br. 83/2014 i 6/2016 - dr. zakon.

Elektronska komunikaciona mreža za distribuciju medijskih sadržaja je elektronska komunikaciona mreža u smislu propisa koji uređuju oblast elektronskih komunikacija, koja se koristi za distribuciju medijskih sadržaja;

Operator elektronske komunikacione mreže za distribuciju medijskih sadržaja (u daljem tekstu: operator) je lice koje obavlja ili je ovlašćeno da obavlja elektronsku komunikacionu uslugu distribucije medijskih sadržaja;

Operator multipleksa je lice koje obavlja ili je ovlašćeno da obavlja elektronsku komunikacionu uslugu multipleksiranja medijskih sadržaja i drugih podataka u smislu propisa koji uređuju oblast elektronskih komunikacija;

Televizijsko emitovanje (linearna audio-vizuelna medijska usluga) je usluga koju pružalac audio-vizuelne medijske usluge obezbeđuje radi istovremenog praćenja programa na osnovu programske šeme;

Audio-vizuelna medijska usluga na zahtev (nelinearna audio-vizuelna medijska usluga) je usluga koju pružalac audio-vizuelne medijske usluge obezbeđuje radi praćenja programa u periodu koji odabere korisnik, na svoj zahtev, na osnovu kataloga programa čiji izbor i organizaciju vrši pružalac;

Audio-vizuelna komercijalna komunikacija su slike sa ili bez zvuka namenjene neposrednom ili posrednom preporučivanju roba, usluga ili svojstava pravnog ili fizičkog lica u vezi sa delatnošću koju to lice vrši u cilju sticanja dobiti, u zamenu za novčanu ili drugu naknadu ili iz samopromotivnih razloga (npr. televizijsko oglašavanje, sponzorstvo, televizijska prodaja i plasiranje proizvoda);

Televizijsko oglašavanje je obaveštavanje putem televizijskog programa u zamenu za novčanu ili drugu naknadu ili samopromotivnih razloga, namenjeno neposrednom ili posrednom preporučivanju roba ili usluga pravnog ili fizičkog lica, uključujući i nepokretne stvari, prava i obaveze, u vezi sa delatnošću koje to lice vrši u cilju sticanja dobiti;

Televizijska prodaja je vid audio vizuelne komercijalne komunikacije koji podrazumeva televizijsko emitovanje, uz novčanu naknadu, neposrednih ponuda namenjenih javnosti za kupovinu roba ili usluga, uključujući nepokretne stvari, prava i obaveze;

Sponzorstvo je svaki doprinos fizičkog ili pravnog lica koje se ne bavi delatnošću pružanja audio-vizuelnih medijskih usluga, odnosno medijskih usluga radija, ili proizvodnjom audio, odnosno audio-vizuelnih dela, u finansiranju audio-vizuelnih medijskih usluga, odnosno medijskih usluga radija radi promovisanja svog imena odnosno naziva ili žiga, svojih aktivnosti, odnosno proizvoda;

Plasiranje robe je audio-vizuelna komercijalna komunikacija koja se sastoji od isticanja, unutar audio-vizuelne medijske usluge, odnosno programskog sadržaja (uključivanjem ili pominjanjem) neke robe, usluge ili žiga uz finansijsku ili drugu naknadu;

Prikrivena audio-vizuelna usluga je predstavljanje, u reči ili slici, robe, usluge, poslovnog imena, žiga ili druge oznake, odnosno aktivnosti fizičkog ili pravnog lica koje se bavi proizvodnjom roba ili pružanjem usluga, sa namerom da to predstavljanje ima svrhu oglašavanja i da može da dovede javnost u zabludu u pogledu njegove stvarne prirode, s tim da se smatra da namera naročito postoji, ako se obavlja uz novčanu ili drugu naknadu;

Medijska usluga radija je usluga pružanja audio sadržaja neograničenom broju korisnika putem elektronskih komunikacionih mreža sa uređivačkom odgovornošću pružaoca usluge, radi istovremenog praćenja na osnovu rasporeda programa (linearna medijska usluga radija), odnosno radi praćenja u vremenu koje odabere korisnik na svoj zahtev na osnovu kataloga programa čiji izbor i organizaciju vrši pružalac (medijska usluga na zahtev);

Elektronsko izdanje jeste uređivački oblikovana internet stranica ili internet portal;

Zaštićena usluga je medijska usluga koja se pruža sa uslovnim pristupom;

Uslovni pristup je tehnička mera ili rešenje kojim se omogućuje korišćenje zaštićene usluge uz uslov plaćanja naknade, kao i drugi oblik prethodnog pojedinačnog odobrenja;

Zona raspodele (allotment) je oblast u okviru koje se raspoređuju predajničke lokacije kako bi se obezbedilo pokrivanje digitalnim terestričkim televizijskim signalom unutar te oblasti u skladu sa Zakonom o potvrđivanju završnih akata Regionalne konferencije o radio-komunikacijama za planiranje digitalne terestrijalne radiodifuzne službe u delovima Regiona 1 i 3, u frekvencijskim opsezima 174-230 MHz i 470-862 MHz (RRC-06)²⁰³;

Zona pokrivanja je pojedinačna servisna zona ili zbir pojedinačnih servisnih zona svakog analognog, odnosno digitalnog radio predajnika u slučaju mreže radio predajnika, unutar koje se obezbeđuje pokrivanje analognim, odnosno digitalnim terestričkim signalom pojedinačne audio-vizuelne medijske usluge, odnosno medijske usluge radija, i koja u slučaju digitalnog emitovanja obuhvata jednu ili više zona raspodele;

Medijska usluga javnog servisa je proizvodnja, kupovina, obrada i objavljivanje informativnih, obrazovnih, naučnih, kulturno-umetničkih, dečjih, zabavnih, sportskih i drugih programskih sadržaja od opšteg interesa za građane, a naročito u cilju ostvarivanja njihovih ustavnih prava i sloboda, razmene ideja i mišljenja, negovanja političke, polne, međunacionalne i verske tolerancije kao i očuvanja nacionalnog identiteta putem programa javnog medijskog servisa;

Nezavisni producent je fizičko ili pravno lice koje je registrovano za proizvodnju audio i audio-vizuelnih dela i ima sedište u Republici Srbiji ili državi članici Evropske unije ili drugoj evropskoj državi koja je potpisnica međunarodnog ugovora koji obavezuje Republiku Srbiju i koje nije povezani učesnik na tržištu sa pružaocem medijske usluge u smislu zakona kojim se uređuje zaštita konkurencije;

Sopstvena produkcija je program koji je izvorno proizveo pružalac medijske usluge ili drugo lice po nalogu i za račun pružaoca medijske usluge;

Koprodukcija je zajednička produkcija više pružalaca medijske usluge, odnosno pružaoca medijske usluge i nezavisnog producenta;

Evropska audio-vizuelna dela označavaju dela koja su nastala u državama članicama Evropske unije; dela koja su nastala u drugim evropskim zemljama koje su strane u Evropskoj konvenciji o prekograničnoj televiziji Saveta Evrope i dela koja su zajednički

²⁰³) Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori, broj 4/10.

proizvedena u okviru sporazuma, koji se odnosi na audiovizuelni sektor, i koji su zaključeni između Evropske unije i trećih zemalja i koji ispunjavaju uslove definisane tim ugovorima.

Evropska audio-vizuelna dela koja su nastala u državama članicama Evropske unije i dela koja su nastala u drugim evropskim zemljama koje su strane u Evropskoj konvenciji o prekograničnoj televiziji Saveta Evrope moraju da ispunjavaju i jedan od sledećih uslova da su stvorena od strane jednog ili više producenata koji su osnovani u jednoj ili više tih država; da je proizvodnja tih dela nadgledana ili stalno kontrolisana od strane jednog ili više producenata koji su osnovani u jednoj ili više tih država, i da je doprinos koproducenata iz tih država, ukupnim troškovima koprodukcije, mnogo veći i da data koprodukcija nije kontrolisana od strane jednog ili više koproducenata koji su osnovani izvan tih država.

Dela koja nisu evropska dela u smislu ovog zakona ali su producirana u okviru bilateralnih sporazuma o koprodukciji, koji su zaključeni između država članica i trećih zemalja, smatraće se evropskim delima pod uslovom da su koproducenti iz Evropske unije obezbedili većinski udeo u ukupnom trošku produkcije i da produkcija nije kontrolisana od strane jedne ili više produkcija koje su osnovane izvan teritorije tih država članica.

Glavom II. određuje se Regulatorno telo za elektronske medije. Regulatorno telo za elektronske medije (u daljem tekstu: Regulator), je samostalna nezavisna regulatorna organizacija sa svojstvom pravnog lica, koja vrši javna ovlašćenja u cilju: delotvornog sprovođenja utvrđene politike u oblasti pružanja medijskih usluga u Republici Srbiji; unapređivanja kvaliteta i raznovrsnosti usluga elektronskih medija; doprinosa očuvanju, zaštiti i razvoju slobode mišljenja i izražavanja; u cilju zaštite interesa javnosti u oblasti elektronskih medija i zaštite korisnika usluga elektronskih medija, u skladu sa odredbama ovog zakona, na način primeren demokratskom društvu. Regulator je funkcionalno i finansijski nezavisan od državnih organa i organizacija, pružalaca medijskih usluga i operatora. Sedište Regulatora je u Beogradu. Za vršenje stručnih i administrativnih poslova obrazuje se stručna služba Regulatora čija se osnovna pravila organizacije i način rada propisuje Statutom. Na prava i dužnosti zaposlenih u stručnoj službi Regulatora primenjuju se propisi kojima se regulišu prava i obaveze državnih službenika. U cilju efikasnijeg nadzora nad radom pružalaca medijskih usluga, Regulator može osnivati područne kancelarije. U obavljanju pojedinih stručnih poslova iz svoje nadležnosti, Regulator može angažovati druga domaća ili strana pravna i fizička lica. Za obavljanje poslova iz svoje nadležnosti Regulator je odgovoran Narodnoj skupštini. Način rada i unutrašnja organizacija Regulatora uređuje se Statutom, koji donosi Savet Regulatora.

Organi Regulatora su Savet i predsednik Saveta. Savet donosi odluke o svim pitanjima iz delokruga rada Regulatora. Predsednik Saveta predstavlja i zastupa Regulatora, a u slučaju njegove sprečenosti zamenik predsednika Saveta.

Savet Regulatora (u daljem tekstu: Savet) ima devet članova koji se biraju iz reda uglednih stručnjaka iz oblasti koje su od značaja za obavljanje poslova iz nadležnosti Regulatora (medijski stručnjaci, ekonomisti, pravnici, inženjeri telekomunikacija i sl.). Član Saveta je funkcioner u smislu propisa kojima se uređuje sukob interesa pri vršenju javnih

funkcija. Član Saveta može biti samo lice koje ima visoko obrazovanje, koje je državljanin Republike Srbije i ima prebivalište na teritoriji Republike Srbije.

Članove Saveta bira Narodna Skupština, na predlog ovlašćenih predlagača. Član Saveta je izabran ako je za njegov izbor glasala većina ukupnog broja narodnih poslanika.

Ovlašćenje i dužnost da predlažu članove Saveta imaju (čl.9):

- 1) nadležni odbor Narodne Skupštine;
- 2) nadležni odbor Skupštine Autonomne pokrajine Vojvodine;
- 3) univerziteti akreditovani u Republici Srbiji zajedničkim dogovorom;
- 4) udruženja izdavača elektronskih medija čiji članovi imaju najmanje 30 dozvola za pružanje audio i audio-vizuelnih medijskih usluga i udruženja novinara u Republici Srbiji od kojih svako ponaosob ima najmanje 500 članova, a registrovana su najmanje tri godine pre raspisivanja javnog poziva zajedničkim dogovorom;
- 5) udruženja filmskih, scenskih i dramskih umetnika i udruženja kompozitora u Republici Srbiji, ako su registrovana najmanje tri godine pre raspisivanja javnog poziva zajedničkim dogovorom;
- 6) udruženja čiji su ciljevi ostvarivanje slobode izražavanja i zaštita dece, ako su registrovana najmanje tri godine pre dana raspisivanja javnog poziva a imaju najmanje tri realizovana projekta u ovoj oblasti u poslednje tri godine zajedničkim dogovorom;
- 7) nacionalni saveti nacionalnih manjina, zajedničkim dogovorom;
- 8) crkve i verske zajednice, zajedničkim dogovorom.

Ovlašćeni predlagač predlaže dva kandidata za članove Saveta, vodeći računa o ravnomernoj teritorijalnoj zastupljenosti kandidata.

Nadležna služba Narodne skupštine objavljuje javni poziv za predlaganje kandidata za člana Saveta šest meseci pre prestanka mandata člana Saveta, odnosno najkasnije 15 dana od prestanka mandata iz razloga predviđenih članom 15. tač. 2)-4).

Ovlašćeni predlagač iz člana 9. stav 1. tač. 1) i 2) ZOEM,²⁰⁴⁾ odnosno organizacija koja ulazi u krug organizacija koje zajedno čine jedinstvenog ovlašćenog predlagača iz člana 9. stav 1. tač. 3)-8), podnosi nadležnoj službi Narodne skupštine obrazloženi predlog dva kandidata za člana Saveta u roku od 15 dana od dana objavljivanja javnog poziva. Dve ili više organizacija mogu podneti zajednički predlog kandidata. Uz predlog se dostavlja i dokaz o ispunjenosti uslova za organizacije iz člana 9. stav 1. ZOEM, kao i pismeni pristanak kandidata na predlog.

Nadležna služba Narodne skupštine utvrđuje listu kandidata za člana Saveta, kao i listu organizacija koje zajedno čine jedinstvenog ovlašćenog predlagača u roku od sedam dana od dana isteka roka i objavljuje ih na veb-sajtu Narodne skupštine.

²⁰⁴⁾ Nadležni odbor Narodne Skupštine i nadležni odbor Skupštine Autonomne pokrajine Vojvodine.

Izuzetno, lista kandidata i lista organizacija može se utvrditi u roku od 15 dana od dana isteka roka, ako je nadležna služba Narodne skupštine ostavila organizaciji dodatni rok da uredi svoj predlog, odnosno dostavi dokaz o ispunjenosti uslova.

Nadležna služba Narodna skupštine, u roku od sedam dana od dana objavljivanja liste kandidata i liste organizacija iz člana 10. ZOEM, određuje datum utvrđivanja zajedničkog predloga dva kandidata za člana Saveta.

Nadležna služba Narodne skupštine obezbeđuje organizacijama koje zajedno čine jedinstvenog ovlašćenog predlagača prostor za održavanje sastanka radi utvrđivanja zajedničkog predloga kandidata.

Između dana određivanja datuma i sastanka organizacija ne može proći više od sedam dana. Na sastanku, organizacije dogovorom utvrđuju konačan predlog dva kandidata za člana Saveta. Ako se dogovor ne može postići saglasnošću svih organizacija, konačan predlog zajedničkog kandidata utvrđuje se glasanjem. Kandidat je onaj koji je dobio najveći broj glasova. Nadležna služba Narodne skupštine obezbeđuje i organizuje glasanje i objavljuje ga na internet stranici Narodne skupštine. Nadležni odbor Narodne skupštine organizuje javni razgovor sa predloženim kandidatima za člana Saveta u roku od 15 dana od dana utvrđivanja predloga iz stava 8. ovog člana.

Izbor člana Saveta stavlja se na dnevni red prvog narednog zasedanja Narodne skupštine nakon održavanja javnog razgovora.

Član Saveta ne može biti lice koje obavlja javnu, odnosno funkciju u političkoj stranci u smislu propisa kojim se uređuju pravila u vezi sa sprečavanjem sukoba interesa pri vršenju javnih funkcija. Kandidat je dužan da ovlašćenom predlagaču dostavi pismenu izjavu da ne postoje ovakve smetnje za izbor.

Članovi Saveta ne zastupaju stavove ili interese organa odnosno organizacije koje su ih predložile, već svoju dužnost obavljaju samostalno, po sopstvenom znanju i savesti, u skladu sa ovim zakonom. Članu Saveta funkcija može prestati samo iz razloga i u postupku predviđenom ovim zakonom. Niko nema pravo da na bilo koji način utiče na rad članova Saveta, niti su oni dužni da poštuju bilo čije instrukcije u vezi sa svojim radom, izuzev odluka nadležnog suda donetih u postupku sudske kontrole rada Saveta.

Član Saveta bira se na period od pet godina i može biti ponovo biran.

REGULATOR

Delokrug rada Regulatora propisan je članom 22. Regulator:

- 1) utvrđuje Predlog strategije razvoja medijske usluge radija i audio-vizuelnih medijskih usluga u Republici Srbiji, i dostavlja je, poštujući zakonom predviđenu proceduru, Vladi na usvajanje;
- 2) donosi Statut;
- 3) donosi opšta podzakonska akta predviđena zakonom;
- 4) izdaje dozvole za pružanje medijske usluge televizije i linearne medijske usluge radija (u daljem tekstu: dozvola);

- 5) bliže uređuje postupak, uslove i kriterijume za izdavanje dozvola u skladu sa odredbama ovog zakona i propisuje obrazac i sadržinu te dozvole;
- 6) izdaje odobrenja za pružanje medijske usluge na zahtev i bliže uređuje postupak izdavanja odobrenja;
- 7) vodi Registar medijskih usluga i evidenciju pružalaca medijskih usluga na zahtev;
- 8) kontroliše rad pružalaca medijskih usluga i stara se o doslednoj primeni odredaba ovog zakona;
- 9) izriče mere pružaocima medijskih usluga u skladu sa ovim zakonom;
- 10) propisuje pravila koja su obavezujuća za pružaoce medijskih usluga, a posebno ona kojima se obezbeđuje sprovođenje Strategije iz tačke 1.;
- 11) odlučuje o prijavama u vezi sa programskim delovanjem pružalaca medijskih usluga;
- 12) bliže utvrđuje logičku numeraciju kanala;
- 13) daje mišljenje nadležnim državnim organima u vezi sa pristupanjem međunarodnim konvencijama koje se odnose na oblast pružanja medijskih usluga;
- 14) daje inicijativu za donošenje i izmenu zakona, drugih propisa i opštih akata radi efikasnog obavljanja poslova iz svog delokruga rada;
- 15) utvrđuju bliža pravila koja se odnose na programske sadržaje a u vezi sa zaštitom dostojanstva ličnosti i drugih ličnih prava, zaštitom prava maloletnika, zabranom govora mržnje i dr.;
- 16) vrši analize relevantnog medijskog tržišta, u saradnji sa telom nadležnim za zaštitu konkurencije, u skladu sa metodologijom propisanom aktom koji donosi Regulator;
- 17) vrši istraživanja potreba korisnika medijskih usluga i štiti njihove interese;
- 18) sarađuje i koordinira svoj rad sa telom nadležnim za elektronske komunikacije i telom nadležnim za zaštitu konkurencije, kao i sa drugim regulatornim telima u skladu sa ovim zakonom;
- 19) podstiče očuvanje i zaštitu srpske kulture i jezika, kao i kulture i jezika nacionalnih manjina;
- 20) podstiče unapređenje dostupnosti medijskih usluga osobama sa invaliditetom;
- 21) podstiče razvoj stvaralaštva u oblasti radija, televizije i drugih audio-vizuelnih medijskih usluga u Republici Srbiji;
- 22) podstiče razvoj profesionalizma i visokog stepena obrazovanja zaposlenih u elektronskim medijima u Republici Srbiji, kao i unapređenje uređivačke nezavisnosti i autonomije pružalaca medijskih usluga;
- 23) obavlja i druge poslove u skladu sa zakonom.

Poslove iz tač. 3), 4), 5), 6), 9), 10), 12) i 15) Regulator obavlja kao poverene poslove.

Regulator je dužan da za propise koje donosi na osnovu tač. 3), 5), 10), 12) i 15) ovog člana pribavi mišljenje o njihovoj ustavnosti i zakonitosti i da ih objavi u „Službenom glasniku Republike Srbije”.

Regulator kontroliše rad pružalaca medijskih usluga u pogledu dosledne primene i unapređivanja načela na kojima se zasniva regulisanje odnosa u oblasti elektronskih medija, u pogledu ispunjavanja uslova za pružanje medijskih usluga, kao i u izvršavanju drugih obaveza koje po odredbama ovog zakona i podzakonskih akata imaju pružaoci usluga, i preduzima propisane mere bez odlaganja.

U sprovođenju kontrole Regulator je dužan da se posebno stara o tome da pružaoci medijskih usluga poštuju obaveze koje se odnose na programske sadržaje predviđene ovim zakonom i uslove pod kojima im je dozvola izdata, što se posebno odnosi na vrstu i karakter programa.

Regulator pred nadležnim sudom ili drugim državnim organom pokreće postupak protiv pružaoca medijske usluge ili odgovornog lica, ako njegovo činjenje ili nečinjenje ima obeležja dela kažnjivog prema zakonu. Regulator donosi pravilnike, uputstva i preporuke radi efikasnijeg sprovođenja ovog zakona. Pravilnikom Regulator bliže razrađuje pojedine odredbe zakona. Uputstvom se bliže uređuje način na koji Regulator primenjuje odredbe zakona ili drugog propisa koji se odnosi na obaveze u vezi sa programskim sadržajima. Regulator donosi preporuku u slučaju da postoji neujednačena dozvoljena praksa pružalaca medijskih usluga u primeni odredaba ovog zakona koje se odnose na programske sadržaje, ako je u interesu korisnika medijskih usluga da se uspostavi jedinstvena praksa radi unapređenja načina pružanja tih usluga. Preporuka ne obavezuje pružaoce medijskih usluga. Pravilnik i uputstvo objavljuje se u „Službenom glasniku Republike Srbije”, a preporuka na internet stranici Regulatora.

Regulator, na zahtev nadležnog državnog organa, daje mišljenje u vezi sa pristupanjem međunarodnim konvencijama i drugim sporazumima koji se odnose na oblast pružanja medijskih usluga. Regulator sarađuje sa organima i organizacijama nadležnim za oblast javnog informisanja, elektronskih komunikacija, zaštite konkurencije, zaštite potrošača, zaštite podataka o ličnosti, zaštite ravnopravnosti i drugim organima i organizacijama po pitanjima značajnim za oblast pružanja medijskih usluga. Regulator sarađuje sa regulatornim telima drugih država iz oblasti pružanja medijskih usluga, odnosno sa odgovarajućim međunarodnim organizacijama o pitanjima iz svoje nadležnosti. Nadležni državni organi pribavljaju mišljenje Regulatora prilikom pripreme propisa koji se odnose na oblast elektronskih medija.

Regulator može pružaocu medijske usluge izreći opomenu, upozorenje, privremenu zabranu objavljivanja programskog sadržaja odnosno može mu oduzeti dozvolu, zbog povrede obaveza koje se odnose na programski sadržaj, (propisane čl. 47-71. ZOEM), kao i zbog povrede uslova koji su sadržani u dozvoli ili odobrenju za pružanje medijske usluge u skladu sa odredbama ovog zakona.

Regulator izriče opisane mere nezavisno od korišćenja drugih sredstava pravne zaštite koja stoje na raspolaganju povređenom ili drugom licu, u skladu sa odredbama posebnih zakona. Pri izricanju mere Regulator je dužan da poštuje načela objektivnosti, nepristrasnosti i proporcionalnosti, a u toku postupka izricanja mere pružaocu medijske usluge mora se omogućiti da se izjasni o činjenicama koje su povod za sprovođenje postupka. Opisane mere, izuzev mere oduzimanja dozvole, shodno se primenjuju i na pružaoca medijskih usluga za koje ne postoji obaveza pribavljanja dozvole.

Medijske usluge, prema članu 44., može pružati ustanova javnog medijskog servisa u skladu sa zakonom kojim se uređuje rad javnih medijskih servisa, komercijalni pružalac medijske usluge, ili pružalac medijske usluge civilnog sektora.

Pružaoци pružaju medijske usluge na teritoriji cele Republike Srbije odnosno jednom njenom delu.

Pružalac medijske usluge u nadležnosti Republike Srbije, dužan je da se pridržava pravila koja se primenjuju na audio-vizuelne medijske usluge u Republici Srbiji. Pružalac medijske usluge u nadležnosti je Republike Srbije ako je osnovan na njenoj teritoriji, ili ako nije osnovan na njenoj teritoriji ali koristi zemaljsku satelitsku predajnu stanicu koja je smeštena u Republici Srbiji, ili koristi satelitske kapacitete koji pripadaju Republici Srbiji.

Smatraće se da je pružalac medijske usluge osnovan u Republici Srbiji ako:

- 1) ima sedište u Republici Srbiji i u njoj se donose uredničke odluke o medijskim uslugama;
- 2) ima sedište u Republici Srbiji, a uredničke odluke o medijskim uslugama donosi u drugoj državi članici Evropske unije, pod uslovom da u Republici Srbiji radi značajan broj lica, angažovanih po osnovu ugovora o radu ili na drugi način, uključenih u obavljanje aktivnosti u vezi sa medijskim uslugama;
- 3) ima sedište u Republici Srbiji, a značajan broj lica angažovanih po osnovu ugovora o radu ili na drugi način uključenih u obavljanje aktivnosti u vezi sa medijskim uslugama, radi u Republici Srbiji i drugoj državi članici Evropske unije;
- 4) je prvobitno započeo svoju delatnost, u skladu sa zakonom, u Republici Srbiji, pod uslovom da održava stabilnu i efektivnu vezu sa srpskom privredom, a da značajan broj lica, angažovanih po osnovu ugovora o radu ili na drugi način uključenih u obavljanje aktivnosti u vezi sa medijskim uslugama, ne radi u jednoj od država članica Evropske unije;
- 5) ima svoje sedište u Republici Srbiji, a odluke o medijskim uslugama se donose u državi koja nije članica Evropske unije, ili obrnuto, pod uslovom da je značajni broj lica, angažovanih po osnovu ugovora o radu ili na drugi način uključen u obavljanje aktivnosti u vezi sa medijskim uslugama, radi u Republici Srbiji.

Ako se prema opisanim kriterijumimane može utvrditi da li je pružalac medijske usluge u nadležnosti Republike Srbije ili druge države članice Evropske unije, pružalac medijske usluge je u nadležnosti one države članice u kojoj je osnovan u smislu značenja čl. 56-58. Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između Republike Srbije i Evropskih zajednica i njihovih država članica.

Sloboda prijema i reemitovanja

Garantuje se sloboda prijema i reemitovanja medijskih sluga iz drugih država, koja je u Republici Srbiji zajemčena potvrđenim međunarodnim ugovorima. Regulator privremeno ograničava slobodu prijema i reemitovanja medijske usluge televizije u slučaju očiglednog, ozbiljnog i teškog kršenja odredbi člana 68. stav 1. ZOEM, kao i u slučaju podsticanja na mržnju zasnovanu na rasi, polu, verskoj ili nacionalnoj pripadnosti, ponovljenog najmanje dva puta u prethodnih 12 meseci, po pisanom obaveštenju pružaoca usluge, njegove matične države i drugog nadležnog tela, ako je tako predviđeno međunarodnim ugovorom, te ako do rešenja u konsultacijama sa matičnom državom, odnosno drugim nadležnim telom, ne dođe ni u naknadnom roku od 15 dana od obaveštenja, a kršenje navedenih odredbi ovog zakona se nastavi.

Protiv pružaoca medijske usluge, koji je u nadležnosti Republike Srbije, za kršenje ovih odredaba može se voditi i sudski postupak. Regulator privremeno ograničava slobodu prijema i reemitovanja audio-vizuelne medijske usluge na zahtev u slučaju da je to neophodno radi očuvanja javnog poredka, a posebno radi sprečavanja izvršenja, istrage, otkrivanja i gonjenja učinioca krivičnog dela, zaštite maloletnih lica, radi sprečavanja podsticanja mržnje zasnovane na rasi, polu, verskoj ili nacionalnoj pripadnosti i povreda ljudskog dostojanstva, iz razloga zaštite javnog zdravlja, razloga javne bezbednosti, nacionalne bezbednosti i odbrane, zaštite potrošača, uključujući i investitore, u slučaju ozbiljnog kršenja odnosno pretnje kršenjem navedenih interesa, i srazmerno interesima o kojima je u konkretnom slučaju reč.

Regulator će privremeno ograničiti slobodu prijema i reemitovanja audio-vizuelne medijske usluge na zahtev, pod propisanim uslovima²⁰⁵⁾, kad je prethodno od matične države zatražila preduzimanje odgovarajućih mera, pa ih ova nije preduzela, ili se te mere nisu pokazale dovoljnim, kao i ako je o nameri preduzimanja mera obavestila matičnu državu, odnosno drugo nadležno telo, ako je tako predviđeno međunarodnim ugovorom.

Regulator može odstupiti od zakonom propisanih uslova iz razloga hitnosti, u kom slučaju će matičnu državu, odnosno drugo nadležno telo, ako je tako predviđeno međunarodnim ugovorom, o preduzetim merama i razlozima hitnosti zbog kojih se nije postupilo na način predviđen ZOEM, obavesti u najkraćem mogućem roku.

Regulator će bez odlaganja obustaviti primenu mera, ako nadležno telo predviđeno međunarodnim ugovorom utvrdi da mera nije bila određena u skladu sa odredbama međunarodnog ugovora, odnosno prava i principa na koje se međunarodni ugovor poziva.

²⁰⁵⁾ Iz razloga zaštite javnog zdravlja, razloga javne bezbednosti, nacionalne bezbednosti i odbrane, zaštite potrošača, uključujući i investitore, u slučaju ozbiljnog kršenja odnosno pretnje kršenjem navedenih interesa, i srazmerno interesima o kojima je u konkretnom slučaju reč.

Odredbe koje se odnose na sve medijske usluge

Opšte obaveze pružalaca medijske usluge u odnosu na programske sadržaje

Pružalac medijske usluge, u odnosu na svoj programski sadržaj, u skladu sa svojom programskom koncepcijom, dužan je da:

- 1) obezbedi slobodno, istinito, objektivno, potpuno i blagovremeno informisanje;
- 2) prenese saopštenja organa javne vlasti hitne prirode koja se odnose na ugroženost života, zdravlja, bezbednosti ili imovine;
- 3) doprinese podizanju opšteg kulturnog i obrazovnog nivoa građana;
- 4) ne pruža programske sadržaje koji ističu i podržavaju narkomaniju, nasilje, kriminalno ili drugo nedozvoljeno ponašanje, kao i sadržaje koji zloupotrebljavaju lakovernost gledalaca i slušalaca;
- 5) poštuje zabranu političkog oglašavanja van predizborne kampanje, a u toku predizborne kampanje da registrovanim političkim strankama, koalicijama i kandidatima obezbedi zastupljenost bez diskriminacije;
- 6) strane programske sadržaje namenjene deci predškolskog uzrasta sinhronizuje na srpski jezik ili jezike nacionalnih manjina,
- 7) nagradna takmičenja sprovodi pravično, uz objavljivanje jasnih pravila o tim sadržajima i javno obećanoj nagradi;
- 8) obezbedi kvalitetan program u pogledu sadržaja sa tehničkog stanovišta, primenjujući međunarodne i nacionalne standarde.

Svi pružaoci medijskih usluga su obavezni da programske sadržaje čuvaju u skladu sa propisima kojima se uređuje oblast javnog informisanja, odnosno u skladu sa propisima kojima se uređuje zaštita kulturnih dobara.

Posebne tehničke obaveze

Komercijalni pružalac medijske usluge sa dozvolom za pružanje usluge televizijskog emitovanja, odnosno medijske usluge radija, putem terestričkog analognog prenosa, mora obezbediti kvalitetan prijem radijskog odnosno televizijskog analognog signala za najmanje 60% stanovništva u zoni pokrivanja. Pružalac medijske usluge ne sme da koristi tehniku koja deluje na podsvest. Medijske usluge pružaju se na način kojim se obezbeđuje ujednačen nivo tona svih programskih sadržaja, a naročito audio-vizuelne komercijalne komunikacije u odnosu na drugi programski sadržaj. Na obavezu identifikacije pružaoca medijske usluge primenjuju se odredbe zakona kojim se uređuje oblast javnog informisanja i medija.

Obaveza poštovanja ljudskih prava

Medijska usluga se pruža na način kojim se poštuju ljudska prava a naročito dostojanstvo ličnosti. Regulator se stara da se u svim programskim sadržajima poštuje dostojanstvo ličnosti i ljudska prava, a naročito se stara da se ne prikazuje ponižavajuće postupanje i scene nasilja i mučenja, osim ako za to postoji programsko i umetničko opravdanje. Sadržaji koji mogu da škode fizičkom, mentalnom ili moralnom razvoju

maloletnika moraju biti jasno označeni i ne objavljuju se u vreme kad se osnovano može očekivati da ih maloletnici prate, imajući u vidu uobičajeni raspored njihovih aktivnosti, osim izuzetno kao zaštićena usluga sa uslovnim pristupom na način predviđen ovim zakonom.

Zabrana govora mržnje

Regulator se stara da programski sadržaj pružaoca medijske usluge ne sadrži informacije kojima se podstiče, na otvoren ili prikriven način, diskriminacija, mržnja ili nasilje zbog rase, boje kože, predaka, državljanstva, nacionalne pripadnosti, jezika, verskih ili političkih ubeđenja, pola, rodnog identiteta, seksualne orijentacije, imovnog stanja, rođenja, genetskih osobenosti, zdravstvenog stanja, invaliditeta, bračnog i porodičnog statusa, osuđivanosti, starosne dobi, izgleda, članstva u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama i drugih stvarnih, odnosno pretpostavljenih ličnih svojstava.

Zaštita prava osoba sa invaliditetom

Pružalac medijske usluge je dužan da, u skladu sa svojim finansijskim i tehničkim mogućnostima, svoj program i sadržaj učini dostupnim osobama oštećenog sluha, odnosno vida. Regulator podstiče pružaoca medijske usluge da svoj program i sadržaj učini dostupnim osobama (čl. 52.).

Zaštita autorskog i srodnih prava

Regulator se stara o tome da se svi pružaoci medijskih usluga pridržavaju propisa o autorskom i srodnim pravima.

Odgovornost za programski sadržaj

Pružalac medijske usluge odgovara za programski sadržaj, bez obzira na to da li ga je proizveo pružalac ili drugo lice (npr. nezavisna produkcija, zakupljeni termin, programska razmena, najave programa, SMS i druge poruke publike i sl.). (čl.54) Odredbe čl. 47-54. ovog zakona shodno se primenjuju na usluge teleteksta i interaktivnih usluga u vezi sa programskim sadržajima.

Audio-vizuelna komercijalna komunikacija

Audio-vizuelna komercijalna komunikacija mora biti jasno prepoznatljiva. Zabranjene su prikrivene audio-vizuelne komercijalne komunikacije. Audio-vizuelne komercijalne komunikacije ne smeju narušavati ljudsko dostojanstvo; sadržati informacije koje predstavljaju govor mržnje; podsticati ponašanje koje je štetno za zdravlje ili bezbednost ljudi; i podsticati ponašanje koje zanemaruje zaštitu životne sredine.

Zabranjeni su svi oblici audio-vizuelnih komercijalnih komunikacija koje preporučuju duvan i duvanske proizvode. Audio-vizuelne komercijalne komunikacije koje preporučuju alkoholna pića ne smeju biti izričito namenjene maloletnim licima i ne smeju podsticati neumerenu konzumaciju takvih pića. Audio-vizuelna komercijalna komunikacija namenjena preporučivanju lekova, medicinskih sredstava, zdravstvenih usluga, stručno medicinskih postupaka i metoda zdravstvene zaštite, uključujući zdravstvene usluge, metode i postupke tradicionalne medicine može se emitovati u skladu sa odred-

bama zakona kojim se uređuje promet lekova i zakona kojim se uređuje zdravstvena zaštita. Zabranjena je televizijska prodaja lekova i medicinskih sredstva.

Audio-vizuelne komercijalne komunikacije ne smeju:

- 1) podsticati maloletna lica na ponašanje koje im može škoditi;
- 2) neposredno podsticati maloletna lica na kupovinu ili iznajmljivanje roba ili usluga, zloupotrebom njihovog neiskustva i lakovernosti;
- 3) neposredno ohrabrivati maloletna lica da traže od roditelja ili drugog lica kupovinu robe ili usluge koja se preporučuje;
- 4) zloupotrebljavati posebno poverenje koje maloletna lica imaju u roditelje, nastavnike ili druga lica,
- 5) nepotrebno prikazivati maloletna lica u opasnim situacijama.

Pružaoци audio-vizuelnih medijskih usluga mogu, uz saglasnost Regulatora, samostalno ili zajednički utvrditi pravila ponašanja u vezi sa neprikladnom audio-vizuelnom komercijalnom komunikacijom, koja se emituje neposredno pre, u toku ili neposredno nakon emisije isključivo namenjene deci ili u okviru programa koji je specijalizovan za decu, a koja je namenjena preporučivanju hrane ili pića koji sadrže sastojke sa prehrambenim ili fiziološkim dejstvom čije se preterano konzumiranje ne preporučuje, naročito masnoće, trans-masne kiseline, so/natrijum ili šećer. Odredbe ovog člana shodno se primenjuju i na medijsku uslugu radija.

Sponzorstvo

Sponzor ne sme da utiče na sadržaj sponzorisanih medijskih usluga, ili programskih sadržaja, a u slučaju televizijskog emitovanja i na raspored njihovog prikazivanja, na način kojim se utiče na odgovornost i uređivačku nezavisnost pružaoca medijske usluge. Sponzorisane medijske usluge ili programski sadržaji ne smeju neposredno da podstiču kupovinu ili iznajmljivanje roba ili usluga, posebno promotivnim upućivanjem na tu robu ili uslugu. Sponzorisana medijska usluga ili programski sadržaj mora da sadrži obaveštenje o sponzorstvu i obaveštenje o sponzoru, primerenim navođenjem imena, odnosno znaka sponzora, odnosno označavanjem imena njegove robe ili usluge, obavezno na početku, a može i tokom, ali ne sve vreme, i na kraju sponzorisanog programskog sadržaja. Medijske usluge ili programske sadržaje ne mogu sponzorisati državni organi i organizacije i političke organizacije. Medijske usluge ili programske sadržaje ne može sponzorisati pravno ili fizičko lice čija je pretežna delatnost proizvodnja ili prodaja duvanskih proizvoda kao ni lice koje se bavi proizvodnjom ili prometom roba ili pružanjem usluga čije je oglašavanje zabranjeno ovim ili drugim zakonom.

Kad medijske usluge ili programske sadržaje sponzoriše pravno ili fizičko lice čija delatnost uključuje proizvodnju ili prodaju medicinskih sredstava i pružanje zdravstvenih usluga, sponzorisana usluga ili sadržaj mogu promovisati ime, odnosno naziv sponzora.

Zabranjeno je sponzorisati vesti i programske aktuelnosti, osim sportskih vesti i vremenske prognoze. Navođenje znaka sponzora u dečjim i verskim programskim sadržajima dozvoljeno je samo na početku i kraju takvog sadržaja. Odredbe ovog člana shodno se primenjuju i na medijsku uslugu radija.

Zabranjeno je plasiranje robe. Izuzetno, plasiranje robe je dozvoljeno isključivo u igranim filmovima, televizijskim filmovima, igranim serijama, sportskim i zabavnim emisijama, osim ako isti nisu namenjeni isključivo deci, kao plasiranje određenih usluga bez naknade radi njihovog uključivanja u program kao rekvizita ili nagrade i to pod sledećim uslovima:

- 1) da ne utiče na sadržaj i, u slučaju televizijskog emitovanja, na raspored emitovanja emisije koja sadrži plasiranje robe na način da ugrožava uređivačku nezavisnost pružaoca audiovizuelne medijske usluge;
- 2) ne sme se u emisiji koja sadrži plasiranje robe neposredno podsticati kupovina, iznajmljivanje ili korišćenje proizvoda ili druge usluge;
- 3) da se roba, usluga, robna, uslužna ili druga oznaka ne ističu neprimereno u toku emisije koja sadrži plasiranje robe, naročito dugotrajnim krupnim kadrovima robe koji je predmet plasiranja ili isticanjem njegovih kvaliteta od strane voditelja, gostiju ili drugih učesnika programa;
- 4) da sadrže obaveštenje o plasiranju robe na početku, odnosno na kraju programskog sadržaja, kao i nakon reklamnih blokova, osim izuzetno ako programske sadržaje u kojima se plasira roba ne proizvodi niti naručuje sam pružalac medijske usluge ili sa njim povezano lice u smislu zakona kojim se uređuje položaj privrednih društava,
- 5) predmet plasiranja robe ne sme biti roba, usluga, robna, uslužna ili druga oznaka čije je televizijsko oglašavanje zabranjeno ovim ili drugim zakonom ili podzakonskim aktom.

Vreme trajanja plasiranja robe ne uračunava se u vreme trajanja televizijskog oglašavanja ili televizijske prodaje u toku jednog punog sata emitovanog programa.

U pitanjima koja se odnose na sadržaj audio-vizuelne komercijalne komunikacije primenjuju se propisi o oglašavanju, ako drugačije nije uređeno ovim zakonom. Pružalac medijske usluge odgovoran je za objavljivanje audio-vizuelne komercijalne komunikacije čiji je sadržaj protivan odredbama ovog ili drugog zakona ili podzakonskog akta kojim se uređuje sadržaj audio-vizuelne komercijalne komunikacije, ako je znao ili je na osnovu redovne provere okolnosti konkretnog slučaja (npr. uvid u sadržaj oglasne poruke) morao znati da je njen sadržaj protivan navedenim propisima ili ako je nju objavio bez prethodnog pribavljanja uredno popunjene deklaracije.

Regulator donosi opšta podzakonska akta kojima se utvrđuju bliža pravila za izvršavanje obaveza utvrđenih čl. 47-59. ovog zakona.

Zaštita maloletnih lica

Zabranjeno je prikazivanje pornografije, scena brutalnog nasilja i drugih programskih sadržaja koji mogu teško da naškode fizičkom, mentalnom ili moralnom razvoju maloletnika. Regulator se stara da programski sadržaji koji mogu da naškode fizičkom, moralnom ili mentalnom razvoju maloletnika ne budu dostupni putem medijske usluge radija i televizijskog emitovanja, izuzev kad je vremenom emitovanja ili tehničkim postupkom obezbeđeno da maloletnici, po pravilu nisu u prilici da ih vide ili slušaju.

Regulator podstiče pružaoce medijskih usluga da organizuju stalnu unutrašnju kontrolu sadržaja sa stanovišta zaštite maloletnika. Regulator upoznaje pružaoce medijskih usluga sa sadržajima za koje je ustanovila da nisu u skladu sa pravilima o zaštiti maloletnika. Regulator, na zahtev pružaoca medijske usluge, daje mišljenje o usklađenosti određenog programskog sadržaja sa pravilima o zaštiti maloletnika, odnosno uslovima da se taj sadržaj učini dostupnim (vreme emitovanja, način najave i sl.).

Programski sadržaji nepodesni za maloletnike mlađe od 16 godina ne smeju da se emituju pre 22,00 sata ni posle 6,00 sati, a nepodesni za maloletnike mlađe od 18 godina, pre 23,00 sata, ni posle 6,00 sati. Programski sadržaji nepodesni za maloletnike mlađe od 12 godina ne smeju se emitovati u okviru dečijeg programa. Pominjani programski sadržaji ne smeju da se oglašavaju van vremena u kojima je dopušteno emitovanje tih sadržaja. Pružaoци medijske usluge su dužni da o pritužbama zbog nepoštovanja pravila o zaštiti maloletnika, obaveste Regulatora. Pružaoци medijske usluge su dužni da jasno označe programe koji su u stanju da ugroze maloletnike ili su za njih neprikladni, kao i da na to upozore staratelje. Za učešće maloletnika u audio-vizuelnom programu potrebna je saglasnost roditelja, staratelja ili usvojioca, što ne isključuje dužnost emitera da obrati posebnu pažnju prilikom učestvovanja maloletnika u programu i ne isključuje njegovu odgovornost za objavljeni sadržaj.

U krivičnom zakoniku posebno su obrađena sledeća dela:

A. Prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju (član 185. KZ)

Ovo krivično delo pripada Glavi XVIII Krivičnog zakonika – Krivična dela protiv polne slobode. Krivično delo čini lice koje maloletniku proda, prikaže ili javnim izlaganjem ili na drugi način učini dostupnim tekstove, slike, audio-vizuelne ili druge predmete pornografske sadržine ili mu prikaže pornografsku predstavu. Lice se kažnjava novčanom kaznom ili zatvorom do šest meseci (stav 1. član 185. KZ). Ukoliko neko iskoristi maloletnika za proizvodnju slika, audio-vizuelnih ili drugih predmeta pornografske sadržine ili za pornografsku predstavu, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina (stav 2. član 185. KZ). Ako je delo iz st. 1. i 2. ovog člana izvršeno prema detetu, učinilac će se kazniti za delo iz stava 1. zatvorom od šest meseci do tri godine, a za delo iz stava 2. zatvorom od jedne do osam godina. Ko pribavlja za sebe ili drugog, poseduje, prodaje, prikazuje, javno izlaže ili elektronski ili na drugi način čini dostupnim slike, audio-vizuelne ili druge predmete pornografske sadržine nastale iskorišćavanjem maloletnog lica, kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine (stav 4. član 185. KZ). Predmeti kojima se vrši ovo delo se oduzimaju.

Popisivanjem dela zakonodavac je imao nameru da zaštiti psihofizički i polni integritet dece. U članu 112. KZ definisani su pojmovi relevantni za analizu ovog krivičnog dela. Pa tako, detetom se smatra lice koje nije navršilo četrnaest godina (stav 8.). Maloletnikom se smatra lice koje je navršilo četrnaest godina, a nije navršilo osamnaest godina (stav 9.). Maloletnim licem smatra se lice koje nije navršilo osamnaest godina (stav 10.). U ovom segmentu, Zakonik sadrži bitan propust, s obzirom da ne daje definiciju pornografskog materijala, niti određuje šta se podrazumeva pod pojmom dečija pornografija.

Propisan je veći broj alternativnih radnji izvršenja krivičnog dela iz stava 1. Delo se može izvršiti prema maloletniku ili detetu, i to prodajom, prikazivanjem, javnim izlaganjem ili činjenjem dostupnim na drugi način tekstova, slika, audio-vizuelnih ili drugih predmeta pornografske sadržine ili prikazivanjem pornografske predstave. Učinilac dela postupa sa umišljajem.

Delo iz stava 2. sastoji se u iskorišćavanju maloletnika ili deteta za proizvodnju slika, audio-vizuelnih ili drugih predmeta pornografske sadržine ili za pornografsku predstavu, što podrazumeva zloupotrebu maloletnika ili deteta, koje često nije ni svesno takve situacije, niti posledica. U pogledu vinosti učinioca potreban je umišljaj.

Ono što je karakteristično za dela iz stava 1. i stava 2. jeste da se mogu izvršiti i prema maloletniku i prema detetu, što predstavlja novinu u odnosu na prethodno zakonsko rešenje. Ukoliko je bilo koja od radnji izvršena prema detetu, zakonodavac je predvideo strože kaznjavanje.

U stavu 4. kao radnje dela predviđene su sledeće aktivnosti: pribavljanje za sebe ili drugog, posedovanje, prodaju, prikazivanje, javno izlaganje, kao i elektronski ili na drugi način činjenje dostupnim slika, audio-vizuelnih ili drugih predmeta pornografske sadržine nastalih iskorišćavanjem maloletnog lica. Novinu predstavlja uključivanje u radnju izvršenja i dve bitne aktivnosti, a to su pribavljanje za sebe ili drugog i posedovanje navedenog materijala. Ranijim zakonskim rešenjima, ove forme nisu bile obuhvaćene pojmom krivičnog dela, što je predstavljalo značajan propust imajući u vidu da se različitim načinima pribaljanja, posebno online preuzimanja (Download) takav materijal istovremeno činio dostupnim i za druge korisnike. Isto se može reći i za samo posedovanje, koje na različite načine može postati dostupno širem krugu ljudi. Termin objekta napada u ovom obliku dela jeste maloletno lice, što znači da to može biti samo lice koje nije navršilo osamnaest godina. U pogledu vinosti učinioca, i kod ovog oblika dela, potreban je umišljaj.

Za dokazivanje krivičnog dela potrebno je na nesumnjiv način utvrditi vreme i mesto izvršenja krivičnog dela, način izvršenja – koja od radnji izvršenja je sprovedena i prema kom licu, a za pojedine oblike ovog dela potrebno je utvrditi da je reč o maloletnom licu mlađem od četrnaest godina. Takođe, potrebno je utvrditi u kom obliku je navedeni pornografski sadržaj manifestovan, da li je reč o slikama, audio-vizuelnim zapisima, kao i način na koji je učinjen dostupnim. Veoma je važno istaći činjenicu da je u slučaju ovog krivičnog dela reč o maloletnim licima, što zahteva posebnu pažnju u postupanju, imajući u vidu njihove godine, specifično psihofizičko stanje i proces razvoja i sazrevanja, bilo da je u pitanju maloletno lice kao izvršilac krivičnog dela ili takvo lice kao oštećeni ili svedok.²⁰⁶⁾

Pedofilija na Internetu je savremena pojava koja zahteva sveobuhvatnu društvenu akciju radi njene prevencije, suzbijanja i otklanjanja posledica. Zakonskom rešenju vezanom za ovo krivično delo može se, pre svega, prigovoriti to da su propisane veoma blage kazne, imajući u vidu suštinu i značaj ovog oblika kriminalnog delovanja. Ono što se takođe mora uočiti jeste da je, tek sa usvajanjem izmena Zakona o organizaciji i nadležnosti

²⁰⁶⁾ Grupa autora: „Priručnik za istragu krivičnih dela u oblasti visokotehnološkog kriminala“, str. 148.

državnih organa za borbu protiv visokotehnološkog kriminala od 11.12.2009. godine, ovo krivično delo stavljeno u nadležnost Posebnog Tužilaštva za borbu protiv visokotehnološkog kriminala. Pre toga, nadležnost za postupanje u krivičnopravnim stvarima koje se odnose na dečiju pornografiju postojala je u okviru sudova opšte nadležnosti, s tim da su se postupci odvijali na način da su policija i Posebno tužilaštvo obavljali celokupan pretkrivični postupak, a da se sam krivični postupak odvijao pred mesno nadležnim opštinskim sudovima.

Seksualna eksploatacija dece ne predstavlja *obično* krivično delo, već teško kršenje osnovnih ljudskih prava i sloboda koje usled primene psihičkog i fizičkog nasilja kao glavnog metoda rada kriminalaca trajno remeti skladan i neometan rast i razvoj ličnosti, jer su žrtve bespomoćne i time lako podložne različitim vidovima psihičke manipulacije. Suzbijanje dečije pornografije na Internetu predstavlja veliki izazov za policiju i pravosudne organe, posebno u tranzicionim zemljama poput Srbije, jer kriminalci stalno usavršavaju načine izvršenja krivičnog dela kako bi dalje *razvili* tržište, osiguranjem bržeg i lakšeg pristupa pedofilskim sadržajima, uz što je moguće veću anonimnost *klijenata*.²⁰⁷⁾

Do sada su pred Okružnim sudom u Beogradu vođeni postupci protiv izvršilaca ovog krivičnog dela, a ova lica su osuđivana na višegodišnje zatvorske kazne. Tako je nepravosnažnom presudom K br. 1930/05 osuđen J. S. na kaznu zatvora u trajanju od dvanaest godina zatvora zbog četiri krivična dela *Iskorišćavanje maloletnih lica za pornografiju* iz člana 111.a, stav 2. u vezi sa stavom 1. KZ RS u sticaju sa krivičnim delom *Obljuba ili protivprirodni blud sa licem koje nije navršilo 14 godina* iz člana 106., stav 1. KZ RS. Ovo lice je preko Interneta rasturalo fotografske snimke pornografskog sadržaja maloletnih lica koja nisu navršila 14 godina, muškog i ženskog pola, kao i beba, na kojima su prikazane radnje oblube, seksualnog zlostavljanja i protivprirodnog bluda, ali i 211 fotografija koje je sam sačinio dok je zlostavljao maloletnu devojčicu. Drugi, ne tako drastičan primer je nepravosnažna presuda K br. 1207/05, kojom je B. N. osuđen na tri godine zatvora, jer je u periodu između 12. marta 2005. godine i 18. juna 2005. godine u Beogradu, u dva navrata prodao i pokušao da proda fotografske, filmske i druge snimke pornografskog sadržaja maloletnih lica koja nisu navršila 14 godina, tako što je preko Interneta oglašavao prodaju ovakvog materijala, a zatim stupao u kontakt sa zainteresovanim licima i ugovarao prodaju po ceni od 100 do 150 evra.²⁰⁸⁾

Iz iznetog se može zaključiti da su različite forme zloupotrebe dece i maloletnika u oblasti dečije pornografije prisutne u svim zemljama i da je ovo jedan od najraširenijih vidova zloupotrebe računarske tehnologije u navedene svrhe. U zakonodavstvu Srbije ovaj pojava je definisana kao krivično delo Prikazivanja, pribavljanja i posedovanja pornografskog materijala i iskorišćavanja maloletnog lica za pornografiju. Osim represivnih mera, propisanih u članu 185. KZ, društvena reakcija treba pre svega da bude usmerena na preventivne aktivnosti, jer ovaj segment zahteva kvalitetnu edukaciju dece, maloletni-

²⁰⁷⁾ Korać, S.: „Suzbijanje dečije pornografije na Internetu: EU standardi”, Centar za bezbednosne studije, Godina II, Br. 11/2008, Beograd, str. 47.

²⁰⁸⁾ Komlen-Nikolić, L.; Gvozdenović, R.; Radulović, S.; Milosavljević, A.; Jeković, R.; Živković, V.; Živanović, S.; Reljanović, M.; Aleksić, I.: „Suzbijanje visokotehnološkog kriminala”, str. 114.

ka i odraslih ljudi o bezbednom korišćenju Interneta, pravovremena obaveštenja o svim pojavama pozitivne i negativne konotacije u ovoj sferi, upoznavanje sa opasnostima koje prete sa Interneta, naročito roditelja čija deca imaju pristup globalnoj računarskoj mreži, ali i adekvatan stav društva na kriminalna ponašanja u ovoj oblasti.

B. Iskorišćavanje računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnom licu (član 185.b KZ)

U najnovijim izmenama Krivičnog zakonika predložen je još jedan vid zloupotrebe računara i računarskih mreža. S obzirom da se računarske mreže vrlo često zloupotrebljavaju u cilju vršenja ili prikrivanja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima, u Krivičnom zakoniku u poglavlju osamnaest, u članu 185.b, uređeno je krivično delo Iskorišćavanja računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima. Naime, delo ima osnovni i teži oblik. Osnovni oblik čini lice koje u nameri izvršenja krivičnog dela iz čl. 178. stav 4. (Krivično delo Silovanje – ukoliko je delo učinjeno prema detetu); 179. stav 3. (Krivično delo Obljuba nad nemoćnim licem - ukoliko je delo učinjeno prema detetu); 180. st. 1. i 2. (Krivično delo Obljuba nad detetom – ako je izvršena obljuba nad detetom (stav 1.) i ako je usled oblube nastupila teška telesna povreda deteta ili ako je delo izvršeno od strane više lica ili je delo imalo za posledicu trudnoću (stav 2.)); 181. st. 2. i 3. (Krivično delo Obljuba zloupotrebom položaja – ako delo izvrši nastavnik, vaspitač, staralac, usvojilac, roditelj, očuh, maćeha ili drugo lice koje zloupotrebom svog položaja ili ovlašćenja izvrši obljubu nad maloletnikom koji mu je poveren radi učenja, vaspitavanja, staranja ili nege (stav 2.) i ako je delo učinjeno prema detetu (stav 3.)); 182. stav 1. (Krivično delo Nedozvoljene polne radnje – ukoliko se u prethodno navedenim situacijama izvrši neka druga polna radnja); 183. stav 2. (Krivično delo Podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa – ukoliko se omogućava vršenje oblube, sa njom izjednačenog čina ili druge polne radnje sa maloletnim licem); 184. stav 3. (Krivično delo Posredovanje u vršenju prostitucije – ukoliko se navedeno delo izvrši prema maloletnom licu); 185. stav 2. (Krivično delo Prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju) i 185.a (Krivično delo Navođenje maloletnog lica na prisustvovanje polnim radnjama) Zakonika, koristeći računarsku mrežu ili komunikaciju drugim tehničkim sredstvima dogovori sa maloletnikom sastanak i pojavi se na dogovorenom mestu radi sastanka. Za ovaj oblik predviđena je kazna zatvora od šest meseci do pet godina, s tim da se učinilac kažnjava i novčanom kaznom. Teži oblik dela postoji ako se ta ista krivična dela izvrše prema detetu, i tada se učinilac kažnjava zatvorom od jedne do osam godina.

Radnja krivičnog dela se sastoji dogovaranju sastanka sa maloletnikom, odnosno detetom ukoliko je teži oblik dela u pitanju, i pojavljivanjem na dogovorenom mestu radi sastanka. Iz formulacije u članu 185.b se vidi da je radnja dela određena kumulativno, jer je za njegovo postojanje potrebno izvršenje obe aktivnosti od strane učinioca: 1.) dogovaranje sastanka i 2.) pojavljivanje na dogovorenom mestu.

Učinilac može biti svako lice koje postupa sa direktnim umišljajem, pri čemu je neophodno utvrditi nameru vršenja Zakonikom taksativno navedenih krivičnih dela. Očito

je da je namera zakonodavca sankcionisanje činjenja bilo koje forme kriminalnog ponašanja u odnosu polnu slobodu maloletnika i dece, pri čemu bi mogućnosti računarske tehnologije pružile značajan doprinos. Zbog toga je ovim članom Zakonika obuhvaćena namera vršenja svakog krivičnog dela protiv polne slobode, ukoliko je upereno prema detetu ili maloletniku i ukoliko učinilac u cilju ostvarenja krivičnog dela koristi računarsku tehnologiju.

Izvor: www.irishexaminer.com

Registar medijskih usluga

Regulator vodi i redovno ažurira Registar medijskih usluga (u daljem tekstu: Registar). On naročito sadrži:

- 1) naziv medijske usluge;
- 2) naziv pružaoca medijske usluge i podatke o pružaocu (naziv, PIB, sedište);
- 3) broj i datum rešenja o izdavanju dozvole, odnosno osnov pružanja usluge ako se ona pruža bez obaveze pribavljanja odobrenja, odnosno dozvole;
- 4) vrstu medijske usluge u skladu sa čl. 43. i 44. ovog zakona,
- 5) period na koji se izdaje odobrenje, odnosno dozvola;
- 6) podatke o odgovornom licu pružaoca medijske usluge;
- 7) podatke o izrečenim merama pružaocu medijske usluge;
- 8) upozorenje pružaocu medijske usluge o postojanju narušavanja medijskog pluralizma.

Regulator po službenoj dužnosti briše uslugu iz Registra po prestanku osnova njenog pružanja. Registar se objavljuje u skladu sa zakonom.

Mandat lica imenovanog ili izabranog na osnovu Zakona o radiodifuziji („Službeni glasnik RS”, br. 42/02, 97/04, 76/05, 79/05 – dr. zakon, 62/06, 85/06 i 41/09) do stupanja na snagu ZOEM, prestaje istekom vremena za koje je lice imenovano odnosno izabrano.

Članovi Saveta koji su izabrani sa liste kandidata koje su predložili jedinstveni ovlašćeni predlagači iz člana 9. tač. 5) i 7) ZOEM, zamenjuju dva člana čiji mandat prestaje koji su na predlog odbora nadležnog za kulturu i informisanje Narodne skupštine bili izabrani prilikom poslednjeg izbora članova Saveta.

Danom stupanja na snagu ZOEM Republička radiodifuzna agencija osnovana Zakonom o radiodifuziji („Službeni glasnik RS”, br. 42/02, 97/04, 76/05, 79/05 – dr. zakon, 62/06, 85/06 i 41/09) nastavlja sa radom kao Regulatorno telo za elektronske medije, u skladu sa odredbama ovog zakona. Zaposleni u Republičkoj radiodifuznoj agenciji nastavljaju sa radom kao zaposleni u Regulatornom telu za elektronske medije, na poslovima na kojima su radili. Članovi Saveta Republičke radiodifuzne agencije nastavljaju sa radom kao članovi Saveta Regulatora.

Savet Regulatora je dužan da uskladi Statut i ostala akta u roku od 90 dana od dana stupanja na snagu ovog zakona. Regulator formira nove, odnosno ažurira postojeće registre, evidencije i baze podataka i propisuje obrasce za unos i izmenu podataka u roku od šest meseci od dana stupanja na snagu ovog zakona. Savet Regulatora donosi opšte akte na osnovu ovlašćenja iz ovog zakona u roku od šest meseci od dana njegovog stupanja na snagu. Do donošenja opštih akata iz ovog člana primenjuju se važeći opšti akti doneti na osnovu zakona koji prestaju da važe danom stupanja na snagu ovog zakona, osim odredaba tih akata koje su u suprotnosti sa ovim zakonom.

Audiovizuelna politika u skladu sa propisima EU

Audiovizuelna politika je jedna od značajnih politika Evropske unije. U martu 2010. godine, Evropska unija je Direktivom 13/2010. Evropskog parlamenta i Saveta o pružanju audio-vizuelnih medijskih usluga (AVMS Direktiva) utvrdila novi regulatorni okvir u vezi sa pružanjem audio-vizuelnih medijskih usluga. S obzirom da je Republika Srbija dobila status kandidata za članstvo u EU, ova Direktiva je, u daljem procesu približavanja i prijema Republike Srbije u punopravno članstvo u EU, nametnula potrebu uslaglašavanja sadašnjeg zakonodavstva Republike Srbije sa standardima koji su utvrđeni u njoj.

U prethodno navedenom kontekstu, od međunarodnih dokumenta, u ovoj oblasti, posebno treba pomenuti Evropsku konvenciju o prekograničnoj televiziji Saveta Evrope (revidiranu verziju), koja je stupila na snagu 1. marta 2002. godine, a koju je Republika Srbija ratifikovala Zakonom o potvrđivanju Evropske konvencije o prekograničnoj televiziji 2009 godine („Službeni glasnik RS” broj 42/09).

Do sada važeći Zakon o radiodifuziji („Službeni glasnik RS”, br. 42/02, 97/04, 76/05, 79/05-dr.zakona, 62/06, 85/06 i 41/09) donet je 2002. godine. Kao sistemski zakon u oblasti elektronskih medija, ovaj zakon je u značajnoj meri pratio tadašnje međunarodne standarde. U međuvremenu standardi su unapređeni, praksa sprovođenja zakona pokazala je određene nedostatke, a prelazak na digitalni signal i pitanje pružanja audio-vizuelnih medijskih usluga, u skladu sa pomenutim standardima, dovelo je do neophodnosti i potrebe da ovaj zakon bude zamenjen novim, koji će ponovo „uhvatiti korak” sa novim vremenom u oblasti elektronskih medija.

Potreba za temeljnim redefinisanjem i unapređenjem oblasti elektronskih medija, pa samim tim i donošenje Zakona o elektronskim medijima kao osnovnog zakona u ovoj oblasti, jasno je uočena u Strategiji razvoja sistema javnog informisanja u Republici Srbiji do 2016. godine, koju je Vlada Republike Srbije usvojila 28.09.2011. godine („Službeni glasnik RS” broj 65/2011). Donošenje ove Strategije bio je jedan od ključnih uslova

da Republika Srbija, 01.03.2012. godine stekne status kandidata za članstvo u Evropsku uniju. U Akcionom planu za sprovođenje Strategije, kao jedna od ključnih aktivnosti, za čije je izvršenje bio predviđen rok od 18 meseci, predviđeno je utvrđivanje predloga zakona kojim se reguliše oblast elektronskim medija. U okviru ove aktivnosti, izričito je navedeno, da je donošenje ovog zakona neophodno u cilju usklađivanja ove oblasti sa Direktivom EU 13/2010. Evropskog parlamenta i Saveta o pružanju audio-vizuelnih medijskih usluga (AVMS Direktiva).

Pri koncipiranju predloženih rešenja u ovom zakonu pošlo od sledećih ciljeva:

1. potrebe terminološkog usklađivanja i određivanja definicija pojmova u skladu sa Direktivom o audiovizuelnim medijskim uslugama
2. neophodnosti normativnog regulisanja rada, nadležnosti i poslova regulatornog tela u oblasti elektronskih medija, naročito imajući u vidu promjenjive okolnosti do kojih će doći prelaskom sa analognog da digitalno emitovanje ;
3. precizno definisanje nadležnosti Republike Srbije nad pružaocima audiovizuelnih medijskih usluga
4. garantovanje slobode prijema i reemitovanja medijskih usluga
5. potrebe definisanja i određivanja vrste audio-vizuelnih medijskih usluga u skladu sa AVMS Direktivom EU;
6. precizno definisanje obaveza pružalaca audiovizuelnih medijskih usluga (linearnih i na zahtev)
7. definisanje evropskih audiovizuelnih dela i obaveza njihovog prikazivanja
8. precizno regulisati pristup događajima od izuzetnog značaja za javnost
9. utvrđivanje novog, transparentnog postupka koji sprovodi regulatorno telo u oblasti elektronskih medija u vezi sa izdavanjem dozvola za pružanje medijskih usluga;
10. zaštite medijskog pluralizma;
11. zaštita maloletnika
12. obezbeđenje uslove za adekvatnu upravno-sudsku zaštitu u slučaju povrede prava pružalaca audio-vizuelnih usluga i njihovog kažnjavanja u slučaju nepostupanja po odredbama predloženog zakona.

Zakon o javnim medijskim servisima (ZJMS)²⁰⁹⁾

Ovim zakonom (ZJMS) uređuje se, u skladu sa evropskim standardima i međunarodnim dokumentima u oblasti elektronskih medija, rad javnih medijskih servisa i to Javne medijske ustanove „Radio-televizija Srbije” i Javne medijske ustanove „Radio-televizija Vojvodine”, njihova delatnost i načela na kojima se zasniva obavljanje delatnosti, javni interes koji ostvaruju, javnost rada, način izbora organa i njihova nadležnost, donošenje akata, kao i obezbeđivanje sredstva za rad i način njihovog finansiranja.

²⁰⁹⁾ "Sl. glasnik RS", br. 83/2014 i 103/2015.

ZJMS definiše Javni medijski servis u čl.2, on je nezavisan i samostalan pravni subjekt koji, obavljanjem svoje osnovne delatnosti, omogućava ostvarivanje javnog interesa u oblasti javnog informisanja, i pruža opšte i sveobuhvatne medijske usluge koje podrazumevaju informativne, obrazovne, kulturne i zabavne sadržaje namenjene svim delovima društva. Javni medijski servis čine republički i pokrajinski javni medijski servis.

Republički javni medijski servis je Javna medijska ustanova „Radio-televizija Srbije” (u daljem tekstu: RTS), sa sedištem u Beogradu. Pokrajinski javni medijski servis je Javna medijska ustanova „Radio-televizija Vojvodine” (u daljem tekstu: RTV), sa sedištem u Novom Sadu. RTS i RTV sarađuju u obavljanju svoje osnovne delatnosti.

Ilustracija RTS Javni medijski servis 1

Izvor <http://www.rts.rs/page/rts/sr/javiservis/story/279/ko-upravlja-rts-om/67325/ko-upravlja-rts-om.html>.

Osnovna delatnost javnog medijskog servisa u funkciji je ostvarivanja javnog interesa definisanog ovim zakonom, a podrazumeva proizvodnju, kupovinu, obradu i objavljivanje radio, televizijskih i multimedijalnih sadržaja, naročito informativnih, obrazovnih, kulturno-umetničkih, dečjih, zabavnih, sportskih, verskih i drugih koji su od javnog interesa za građane, a koji za cilj imaju ostvarivanje ljudskih prava i sloboda, razmenu ideja i mišljenja, negovanje vrednosti demokratskog društva, unapređivanje političke, polne, međunacionalne i verske tolerancije i razumevanja, kao i očuvanje nacionalnog identiteta srpskog naroda i nacionalnih manjina, kao i pružanje audio i audio-vizuelnih medijskih usluga i objavljivanje elektronskih izdanja kao usluga od javnog interesa (čl.3 ZJMS). Pored opisanih javni medijski servis može obavljati i komercijalnu delatnost, kojom se ne sme ugroziti obavljanje osnovne delatnosti, kao što je :

- 1) ustupanje prava na javno saopštavanje radijskih, televizijskih ili drugih medijskih sadržaja;
- 2) objavljivanja oglasnih poruka ili drugog oblika audio-vizuelne komercijalne komunikacije (npr. sponzorstvo, plasiranje proizvoda i dr.);
- 3) pružanje interaktivnih usluga koje su u vezi sa medijskim uslugama ili drugih interaktivnih usluga;

- 4) organizovanje javnog izvođenja muzičkih sadržaja i drugih priredbi koje nisu sastavni deo usluga javnog medijskog servisa;
- 5) proizvodnja, davanje u zakup i prodaja fonograma i videograma;
- 6) pružanje tehničkih usluga i iznajmljivanje proizvodnih i drugih kapaciteta;
- 7) druge komercijalne delatnosti koje služe obavljanju osnovne delatnosti, ako se one u manjem opsegu ili uobičajeno obavljaju uz tu delatnost (pružanje intelektualnih usluga, izdavačka delatnost i sl.).

Osnovna načela rada javnog medijskog servisa

Rad javnog medijskog servisa zasniva se na sledećim načelima (čl.4. ZJMS):

- 1) istinito, nepristrasno, potpuno i blagovremeno informisanje;
- 2) nezavisnost uređivačke politike;
- 3) nezavisnost od izvora finansiranja;
- 4) zabrana svakog oblika cenzure i nezakonitog uticaja na rad javnog medijskog servisa, redakcije i novinara;
- 5) primena međunarodno priznatih normi i principa, a naročito poštovanje ljudskih prava i sloboda i demokratskih vrednosti;
- 6) poštovanje profesionalnih standarda i kodeksa.

U obavljanju osnovne delatnosti javni medijski servis ima institucionalnu autonomiju i uređivačku nezavisnost a naročito u pogledu:

- 1) utvrđivanja koncepcije i određivanja programskih sadržaja, u skladu sa zakonom;
- 2) uređivanja programske šeme;
- 3) organizacije delatnosti;
- 4) izbora rukovodilaca, glavnih i odgovornih urednika i zapošljavanja;
- 5) nabavke i prodaje robe i usluga;
- 6) upravljanja finansijskim sredstvima, u skladu sa zakonom;
- 7) pripreme i izvršavanja finansijskog plana;
- 8) pregovaranja, odnosno pripreme i potpisivanja pravnih akata koji se odnose na poslovanje ustanova;
- 9) izbora zastupnika u pravnim poslovima i u drugim pravnim stvarima.

U svom delovanju javni medijski servis ostvaruje javni interes, uvažava zahteve javnosti i za svoje delovanje odgovara javnosti. Odgovornost javnog medijskog servisa prema javnosti kao i uticaj javnosti na njegovo delovanje ostvaruje se posebno:

- javnošću postupka imenovanja organa javnog medijskog servisa;
- učešćem javnosti u unapređivanju radijskog i televizijskog programa;
- obavezom javnog medijskog servisa da pravovremeno i istinito obaveštava javnost o obavljanju svoje delatnosti, o uslovima i načinu pružanja svo-

jih usluga i o drugim pitanjima koja se tiču obavljanja delatnosti za koje je osnovan;

- objavljivanjem plana rada, finansijskog plana i izveštaja o radu i poslovanju;
- podnošenjem izveštaja o radu i poslovanju javnog medijskog servisa Narodnoj skupštini i Savetu Regulatora;
- blagovremenim ispunjavanjem obaveza propisanim zakonom kojim se uređuje slobodan pristup informacijama od javnog značaja.

Javni interes koji ostvaruje javni medijski servis

Javni interes, u skladu sa zakonom kojim se uređuje oblast javnog informisanja, koji javni medijski servis ostvaruje kroz svoje programske sadržaje, je:

- 1) istinito, blagovremeno, potpuno, nepristrasno i profesionalno informisanje građana i omogućavanje slobodnog formiranja i izražavanja mišljenja slušalaca i gledalaca na teritoriji Republike Srbije, autonomne pokrajine i lokalne samouprave;
- 2) poštovanje i predstavljanje osnovnih ljudskih prava i sloboda, demokrat-skih vrednosti i institucija i unapređivanje kulture javnog dijaloga;
- 3) poštovanje privatnosti, dostojanstva, ugleda, časti i drugih osnovnih prava i sloboda čoveka;
- 4) poštovanje i podsticanje pluralizma političkih, verskih i drugih ideja i omogu-ćavanje javnosti da bude upoznata sa tim idejama, ne služeći interesima pojedinih političkih stranaka i verskih zajednica, kao ni bilo kom drugom pojedinačnom političkom, ekonomskom, verskom i sličnom stanovištu ili interesu;
- 5) zadovoljavanje potreba u informisanju svih delova društva bez diskrimi-nacije, vodeći računa naročito o društveno osetljivim grupama kao što su deca, omladina i stari, manjinske grupe, osobe sa invaliditetom, socijalno i zdravstveno ugroženi i dr.;
- 6) zadovoljavanje potreba građana za programskim sadržajima koji obezbeđu-ju očuvanje i izražavanje kulturnog identiteta kako srpskog naroda tako i nacionalnih manjina, vodeći računa da nacionalne manjine prate određene programske celine i na svom maternjem jeziku i pismu;
- 7) nepristrasno obrađivanje političkih, istorijskih, privrednih, socijalnih, zdravstvenih, kulturnih, obrazovnih, naučnih, ekoloških i drugih pitanja, omogućavajući ravnopravno sučeljavanje različitih stanovišta;
- 8) besplatno i jednako predstavljanje političkih stranaka, koalicija i kandidata koji imaju potvrđene izborne liste za republičke, pokrajinske ili lokalne iz-bore, u vreme predizborne kampanje;
- 9) afirmisanje nacionalnih kulturnih vrednosti srpskog naroda i nacionalnih manjina koji žive u Republici Srbiji, kao i zbližavanja i prožimanja njihovih kultura;

- 10) razvoj medijske pismenosti stanovništva;
- 11) proizvodnja domaćeg dokumentarnog i igranog programa;
- 12) blagovremeno obaveštavanje o aktuelnim zbivanjima u svetu i o naučnim, kulturnim i ostalim civilizacijskim dostignućima;
- 13) unapređivanje opšteg obrazovanja, zdravstvenog obrazovanja i obrazovanja u vezi sa zaštitom životne sredine;
- 14) razvijanje kulture i umetničkog stvaralaštva;
- 15) negovanje humanih, moralnih, umetničkih i kreativnih vrednosti;
- 16) zadovoljavanje zabavnih, rekreativnih, sportskih i drugih potreba građana;
- 17) informisanje naših građana u inostranstvu, kao i pripadnika srpskog narod koji živi van teritorije Republike Srbije;
- 18) predstavljanje kulturnog nasleđa i umetničkog stvaralaštva u zemlji i inostranstvu;
- 19) informisanje inostrane javnosti o događajima i pojavama u Republici Srbiji.

U ostvarivanju javnog interesa javni medijski servis dužan je da:

- 1) uvažava jezičke i govorne standarde, kako većinskog stanovništva tako, u odgovarajućoj srazmeri, i nacionalnih manjina na području na kome se program emituje kao i jezičke i govorne standarde gluhih i nagluhih osoba;
- 2) na republičkom, pokrajinskom i lokalnom nivou koristi sve svoje raspoložive kapacitete uključujući i dopisničku mrežu u cilju ostvarivanja prava svih građana na ravnopravno informisanje;
- 3) obezbedi korišćenje i razvoj savremenih tehničko-tehnoloških standarda u proizvodnji i objavljivanju programa i u predviđenom vremenu realizuju planove prelaska na nove digitalne tehnologije;
- 4) sarađuje sa drugim javnim medijskim servisom i razmenjuje programske sadržaje koji su od interesa za građane Republike Srbije;
- 5) obezbeđuje čuvanje radijskih i televizijskih zapisa kao kulturnog nasleđa od nacionalnog interesa.

Javni medijski servis dužan je da u programima koristi srpski jezik, ćirilčno pismo i znakovni jezik kao oblik komunikacije gluhih i nagluhih osoba.

Upotreba srpskog jezika nije obavezna u programu namenjenom pripadnicima nacionalnih manjina, ali se ovi programi mogu titlovati na srpski jezik. Upotreba srpskog jezika i ćirilčkog pisma nije obavezna ni:

- 1) ako se objavljuju filmovi i druga audio-vizuelna i radijska dela u izvornom obliku;
- 2) ako se objavljuju muzička dela s tekstom koji je pisan na stranom jeziku;
- 3) ako su programi namenjeni učenju stranog jezika;

- 4) ako su programi namenjeni stranim državljanima ili građanima Republike Srbije koji žive van njene teritorije, koji te programe ne mogu pratiti na srpskom jeziku;
- 5) ako se u programu, radi verodostojnosti informacije, objavljuju dokument, ime ili izjava u izvornom obliku.

Evropska nezavisna produkcija

Javni medijski servis obezbeđuje najmanje 10% godišnjeg programskog vremena ili najmanje 10% godišnjeg programskog budžeta, za audio-vizuelna dela evropske nezavisne produkcije, izuzimajući vreme namenjeno za vesti, sportske događaje, igre, reklame, teletekst i televizijsku prodaju. Ovaj udeo dostiže se postepeno, u skladu sa odredbama zakona kojim se uređuje oblast elektronskih medija, uvažavajući obavezu javnog medijskog servisa da obezbedi ostvarivanja javnog interesa kroz informativne, obrazovne, kulturne i zabavne sadržaje. Programski sadržaji stariji od pet godina mogu činiti najviše polovinu udela. Programski sadržaji nezavisnih produkcija biraju se na osnovu javnog konkursa. Postupak i kriterijumi za odabir prvopomenutih programskih sadržaja bliže se utvrđuje opštim aktom javnog medijskog servisa. Kriterijumi za odabir prvopomenutih programskih sadržaja moraju biti nediskriminatorni i u skladu sa programskim obavezama propisanim ovim zakonom.

Oglašavanje u programima javnog medijskog servisa se uređuje zakonom koji reguliše oblast elektronskih medija i oblast oglašavanja. Javni medijski servis ima pravo da odbije objavljivanje oglasnih poruka zbog sadržaja koji je suprotan programskim obavezama utvrđenim zakonom, drugim propisima i pravilima kojima se uređuje oglašavanje.

USTANOVE JAVNOG MEDIJSKOG SERVISA

Glavom III. utvrđuju se ustanove javnog medijskog servisa. RTS i RTV imaju status pravnog lica. RTS pruža medijske usluge na najmanje dva televizijska i najmanje tri radijska programa na teritoriji republike srbije. RTV pruža medijske usluge na najmanje dva televizijska i najmanje tri radijska programa na teritoriji autonomne pokrajine vojvodine. RTS i RTV pruža medijske usluge kao elektronsko izdanje na internetu. najmanje jedan televizijski i jedan radijski program javnog servisa mora pružati opšte medijske usluge.

Javni medijski servis može započeti pružanje nove medijske usluge radija ili televizije ili audio, odnosno audio-vizuelne medijske usluge na zahtev, ako je njen ukupan uticaj na tržište opravdan dodatnom vrednošću u smislu ispunjavanja demokratskih, socijalnih i kulturnih potreba društva i programskih obaveza predviđenih odredbama člana 7. ZJMS. Novom medijskom uslugom, u smislu ovoga ZJMS, smatra se usluga koja se bitno razlikuje od usluga koje ustanova javnog medijskog servisa već pruža u pogledu sadržaja, pristupa ili grupe korisnika kojima je namenjena. Postojeća medijska usluga smatraće se novom medijskom uslugom ako je tako izmenjena da ispunjava merila opisana u prethodnom izlaganju.

Generalni direktor javnog medijskog servisa utvrđuje predlog za uvođenje nove medijske usluge koji sadrži jasan i potpun opis nove medijske usluge i obrazloženje

opravdanosti njenog uvođenja, tehničkih uslova, označenje grupe korisnika kojima je namenjena, opis načina finansiranja i ocenu mogućeg uticaja na konkurenciju na relevantnom tržištu elektronskih medija.

Predlog za uvođenje nove medijske usluge dostavlja se na mišljenje Regulatoru u vezi sa mogućim uticajem nove medijske usluge na konkurenciju na relevantnom tržištu. Regulator analizira mogući uticaj nove medijske usluge na relevantno tržište u saradnji sa organom nadležnim za zaštitu konkurencije. Regulator dostavlja mišljenje javnom medijskom servisu sa izveštajem o analizi u roku od 90 dana od dana dostavljanja predloga. Javni medijski servis organizuje i sprovodi javnu raspravu o predlogu za uvođenje nove medijske usluge koja ne može trajati kraće od 30 dana. Nakon sprovedene javne rasprave, Upravni odbor javnog medijskog servisa donosi odluku o uvođenju nove medijske usluge.

Javni medijski servis pruža medijske usluge preko operatora elektronske komunikacione mreže za terestričko emitovanje kao i preko drugih operatora koji pružaju uslugu distribucije medijskih sadržaja. Uslovi distribucije regulišu se ugovorom.

Javni medijski servis ima pravo da mu operator elektronske komunikacione mreže za terestričko emitovanje obezbedi kvalitetan prijem analognog signala za najmanje 90% stanovništva odnosno digitalnog signala za najmanje 95% stanovništva na području na kome se pruža usluga javnog medijskog servisa kao i da mu obezbedi kapacitete multipleksa za emitovanje i distribuciju programa, tehničke uslove za emitovanje u standardnoj i visokoj rezoluciji slike i tehničku podršku za druga tehničko-tehnološka, programska i servisna unapređenja uz plaćanje usluga operatoru elektronske komunikacione mreže za distribuciju i emitovanje programa, u skladu sa ugovorom. Javni medijski servis stiče pravo pružanja medijskih usluga neposredno na osnovu ovog zakona i nije dužan da pribavi dozvolu za pružanje medijskih usluga u skladu sa zakonom kojim se reguliše oblast elektronskih medija.

Organi javnog medijskog servisa su Upravni odbor, generalni direktor i Programski savet.

ZAKON O PLATNIM USLUGAMA ²¹⁰⁾

Zakonom o platnim uslugama, zamišljeno je da se uređuju uslovi i način pružanja platnih usluga, elektronski novac, platni sistemi i nadzor nad primenom odredaba ovog zakona. U smislu ovog zakona data su i objašnjenja pojmova u čl2.

Platna transakcija označava uplatu, prenos ili isplatu novčanih sredstava koje inicira platilac ili primalac plaćanja, a obavlja se bez obzira na pravni odnos između platioca i primaoca plaćanja;

Platni nalog označava instrukciju platioca ili primaoca plaćanja svom pružaocu platnih usluga kojom se zahteva izvršenje platne transakcije;

Platni račun označava račun koji se koristi za izvršavanje platnih transakcija, a koji vodi pružalac platnih usluga za jednog ili više korisnika platnih usluga;

²¹⁰⁾ "Sl. glasnik RS", br. 139/2014.

Platni instrument označava svako personalizovano sredstvo i/ili niz postupaka ugovorenih između korisnika platnih usluga i pružaoca platnih usluga a koje taj korisnik upotrebljava za izdavanje platnog naloga;

Platni instrument za plaćanja male novčane vrednosti označava platni instrument koji se, u skladu sa okvirnim ugovorom o platnim uslugama, odnosi isključivo na izvršavanje pojedinačnih platnih transakcija čiji iznos nije veći od 3.000 dinara ili čiji ukupni limit potrošnje ne prelazi 15.000 dinara ili ukupna vrednost novčanih sredstava pohranjenih na tom platnom instrumentu ni u jednom trenutku ne prelazi 15.000 dinara;

Korisnik platnih usluga označava fizičko ili pravno lice koje koristi ili je koristilo platnu uslugu u svojstvu platioa i/ili primaoca plaćanja ili se pružaocu platnih usluga obratilo radi korišćenja tih usluga;

Platilac označava fizičko ili pravno lice koje na teret svog platnog računa izdaje platni nalog ili daje saglasnost za izvršenje platne transakcije na osnovu platnog naloga koji izdaje primalac plaćanja, a ako nema platnog računa – fizičko ili pravno lice koje izdaje platni nalog;

Primalac plaćanja označava fizičko ili pravno lice koje je određeno kao primalac novčanih sredstava koja su predmet platne transakcije;

Potrošač označava fizičko lice koje zaključuje ugovor o platnim uslugama ili ugovor koji se odnosi na elektronski novac u svrhe koje nisu namenjene njegovoj poslovnoj ili drugoj komercijalnoj delatnosti;

Preduzetnik označava fizičko lice koje nije potrošač, odnosno poslovno sposobno fizičko lice koje obavlja delatnost radi ostvarivanja prihoda, u skladu sa zakonom kojim se uređuju privredna društva i drugim zakonom;

Novčana sredstva označavaju gotov novac, sredstva na računu i elektronski novac;

Gotov novac označava novčanice i kovani novac;

Elektronski novac označava elektronski (uključujući magnetno) pohranjenu novčanu vrednost koja čini novčano potraživanje prema izdavaocu tog novca, a izdata je nakon prijema novčanih sredstava radi izvršavanja platnih transakcija i prihvata je fizičko i/ili pravno lice koje nije izdavalac tog novca;

Imalac elektronskog novca označava fizičko ili pravno lice kome se izdaje ili je izdat elektronski novac, odnosno fizičko ili pravno lice koje se obratilo izdavaocu elektronskog novca radi izdavanja tog novca, kao i svako drugo fizičko ili pravno lice koje ima novčano potraživanje elektronskog novca;

Poslovni dan je dan, odnosno deo dana u kome platiočev ili primaočev pružalac platnih usluga koji učestvuje u izvršavanju platne transakcije posluje tako da omogućiti izvršenje platne transakcije svom korisniku platnih usluga;

Datum valute je referentni datum, odnosno referentno vreme koje pružalac platnih usluga koristi kod obračuna kamate na novčana sredstva zadužena ili odobrena na platnom računu;

Referentni kurs je kurs na osnovu kojeg se vrši računanje pri zameni valuta, a koji je dostupnim učinio pružalac platnih usluga ili koji potiče iz javno dostupnog izvora;

Referentna kamatna stopa je stopa na osnovu koje se obračunava kamata i koja je javno dostupna, a utvrđuje se nezavisno od jednostrane volje pružaoca i korisnika platnih usluga koji su zaključili ugovor o platnim uslugama;

Jedinstvena identifikaciona oznaka označava kombinaciju slova, brojeva i/ili simbola koju pružalac platnih usluga utvrđuje korisniku platnih usluga i koja se u platnoj transakciji upotrebljava za nedvosmisleni identifikaciju tog korisnika i/ili njegovog platnog računa;

Sredstvo za komunikaciju na daljinu je svako sredstvo koje pružalac i korisnik platnih usluga mogu da koriste za zaključenje ugovora o platnim uslugama kada nisu istovremeno fizički prisutni;

Trajni nosač podataka označava svako sredstvo koje korisniku omogućava da sačuva podatke koji su mu namenjeni, da tim podacima pristupi i da ih reprodukuje u neizmenjenom obliku u periodu koji odgovara svrsi čuvanja;

Domaća platna transakcija označava platnu transakciju kod koje platiočev pružalac platnih usluga i pružalac platnih usluga primaoca plaćanja tu uslugu pružaju na teritoriji Republike Srbije;

Međunarodna platna transakcija označava platnu transakciju kod koje jedan pružalac platnih usluga pruža ovu uslugu na teritoriji Republike Srbije, a drugi na teritoriji treće države, kao i platnu transakciju kod koje isti pružalac platnih usluga tu uslugu za jednog korisnika platnih usluga pruža na teritoriji Republike Srbije, a za istog ili drugog korisnika platnih usluga na teritoriji treće države;

Matična država označava državu u kojoj se nalazi sedište pravnog lica;

Sedište označava mesto koje je registrovano kao sedište pravnog lica, a ako pravno lice u skladu s propisima njegove države nema registrovano sedište – mesto iz kog se upravlja njegovim poslovanjem;

Država domaćin označava državu koja nije matična država a u kojoj pravno lice pruža usluge preko ogranka ili drugog lica ili u kojoj neposredno pruža usluge;

Kvalifikovano učešće postoji kada jedno lice ima: (1) direktno ili indirektno pravo ili mogućnost da ostvari najmanje 10% glasačkih prava u pravnom licu, odnosno direktno ili indirektno vlasništvo nad najmanje 10% kapitala tog pravnog lica, ili (2) mogućnost efektivnog vršenja znatnog uticaja na upravljanje drugim pravnim licem;

Kontrolno učešće postoji kada jedno lice ima: (1) direktno ili indirektno pravo ili mogućnost da ostvari najmanje 50% glasačkih prava u pravnom licu, odnosno direktno ili indirektno vlasništvo nad najmanje 50% kapitala tog pravnog lica, ili (2) mogućnost izbora i/ili razrešenja najmanje polovine članova organa upravljanja ili nadzora tog pravnog lica, ili (3) mogućnost efektivnog vršenja dominantnog uticaja na upravljanje drugim pravnim licem;

Matično društvo pravnog lica označava društvo koje ima kontrolno učešće u tom pravnom licu;

Zavisno društvo pravnog lica označava društvo u kojem to pravno lice ima kontrolno učešće;

Grupa društava je grupa koju čine matično društvo, njegova zavisna društva i pravna lica u čijem kapitalu to matično društvo i/ili njegova zavisna društva imaju udeo, kao i društva koja su povezana zajedničkim upravljanjem;

Društva povezana zajedničkim upravljanjem jesu društva koja nisu povezana odnosom matičnog i zavisnog društva, niti udelom u kapitalu u okviru grupe društava, a obuhvataju:

(1) društva kojima se upravlja na jedinstven način u skladu sa ugovorom zaključenim između tih društava ili odredbama statuta ili osnivačkih akata tih društava, ili

(2) društva kod kojih ista lica čine većinu članova organa upravljanja ili nadzora;

Bliska povezanost označava odnos između dva ili više pravnih i/ili fizičkih lica kada:

(1) jedno od njih, direktno ili indirektno preko učešća u zavisnom društvu, ima pravo ili mogućnost da ostvari najmanje 20% glasačkih prava u pravnom licu, odnosno vlasništvo nad najmanje 20% kapitala u pravnom licu,

(2) jedno od njih ima kontrolno učešće u drugom pravnom licu,

(3) postoji trajna povezanost ovih lica sa istim trećim licem na osnovu kontrolnog učešća;

Banka označava banku sa sedištem u Republici Srbiji koja ima dozvolu za rad Narodne banke Srbije, u skladu sa zakonom kojim se uređuju banke;

Institucija elektronskog novca je pravno lice sa sedištem u Republici Srbiji koje ima dozvolu Narodne banke Srbije za izdavanje elektronskog novca, u skladu sa ovim zakonom;

Platna institucija je pravno lice sa sedištem u Republici Srbiji koje ima dozvolu Narodne banke Srbije za pružanje platnih usluga kao platna institucija, u skladu sa ovim zakonom;

Platni sistem označava sistem za prenos novčanih sredstava između učesnika u ovom sistemu, s pisanim i standardizovanim procedurama i pravilima za obradu i nertiranje i/ili poravnanje naloga za prenos u platnom sistemu koji se primenjuju na sve učesnike u tom sistemu.

Odredbe nacrtu Zakona o platnim uslugama (NZPU) koje se odnose na korisnike platnih usluga koji su pravna lica primenjuju se i na ogranke stranih pravnih lica koji su upisani u registar kod nadležnog organa u Republici Srbiji.

Isključenja iz oblasti primene

Isključenja su predviđena članom 3. NZPU, prema kojoj se odredbe ovog zakona ne primenjuju na:

1) platne transakcije koje se izvršavaju isključivo u gotovom novcu neposredno između platioca i primaoca plaćanja;

2) platne transakcije koje se izvršavaju preko zastupnika ovlašćenog za pregovaranje ili zaključivanje ugovora o kupoprodaji robe ili usluga u ime i za račun platioca ili primaoca plaćanja;

3) transport gotovog novca, kao i njegovo prikupljanje, obradu i isporuku, koji vrše privredni subjekti u skladu sa zakonom;

4) platne transakcije koje se sastoje od prikupljanja i isporuke gotovog novca koje vrše lica koja nisu privredni subjekti u okviru neprofitne ili dobrotvorne delatnosti;

5) usluge kod kojih primalac plaćanja, odmah nakon izvršenja platne transakcije, platiocu daje gotov novac kao deo platne transakcije koja se odnosi na plaćanje robe ili usluge, a na izričit zahtev platioca dat neposredno pre izvršenja te platne transakcije;

6) menjačke poslove koji obuhvataju poslove kupovine i prodaje stranog gotovog novca za gotov novac;

7) platne transakcije zasnovane na nekoj od sledećih isprava u pismenoj formi na papiru:

(1) čeku u smislu zakona kojim se uređuje ček,

(2) čeku koji je uređen stranim propisima, a po sadržini i dejstvu je sličan čeku iz podtačke (1) ove tačke,

(3) vaučeru ili drugoj potvrdi koja njenom imaocu omogućava plaćanje robe ili usluga kod izdavaoca tog vaučera ili te potvrde, odnosno plaćanje kod drugog lica s kojim je ovaj izdavalac ugovorio prijem tog vaučera ili te potvrde kao način plaćanja robe ili usluga (npr. poklon-vaučeri, vaučeri za hranu i druge slične potvrde),

(4) putničkom čeku,

(5) poštanskoj uputnici u skladu s propisima kojima se uređuje pružanje poštanskih usluga;

8) platne transakcije koje se obavljaju između učesnika u platnom sistemu ili sistemu za poravnanje finansijskih instrumenata, a koje su u vezi sa učestvovanjem u tim sistemima, kao i platne transakcije koje se obavljaju između učesnika u platnom sistemu i pružaoca platnih usluga koji nije učesnik u tom sistemu;

9) platne transakcije u vezi sa ostvarivanjem prava i ispunjavanjem obaveza po osnovu finansijskih instrumenata, uključujući isplatu dividende i druga plaćanja, otkup ili prodaju hartija od vrednosti – ako takve transakcije obavljaju učesnici u sistemu za poravnanje finansijskih instrumenata ili druga lica koja, u skladu s propisima, pružaju investicione usluge, odnosno kastodi usluge u vezi s finansijskim instrumentima klijenata;

10) tehničke usluge kojima se podržava pružanje platnih usluga, uključujući obradu, čuvanje i zaštitu podataka, proveru autentičnosti podataka i subjekata, pružanje usluga vezanih za informacionu tehnologiju i komunikacionu mrežu, obezbeđivanje i održavanje terminala i uređaja koji se koriste za platne i druge slične usluge – ako pružalac navedenih usluga ni u jednom trenutku ne poseduje novčana sredstva koja se prenose niti njima raspolaže;

11) platne transakcije koje se vrše na osnovu instrumenata kojima se plaća kupovina robe i usluga isključivo u prostorijama izdavaoca ovog instrumenta ili, u skladu sa ugovorom koji je zaključen s tim izdavaocem, kod ograničene mreže prodavaca robe i usluga ili za ograničen izbor robe i usluga;

12) platne transakcije koje se vrše putem telekomunikacionih, digitalnih ili informaciono-tehnoloških uređaja, pri čemu se kupljeni proizvodi ili usluge isporučuju i koriste putem tih uređaja, pod uslovom da telekomunikacioni, digitalni ili informaciono-tehnološki operator ne deluje isključivo kao posrednik između korisnika platnih usluga i prodavca tog proizvoda ili pružaoca te usluge;

13) platne transakcije između pružalaca platnih usluga, kao i platne transakcije između pružalaca platnih usluga i njihovih zastupnika ili ogranaka, ako se obavljaju za njihov račun;

14) platne transakcije između matičnog društva i njegovog zavisnog društva ili između zavisnih društava istog matičnog društva, ako se izvršavaju isključivo posredstvom pružaoca platnih usluga koji je član iste grupe društava;

15) usluge isplata gotovog novca na bankomatima čiji pružaoci deluju u ime i za račun jednog ili više izdavalaca platnih kartica, pod uslovom da ti pružaoci nisu zaključili okvirni ugovor o platnim uslugama s klijentom koji podiže gotov novac s platnog računa i da ne pružaju drugu platnu uslugu utvrđenu ovim zakonom;

16) elektronski novac pohranjen na instrumentima iz tačke 11) ovog člana, odnosno koji se koristi za izvršavanje platnih transakcija iz tačke 12) ovog člana.

Vrste platnih usluga

Vrste platnih usluga propisane su članom 4. NZPU. Prema njemu platne usluge obuhvataju:

- usluge koje omogućavaju uplatu gotovog novca na platni račun, kao i sve usluge koje su potrebne za otvaranje, vođenje i gašenje tog računa;
- usluge koje omogućavaju isplatu gotovog novca s platnog računa, kao i sve usluge koje su potrebne za otvaranje, vođenje i gašenje tog računa;
- usluge prenosa novčanih sredstava s platnog računa, odnosno na platni račun, i to transferom odobrenja; direktnim zaduženjem, uključujući jednokratno direktno zaduženje; korišćenjem platne kartice ili sličnog sredstva; ili usluge izvršavanja platnih transakcija kod kojih su novčana sredstva obezbeđena kreditom odobrenim korisniku platnih usluga. Usluge izvršavanja platnih transakcija mogu biti odobrene transferom odobrenja; direktnim zaduženjem, uključujući jednokratno direktno zaduženje; korišćenjem platne kartice ili sličnog sredstva;
- usluge izdavanja platnih instrumenata i/ili prihvatanja ovih instrumenata na osnovu kojeg pružalac platnih usluga primaocu plaćanja omogućava izvršavanje platnih transakcija koje inicira platilac upotrebom određenog platnog instrumenta;
- usluge izvršavanja novčane doznake kod koje pružalac platnih usluga prima platiočeva novčana sredstva bez otvaranja platnog računa za platioča ili primaoca plaćanja, isključivo radi stavljanja tih sredstava na raspolaganje primaocu plaćanja ili radi prenosa tih sredstava primaočevom pružaocu platnih usluga, koji ih stavlja na raspolaganje primaocu plaćanja;

- usluge izvršavanja platne transakcije za koju platilac daje saglasnost upotrebom telekomunikacionog, digitalnog ili informaciono-tehnološkog uređaja i plaćanje se vrši operatoru telekomunikacione, digitalne ili informaciono-tehnološke mreže, koji deluje samo kao posrednik između korisnika platnih usluga i prodavca proizvoda ili pružaoca usluga.

Transfer odobrenja je platna usluga kod koje platilac kod svog pružaoca platnih usluga inicira izvršenje jedne ili više platnih transakcija, uključujući i izdavanje trajnog naloga.

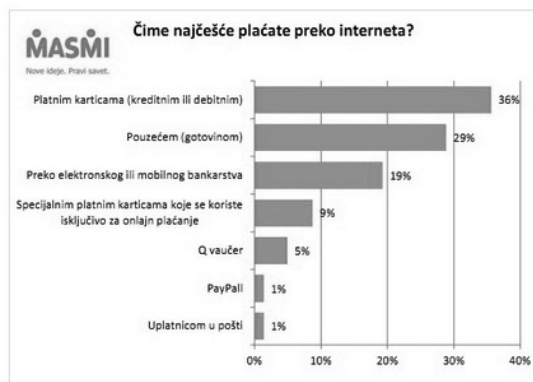
Direktno zaduženje je platna usluga kod koje primalac plaćanja na osnovu platiočeve saglasnosti inicira platnu transakciju za zaduženje platiočevog platnog računa. Platilac može ovu saglasnost dati primaocu plaćanja, svom pružaocu platnih usluga ili pružaocu platnih usluga primaoca plaćanja.

Zaštita prava i interesa korisnika platnih usluga i imalaca elektronskog novca

Ova zaštita tretirana je članom 6. NZPU, pa ako se pružalac platnih usluga ili izdavalac elektronskog novca ne pridržava odredaba ovog zakona, drugih propisa ili opštih uslova poslovanja kojima se uređuju platne usluge ili elektronski novac, dobrih poslovnih običaja koji se odnose na te usluge ili obaveza iz ugovora o platnim uslugama, odnosno ugovora koji se odnosi na elektronski novac – korisnik platnih usluga, odnosno imalac elektronskog novca imaju pravo na zaštitu svojih prava i interesa.

Na postupak ostvarivanja zaštite prava i interesa korisnika platnih usluga i imalaca elektronskog novca primenjuju se odredbe zakona kojim se uređuje zaštita korisnika finansijskih usluga a koje se odnose na ostvarivanje zaštite prava i interesa korisnika finansijskih usluga.

Na nepravilne ugovorne odredbe i nepošteno poslovanje u oblasti pružanja platnih usluga i izdavanja elektronskog novca, kao i na postupak njihove zabrane, shodno se primenjuju odredbe zakona kojim se uređuje zaštita potrošača.

Slika 1. Procenat korišćenja elektronskog novca u Srbiji 2014. godine

Izvor: www.marketingmreza.rs.

Ako je pružanje platnih usluga ili izdavanje elektronskog novca povezano s kreditom ili dozvoljenim prekoračenjem računa koje pružalac platnih usluga ili izdavalac elektronskog novca koji nije banka može u skladu sa odredbama ovog zakona davati korisniku platnih usluga – potrošaču, na ugovor o kreditu i ugovor o dozvoljenom prekoračenju računa, kao i na druga prava i obaveze pružaoca platnih usluga i tog korisnika u vezi s kreditom, odnosno dozvoljenim prekoračenjem računa i zaštitu korisnika ovih kredita, odnosno dozvoljenog prekoračenja računa primenjuju se odredbe zakona kojim se uređuje zaštita korisnika finansijskih usluga.

Na zaštitu korisnika kreditne kartice koji je potrošač, pored odredaba ovog zakona kojima se uređuju prava i obaveze korisnika platnih usluga, primenjuju se i odredbe zakona kojim se uređuje zaštita korisnika finansijskih usluga a koje se odnose na prava i obaveze banke kao izdavaoca kreditnih kartica, ugovor o izdavanju i korišćenju kreditnih kartica i zaštitu korisnika kreditne kartice.

Odstupanje od utvrđenih uslova za pružanje platnih usluga

Predmetnu problematiku obrađuje član 9. NZPU. Pružaoci platnih usluga mogu pružati platne usluge korisnicima ovih usluga pod uslovima koji su za korisnika povoljniji od uslova utvrđenih odredbama ovog zakona.

Ako korisnik platnih usluga nije potrošač, ugovorom o platnim uslugama može se isključiti ili ograničiti primena odredaba iz glave II ovog dela NZPU, osim odredaba čl. 14. i 15, člana 16. st. 3. i 4. i člana 32. U slučajevima kada korisnik platnih usluga nije potrošač, ugovorom o platnim uslugama može se isključiti ili ograničiti i primena odredaba čl. 37, 38, 51, 53, 54, 58, 60. i 63. NZPU.

Pružaoци platnih usluga

Član 10. Definiše ko može pružati ove usluge u Republici Srbiji, pa tako to mogu:

- 1) banka;
- 2) institucija elektronskog novca;
- 3) platna institucija;
- 4) Narodna banka Srbije;
- 5) Uprava za trezor ili drugi organi javne vlasti u Republici Srbiji, u skladu sa svojim nadležnostima utvrđenim zakonom;
- 6) javni poštanski operator sa sedištem u Republici Srbiji, osnovan u skladu sa zakonom kojim se uređuju poštanske usluge (u daljem tekstu: javni poštanski operator).

Niko osim ovako definisanih pružalaca platnih usluga ne može pružati platne usluge u Republici Srbiji.

Kada Narodna banka Srbije, Uprava za trezor ili drugi organi javne vlasti u Republici Srbiji pružaju platne usluge u okviru nadležnosti utvrđenih zakonom, ne primenjuju se odredbe ovog zakona kojima se uređuju prava i obaveze pružalaca i korisnika platnih usluga, ugovor o platnim uslugama, izvršavanje platnih transakcija i ostvarivanje zaštite prava i interesa korisnika platnih usluga, osim ako je to utvrđeno posebnim propisom ili ugovorom o tim uslugama.

Ipak NZPU predviđa i platne usluge koje pruža javni poštanski operator, i to članom 11. Javni poštanski operator može u svoje ime i za svoj račun pružati sve platne usluge ili neke od njih. Pored ovako određenih platnih usluga, javni poštanski operator može pružati i sledeće usluge:

- 1) isplatu gotovog novca potrošačima na teret računa koji se vode kod banke;
- 2) prijem i naplatu čekova po tekućim računima potrošača.

Javni poštanski operator pominjane platne usluge može pružati i u ime i za račun banaka, a može pružati i usluge posredovanja između banaka i korisnika platnih usluga u vezi s tim platnim uslugama, u skladu s propisima kojima se uređuju banke²¹¹).

Javni poštanski operator je dužan da, najkasnije mesec dana pre početka, odnosno prestanka pružanja usluga, Narodnu banku Srbije obavesti o nameri početka ili prestanka pružanja tih usluga. Ovo obaveštenje sadrži podatke o svakoj usluzi koju javni poštanski operator namerava da počne, odnosno da prestane da pruža, kao i planirani dan početka, odnosno prestanka pružanja te usluge.

NZPU u članu 15. Takođe definiše i Vrste ugovora o platnim uslugama. U tom smislu govor o platnim uslugama se zaključuje kao okvirni ugovor o platnim uslugama (u daljem tekstu: okvirni ugovor) ili kao ugovor o jednokratnoj platnoj transakciji. Okvirnim ugovorom uređuje se izvršavanje budućih pojedinačnih platnih transakcija. Ako korisnik platnih usluga otvara platni račun kod pružaoca platnih usluga, okvirnim ugovorom uređuju se i uslovi za otvaranje, vođenje i gašenje tog računa. Ugovorom o jednokratnoj platnoj transakciji uređuje se izvršenje jedne određene platne transakcije koja nije obuhvaćena okvirnim ugovorom.

Definišući opisane NZPU prvo reguliše **Okvirni ugovor**, propisujući sadržinu i formu okvirnog ugovora (član 16.). Okvirni ugovor sadrži sledeće obavezne elemente, odnosno informacije:

1) informacije o pružaocu i korisniku platnih usluga koje *podrazumevaju poslovno ime i sedište* pružaoca platnih usluga, kao i poslovno ime i sedište, odnosno adresu zastupnika ili ogranka u Republici Srbiji preko koga pruža platne usluge i bilo koju drugu adresu na kojoj se korisnik platnih usluga može obratiti pružaocu platnih usluga, uključujući i i-mejl adresu; *naziv i adresu sedišta organa nadležnog za nadzor* nad pružaocem platnih usluga, njegovim zastupnikom ili ogrankom, a u vezi s pružanjem platnih usluga u Republici Srbiji, *podatke o registru platnih institucija ili registru institucija elektronskog novca*, odnosno o drugom odgovarajućem javnom registru izdatih dozvola za rad pružalaca platnih usluga i registracionom broju ili odgovarajućoj identifikacionoj oznaci pružaoca platnih usluga u tom registru; *ime, prezime i prebivalište, odnosno boravište korisnika platnih usluga* – potrošača ili poslovno ime i sedište korisnika platnih usluga – preduzetnika ili pravnog lica;

2) uslove za korišćenje platnih usluga koje podrazumevaju: (1) vrstu i opis osnovnih karakteristika platne usluge koja se pruža, (2) jedinstvenu identifikacionu oznaku ili druge podatke koje je korisnik platnih usluga dužan da navede radi pravilnog izvrše-

²¹¹⁾ Na poslovanje javnog poštanskog operatora kao pružaoca platnih usluga shodno se primenjuju odredbe člana 89, čl. 92. do 97. i čl. 101. do 103. NZPU.

nja platnog naloga, (3) formu i način davanja i povlačenja saglasnosti za izvršenje platne transakcije, u skladu s čl. 33, 37. i 38. NZPU, (4) vreme kada se smatra da je pružalac platnih usluga primio platni nalog u smislu člana 35. NZPU, kao i eventualni momenat za prijem platnih naloga u određenom poslovnom danu nakon kojeg se primljeni nalozi smatraju primljenim narednog poslovnog dana u skladu sa stavom 4. tog člana, (5) rok za izvršenje platne transakcije, (6) naznaku o limitu potrošnje pri korišćenju platnog instrumenta u skladu s članom 49. NZPU, ako je taj limit ugovoren;

3) informacije i podatke o naknadama, kamatnim stopama i kursu zamene valuta: (1) vrstu i visinu svih naknada koje pružalac platnih usluga naplaćuje korisniku platnih usluga, a ako ih naplaćuje zbirno – i vrstu i visinu svake pojedinačne naknade koja čini zbirnu naknadu, (2) ako se na usluge pružaoca platnih usluga primenjuju kamatna stopa i/ili kurs zamene valuta – visinu kamatne stope i kurs zamene valuta, odnosno ako se koriste referentna kamatna stopa i/ili referentni kurs – relevantni datum i indeks ili drugi osnov za utvrđivanje referentne kamatne stope i kursa, kao i metod izračunavanja stvarne kamate, (3) naznaku da se promene kamatnih stopa ili kursa zamene valuta koje se zasnivaju na izmenama referentne kamatne stope ili referentnog kursa mogu primeniti odmah i bez prethodnog obaveštavanja korisnika platnih usluga o tim izmenama u skladu s članom 19. NZPU, u kom slučaju je pružalac platnih usluga dužan da obavesti korisnika platnih usluga na način utvrđen u tom članu - ako je ova mogućnost ugovorena;

4) informacije o načinu i sredstvima komunikacije između korisnika i pružaoca platnih usluga, i to: (1) o sredstvima komunikacije za razmenu informacija i obaveštenja u skladu sa ovim zakonom, uključujući i tehničke zahteve koji se odnose na opremu korisnika platnih usluga, (2) o načinu i učestalosti pružanja informacija koje se korisniku platnih usluga dostavljaju ili čine dostupnim u skladu sa NZPU, (3) o jeziku na kojem se zaključuje okvirni ugovor i na kojem će se obavljati komunikacija tokom trajanja ugovornog odnosa, ako je korisnik platnih usluga zahtevao zaključenje okvirnog ugovora i obavljanje te komunikacije na jeziku koji nije srpski, (4) o pravu korisnika platnih usluga da mu se tokom trajanja ugovornog odnosa, na njegov zahtev, dostave kopija okvirnog ugovora i informacije iz ovog člana, i to na papiru ili drugom trajnom nosaču podataka;

5) informacije o zaštitnim i drugim merama u vezi sa izvršavanjem platnih transakcija, i to: (1) o merama koje je korisnik platnih usluga dužan da preduzme radi zaštite platnog instrumenta, kao i načinu obaveštavanja pružaoca platnih usluga o gubitku, krađi ili zloupotrebi platnog instrumenta, u skladu s članom 47. NZPU, (2) o uslovima pod kojima pružalac platnih usluga ima pravo da blokira korišćenje platnog instrumenta u skladu s članom 49. NZPU, ako se to utvrdi okvirnim ugovorom, (3) o odgovornosti platnoca za neodobrene platne transakcije, uključujući i iznos gubitka koji pokriva platilac, u skladu s članom 51. NZPU, (4) o načinu i rokovima u kojima je korisnik platnih usluga dužan da obavesti pružaoca platnih usluga o neodobrenoj, neizvršenoj ili nepravilno izvršenoj platnoj transakciji, odnosno da zahteva pravilno izvršenje platne transakcije, u skladu s članom 61. NZPU, (5) o odgovornosti pružaoca platnih usluga za neodobrene, neizvršene i nepravilno izvršene platne transakcije, u skladu s čl. 50. do 59. i članom 62. NZPU, (6) o uslovima za povraćaj iznosa odobrene i pravilno izvršene platne transakcije platiocu, u skladu s članom 63. NZPU;

6) uslove za izmene i dopune, kao i prestanak okvirnog ugovora, i to: (1) naznaku da korisnik platnih usluga prihvata izmene i dopune okvirnog ugovora i bez davanja izričite saglasnosti, kao i obaveštenje o pravu tog korisnika da u tom slučaju raskine ovaj ugovor, u skladu s članom 18. NZPU - ako je ta mogućnost ugovorena, (2) trajanje okvirnog ugovora, (3) uslove za jednostrani raskid okvirnog ugovora, odnosno ništavost odredaba tog ugovora, u skladu s čl. 18, 20. i 21. NZPU;

7) informacije o zaštiti korisnika platnih usluga, i to: (1) o ugovornim odredbama kojima se utvrđuje koji se propisi primenjuju na okvirni ugovor i/ili nadležnost suda, (2) o pravu na prigovor i pritužbu korisnika platnih usluga i mogućnosti vansudskog rešavanja spornog odnosa u vezi s pružanjem platnih usluga, u skladu sa zakonom kojim se uređuje zaštita korisnika finansijskih usluga.

Ako je predmet okvirnog ugovora izdavanje i korišćenje kreditne kartice, ovaj ugovor, pored elemenata iz stava 1. ovog člana, sadrži i obavezne elemente ugovora o izdavanju i korišćenju kreditne kartice utvrđene zakonom kojim se uređuje zaštita korisnika finansijskih usluga.

Okvirni ugovor zaključuje se u pisanoj formi. Pružalac platnih usluga je dužan da obezbedi da korisnik platnih usluga dobije najmanje jedan primerak okvirnog ugovora. Korisnik platnih usluga ima pravo da mu se tokom trajanja ugovornog odnosa, na njegov zahtev, dostave kopija okvirnog ugovora, odnosno informacije iz člana 17. stav 1. NZPU dostavljene u predugovornoj fazi, i to na papiru ili drugom trajnom nosaču podataka.

Dostavljanje informacija u predugovornoj fazi

Ovu oblast reguliše član 17. NZPU, po njemu pružalac platnih usluga dužan je da korisniku platnih usluga, u primerenom roku, pre zaključenja okvirnog ugovora, dostavi informacije koje su utvrđene kao obavezni elementi tog ugovora u skladu s članom 16. NZPU, i to na način koji će tom korisniku omogućiti da se upozna sa uslovima koji se odnose na pružanje platnih usluga, kao i da uporedi ponude različitih pružalaca platnih usluga i proceni da li ovi uslovi i usluge odgovaraju njegovim potrebama.

Pružalac platnih usluga je dužan i da korisniku platnih usluga informacije iz dostavi na način koji ga ni u jednom trenutku neće dovesti u zabludu u vezi sa uslovima koji se odnose na pružanje platnih usluga. Pružalac platnih usluga takođe je dužan da korisniku platnih usluga informacije dostavi na papiru ili drugom trajnom nosaču podataka. Pružalac platnih usluga može korisniku platnih usluga dostaviti pomenute informacije dostavljanjem nacрта okvirnog ugovora koji sadrži ove informacije.

Izmene i dopune okvirnog ugovora na predlog pružaoca platnih usluga.

Ako pružalac platnih usluga predlaže izmene i dopune odredaba okvirnog ugovora, dužan je da korisniku platnih usluga dostavi predlog tih izmena i dopuna najkasnije dva meseca pre predloženog dana početka njihove primene. Nakon prijema predloga, korisnik platnih usluga može se saglasiti da predložene izmene i dopune proizvedu pravno dejstvo pre predloženog dana početka njihove primene. Okvirnim ugovorom može se utvrditi da će se smatrati da se korisnik platnih usluga saglasio s predlogom, ako pre dana početka primene predloženih izmena i dopuna nije obavestio pružaoca platnih usluga

da se s tim predlogom nije saglasio, o čemu je pružalac platnih usluga dužan da obavesti korisnika platnih usluga istovremeno s dostavljanjem tog predloga. U ovom slučaju, pružalac platnih usluga dužan je da korisnika platnih usluga, istovremeno s dostavljanjem predloga iz tog stava, obavesti o njegovom pravu da pre dana početka primene predloženih izmena i dopuna raskine okvirni ugovor bez plaćanja naknade i drugih troškova, ako ne prihvati taj predlog. Pružalac platnih usluga je dužan da korisniku platnih usluga predlog dostavi u pismenoj formi.

Raskid i Ništavost okvirnog ugovora

Raskid, odnosno ništavost okvirnog ugovora koje zahteva korisnik platnih usluga reguliše se članom 20. NZPU. Korisnik platnih usluga ima pravo da u bilo kom trenutku raskine okvirni ugovor bez otkaznog roka, osim ako je okvirnim ugovorom utvrđen otkazni rok, koji ne može biti duži od mesec dana. Korisnik platnih usluga ima pravo da raskine okvirni ugovor i u drugim slučajevima utvrđenim zakonom kojim se uređuju obligacioni odnosi ili drugim zakonom. Ako korisnik platnih usluga raskine okvirni ugovor, dužan je da plati naknadu samo za platne usluge pružene do dana tog raskida, a ako je takva naknada plaćena unapred, pružalac platnih usluga dužan je da korisniku platnih usluga vrati srazmerni deo plaćene naknade. Pružalac platnih usluga ne može korisniku platnih usluga naplatiti naknadu za raskid okvirnog ugovora. Korisnik platnih usluga može zahtevati da se odredbe okvirnog ugovora koje su u suprotnosti sa informacijama pruženim u predugovornoj fazi u skladu s članom 17. stav 1. NZPU, odnosno odredbe koje se odnose na informacije iz člana 16. NZPU a koje nisu prethodno dostavljene korisniku platnih usluga – utvrde ništavim.

Pravo pružaoca platnih usluga na raskid okvirnog ugovora

Ukoliko je tako utvrđeno okvirnim ugovorom, pružalac platnih usluga ima pravo da raskine okvirni ugovor zaključen na neodređeno vreme, uz otkazni rok koji ne može biti kraći od dva meseca. Pružalac platnih usluga može raskinuti okvirni ugovor i u drugim slučajevima utvrđenim zakonom kojim se uređuju obligacioni odnosi ili drugim zakonom. Pružalac platnih usluga dužan je da obaveštenje o raskidu okvirnog ugovora dostavi korisniku platnih usluga u pismenoj formi. Ako pružalac platnih usluga raskine okvirni ugovor, na obavezu korisnika platnih usluga da plati naknadu shodno se primenjuju odredbe člana 20. st. 3. i 4. NZPU.

Informacije za platioca pre i nakon izvršenja pojedinačne platne transakcije

Platiočev pružalac platnih usluga dužan je da, pre izvršenja pojedinačne platne transakcije koju platilac inicira na osnovu okvirnog ugovora, dostavi platiocu, na njegov zahtev, precizne informacije o roku za izvršenje te platne transakcije i naknadama koje će mu biti naplaćene, a ako pružalac platnih usluga zbirno naplaćuje te naknade – i o vrsti i visini svake pojedinačne naknade koja čini zbirnu naknadu.

Platiočev pružalac platnih usluga koji na osnovu okvirnog ugovora izvršava pojedinačnu platnu transakciju dužan je da, odmah nakon zaduženja platiočevog platnog računa ili nakon prijema platnog naloga ako platilac ne koristi platni račun, platiocu dostavi sledeće informacije:

- 1) referentnu oznaku ili druge podatke koji platiocu omogućavaju identifikaciju pojedinačne platne transakcije i informacije koje se odnose na primaoca plaćanja;
- 2) iznos platne transakcije u valuti u kojoj je platiočev platni račun zadužen ili u valuti koju je platilac naveo u platnom nalogu;
- 3) iznos bilo koje naknade koja se platiocu naplaćuje za izvršenje pojedinačne platne transakcije, a ako pružalac platnih usluga zbirno naplaćuje ove naknade – i vrstu i visinu svake pojedinačne naknade koja čini zbirnu naknadu;
- 4) iznos kamate koju plaća platilac, ako se ta kamata plaća;
- 5) ako se vrši zamena valute – kurs zamene valuta koji je pri izvršavanju platne transakcije koristio platiočev pružalac platnih usluga, kao i iznos platne transakcije nakon zamene valute;
- 6) datum valute zaduženja platnog računa, odnosno datum prijema platnog naloga.

Platiočev pružalac platnih usluga dužan je da platiocu dostavi opisane informacije na papiru ili na drugom trajnom nosaču podataka.

Okvirnim ugovorom može se utvrditi da pružalac platnih usluga informacije platiocu pruža periodično, i to najmanje jednom mesečno, na ugovoreni način koji tom platiocu omogućava da ove informacije sačuva i reprodukuje u nepromenjenom obliku. Pružalac platnih usluga dužan je da platiocu - potrošaču na njegov zahtev, bez naknade, jednom mesečno na papiru dostavlja pomenute informacije o pojedinačnim izvršenim platnim transakcijama.

Informacije za primaoca plaćanja nakon izvršenja pojedinačne platne transakcije

Članom 23. NZPU razrađuju se dalje obaveze u vezi pružanja informacija. Pružalac platnih usluga primaoca plaćanja koji na osnovu okvirnog ugovora izvršava pojedinačnu platnu transakciju dužan je da odmah nakon izvršenja ove transakcije primaocu plaćanja dostavi sledeće informacije:

- 1) referentnu oznaku ili druge podatke koji primaocu plaćanja omogućavaju identifikaciju pojedinačne platne transakcije, kao i informacije o platiocu i druge podatke koji su preneti uz tu platnu transakciju u skladu sa zakonom;
- 2) iznos platne transakcije u valuti u kojoj je odobren platni račun primaoca plaćanja ili u valuti u kojoj su novčana sredstva stavljena na raspolaganje primaocu plaćanja;
- 3) iznos bilo koje naknade koja se naplaćuje primaocu plaćanja za izvršavanje pojedinačne platne transakcije, a ako pružalac platnih usluga zbirno naplaćuje ove naknade – i vrstu i visinu svake pojedinačne naknade koja čini zbirnu naknadu;
- 4) iznos kamate koju plaća primalac plaćanja, ako se ta kamata plaća;
- 5) ako se vrši zamena valute – kurs zamene valuta koji je pri izvršavanju platne transakcije koristio pružalac platnih usluga primaoca plaćanja, kao i iznos platne transakcije pre zamene valute;

- 6) datum valute odobrenja platnog računa primaoca plaćanja, odnosno datum kada su sredstva stavljena na raspolaganje primaocu plaćanja.

Na obaveze pružaoca platnih usluga primaoca plaćanja da pruži primaocu plaćanja informacije koje su navedene u prethodnim redovima shodno se primenjuju odredbe člana 22. st. 3. do 5. NZPU.

Predugovorne informacije i okvirni ugovor o platnom instrumentu za plaćanja male novčane vrednosti

Članom 24. Obraća se pažnja na ugovore male vrednosti. Izuzetno od člana 17. stav 1. NZUP, pružalac platnih usluga dužan je da, pre zaključenja okvirnog ugovora o platnom instrumentu za plaćanja male novčane vrednosti, korisniku platnih usluga dostavi sledeće informacije:

- 1) informacije o bitnim karakteristikama i mogućim načinima korišćenja ovog platnog instrumenta;
- 2) informacije o odgovornosti pružaoca platnih usluga i korisnika platnih usluga za neodobrenu, neizvršenu ili nepravilno izvršenu platnu transakciju;
- 3) informacije o naknadama koje pružalac platnih usluga naplaćuje korisniku platnih usluga;
- 4) informacije o drugim bitnim okolnostima koje su korisniku platnih usluga neophodne za donošenje odluke o zaključenju okvirnog ugovora o ovom platnom instrumentu;
- 5) informacije o tome gde su korisniku platnih usluga dostupne druge informacije iz člana 17. stav 1. NZPU.

Izuzetno od člana 16. st. 1. i 3. NZPU, okvirni ugovor o platnom instrumentu za plaćanja male novčane vrednosti obavezno sadrži opisane elemente, odnosno pomenute informacije, a ne mora se zaključiti u pismenoj formi.

Takođe, izuzetno od člana 18. NZPU, okvirnim ugovorom o platnom instrumentu za plaćanja male novčane vrednosti može se utvrditi da pružalac platnih usluga nije dužan da izmene i dopune okvirnog ugovora predloži u pismenoj formi.

Krivični zakon - Falsifikovanje i zloupotreba platnih kartica

Falsifikovanje i zloupotreba platnih kartica (član 225. KZ)

Ovo krivično delo pripada Glavi XXII Krivičnog zakonika – Krivična dela protiv privrede. Krivično delo čini lice koje napravi lažnu platnu karticu ili koje preinači pravu platnu karticu u nameri da je upotrebi kao pravu ili koje takvu lažnu karticu upotrebi kao pravu, a zaprećena je kazna zatvor od šest meseci do pet godina i novčana kazna. Kvalifikovani oblici dela postoje u slučajevima, kada je upotrebom kartice pribavljena protivpravna imovinska korist, za šta je zaprećena kazna zatvora od jedne do osam godina i novčana kazna, a ako je učinilac pribavio protivpravnu imovinsku korist u iznosu koji prelazi milion i petsto hiljada dinara, kazniće se zatvorom od dve do dvanaest godina i novčanom kaznom. Lice koje neovlašćenom upotrebi tuđe kartice ili poverljive podatke koji jedinstveno uređuju tu karticu u platnom prometu, kazniće se navedenim kaznama

predviđenim za svaki teži oblik dela. Poseban oblik dela čini lice koje nabavi lažnu platnu karticu u nameri da je upotrebi kao pravu ili koje pribavlja podatke u nameri da ih iskoristi za pravljenje lažne platne kartice, a koje će se u tom slučaju kaniti novčanom kaznom ili zatvorom do tri godine. Lažne platne kartice će se obavezno oduzeti.

Propisivanjem ovog krivičnog dela zakonodavac je imao nameru da zaštiti platne kartice kao sredstvo koje se koristi u platnom prometu i ima istu funkciju kao i novac. Poslednjih godina zloupotrebe platnih kartica (pojava poznata pod nazivom kartičarstvo), su poprimile veoma veliki obim, uz svakodnevnu pojavu novih, savršenijih načina izvršenja ove vrste kriminalnog ponašanja.

Radnja dela u stavu 1. je određena alternativno, a sastoji se u pravljenju lažne platne kartice, preinačenju prave platne kartice u nameri da se upotrebi kao prava ili upotrebi lažne platne kartice. Pod pravljenjem se podrazumeva izrada lažne platne kartice od predmeta koji prethodno nije bio prava platna kartica, dok preinačenje, suprotno prethodnom, obuhvata prepravljanje prave platne kartice. Upotreba podrazumeva stavljanje takvih kartica u promet i njihovo korišćenje. Delo je svršeno samim pravljenjem ili preinačavanjem platne kartice u nameri da se ona upotrebi kao prava (što znači da sam čin upotrebe može i da izostane), ali i upotrebom tako napravljene kartice. Radnja dela iz stava 4. se sastoji u neovlašćenju upotrebi tuđe kartice ili poverljivih podataka koji jedinstveno uređuju tu karticu u platnom prometu, što znači da je u pitanju prava platna kartica, ali korišćena od strane neovlašćenog lica, pa se iz tih razloga ovaj slučaj kvalifikuje kao zloupotreba platne kartice. Radnja krivičnog dela iz stava 5. je takođe određena alterantivno i sastoji se nabavljanju lažne platne kartice u nameri da se upotrebi kao prava ili u pribavljanju podataka u nameri da se iskoriste za pravljenje lažne platne kartice. Za ovaj oblik dela propisana je najblaža kazna imajući u vidu da lice ne učestvuje u pravljenju ili preinačenju platne kartice, već ili nabavlja lažnu platnu karticu ili prikuplja podatke koji će poslužiti u njenom pravljenju.

S obzirom na tip krivičnog dela, ukoliko je u pitanju pravljenje i preinačavanje platne kartice, učinilac može biti svako lice koje raspolaže neophodnim stručnim i tehničkim znanjima i uređajima. Ovaj uslov nije potreban ukoliko je u pitanju sama upotreba takvih platnih kartica. U pogledu vidnosti, na strani učinioca potrebno je da postoji umišljaj.

Za dokazivanje ovog krivičnog dela potrebno je utvrditi vreme i mesto izvršenja, da li je kartica koja je upotrebljena lažna, na koji način je napravljena i uz pomoć kojih tehničkih uređaja. Naročito je potrebno obratiti pažnju na moguće radnje saučesništva, jer ovo krivično delo i njegove radnje, kao i način njegovog izvršenja, mogu obuhvatati više lica sa različitim zaduženjima u okviru kriminalne grupe – nabavka blanko kartica, nabavka uređaja, nabavka kodova, izrada lažnih platnih ili preinačenje pravih platnih kartica, kasnija upotreba u prometu ili distribucija radi upotrebe u prometu itd. Kada je izvršeno krivično delo iz stava 1., neophodno je utvrditi nameru učinoca da preinačenu platnu karticu upotrebi kao pravu. Potrebno je, ukoliko je to moguće, utvrditi i kada i gde su ovakve kartice upotrebljene, kao i visinu štete koja je pričinjena njihovom upotrebom. Kada su izvršena krivična dela iz stava 2. i 3., potrebno je utvrditi da li je i u kom iznosu pribavljena protivpravna imovinska korist. Za krivično delo iz stava 4 potrebno je utvrditi način pribavljanja i korišćenja takve kartice i da li je izvršilac postupao neovlašćeno.

Za krivično delo iz stava 5. potrebno je utvrditi na koji način je nabavljena lažna platna kartica, da li je nabavljena u nameri upotrebe, te koji podaci su nabavljeni, na koji način, krug lica, da li su nabavljeni u nameri pravljenja lažnih platnih kartica, te na koji način, od strane koga i gde je takve kartice trebalo da budu napravljene.²¹²⁾

Sa porastom broja platnih kartica i prometa koji se preko njih odvija, kartičarstvo je postalo jedno od najzastupljenijih krivičnih dela iz oblasti zloupotreba ICT.

Povećanje broja krivičnih dela ove vrste, ipak, nije u srazmeri sa povećanjem broja platnih kartica, s obzirom na to da je u Srbiji ustanovljen veoma dobar pravno-institucionalni okvir za sprečavanje ovakvih zloupotreba, koji čine Forum za prevenciju zloupotrebe platnih kartica pri Privrednoj komori Srbije, policijski i pravosudni organi. Treba napomenuti i to da banke imaju svoje centre koji 24 časa dnevno vrše monitoring prometa platnim karticama, dok je pri Narodnoj banci Srbije formiran Nacionalni centar za platne kartice.²¹³⁾

ZAKON O ZAŠTITI POTROŠAČA²¹⁴⁾

PREDMET

Članom 1 Zakona o potrošačima (ZP) propisano je da se njime uređuju prava i obaveze potrošača, instrumenti i načini zaštite prava potrošača, informisanje i unapređenje znanja potrošača o njihovim pravima i načinima zaštite prava, prava i obaveze udruženja i saveza čija je oblast delovanja ostvarivanje ciljeva zaštite potrošača, vansudsko rešavanja potrošačkih sporova, prava i obaveze državnih organa u oblasti zaštite potrošača i druga pitanja od značaja za položaj i zaštitu potrošača.

Osnovna prava potrošača

Osnovna prava potrošača, po ZP, jesu prava na (Član 2):

- 1) zadovoljavanje osnovnih potreba - dostupnost najnužnijih roba i usluga, kao što su hrana, odeća, obuća i stambeni prostor, zdravstvena zaštita, obrazovanje i higijena;
- 2) bezbednost - zaštita od robe i usluga koje su opasne po život, zdravlje, imovinu ili životnu sredinu ili robe čije je posedovanje ili upotreba zabranjena;
- 3) obaveštenost - raspolaganje tačnim podacima koji su neophodni za razuman izbor ponuđene robe i usluga;
- 4) izbor - mogućnost izbora između više roba i usluga po pristupačnim cenama i uz odgovarajući kvalitet;
- 5) učešće - zastupljenost interesa potrošača u postupku donošenja i sprovođenja politike zaštite potrošača i mogućnost da preko udruženja i saveza udruženja za zaštitu potrošača bude zastupljen u postupku usvajanja i sprovođenja politike zaštite potrošača;

²¹²⁾ Grupa autora: „Priručnik za istragu krivičnih dela u oblasti visokotehnološkog kriminala“, str. 150.

²¹³⁾ Komlen-Nikolić, L.; Gvozdenović, R.; Radulović, S.; Milosavljević, A.; Jeković, R.; Živković, V.; Živanović, S.; Reljanović, M.; Aleksić, I.: „Suzbijanje visokotehnološkog kriminala“, str. 124.

²¹⁴⁾ „Sl. glasnik RS“, br. 62/2014 i 6/2016 - dr. zakon.

- 6) pravnu zaštitu - zaštita prava potrošača u zakonom predviđenom postupku u slučaju povrede njegovog prava i naknada materijalne i nematerijalne štete koju mu pričinu trgovac;
- 7) edukaciju - sticanje osnovnih znanja i veština neophodnih za pravilan i pouzdan izbor proizvoda i usluga, kao i znanja o osnovnim pravima i dužnostima potrošača i načinu njihovog ostvarivanja;
- 8) zdravu i održivu životnu sredinu - život i rad u sredini koja nije štetna za zdravlje i dobrobit sadašnje i budućih generacija, pravovremeno i potpuno informisanje o stanju životne sredine

Obavezujuća priroda

Potrošač ne može da se odrekne prava utvrđenih ZP. Pojedine odredbe ugovora između potrošača i trgovca koje su suprotno odredbama ovog zakona zaključene na štetu potrošača su ništave (čl.3.). Ništavost pojedine odredbe ugovora ne podrazumeva ništavost celog ugovora ako ugovor može da proizvodi pravno dejstvo bez te odredbe.

Ponuda za zaključenje ugovora koju potrošač daje trgovcu ne obavezuje potrošača da ponudu održi, osim ako ZP nije drugačije propisano. ZP se primenjuje i na ugovore koji za cilj ili posledicu imaju izbegavanje primene njegovih odredaba. Prilikom tumačenja i primene ovog zakona, mora se uzeti u obzir položaj potrošača kao ekonomski slabije strane, a posebno položaj ugroženog potrošača. Na odnose između potrošača i trgovca koji nisu uređeni odredbama ovog zakona, primenjuje se zakon kojim se uređuju obližioni odnosi. Prilikom definisanja i primene mera i aktivnosti državnih organa, u obzir se moraju uzeti i ciljevi zaštite potrošača.

Primena

Odredbe ZP se primenjuju na odnose potrošača i trgovaca, koji su predmet ovog zakona, osim u slučaju postojanja posebnih odredbi sa istim ciljem kojima se uređuju predmetni odnosi koji obezbeđuju viši nivo zaštite u skladu sa posebnim propisima ili zakonima. Odredbe ZP kojima se uređuje zaštita potrošača u ostvarivanju prava iz ugovora na daljinu i ugovora zaključenih izvan poslovnih prostorija ne primenjuju se na ugovore koji su zaključeni upotrebom automata za prodaju robe ili usluga ili u poslovnim prostorijama koje su automatizovane i ugovore o prodaji hrane ili pića u privremenim objektima. Odredbe ZP kojima se uređuje zaštita potrošača u ostvarivanju prava iz ugovora o prodaji primenjuju se i na ugovore o isporuci robe koja je predmet proizvodnje. Odredbe ZP kojima se uređuje odgovornost za proizvode sa nedostatkom ne primenjuju se na odgovornost za štetu prouzrokovanu nuklearnim udesima i na odgovornost za štetu koja je uređena potvrđenim međunarodnim ugovorima.

Odredbe ovog zakona kojima se uređuje zaštita potrošača u ostvarivanju prava iz ugovora o turističkom putovanju i vremenski podeljenom korišćenju nepokretnosti primenjuju se i na prava potrošača iz ugovora o boravku učenika ili studenta u porodici u inostranstvu ili drugom odgovarajućem smeštaju uz redovno pohađanje nastave u školi ili na fakultetu u trajanju dužem od tri meseca ili uz saglasnost ugovornih strana u kraćem trajanju, kao i radi redovnog pohađanja određene obuke.

Na pitanja zaštite korisnika finansijskih usluga, odnosno zaštite učesnika na tržištu kapitala, primenjuju se odredbe posebnog zakona.

NEPOŠTENO POSLOVANJE

U delu III ZP se bavi pitanjima nepoštene poslovne prakse. U tom cilju ZP propisuje čl.17 zabranu nepoštene poslovne prakse. Trgovac snosi teret dokazivanja da nije obavljao nepoštenu poslovnu praksu. Definiciju pojma nepoštene poslovne prakse ZP daje u članu 18. Navodeći da je nepoštena poslovna praksa:

- 1) ako je protivna zahtevima profesionalne pažnje;
- 2) ako bitno narušava ili preti da bitno naruši ekonomsko ponašanje, u vezi s proizvodom, prosečnog potrošača na koga se ta poslovna praksa odnosi ili kojoj je izložen, odnosno ponašanje prosečnog člana grupe, kada se poslovna praksa odnosi na grupu potrošača.

Trgovac bitno narušava ekonomsko ponašanje potrošača ako svojom poslovnom praksom bitno umanjuje mogućnost potrošača da ostvari potreban nivo obaveštenosti za odlučivanje, usled čega potrošač donosi ekonomsku odluku koju inače ne bi doneo. Ekonomska odluka potrošača je odluka o tome da li, na koji način i pod kojim uslovima da kupi proizvod, da cenu plati u celosti ili delimično, da li da zadrži ili da vrati proizvod, ili da iskoristi neko drugo pravo u vezi s proizvodom koje ima po osnovu ugovora, da li da nešto učini ili da se uzdrži od kakvog postupka (u daljem tekstu: ekonomska odluka). Poslovna praksa koja preti da bitno naruši ekonomsko ponašanje jasno određene grupe potrošača, koji su zbog svoje psihičke ili fizičke slabosti, uzrasta ili lakomislenosti naročito osetljivi na tu vrstu poslovne prakse ili na dati proizvod, pod uslovom da se od trgovca moglo osnovano očekivati da to predvidi, procenjuje se prema prosečnom potrošaču te grupe potrošača.

Ove odredbe se ne odnose na slučajeve uobičajenog i dopuštenog oglašavanja koje podrazumeva davanje izjava koje ne treba uzimati doslovno.

Pod obmanjujućom poslovnom praksom, u smislu ZP, smatra se poslovna praksa trgovca kojom navodi ili preti da navede potrošača da donese ekonomsku odluku koju inače ne bi doneo, tako što mu daje netačna obaveštenja ili stvaranjem opšteg utiska ili na drugi način, čak i kada su obaveštenja koja daje tačna, dovodi ili preti da dovede prosečnog potrošača u zabludu u pogledu (čl.19. ZP):

- 1) postojanja ili prirode proizvoda;
- 2) osnovnih obeležja proizvoda, kao što su obeležja koja se odnose na dostupnost, prednosti, rizike, način izrade, upotrebu, dodatke koji prate proizvod, pomoć koja se potrošačima pruža posle prodaje i postupanje po njihovim prigovorima, način i datum proizvodnje ili pružanja usluge, isporuku, podobnost za upotrebu, način upotrebe, količinu, specifikaciju, državu proizvodnje i državu porekla žiga, očekivane rezultate upotrebe ili rezultate sprovedenih testova ili provera proizvoda;
- 3) obaveza trgovca i obima obaveza, razloga za određeno tržišno postupanje i njegove prirode, označavanja ili ukazivanja na lice koje posredno ili neposredno podržava ili preporučuje trgovca ili proizvod;

4) cene ili načina na koji je obračunata ili postojanja određenih pogodnosti u pogledu cene;

5) potrebe za servisiranjem, delovima, zamenom ili popravkom;

6) položaja, osobina ili prava trgovca ili njegovog zastupnika koji se odnose na njegov identitet ili imovinu, kvalifikacije i status, pripadnost ili povezanost, svojinska, prava intelektualne svojine i odobrenja kojima raspolažu, nagrade ili priznanja koja su primili;

7) prava potrošača, uključujući pravo na zamenu robe ili povraćaj novca iz člana 52. ZP ili rizika kojima može da bude izložen.

Obmanjujuća poslovna praksa postoji ako trgovac, uzimajući u obzir sve okolnosti konkretnog slučaja, navodi ili preti da navede prosečnog potrošača da donese ekonomsku odluku koju inače ne bi doneo, tako što:

1) oglašava proizvod, uključujući upoređujuće oglašavanje, na zbunjujući način kojim se otežava razlikovanje proizvoda od drugih proizvoda, žigova, naziva drugih proizvoda ili oznake drugog trgovca;

2) krši odredbe kodeksa dobre poslovne prakse kojem je pristupio ako su te odredbe za trgovca obavezujuće i proverljive, kao i ako je trgovac istakao u svojoj poslovnoj praksi da je obavezan takvim kodeksom.

Posebno se definiše propuštanje kojim se obmanjuju potrošači (čl.20). Obmanjujuća poslovna praksa postoji kada trgovac propuštanjem određene radnje, uzimajući u obzir sve okolnosti slučaja, prostorna i vremenska ograničenja upotrebljenog sredstva komunikacije i dopunske mere koje je preduzeo u cilju obaveštavanja potrošača:

1) uskratiti bitna obaveštenja koja su prosečnom potrošaču potrebna za odgovarajući nivo obaveštenosti kod odlučivanja, čime navodi ili preti da ga navede da donese ekonomsku odluku koju inače ne bi doneo;

2) skriva bitne informacije ili bitne informacije pruža neblagovremeno ili na nejasan, nerazumljiv ili dvosmislen način ili kada propusti da istakne poslovnu svrhu svog obraćanja potrošačima čime navodi ili preti da navede prosečnog potrošača da donese ekonomsku odluku koju inače ne bi doneo.

Poziv na ponudu i obaveštenje o osobinama i ceni, osim ako nešto drugo ne proizlazi iz okolnosti slučaja, kao bitne informacije mora da sadrži:

1) osnovna obeležja proizvoda u obimu koji odgovara datom proizvodu i upotrebljenom sredstvu komunikacije;

2) naziv i adresu trgovca i po potrebi naziv i adresu trgovca u čije ime posluje;

3) cenu koja obuhvata poreske i druge dažbine i dodatne troškove, troškove transporta, poštarinu i troškove isporuke;

4) pravila o plaćanju, isporuci i izvršavanju ugovornih obaveza i načinu na koji se postupa po reklamacijama potrošača ako pravila odstupaju od zahteva profesionalne pažnje;

5) obaveštenje o pravu na odustanak od ugovora.

Izuzetno od stava 2. tačka 3) ovog člana, ako se zbog svojstava proizvoda cena ili dodatni troškovi ne mogu unapred obračunati trgovac je dužan da potrošaču dostavi podatke na osnovu kojih se cena odnosno dodatni troškovi obračunavaju.

Oblici poslovne prakse koji se bez obzira na okolnosti pojedinačnog slučaja smatraju obmanjujućom poslovnom praksom jesu:

1) neistinita tvrdnja da je trgovac potpisnik kodeksa dobre poslovne prakse, a da zapravo nije, odnosno da postupa u skladu sa određenim kodeksom dobre poslovne prakse;

2) neovlašćeno isticanje oznake kvaliteta, znaka od poverenja ili sličnog znaka od strane trgovca;

3) neistinita tvrdnja trgovca da je određeni kodeks dobre poslovne prakse odobren od državnog organa ili određene organizacije;

4) neistinita tvrdnja trgovca da njegovu poslovnu praksu ili prodaju proizvoda, odobrava, podržava ili pomaže određeni državni organ ili određena organizacija ili istinita tvrdnja iste sadržine u slučaju da se trgovac ne pridržava uslova pod kojima mu je dato odobrenje, podrška ili pomoć;

5) poziv trgovca potrošaču da učini ponudu za kupovinu nekog proizvoda po određenoj ceni, ako trgovac prikriva postojanje osnovanog razloga za sumnju da će moći da isporuči taj proizvod ili opremu ili da angažuje drugog trgovca za isporuku proizvoda po navedenoj ceni, u količini i roku koji bi se mogao očekivati s obzirom na vrstu proizvoda, obim oglašavanja i ponuđenu cenu;

6) poziv trgovca potrošaču da učini ponudu za kupovinu nekog proizvoda po određenoj ceni, ako trgovac u nameri da potrošača navede na kupovinu nekog drugog proizvoda odbija da pokaže potrošaču proizvod na koji se oglašava ili odbija da primi narudžbinu ili da isporuči proizvod u primerenom roku ili pokaže potrošaču oštećeni uzorak proizvoda na koji se odnosi oglašavanje;

7) neistinita tvrdnja trgovca da će proizvod biti raspoloživ u kratkom roku ili da će biti raspoloživ u kratkom roku pod određenim uslovima, s ciljem da se potrošač navede da odluku o kupovini donese bez odlaganja, odnosno da mu se uskrati prilika ili vreme potrebno za odgovarajući nivo obaveštenosti kod donošenja odluke;

8) propuštanje trgovca da potrošača, pre nego što prihvati ponudu, na jasan način obavesti da će mu nakon prodaje određenog proizvoda pružiti prateće usluge na jeziku koji nije u službenoj upotrebi u Republici Srbiji;

9) neistinita tvrdnja trgovca ili stvaranje pogrešnog utiska da je određeni proizvod u prometu u skladu sa pozitivnim propisima;

10) predstavljanje prava koja su potrošaču garantovana zakonom kao posebne prednosti koju trgovac nudi potrošaču;

11) upotreba uredničkog prostora u medijima za oglašavanje proizvoda, to jest propuštanje trgovca da u sadržaju oglasa zvukom ili slikom naglasi da je reč o plaćenom oglašavanju, a ne o sadržaju iza kojeg stoji uredništvo;

12) neistinita tvrdnja trgovca o prirodi i značaju rizika kome potrošač izlaže sebe ili svoju porodicu ako ne kupi određeni proizvod;

13) oglašavanje od strane trgovca proizvoda koji podražava proizvod drugog trgovca i kojim se potrošač namerno navodi na pogrešan zaključak da proizvode proizvodi isti trgovac;

14) stvaranje, vođenje ili oglašavanje od strane trgovca sistema prodaje proizvoda u okviru kojeg potrošač plaća naknadu za mogućnost ostvarenja prihoda koji ne zavisi od uspešnosti prodaje određenog proizvoda, već od učestvovanja drugih potrošača u tom sistemu prodaje (piramidalna šema);

15) neistinita tvrdnja trgovca da prestaje sa poslovanjem ili da se premešta u druge poslovne prostorije;

16) tvrdnja trgovca da određeni proizvod povećava šansu za pobjedu u igrama na sreću;

17) neistinita tvrdnja trgovca da određeni proizvod leči određenu bolest, poremećaj funkcije ili malformaciju;

18) pružanje netačnih informacija o uslovima na tržištu ili mogućnosti kupovine određenog proizvoda na tržištu u nameri da se potrošač navede da proizvod pribavi pod uslovima koji su nepovoljniji od uobičajenih tržišnih uslova;

19) tvrdnja da se raspisuje nagradno takmičenje ili promotivna igra, ako se nakon toga ne podeli obećana nagrada ili odgovarajuća zamena za nju;

20) opisivanje proizvoda rečima gratis, besplatno, bez naknade ili drugim rečima sličnog značenja, ako je potrošač dužan da snosi bilo kakav trošak osim neizbežnog troška u vezi sa poslovnom praksom i preuzimanja, odnosno isporuke proizvoda;

21) stavljanje računa ili sličnog dokumenta kojim se zahteva plaćanje u oglasni materijal, čime se kod potrošača stvara pogrešan utisak da je već naručio oglašavani proizvod;

22) neistinita tvrdnja ili stvaranje pogrešnog utiska da trgovac ne postupa u okviru svoje poslovne delatnosti, profesije ili zanata ili neistinito izdavanje za potrošača (predstavljanje kao potrošač);

23) stvaranje pogrešnog utiska kod potrošača da su nakon prodaje određenog proizvoda prateće usluge dostupne i na teritoriji druge države osim države u kojoj je proizvod prodat.

Zakon o zaštiti potrošača posebno propisuje oblike poslovanja koji se po zakonu smatraju nasrtljivim poslovanjem. (član 22). Nasrtljiva poslovna praksa postoji ako uzimajući u obzir sve okolnosti konkretnog slučaja, trgovac uznemiravanjem, prinudom, uključujući fizičku prinudu ili nedozvoljenim uticajem, narušava ili pretili da naruši slobodu izbora ili ponašanje prosečnog potrošača u vezi sa određenim proizvodom i na taj način navodi ili pretili da navede potrošača da donese ekonomsku odluku koju inače ne bi doneo.

Nedozvoljeni uticaj, u smislu ZP, jeste zloupotreba pozicije moći u cilju vršenja pritiska na potrošača na način koji bitno ograničava sposobnost da ostvari odgovarajući

nivo obaveštenosti kod odlučivanja, bez obzira da li se upotrebljava ili stavlja u izgled upotreba fizičke sile.

Kriterijumi na osnovu kojih se utvrđuje postojanje nasrtljive poslovne prakse su:

- 1) vreme, mesto, priroda i trajanje nasrtljive poslovne prakse;
- 2) upotreba pretećeg ili uvredljivog jezika ili ponašanja;
- 3) činjenica da trgovac svesno, u nameri da utiče na odluku potrošača u vezi sa proizvodom, koristi nesrećni slučaj koji se dogodio potrošaču ili teške okolnosti u kojima se potrošač nalazi, a koje utiču na njegovu sposobnost za rasuđivanje;

- 4) teška ili nesrazmerna vanugovorna prepreka koju trgovac postavlja potrošaču koji želi da ostvari svoje ugovorno pravo, uključujući pravo da raskine ili poništi ugovor ili izabere drugi proizvod ili drugog trgovca;

- 5) pretnja trgovca da će prema potrošaču preduzeti određenu radnju koja nije u skladu sa zakonom. Oblici poslovanja koji se bez obzira na okolnosti pojedinačnog slučaja smatraju nasrtljivim poslovanjem jesu:

- 1) stvaranje utiska kod potrošača da ne može da napusti prostorije dok ne zaključi ugovor;

- 2) poseta potrošaču, u njegovom stambenom prostoru, bez njegove prethodne saglasnosti, odnosno suprotno zahtevu da ga napusti ili da se ne vrati, osim radi ostvarivanja potraživanja iz ugovora;

- 3) višestruko obraćanje potrošaču, protivno njegovoj volji telefonom, faksom, elektronskom poštom ili drugim sredstvom elektronske komunikacije, osim radi ostvarivanja potraživanja iz ugovora;

- 4) zahtev da potrošač koji namerava da ostvari svoja prava iz polise osiguranja dostavi dokumenta koja se ne mogu smatrati značajnim za ocenu osnovanosti njegovog zahteva ili uporno izbegavanje da se odgovori na zahtev potrošača radi odvrćanja od ostvarivanja njegovih ugovornih prava;

- 5) direktno podsticanje dece putem oglasa da kupe ili utiču na roditelje ili druga odrasla lica da za njih kupe proizvod koji je predmet oglašavanja;

- 6) zahtev potrošaču da plati, vrati ili čuva proizvod čiju isporuku nije tražio;

- 7) izričito obaveštavanje potrošača da su posao ili egzistencija trgovca ugroženi ako potrošač ne kupi određeni proizvod;

- 8) stvaranje pogrešnog utiska kod potrošača da je osvojio ili da će preduzimanjem određene radnje osvojiti nagradu ili kakvu drugu korist kada nagrada ili korist ne postoji ili ako je preduzimanje bilo koje radnje u cilju osvajanja nagrade ili koristi uslovljeno time da potrošač plati određenu sumu novca ili pretrpi određene troškove.

U cilju temeljnijeg regulisanja ZP propisuju se i posebni oblici zaštite pojedinih kategorija lica, pa tako je propisana posebna zaštita maloletnika članom 24. Po odredbama ovog člana zabranjena je prodaja, služenje i poklanjanje alkoholnih pića, uključujući pivo, odnosno duvanskih proizvoda i pirotehničkih sredstava, licima mlađim od 18 godina života. U slučaju sumnje da je potrošač lice mlađe od 18 godina, trgovac nije dužan da

proda ili usluži alkoholno piće, odnosno duvanski proizvod i pirotehnička sredstva, dok potrošač ne omogući trgovcu uvid u važeću ličnu kartu, pasoš ili vozačku dozvolu.

Kodeks dobre poslovne prakse definisan je članom 25. Kodeks dobre poslovne prakse je sporazum ili odluka trgovca ili grupe trgovaca kojim se uređuju pravila tržišnog postupanja trgovca ili grupe trgovaca. Trgovac ili grupa trgovaca koji su pristupili određenom kodeksu dobre poslovne prakse (ponašanja) odgovorni su za kontrolu poštovanja pravila tog kodeksa ponašanja od strane trgovaca. Ministarstvo nadležno za poslove zaštite potrošača (u daljem tekstu: Ministarstvo) dužno je da podstiče trgovca ili grupu trgovaca koji su pristupili određenom kodeksu ponašanja da kontrolišu pojavu nepoštenog tržišnog postupanja trgovca ili grupe trgovaca koji su pristupili tom kodeksu. Ministarstvo je dužno da podstiče trgovca ili grupu trgovaca koji su pristupili određenom kodeksu ponašanja da obaveštavaju potrošače o postojanju i sadržini tog kodeksa.

Glava IV podrazumeva propisivanje Zaštite potrošača u ostvarivanju prava iz ugovora na daljinu i ugovora koji se zaključuju izvan poslovnih prostorija. Kao prvi oblik regulisanja određuje se: obaveštavanje potrošača i pravo na jednostrani raskid odnosno odustanak, gde se propisuje dužnost obaveštavanja (član 27). Po njemu je trgovac dužan da pre zaključenja ugovora na daljinu i ugovora koji se zaključuju izvan poslovnih prostorija, pored podataka iz člana 13. ovog zakona, potrošača, na jasan i razumljiv način, obavesti o:

1) adresi na kojoj posluje, ako ne posluje na adresi na kojoj mu je sedište ili prebivalište i adresi, broju faksa i adresi elektronske pošte trgovca u čije ime postupa na koju potrošač može da izjavi reklamaciju;

2) prodajnoj ceni koja obuhvata ukupne troškove za obračunski period u slučaju ugovora sa neodređenim trajanjem ili ugovora koji sadrži pretplatu; kada se ovakvim ugovorima predviđa plaćanje fiksne sume, prodajna cena obuhvata ukupne mesečne troškove; kada se ukupni troškovi ne mogu pouzdano unapred obračunati, saopštava se način na koji će se prodajna cena obračunavati;

3) trošku korišćenja sredstava komunikacije na daljinu za zaključivanje ugovora kada se taj trošak obračunava na osnovi različitoj od osnovne tarife;

4) uslovima, vremenskom roku i postupku za ostvarivanje prava na odustanak od ugovora u skladu sa članom 28. ovog zakona;

5) obavezi da plati trgovcu razumne troškove u skladu sa članom 35. stav 3. ovog zakona, ako potrošač ostvaruje pravo na odustanak od ugovora nakon što je podneo zahtev u skladu sa članom 28. stav 2. i članom 29. ovog zakona;

6) kada pravo na odustanak od ugovora nije predviđeno u skladu sa članom 37. ovog zakona, o podatku da potrošač ne može da koristi pravo na odustanak ili, gde je primenjivo, okolnostima pod kojima potrošač gubi pravo na odustanak od ugovora;

7) postojanju njegovog ugovornog odnosa sa poštanskim operatorom preko koga potrošač može, u slučaju reklamacije zbog nesaobraznosti, da pošalje robu o trošku trgovca.

U zavisnosti od okolnosti konkretnog slučaja i vrste robe, trgovac je dužan da potrošača obavesti i o:

1) dužnosti potrošača da snosi troškove povraćaja robe u slučaju odustanka od ugovora i, za ugovore na daljinu, ako se roba zbog svojih karakteristika ne može vratiti poštom, troškove vraćanja robe;

2) postojanju primenjivih kodeksa dobre poslovne prakse i načinu na koji se može steći uvid u sadržaj kodeksa, gde je primenjivo;

3) minimalnom trajanju ugovornih obaveza potrošača u skladu sa ugovorom;

4) postojanju i uslovima za polaganje depozita ili drugih finansijskih garancija koje potrošač na zahtev trgovca treba da plati ili dostavi;

5) mogućnosti pristupa vansudskim mehanizmima za rešavanje sporova koje trgovac unapred prihvata i načinima pristupa.

Odredbe st. 1. i 2. ovog člana primenjuju se i na ugovore o snabdevanju vodom, gasom ili električnom energijom kada oni nisu ponuđeni za prodaju u ograničenoj ili unapred određenoj količini, ili na ugovore o snabdevanju toplotnom energijom ili o isporuci digitalnog sadržaja koji se ne isporučuje na trajnom nosaču zapisa.

U slučaju javne aukcije podaci o trgovcu iz člana 13. stav 1. tačka 1) ovog zakona i stava 1. tačka 1) ovog člana mogu biti zamenjeni istovrsnim podacima o aukcionaru.

Podaci iz stava 1. tač. 4) i 5) i stava 2. tačka 1) ovog člana mogu biti dostavljeni putem obrasca iz člana 28. ovog zakona.

Trgovac je dužan da pre zaključenja ugovora o pružanju finansijskih usluga na daljinu, potrošača, na jasan i razumljiv način, obavesti o:

1) osnovnim obeležjima finansijske usluge;

2) prodajnoj ceni finansijske usluge uključujući poreze, takse, troškove i naknade, odnosno o načinu obračunavanja cene ako prodajna cena finansijske usluge ne bude iskazana;

3) posebnim rizicima koji se odnose na određeni finansijski instrument;

4) periodu za koji važe data obaveštenja;

5) načinu plaćanja.

Ukoliko trgovac ne ispunu obavezu obaveštavanja o dodatnim troškovima iz člana 13. tačka 3) ovog zakona i stava 2. tačka 1) ovog člana potrošač nije dužan da snosi te troškove.

Trgovac je dužan da podatke iz st. 1, 2. i 6. ovog člana pruži potrošaču na srpskom jeziku.

Podaci iz st. 1, 2. i 6. ovog člana predstavljaju sastavni deo ugovora na daljinu ili ugovora koji se zaključuje izvan poslovnih prostorija.

Teret dokazivanja izvršenja obaveza u skladu sa st. 1, 2. i 6. ovog člana i čl. 30. i 31. ovog zakona je na trgovcu.

Pravo potrošača na odustanak od ugovora

Potrošač ima pravo da odustane od ugovora zaključenog na daljinu (Član 28), odnosno izvan poslovnih prostorija u roku od 14 dana, bez navođenja razloga i dodatnih troškova, osim troškova iz čl. 34. i 35. ovog zakona (u daljem tekstu: odustanak od ugovora). Potrošač ostvaruje pravo na odustanak od ugovora izjavom koju može dati na posebnom obrascu za odustanak od ugovora zaključenog na daljinu, odnosno izvan poslovnih prostorija ili na drugi nedvosmislen način (u daljem tekstu: obrazac za odustanak). Izjava o odustanku od ugovora kod ugovora na daljinu i ugovora koji se zaključuju izvan poslovnih prostorija smatra se blagovremenom ukoliko je poslata trgovcu u opisanom roku. Izjava o odustanku od ugovora proizvodi pravno dejstvo od dana kada je poslata trgovcu. Ako trgovac omogući potrošaču da elektronski popuni i pošalje obrazac za odustanak, dužan je da ga o prijemu obrasca bez odlaganja obavesti u pisanoj formi ili na drugom trajnom nosaču zapisa.

Protekom roka (iz člana 29. ovog zakona)²¹⁵⁾ prestaje pravo potrošača na odustanak od ugovora.

Teret dokazivanja da je postupio u skladu sa odredbama st. 1.-5. ovog člana, radi ostvarivanja prava na odustanak od ugovora, je na potrošaču. Oblik i sadržinu obrasca

²¹⁵⁾ Kod ugovora o pružanju usluga, rok od 14 dana računa se od trenutka zaključenja ugovora između potrošača i trgovca. Kod ugovora o prodaji robe, rok od 14 dana računa se od trenutka kada roba dospe u državinu potrošača, odnosno trećeg lica koje je odredio potrošač, a koje nije prevoznik. Kada potrošač jednom porudžbenicom naruči više vrsta roba koje se isporučuju zasebno, rok od 14 dana počinje da teče kada poslednja vrsta naručene robe dospe u državinu potrošača, odnosno trećeg lica koje je odredio potrošač, a koje nije prevoznik. Kada se isporuka robe sastoji iz više pošiljki i delova, rok od 14 dana počinje da teče kada je poslednja pošiljka ili deo, dospao u državinu potrošača, odnosno trećeg lica koje je odredio potrošač, a koje nije prevoznik. Kada je zaključen ugovor na neodređeno vreme sa periodičnim isporukama robe, rok od 14 dana počinje da teče kada prva pošiljka robe dospe u državinu potrošača, odnosno trećeg lica koje je odredio potrošač, a koje nije prevoznik. Ako trgovac ne preda potrošaču obaveštenje iz člana 27. stav 1. tačka 4) ovog zakona, na način iz člana 30. stav 1. ovog zakona i člana 31. stav 2. ovog zakona, potrošač može odustati od ugovora u roku od 12 meseci od dana isteka roka za odustanak od ugovora. Ako trgovac nije predao potrošaču obaveštenje iz člana 27. stav 1. tačka 4) ovog zakona, na način iz člana 30. stav 1. ovog zakona i člana 31. stav 2. ovog zakona, pa to učini u roku od 12 meseci od dana zaključenja ugovora, rok od 14 dana počinje da teče kada potrošač dobije obrazac za odustanak. Rok iz st. 1. do 7. ovog člana ističe protekom poslednjeg časa poslednjeg dana roka. Kod ugovora o pružanju finansijskih usluga na daljinu, rok iz stava 1. ovog člana računa se od trenutka zaključenja ugovora, odnosno od trenutka obaveštavanja potrošača o sadržini ugovora ako je to obaveštenje primio nakon što je ugovor zaključen i završava se istekom poslednjeg časa poslednjeg dana roka. Izuzetno od stava 1. ovog člana, kod ugovora o osiguranju života na daljinu, potrošač ima pravo da bez navođenja razloga u roku od 30 dana zaključenja odustane od ugovora.

za odustanak propisuje ministar nadležan za poslove zaštite potrošača (u daljem tekstu: Ministar).

Zakon o zaštiti potrošača propisuje i **formalne uslove za zaključenje ugovora izvan poslovnih prostorija** (član 30). Trgovac je dužan da u trenutku zaključenja ugovora, a najkasnije prilikom isporuke robe preda potrošaču u pisanoj formi:

- 1) obrazac za odustanak;
- 2) čitko i razumljivo obaveštenje iz člana 27. st. 1. i 2. ovog zakona na srpskom jeziku;
- 3) primerak potpisanog ugovora.

Trgovac je dužan da pribavi prethodnu saglasnost potrošača ako se isporuka digitalnog sadržaja ne vrši na trajnom nosaču zapisa, kao i potvrdu potrošača da zna da takvom isporukom gubi pravo na odustanak od ugovora.

Trgovac može ispuniti obavezu iz stava 1. ovog člana na trajnom nosaču zapisa, ukoliko je potrošač sa tim saglasan.

Kada potrošač zahteva da pružanje usluga ili snabdevanje vodom, gasom ili električnom energijom kada oni nisu ponuđeni za prodaju u ograničenoj ili unapred određenoj količini, ili isporuka toplotne energije započne u toku roka za odustanak od ugovora iz člana 29. ovog zakona, trgovac će zahtevati da potrošač podnese takav izričit zahtev na trajnom nosaču zapisa.

Takođe, Zakon o zaštiti potrošača propisuje i formalne uslove za zaključenje ugovora na daljinu (član 31) Ako trgovac telefonom pozove potrošača u nameri da zaključi ugovor na daljinu, dužan je da, odmah nakon početka razgovora, predoci svoj identitet, kao i da je poziv učinjen u komercijalne svrhe.

Trgovac je dužan da u razumnom roku po zaključenju ugovora, a najkasnije u vreme isporuke robe ili početka pružanja usluge, na trajnom nosaču zapisa, preda potrošaču:

- 1) obrazac za odustanak;
- 2) čitko i razumljivo obaveštenje iz člana 27. st. 1. i 2. ovog zakona, na srpskom jeziku;
- 3) ugovor ili ispravu o ugovoru.

Trgovac je dužan da pribavi prethodnu izričitu saglasnost potrošača ako se isporuka digitalnog sadržaja ne vrši na trajnom nosaču zapisa i potvrdu potrošača da zna da takvom isporukom gubi pravo na odustanak od ugovora.

Ako ugovor na daljinu, koji treba da se zaključi elektronskim putem, predviđa obavezu potrošača za plaćanje, trgovac saopštava potrošaču na jasan i čitak način obaveštenja iz člana 13. stav 1. tačka 1) i stav 2. tačka 1) ovog zakona i člana 27. stav 1. tačka 1) i stav 2. tačka 3) ovog zakona i neposredno pre nego što potrošač dostavi svoju porudžbenicu.

Ako se slanjem porudžbenice istovremeno prihvata i obaveze plaćanja, o tome mora da postoji jasno obaveštenje na porudžbenici, odnosno na tasteru ili nekoj drugoj sličnoj funkciji, ako se slanje porudžbenice vrši njihovim aktiviranjem.

Ukoliko trgovac ne postupi u skladu sa obavezom iz stava 5. ovog člana, ugovor ili porudžbenica ne obavezuju potrošača.

Na prodajnim internet stranicama, najkasnije na početku postupka naručivanja, moraju da budu jasno i čitko navedeni podaci o postojanju ograničenja u pogledu isporuke i koja sredstva plaćanja se prihvataju.

Kada potrošač zahteva da pružanje usluga ili snabdevanje vodom, gasom ili električnom energijom kada oni nisu ponuđeni za prodaju u ograničenoj ili unapred određenoj količini, ili isporuku toplotne energije, započne u toku roka iz člana 29. ovog zakona, trgovac će zahtevati da potrošač podnese izričit zahtev za zaključenje ugovora.

Trgovac je dužan da u roku od 30 dana od dana zaključenja ugovora na daljinu i ugovora koji se zaključuje izvan poslovnih prostorija izvrši uslugu ili isporuku robe, osim ako nije nešto drugo ugovoreno.

Trgovac je dužan da bez odlaganja obavesti potrošača da isporuka ugovorene robe ili pružanje ugovorene usluge nije moguće.

Odredbe ovog člana ne primenjuju se na ugovore koji za predmet imaju finansijske usluge.

Pravne posledice odustanka od ugovora

Posledice odustanka od ugovora propisane su članom 33. Ako potrošač ostvari pravo na odustanka od ugovora u skladu sa članom 28. ovog zakona, smatra se da ugovor nije ni zaključen i nastaju obaveze propisane čl. 34. i 35. ovog zakona. Obaveze trgovca u slučaju odustanka od ugovora predviđene su članom 34. Trgovac je dužan da bez odlaganja izvrši povraćaj uplata koje je primio od potrošača, uključujući i troškove isporuke, a najkasnije u roku od 14 dana od dana kada je primio obrazac za odustanak.

Trgovac vrši povraćaj koristeći ista sredstva plaćanja koja je potrošač koristio u prvobitnoj transakciji, osim ako se potrošač nije izričito saglasio sa korišćenjem drugog sredstva plaćanja i pod uslovom da potrošač zbog takvog povraćaja ne snosi nikakve troškove. Izuzetno od stava 1. ovog člana, trgovac nije dužan da izvrši povraćaj dodatnih troškova koji su posledica izričitog zahteva potrošača za dostavu koja odstupa od najjeftinije uobičajene dostave koju je ponudio trgovac.

Trgovac može da odloži povraćaj sredstava dok ne dobije robu koja se vraća, ili dok potrošač ne dostavi dokaz da je poslao robu trgovcu u zavisnosti od toga šta nastupa prvo, osim u slučaju kada je trgovac ponudio da sam preuzme robu.

Trgovac o sopstvenom trošku preuzima robu koja je bila isporučena potrošaču u njegovom domu u momentu zaključenja ugovora izvan poslovnih prostorija ako roba po svojoj prirodi ne može da se vrati na uobičajen način preko poštanskog operatora.

Obaveze potrošača u slučaju odustanka od ugovora predviđene su članom 35. Potrošač je dužan da vrati robu trgovcu ili licu ovlašćenom od strane trgovca, bez odlaganja, a najkasnije u roku od 14 dana od dana kada je poslao obrazac za odustanak.

Smatraće se da je roba vraćena u roku ako je potrošač poslao robu pre isteka roka od 14 dana iz stava 1. ovog člana.

Potrošač snosi isključivo direktne troškove vraćanja robe, osim ako se trgovac saglasio sa tim da ih on snosi ili ako nije prethodno obavestio potrošača da je potrošač u obavezi da ih plati.

Potrošač je isključivo odgovoran za umanjenu vrednost robe koja nastane kao posledica rukovanja robom na način koji nije adekvatan, odnosno prevazilazi ono što je neophodno da bi se ustanovili priroda, karakteristike i funkcionalnost robe.

Potrošač neće biti odgovoran za umanjenu vrednost robe u slučaju kada mu trgovac nije dostavio obaveštenje o pravu na odustanak od ugovora u skladu sa članom 27. stav 1. tačka 4) ovog zakona.

Kada potrošač ostvaruje pravo na odustanak od ugovora nakon što je dostavio zahtev u skladu sa članom 30. stav 4. ili članom 31. stav 8. ovog zakona, dužan je da plati trgovcu iznos koji je srazmeran sa izvršenim uslugama do momenta kada je potrošač obavestio trgovca o ostvarivanju prava na odustanak od ugovora.

Srazmerni iznos koji potrošač treba da plati trgovcu obračunava se na osnovu prodajne cene dogovorene ugovorom, koja ne može biti viša od tržišne vrednosti onoga što je bilo isporučeno.

Potrošač ne snosi troškove za:

1) pruženu uslugu ili snabdevanje vodom, gasom ili električnom energijom kada oni nisu ponuđeni na prodaju u ograničenoj ili unapred određenoj količini, ili potpuno ili delimično snabdevanje toplotnom energijom tokom roka za odustanak kada:

(1) trgovac nije dostavio obaveštenje u skladu sa članom 27. stav 1. tač. 4) i 5) ovog zakona; ili

(2) potrošač nije izričito zahtevao da se sa izvršenjem počne u toku roka za odustanak od ugovora u skladu sa članom 30. stav 4. ili članom 31. stav 8. ovog zakona;

2) isporuku digitalnog sadržaja, u potpunosti ili delimično, koji nije dostavljen na trajnom nosaču zapisa kada:

(1) potrošač nije dao prethodnu izričitu saglasnost za početak izvršenja pre isteka roka od 14 dana;

(2) potrošač nije potvrdio da zna da dajući saglasnost gubi pravo na odustanak od ugovora; ili

(3) trgovac nije dostavio potvrdu u skladu sa članom 30. stav 2. ili članom 31. stav 3. ovog zakona.

Osim u slučajevima predviđenim ovim članom, potrošač ne snosi odgovornost kao posledicu ostvarivanja prava na odustanak od ugovora.

Posledice korišćenja prava na odustanak od ugovora na povezane ugovore predvišene su članom 36. U slučaju da potrošač ostvari pravo na odustanak od ugovora, prestaje pravno dejstvo povezanih ugovora bez bilo kakvog troška za potrošača, troškova iz čl. 34. i 35. ovog zakona.

Ova odredba odnosi se i na ugovor o kreditu koji je povezan s potrošačkim ugovorom, nezavisno od toga da li je potrošaču kredit odobrio trgovac ili treće lice.

Ako je treće lice odobrilo kredit potrošaču za potrebe finansiranja obaveza iz određenog ugovora sa trgovcem:

- 1) trgovac je dužan da o odustanku od ugovora obavesti davaoca kredita;
- 2) davalac kredita je dužan da potrošaču bez odlaganja vrati iznos koji je potrošač platio do odustanka od ugovora sa kamatom, a najkasnije u roku od 30 dana od dana kada je obavešten o odustanku od ugovora.

Postoje i izuzeci od prava na odustanak od ugovora (član 37). Potrošač nema pravo da odustane od ugovora u slučajju:

1) pružanja usluga, nakon što je usluga u potpunosti izvršena ako je pružanje usluge počelo nakon izričite prethodne saglasnosti potrošača i uz njegovu potvrdu da zna da gubi pravo na odustanak od ugovora kada trgovac u potpunosti izvrši ugovor;

2) isporuke robe ili pružanja usluga čija cena zavisi od promena na finansijskom tržištu na koje trgovac ne može da utiče i koje mogu nastati u toku roka za odustanak;

3) isporuke robe proizvedene prema posebnim zahtevima potrošača ili jasno personalizovane;

4) isporuke robe koja je podložna pogoršanju kvaliteta ili ima kratak rok trajanja;

5) isporuke zapečaćene robe koja se ne može vratiti zbog zaštite zdravlja ili higijenskih razloga i koja je oštećena nakon isporuke;

6) isporuke robe koja se, nakon isporuke, zbog svoje prirode neodvojivo meša sa drugim robom;

7) isporuke alkoholnih pića čija je cena dogovorena u vreme zaključivanja ugovora o prodaji i čija se isporuka može izvršiti tek nakon 30 dana od dana zaključenja ugovora, a čija stvarna cena zavisi od promena cena na tržištu na koje trgovac ne može da utiče;

8) ugovora kojima potrošač izričito zahteva posetu od strane trgovca u cilju sprovođenja hitnih popravki ili održavanja; ukoliko prilikom ove posete trgovac pruži i druge usluge osim onih koje je potrošač konkretno zahtevao ili dostavi drugu robu osim delova za zamenu koji su neophodni za održavanje ili izvršenje popravke, pravo na odustanak od ugovora se odnosi na ove dopunske usluge ili robu;

9) isporuke zapečaćenih audio, video zapisa ili računarskog softvera, koji su oštećeni nakon isporuke;

10) isporuke novina, periodičnih izdanja ili časopisa osim pretplatničkih ugovora za isporuku ovih izdanja;

11) ugovora zaključenih na javnoj aukciji;

12) pružanja smeštaja koji nije u stambene svrhe, transporta robe, usluga iznajmljivanja automobila, usluga pripreme i dostavljanja hrane ili usluga povezanih sa slobodnim aktivnostima ukoliko ugovor predviđa konkretni rok ili period izvršenja;

13) isporuke digitalnog sadržaja koji nije isporučen na trajnom nosaču zapisa ako je izvršenje započelo posle prethodne izričite saglasnosti potrošača i njegove potvrde da zna da na taj način gubi pravo na odustanak od ugovora.

Potrošač nema pravo da odustane od ugovora na daljinu koji za predmet ima pružanje finansijskih usluga u slučaju:

- 1) finansijske usluge čija cena zavisi od promena na finansijskom tržištu koje trgovac ne može da kontroliše;
- 2) ugovora o osiguranju putnika ili prtljaga ili drugih ugovora o kratkoročnom osiguranju koji se zaključuju na period kraći od mesec dana;
- 3) ugovora koji je u celosti izvršen uz izričitu saglasnost potrošača.

Ograničenje upotrebe pojedinih sredstava komunikacije na daljinu

Neposredno oglašavanje definisano je članom 38. Zabranjeno je neposredno oglašavanje telefonom, faksom ili elektronskom poštom, bez prethodnog pristanka potrošača. Zabranjeno je neposredno oglašavanje drugim sredstvima komunikacije na daljinu, bez prethodnog pristanka potrošača. Ako je potrošač izričito pristao na oglašavanje telefonom, faksom ili elektronskom poštom, trgovac je dužan da pre nego što učini oglašavanje određene robe ili usluge na jasan i nedvosmislen način, na srpskom jeziku, obavesti potrošača o komercijalnoj svrsi aktivnosti.

Slanje pošiljki koje nisu naručene propisano je članom 39 ZP. Prema istom zabranjeno je slanje robe odnosno pružanje usluga potrošaču sa zahtevom za plaćanje robe odnosno usluga koje potrošač nije naručio. Ako se u ovom slučaju, potrošač ne izjasni o robi koja je dostavljena, odnosno usluzi koja je pružena, ne smatra se da je ponudu prihvatio. Slanjem robe ili pružanjem usluga koje potrošač nije naručio ne može nastati obaveza za potrošača i potrošač ima pravo da zadrži poslatu robu bez obaveze plaćanja, odnosno nije u obavezi da plati za izvršenu uslugu. Neće se smatrati opisanim slučajem ako trgovac:

- 1) potrošaču umesto robe odnosno usluge, koju je naručio dostavi drugu robu odnosno pruži drugu uslugu iste cene i kvaliteta;
- 2) obavesti potrošača da nije dužan da prihvati robu ili uslugu koju nije tražio niti da snosi troškove vraćanja robe trgovcu.

ZP reguliše i oglašavanje sredstvima komunikacije na daljinu članom 40. Trgovac je dužan da prilikom oglašavanja sredstvima komunikacije na daljinu oglasnu prirodu poruke i identitet pravnog ili fizičkog lica u čije ime se vrši oglašavanje istakne na jasan i razumljiv način.

Trgovac je dužan da promotivne igre, nadmetanja i specijalne ponude označi na jasan i razumljiv način i da uslove učešća u promotivnoj igri ili nadmetanju odnosno uslove pod kojima važi specijalna ponuda objavi na način koji omogućava da budu lako dostupni, jasni i razumljivi potrošaču.

ZP propisuje i **zaštitu potrošača u ostvarivanju prava iz ugovora** koji sadrže nepravilne ugovorne odredbe Glavom V. Prvo je propisan zahtev javnosti članom 41. Ugovorna odredba obavezuje potrošača ako je izražena jednostavnim, jasnim i razumljivim jezikom i ako bi je shvatio razuman čovek potrošačevog znanja i iskustva. Ovim se propisuje standard dobrog domaćina za jednu (onu ekonomski slabiju) ugovornu stranu.

Trgovac je dužan da sa sadržajem ugovorne odredbe upozna potrošača pre zaključenja ugovora, na način koji s obzirom na upotrebjeno sredstvo komunikacije potrošaču

pruža stvarnu mogućnost da se upozna sa sadržinom odredbe. Ugovorna odredba obavezuje potrošača ako je potrošač na nju pristao. Ugovorna odredba čiju je sadržinu odredio trgovac na način koji navodi da je potrošač pristao na nju osim ako izričito ne naglasi da odredbu nije prihvatio, ne obavezuje potrošača.

Tumačenje ugovornih odredaba predviđeno je članom 42 ZP. Sporne odredbe potrošačkog ugovora treba tumačiti u korist potrošača. ZP članom 43 predviđa Nepravične ugovorne odredbe, i proglašava njihovu ništavost. Nepravična ugovorna odredba je svaka odredba koja, protivno načelu savesnosti i poštenja, ima za posledicu značajnu nesrazmeru u pravima i obavezama ugovornih strana na štetu potrošača.

Kriterijumi na osnovu kojih se utvrđuje da li je određena odredba ugovora nepravična su:

- 1) priroda robe ili usluga na koje se ugovor odnosi;
- 2) okolnosti pod kojima je ugovor zaključen;
- 3) ostale odredbe istog ugovora ili drugog ugovora sa kojim je ugovor u vezi;
- 4) način na koji je postignuta saglasnost o sadržini ugovora i način na koji je potrošač obavešten o sadržini ugovora.

Ugovorne odredbe koje se smatraju nepravičnim ugovornim odredbama definisane su članom 44. Prema istom ugovorne odredbe koje se bez obzira na okolnosti pojedinog slučaja smatraju nepravičnim ugovornim odredbama su odredbe čiji predmet ili posledica jeste:

1) isključenje ili ograničenje odgovornosti trgovca za slučaj smrti ili telesnih povreda potrošača usled činjenja ili nečinjenja trgovca;

2) ograničenje obaveze trgovca da izvrši, odnosno preuzme obaveze koje je u njegovo ime ili za njegov račun preuzeo punomoćnik, odnosno nalogoprimac ili povezivanje obaveze trgovca da izvrši, odnosno preuzme obaveze koje je u njegovo ime ili za njegov račun preuzeo punomoćnik, odnosno nalogoprimac sa uslovom čije ispunjenje zavisi isključivo od trgovca;

3) isključenje ili ograničenje prava potrošača da pokrene određeni postupak ili da upotrebi određeno pravno sredstvo za zaštitu svojih prava, a naročito nametanje obaveze potrošaču da sporove rešava pred arbitražom na način koji je u suprotnosti sa odredbama ovog zakona;

4) sprečavanje ili ograničavanje mogućnosti da se potrošač upozna sa dokazima ili prebacivanje tereta dokazivanja na potrošača u slučaju kada je teret dokazivanja na trgovcu, u skladu sa zakonom;

5) određivanje mesne nadležnosti suda van prebivališta, odnosno boravišta potrošača.

Nepravičnom ugovornom odredbom smatra se i ugovorna odredba na osnovu koje trgovac ima:

- 1) pravo da utvrdi da li su isporučena roba ili pružene usluge u skladu sa ugovorom;

2) isključivo pravo tumačenja ugovornih odredaba.

Ugovorne odredbe za koje se pretpostavlja da su nepravilne ugovorne odredbe ako se ne dokaže drugačije propisane su član 45 ZP. Ugovorne odredbe za koje se pretpostavlja da su nepravilne ugovorne odredbe ako se ne dokaže drugačije su odredbe čiji predmet ili posledica jeste:

1) ograničenje ili isključenje prava potrošača prema trgovcu ili trećoj strani u slučaju potpunog ili delimičnog neispunjenja bilo koje ugovorne obaveze trgovca, uključujući ograničenje ili isključenje prava potrošača da prebije potraživanje koje ima prema trgovcu sa potraživanjem koje trgovac ima prema potrošaču;

2) davanje ovlašćenja trgovcu da zadrži sve što je primio od potrošača u slučaju da potrošač povredi ugovornu obavezu ili odbije da zaključi ugovor, ako isto pravo nije garantovano potrošaču;

3) obavezivanje potrošača koji je povredio ugovornu obavezu da trgovcu plati naknadu u iznosu koji značajno premašuje iznos pretrpljene štete;

4) pravo trgovca da jednostrano raskine ugovor u bilo kom trenutku, ako isto pravo nije garantovano potrošaču;

5) pravo trgovca da jednostrano raskine ugovor zaključen na neodređeno vreme bez ostavljanja primerenog otkaznog roka, osim u slučaju ako potrošač ne izvršava svoje ugovorne obaveze;

6) prećutno produženje ugovora zaključenog na određeno vreme, ako je potrebno da potrošač izjavi da ne pristaje na produženje ugovora u roku koji je neprimereno dugačak u odnosu na rok na koji je ugovor zaključen;

7) pravo trgovca da na bilo koji način poveća ugovorenu cenu, ako nije ugovoreno pravo potrošača da u tom slučaju raskine ugovor;

8) obavezivanje potrošača da izvrši sve svoje ugovorne obaveze u slučaju da trgovac ne izvrši svoje ugovorne obaveze u celosti;

9) davanje ovlašćenja trgovcu da prenese svoje ugovorne obaveze na treće lice bez saglasnosti potrošača;

10) ograničavanje prava potrošača da preproda robu ograničavanjem prenosivosti garancije koju je dao trgovac;

11) davanje ovlašćenja trgovcu da jednostrano menja sadržinu ugovornih odredaba, uključujući obeležja robe ili usluga;

12) jednostrana izmena ugovornih odredaba koje su potrošaču saopštene na trajnom nosaču zapisa, saopštavanjem novih odredaba sa kojima se potrošač nije saglasio putem sredstava komunikacije na daljinu.

Prodavac je dužan da potrošaču preda robu ili ispravu na osnovu koje se roba može preuzeti, bez odlaganja, a najkasnije u roku od 30 dana od dana zaključenja ugovora, ako nije nešto drugo ugovoreno. On je dužan da potrošaču preda robu u količini i kvalitetu koji su ugovoreni. Kada prodavac uz prodaju robe nudi isporuku na adresu koju odredi potrošač, dužan je da robu isporuči u ugovorenom roku i ugovorenom stanju uz obave-

znu pisanu potvrdu o izdavanju robe. Prodavac je dužan da na računu ili drugoj ispravi o ugovoru čitljivo i jasno napiše rok isporuke robe.

Neće se smatrati da je izvršena uredna isporuka robe na adresu koju odredi potrošač ostavljanjem robe ispred vrata kuće ili stana potrošača ili nekog drugog mesta. Ukoliko prodavac omogućava potrošačima telefonsku liniju za kontakte u vezi sa zaključenjem i realizacijom ugovora, u obavezi je da obezbedi da se razgovori tarifiraju najviše po ceni redovnog poziva.

Prodavac je dužan da potrošaču preda uputstvo za upotrebu i montažu, odnosno druge informacije kojima se potrošač upoznaje sa svojstvima tehničke robe, kada je to bitno, a s obzirom na njenu prirodu, svojstva i namenu u skladu sa posebnim propisima, na srpskom jeziku na jasan i razumljiv način (čl.47). Uputstvo za upotrebu i montažu može biti sačinjeno na posebnom pismenu, odnosno prilepljeno ili odštampano na robu ili njenoj ambalaži, u vidu teksta, slike ili skice, kao i u kombinaciji ovih oblika.

Ako prodavac ne isporuči robu u ugovorenom roku, a ispunjenje obaveze u tom roku je bitan sastojak ugovora ili je potrošač obavestio prodavca pre zaključenja ugovora da je isporuka na određeni dan, odnosno u ugovorenom roku od suštinskog značaja za njega, ugovor se raskida po samom zakonu (čl.48.).

U ovom slučaju potrošač može održati ugovor ako bez odlaganja ostavi naknadni rok za ispunjenje ugovora. Ako trgovac ni u naknadnom roku ne isporuči robu, ugovor se raskida po samom zakonu.

U slučaju raskida ugovora, prodavac je dužan da odmah, a najkasnije u roku od tri dana od dana raskida ugovora vrati potrošaču sav plaćeni iznos po osnovu ugovora.

Rizik slučajne propasti ili oštećenja robe do trenutka predaje robe potrošaču ili trećem licu koje je odredio potrošač, a koje nije prevoznik ili otpremnik, snosi prodavac (čl.49). Rizik slučajne propasti ili oštećenja robe posle trenutka predaje robe potrošaču ili trećem licu koje je odredio potrošač, a koje nije prevoznik ili otpremnik, snosi potrošač. Ako je potrošač raskinuo ugovor ili tražio zamenu robe iz razloga što roba koja mu je predana nije saobrazna ugovoru, rizik ne prelazi na potrošača. Ako predaja robe nije izvršena iz razloga što potrošač ili treće lice koje je odredio potrošač, a koje nije prevoznik ili otpremnik, bez osnovanog razloga odbija da primi robu ili svojim ponašanjem sprečava isporuku, rizik prelazi na potrošača istekom roka za isporuku, odnosno u roku od 30 dana od dana zaključenja ugovora ako rok isporuke nije ugovore

U Članu 50 ZP predviđa se **pravne posledice nesaobraznosti**. Prodavac je dužan da isporuči robu koja je saobrazna ugovoru. Pretpostavlja se da je isporučena roba saobrazna ugovoru:

- 1) ako odgovara opisu koji je dao prodavac i ako ima svojstva robe koju je prodavac pokazao potrošaču kao uzorak ili model;
- 2) ako ima svojstva potrebna za naročitu upotrebu za koju je potrošač nabavlja, a koja je bila poznata prodavcu ili mu je morala biti poznata u vreme zaključenja ugovora;
- 3) ako ima svojstva potrebna za redovnu upotrebu robe iste vrste;

4) ako po kvalitetu i funkcionisanju odgovara onome što je uobičajeno kod robe iste vrste i što potrošač može osnovano da očekuje s obzirom na prirodu robe i javna obećanja o posebnim svojstvima robe data od strane prodavca, proizvođača ili njihovih predstavnika, naročito ako je obećanje učinjeno putem oglasa ili na ambalaži robe.

Odgovornost za nesaobraznost predviđena je članom 51. Prodavac odgovara za nesaobraznosti isporučene robe ugovoru ako:

1) je postojala u času prelaska rizika na potrošača, bez obzira na to da li je za tu nesaobraznost prodavac znao;

2) se pojavila posle prelaska rizika na potrošača, ako potiče od uzroka koji je postojao pre prelaska rizika na potrošača;

3) je potrošač mogao lako uočiti, ukoliko je prodavac izjavio da je roba saobrazna ugovoru.

Prodavac je odgovoran i za nesaobraznost nastalu zbog nepravilnog pakovanja, nepravilne instalacije ili montaže koju je izvršio on ili lice pod njegovim nadzorom, kao i kada je nepravilna instalacija ili montaža robe posledica nedostatka u uputstvu koje je predao potrošaču radi samostalne instalacije ili montaže.

Prodavac ne odgovara za nesaobraznost ako je u trenutku zaključenja ugovora potrošaču bilo poznato ili mu nije moglo ostati nepoznato da roba nije saobrazna ugovoru ili ako je uzrok nesaobraznosti u materijalu koji je dao potrošač.

Odgovornost prodavca za nesaobraznost robe ugovoru ne sme biti ograničena ili izuzeta suprotno odredbama ovog zakona.

Prodavac nije vezan javnim obećanjem u pogledu svojstava robe ako:

1) nije znao ili nije mogao znati za dato obećanje;

2) je pre zaključenja ugovora objavljena ispravka obećanja;

3) obećanje nije moglo uticati na odluku potrošača da zaključi ugovor.

Posebno se propisuje zahtev za otklanjanje nesaobraznosti (čl. 52). Ako isporučena roba nije saobrazna ugovoru, potrošač koji je obavestio prodavca o nesaobraznosti, ima pravo da zahteva od prodavca da otkloni nesaobraznost, bez naknade, opravkom ili zamenom, odnosno da zahteva odgovarajuće umanjenje cene ili da raskine ugovor u pogledu te robe.

Potrošač ima pravo da bira da nesaobraznost robe trgovac otkloni opravkom ili zamenom.

Ako otklanjanje nesaobraznosti nije moguće, potrošač ima pravo da zahteva odgovarajuće umanjenje cene ili raskid ugovora ako:

1) nesaobraznost ne može da se otkloni opravkom ili zamenom uopšte niti u primerenom roku;

2) ne može da ostvari pravo na opravku ili zamenu, odnosno ako prodavac nije izvršio opravku ili zamenu u primerenom roku;

3) opravka ili zamena ne može da se sprovede bez značajnijih nepogodnosti za potrošača zbog prirode robe i njene namene;

4) otklanjanje nesaobraznosti opravkom ili zamenom predstavlja nesrazmerno opterećenje za prodavca.

Nesrazmerno opterećenje za prodavca u smislu stava 3. tačka 4) ovog člana, javlja se ako u poređenju sa umanjenjem cene i raskidom ugovora, stvara preterane troškove, uzimajući u obzir:

- 1) vrednost robe koju bi imala da je saobrazna ugovoru;
- 2) značaj saobraznosti u konkretnom slučaju;
- 3) da li se saobraznost može otkloniti bez značajnijih nepogodnosti za potrošača.

Potrošač ima pravo da zahteva zamenu, odgovarajuće umanjjenje cene ili da raskine ugovor zbog istog ili drugog nedostatka saobraznosti koji se posle prve opravke pojavi, a ponovna opravka je moguća samo uz izričitu saglasnost potrošača.

Uzimajući u obzir prirodu robe i svrhu zbog koje je potrošač nabavio, opravka ili zamena mora se izvršiti u primerenom roku bez značajnih neugodnosti za potrošača i uz njegovu saglasnost.

Ako se nesaobraznost pojavi u roku od šest meseci od dana prelaska rizika na potrošača, potrošač ima pravo da bira između zahteva da se nesaobraznost otkloni zamenom, odgovarajućim umanjenjem cene ili da izjavi da raskida ugovor.

Ako se nesaobraznost pojavi u roku od šest meseci od dana prelaska rizika na potrošača, otklanjanje nesaobraznosti moguće je opravkom uz izričitu saglasnost potrošača.

Sve troškove koji su neophodni da bi se roba saobrazila ugovoru, a naročito troškove rada, materijala, preuzimanja i isporuke, snosi prodavac.

Za obaveze prodavca prema potrošaču, koje nastanu usled nesaobraznosti robe, prodavac ima pravo da zahteva od proizvođača u lancu nabavke te robe, da mu naknadi ono što je ispunio po osnovu te obaveze.

Potrošač ne može da raskine ugovor ako je nesaobraznost robe neznatna.

Opisana prava ne utiču na pravo potrošača da zahteva od prodavca naknadu štete koja potiče od nesaobraznosti robe, u skladu sa opštim pravilima o odgovornosti za štetu.

Rokovi i teret dokazivanja u ovim slučajevima propisani su članom 53. Prodavac je odgovoran za nesaobraznost robe ugovoru koja se pojavi u roku od dve godine od dana prelaska rizika na potrošača. Ako nesaobraznost nastane u roku od šest meseci od dana prelaska rizika na potrošača, pretpostavlja se da je nesaobraznost postojala u trenutku prelaska rizika, osim ako je to u suprotnosti sa prirodom robe i prirodom određene nesaobraznosti. Kod prodaje polovne robe, može se ugovoriti kraći rok u kome prodavac odgovara za nesaobraznost, koji ne može biti kraći od jedne godine.

Rokovi propisani u st. 1. do 3. ovog člana ne teku u periodu koji prodavac koristi za otklanjanje nesaobraznosti.

Zakon o zaštiti potrošača propisuje i proceduru oko garancije. Davalac garancije i garantni list su definisani u članu 54. Po njemu garancija je svaka izjava kojom njen davalac daje obećanje u vezi sa robom, i pravno je obavezujuća pod uslovima datim u izjavi, kao i oglašavanju u vezi sa tom robom. Garantni list je isprava u pisanom ili elektronskom

obliku, odnosno na drugom trajnom nosaču zapisa, koja sadrži sve podatke iz garancije, navedene na jasan i čitljiv način, lako razumljivim jezikom, a naročito podatke o:

1) pravima koja potrošač ima na osnovu ovog zakona i da garancija ne isključuje niti utiče na prava potrošača koja proizilaze iz zakonske odgovornosti prodavca za nesaobraznost robe ugovoru;

2) nazivu i adresi davaoca garancije;

3) nazivu i adresi prodavca ako on nije istovremeno i davalac garancije;

4) datumu predaje robe potrošaču;

5) podatke koji identifikuju robu (model, tip, serijski broj i sl.);

6) sadržini garancije, uslovima i postupku ostvarivanja prava iz garancije;

7) trajanju garantnog roka i prostornom važenju garancije.

Davalac garancije je dužan da na zahtev potrošača izda garantni list koji se po pravilu sačinjava u pisanom obliku, na papiru. Ukoliko se potrošač saglasi, garantni list se može izdati i u elektronskom obliku, odnosno na drugom trajnom nosaču zapisa koji je dostupan potrošaču. Na punovažnost garancije ne utiče ni jedna prethodno opisana povreda obaveze davaoca garancije, i potrošač može da zahteva da se garancija ispuni u skladu sa datom izjavom. Garancija ne isključuje niti utiče na prava potrošača u vezi sa saobraznošću robe ugovoru.

Takođe ZP propisuje i zloupotrebu izraza garancija (član 55). Pri zaključenju ugovora o prodaji robe i oglašavanju povodom prodaje, trgovac je dužan da se uzdrži od upotrebe izraza "garancija" i izraza s tim značenjem, ako po osnovu ugovora o prodaji potrošač ne stiče više prava nego što ima u skladu sa ovim zakonom.

Reklamacija je takođe tretirana ZP, članom 56. Potrošač može da izjavi reklamaciju trgovcu, radi ostvarivanja svojih prava iz čl. 52, 54. i 81. ZP kao i zbog pogrešno obračunate cene i drugih nedostataka. Prodavac je dužan da na prodajnom mestu vidno istakne obaveštenje o načinu i mestu prijema reklamacija, kao i da obezbedi prisustvo lica ovlašćenog za prijem reklamacija u toku radnog vremena.

Potrošač može da izjavi reklamaciju usmeno na prodajnom mestu gde je roba kupljena, odnosno drugom mestu koje je određeno za prijem reklamacija, telefonom, pisanim putem, elektronskim putem, odnosno na trajnom nosaču zapisa, uz dostavu računa na uvid ili drugog dokaza o kupovini (kopija računa, slip i sl.)

Prodavac je dužan da vodi evidenciju primljenih reklamacija i da je čuva najmanje dve godine od dana podnošenja reklamacija potrošača.

Prodavac je dužan da potrošaču izda pisanu potvrdu ili elektronskim putem potvrdi prijem reklamacije, odnosno saopšti broj pod kojim je zavedena njegova reklamacija u evidenciji primljenih reklamacija.

Evidencija o primljenim reklamacijama vodi se u obliku ukoričene knjige ili u elektronskom obliku i sadrži naročito podatke o podnosiocu i datumu prijema reklamacije, podatke o robi, kratkom opisu nesaobraznosti i zahtevu iz reklamacije, datumu izdavanja potvrde o prijemu reklamacije, odluci o odgovoru potrošaču, datumu dostavljanja te

odluke, ugovorenom primerenom roku za rešavanje na koji se saglasio potrošač, načinu i datumu rešavanja reklamacije, kao i informacije o produžavanju roka za rešavanje reklamacije.

Prodavac je dužan da bez odlaganja, a najkasnije u roku od osam dana od dana prijema reklamacije, pisanim ili elektronskim putem odgovori potrošaču na izjavljenu reklamaciju. Odgovor prodavca na reklamaciju potrošača mora da sadrži odluku da li prihvata reklamaciju, izjašnjenje o zahtevu potrošača i konkretan predlog i rok za rešavanje reklamacije. Rok ne može da bude duži od 15 dana, odnosno 30 dana za tehničku robu i nameštaj, od dana podnošenja reklamacije.

Prodavac je dužan da postupi u skladu sa odlukom, predlogom i rokom za rešavanje reklamacije, ukoliko je dobio prethodnu saglasnost potrošača.

Ukoliko prodavac iz objektivnih razloga nije u mogućnosti da udovolji zahtevu potrošača u roku koji je dogovoren, dužan je da o produžavanju roka za rešavanje reklamacije obavesti potrošača i navede rok u kome će je rešiti, kao i da dobije njegovu saglasnost, što je u obavezi da evidentira u evidenciji primljenih reklamacija. Produžavanje roka za rešavanje reklamacija moguće je samo jednom.

Nemogućnost potrošača da dostavi prodavcu ambalažu robe ne može biti uslov za rešavanje reklamacije niti razlog za odbijanje otklanjanja nesaobraznosti.

Pitanje bezbednosti potrošača definisano je glavom VII. Odgovornost za bezbednost predviđena je članom 57. Roba i usluge na tržištu koje koriste ili postoji mogućnost da ih koriste potrošači, moraju da budu bezbedni, u skladu sa propisima koji uređuju bezbednost proizvoda. Trgovci koji stavljaju robu i usluge u promet na tržište, a koje potrošači koriste ili će ih verovatno koristiti, dužni su da ispunjavaju zahteve za bezbednost proizvoda određene posebnim propisima.

Postupci u slučaju ugrožavanja prava potrošača definisani su članom 58. U slučaju postojanja osnovane sumnje da je ugroženo pravo potrošača na bezbednost, odnosno da je ugrožena zaštita potrošača od roba i usluga koje su opasne po život, zdravlje, imovinu ili životnu sredinu, ili robe čije je posjedovanje ili upotreba zabranjena, Ministar predlaže Vladi da donese odluku o hitnom sprovođenju koordinisane vanredne inspeksijske kontrole, od strane svih nadležnih inspeksijskih organa.

Odgovornost proizvođača stvari s nedostatkom ZP reguliše glavom VIII. Nedostatak se definiše čl. 59. i on postoji ako proizvod ne obezbeđuje sigurnost koja se s pravom očekuje s obzirom na sve okolnosti, uključujući reklamu, upotrebu proizvoda koja se razumno mogla očekivati i vreme kada je proizvod stavljen u promet. Ne smatra se da proizvod ima nedostatak samo zato što je kasnije stavljen u promet kvalitetniji proizvod.

Pravo na **naknadu štete** (član 60) definisano je u slučaju ako dokaže da je pretrpeo štetu, da je proizvod imao nedostatak i da postoji uzročna veza između tog nedostatka i pretrpljene štete. Oštećeni ima pravo na naknadu neimovinske štete prema opštim pravilima o odgovornosti. Odgovornost proizvođača definisana je članom 61. Proizvođač odgovara za štetu nastalu od proizvoda sa nedostatkom bez obzira na to da li je znao

za nedostatak. Proizvođač neće biti odgovoran za štetu od proizvoda sa nedostatkom ako dokaže da:

- 1) nije stavio proizvod u promet;
- 2) nedostatak nije postojao u vreme kada je stavio proizvod u promet ili da se pojavio kasnije;
- 3) nije proizveo proizvod namenjen prodaji ili drugoj vrsti stavljanja u promet i da proizvod nije proizveden u okviru njegove redovne delatnosti;
- 4) je nedostatak nastao usled usaglašavanja svojstava proizvoda sa obavezujućim propisima donetim od strane nadležnog organa.

Proizvođač sastavnog dela proizvoda neće biti odgovoran za štetu od proizvoda sa nedostatkom ako dokaže da se nedostatak može pripisati dizajnu proizvoda ili da je posledica uputstva datog od strane proizvođača. Takođe, proizvođač se može delimično ili potpuno osloboditi odgovornosti za štetu od proizvoda sa nedostatkom ako je oštećeni ili lice za koje je on odgovoran svojom krivicom doprineo nastanku štete. Ukoliko je nastanku štete od proizvoda sa nedostatkom delimično doprinelo treće lice, isključivo je odgovoran proizvođač.

Odgovornost više lica za istu štetu definisana je član 63. Ako je više lica odgovorno za štetu od proizvoda sa nedostatkom, njihova odgovornost je solidarna. Zastarelost potraživanja propisana je članom 64. i to u subjektivnom i objektivnom smislu. Potraživanje naknade štete od proizvoda sa nedostatkom zastareva u roku od tri godine od dana kada je oštećeni doznao za štetu, nedostatak i identitet proizvođača. U svakom slučaju ovo potraživanje zastareva za deset godina od dana kad je proizvođač stavio u promet proizvod sa nedostatkom.

Odgovornost proizvođača za štetu od proizvoda sa nedostatkom ne može se ugovorom ograničiti niti isključiti (član 65 ZP).

Zaštita potrošača u ostvarivanju prava iz ugovora o pružanju usluga predviđena je glavom VIII ZP. Prvo je predviđen kvalitet materijala (Član 66). Ako je ugovoreno da trgovac izradi stvar od sopstvenog materijala čiji kvalitet nije ugovoren, dužan je da za izradu upotrebi materijal srednjeg kvaliteta. Na odgovornost trgovca za kvalitet upotrebljenog materijala shodno se primenjuju odredbe čl. 50-55. ZP. Takođe se definišu stvari u vezi sa materijalom koji je predao potrošač (član 67). Trgovac je odgovoran za štetu od nedostataka materijala koje je primetio ili je trebalo da primeti ako propusti da upozori potrošača na nedostatke u materijalu koji je dobio od njega. Ako potrošač zahteva izradu stvari od materijala na čije nedostatke ga je trgovac upozorio, trgovac je dužan da postupi po zahtevu potrošača, izuzev ako je očigledno da materijal nije podoban za naručeni posao ili da izrada stvari od takvog materijala može da naškodi ugledu trgovca, u kom slučaju trgovac može raskinuti ugovor. Trgovac je dužan da upozori potrošača na nedostatke u njegovom nalogu, i na druge okolnosti koje je znao ili je trebalo da zna, koje mogu biti od značaja za naručeni posao ili za njegovo izvršenje na vreme, inače će odgovarati za štetu.

Izvršena usluga (Član 68) Usluga se smatra izvršenom kada je ugovoreni posao okončan. Ako se stvar koja je predmet ugovorne obaveze nalazi kod trgovca, usluga se smatra izvršenom kada je ugovoreni posao okončan i stvar vraćena potrošaču. Ukoliko

rok izvršenja usluge nije ugovoren, trgovac je dužan da uslugu izvrši u primerenom roku koji je potreban za izvršenje slične usluge. Trgovac nije odgovoran za doznju koja nastane potrošačevom krivicom. Pružanje usluge (Član 69) se takođe definiše. Trgovac je dužan da pribavi materijal i rezervne delove koji su potrebni za izvršenje usluge, ako nije drugačije ugovoreno. Trgovac je dužan da uslugu izvrši na ugovoreni način, po pravilima struke i sa profesionalnom pažnjom.

Glavom XIII predviđeno je vansudsko rešavanje potrošačkih sporova. Predviđa se uvođenje Nacionalnog registra potrošačkih prigovora članom 139. a takođe se definiše i Potrošački prigovor a koji je svaka predstavka ili pritužba kojom se prijavljuje povreda prava potrošača iz ovog i drugih zakona. Ministarstvo vodi Nacionalni registar potrošačkih prigovora. Jednom godišnje, najkasnije do 1. marta tekuće godine za prethodnu godinu, Ministarstvo javno objavljuje i dostavlja Nacionalnom savetu izveštaj o radu Nacionalnog registra potrošačkih prigovora. Potrošački spor određen je članom 140 ZP. Po njemu potrošački spor jeste svaki spor koji proizlazi iz ugovornog odnosa potrošača i trgovca. U postupku pred sudom u potrošačkom sporu, u smislu zakona kojim se uređuje parnični postupak, ne plaća se sudska taksa za tužbu ako vrednost predmeta spora ne prelazi iznos od 500.000 dinara. Potrošački spor može se rešiti vansudskim rešavanjem potrošačkih sporova²¹⁶). Vansudsko rešavanje potrošačkih sporova, u smislu ovog zakona, ne primenjuje se:

- 1) za rešavanje sporova po procedurama koje je ustanovio sam trgovac;
- 2) kod neposrednih pregovora između potrošača i trgovca;
- 3) prilikom nastojanja sudija da spor u toku sudskog postupka reše mirenjem strana;
- 4) u postupcima koje je trgovac pokrenuo protiv potrošača;
- 5) u sporovima čija vrednost prelazi 500.000 dinara.

Glavom XIV ZP propisana je zaštita kolektivnog interesa potrošača. Povreda kolektivnog interesa potrošača postoji:

- 1) kada se ukupnom broju od najmanje deset potrošača, istovetnom radnjom, odnosno na istovetan način, od strane istog lica, povređuje pravo koje im je zagarantovano ovim zakonom ili
- 2) u slučaju nepoštene poslovne prakse u smislu čl. 17-23. ovog zakona, odnosno nepravilnih odredbi u potrošačkim ugovorima u smislu čl. 41. do 45. ovog zakona.

Povreda kolektivnog interesa potrošača iz stava 1. tačka 1) ovog člana postoji i u slučajevima kada se povređuju prava ukupnom broju potrošača koji je manji od broja deset, ako nadležni organ utvrdi da je došlo do povrede kolektivnog interesa potrošača uzimajući u obzir naročito trajanje i učestalost postupanja trgovca, kao i činjenicu da li

²¹⁶⁾ Ministar bliže uređuje uslove za vansudsko rešavanje potrošačkih sporova, a naročito pravila i kriterijume za rad tela za vansudsko rešavanje potrošačkih sporova, kao i obrazac zahteva za upis na listu iz člana 142. stav 1. ovog zakona i obrazac za pokretanje postupka vanskog rešavanja spora, kako bi se obezbedilo da proces rešavanja sporova potrošača bude nezavisan, nepristrasan, transparentan, delotvoran, brz i pravičan.

takvo postupanje ispoljava negativne efekte prema svakom potrošaču u datoj činjeničnoj situaciji.

Postupak zaštite kolektivnog interesa propisan je čl. 146. Postupak zaštite kolektivnog interesa pokreće i vodi Ministarstvo, po zahtevu ovlašćenog lica ili po službenoj dužnosti.

Ako u postupku nadzora Ministarstvo oceni da neko činjenje ili nečinjenje učesnika na tržištu, a posebno postojanje nepoštene ugovorne odredbe ili nepoštene poslovne prakse, ugrožava ili preti da ugrozi kolektivni interes potrošača, pokrenuće postupak utvrđivanja povrede kolektivnog interesa potrošača po službenoj dužnosti.

Ministarstvo pokreće postupak zaštite kolektivnog interesa potrošača po službenoj dužnosti, kada na osnovu dostavljenih inicijativa, informacija i drugih raspoloživih podataka, oceni postojanje povrede kolektivnog interesa potrošača.

Postupak za zaštitu kolektivnog interesa potrošača može da se vodi protiv trgovca odnosno udruženja trgovaca čija su postupanja u suprotnosti sa propisima iz člana 145. stava 1. ovog zakona.

U postupku zaštite kolektivnog interesa primenjuju se pravila opšteg upravnog postupka, ako ovim zakonom nije drugačije propisano.

Lica ovlašćena za podnošenje zahteva za zaštitu kolektivnog interesa potrošača određena su članom 147. Zahtev za zaštitu kolektivnog interesa potrošača mogu da podnesu evidentirana udruženja odnosno savezi (iz člana 132. ovog zakona).

Krivični zakonik u članu definiše krivično delo prevare (član 208. KZ). S obzirom da postoje brojni načini vršenja prevarnih radnji putem Interneta, sasvim je argumentovano da se u ovom segmentu pomene i krivično delo Prevare iz člana 208. KZ.

Ovo krivično delo pripada Glavi XXI Krivičnog zakonika – Krivična dela protiv imovine. Krivično delo čini lice koje u nameri da sebi ili drugom pribavi protivpravnu imovinsku korist dovede koga lažnim prikazivanjem ili prikriivanjem činjenica u zabludu ili ga održava u zabludi i time ga navede da ovaj na štetu svoje ili tuđe imovine nešto učini ili ne učini, a zaprećena je kazna zatvora od šest meseci do pet godina i novčana kazna. Delo ima privilegovan oblik i dva kvalifikovana oblika. Privilegovan oblik dela, za koji je propisana kazna zatvora do šest meseci i novčana kazna, postoji kada je lice imalo samo nameru da drugog ošteti. Prvi teži oblik dela postoji ako je pribavljena imovinska korist ili je naneta šteta u iznosu koji prelazi četristopedeset hiljada dinara, a učinilac se kažnjava zatvorom od jedne do osam godina i novčanom kaznom. Drugi teži oblik dela ako je pribavljena imovinska korist ili je naneta šteta u iznosu koji prelazi milion i petsto hiljada dinara, a učinilac se u ovom slučaju kažnjava kaznom zatvora od dve do deset godina i novčanom kaznom.

Radnja krivičnog dela je navođenje nekog lica da učini, ili ne učini, nešto što je štetno za njegovu ili tuđu imovinu. Navođenje predstavlja stvaranje odluke kod drugog da preduzme neku aktivnost, odnosno da se uzdrži od toga i ono mora bit usmereno na imovinu. Uslov za postojanje ovog krivičnog dela jeste da je oštećeni pod uticajem pogrešno stvorene predstave o nekoj činjenici nešto učinio ili propustio da učini i time naneo štetu svojoj ili tuđoj imovini. Neophodno je utvrditi i nameru izvršioca krivičnog dela,

koja se sastoji u pribavljanju sebi ili drugome protivpravne imovinske koristi. Izvršilac krivičnog dela može biti svako lice koje mora postupati sa umišljajem.²¹⁷⁾

Već je napomenuto, da je razvoj Interneta kao najpoznatije i najpopularnije globalne računarske mreže uslovio ekspanziju brojnih kriminalnih radnji. U domenu prevarnih radnji osobenosti komunikacije i korespodencije na Internetu pružile su odlične mogućnosti za brojne prevarne forme. Mnogi poznavaoци prilika često ističu da pojava Interneta nije donela oblike prevara koji nisu postojali i ranije, ali je stvorila neograničene mogućnosti za njihovo vršenje. Danas žrtva prevarne radnje putem Interneta može biti svako lice, svaki segment poslovanja ako je (a u najvećem broju slučajeva jeste) u isto uključen kontakt sa Internetom.

Postoji veliki broj formi prevara putem Interneta, poput *Cyberstalking-a*, odnosno Uznemiravanja, *Nigerijske prevare*, Prevare sa robom *neverovatnih* svojstava, itd.

Da su prevare putem Interneta prisutne i u Srbiji govori nam primer dvoje građana, koji su na ovakav način oštećeni za više hiljada evra, s tim što organizatori prevare još nisu otkriveni. Oštećeni su elektronskom poštom primili obaveštenje da su u inostranstvu dobili milionske novčane nagrade. Nakon što su odgovorili na inicijalne poruke, oštećenima su poslata detaljnija obaveštenja o načinu podizanja dobitka, obrasci ugovora koje je trebalo popuniti, uputstva za otvaranje računa u inostranstvu na koji će nagrada biti uplaćena, čak i aktivacioni kodovi za račune na kojima se nalazi novac, podaci o ljudima koji su navodno već dobijali nagrade na ovakav način, ali i iznos „takse” i broj računa na koji je neophodno izvršiti uplatu kako bi nagrada bila isplaćena. Kada bi oštećeni uplatili tražene iznose, njihova novčana sredstva su preusmeravana na više drugih računa u inostranstvu, što je praćenje ovakvog novčanog toka učinilo nemogućim.²¹⁸⁾

U toku 2008. i 2009. godine na teritoriji Republike Srbije od strane oštećenih lica prijavljeno je devet krivičnih dela prevare sa elementima „nigerijskih prevara” protiv nepoznatih učinilaca. Ovim krivičnim delima oštećeni su državljani Republike Srbije i preduzeća sa naše teritorije, a ukupna imovinska šteta iznosila je preko 60.000 EUR-a.²¹⁹⁾

Poseban način za sticanje protivpravne imovinske koristi predstavlja i kreiranje lažnih veb sajtova namenjenih kupovini robe. Primer za ovo je predmet Posebnog odeljenja Višeg suda u Beogradu za borbu protiv visokotehnološkog kriminala za krivični postupak protiv šestoro lica koja su tokom 2003. godine napravila sajt *www.escroweurope.net* dovodeći izgledom, sadržinom i adresom navedene Internet stranice oštećene u zabludu da komuniciraju sa legalnim *escrow* servisom koji pruža uslugu posredovanja prilikom obavljanja robnonovčanih transakcija na Internetu, koje se realizuju tek nakon isporuke predmeta kupoprodaje. Okrivljeni su objavljivali oglase neistinitog sadržaja i lažnim prikazivanjem činjenica da kao prodavci poseduju određenu robu koju će nakon izvršenog

²¹⁷⁾ Lazarević, Lj.: „Komentar Krivičnog zakonika Republike Srbije”, Savremena administracija, Beograd, 2006., str. 585.

²¹⁸⁾ Komlen-Nikolić, L.; Gvozdenović, R.; Radulović, S.; Milosavljević, A.; Jeković, R.; Živković, V.; Živanović, S.; Reljanović, M.; Aleksić, I.: „Suzbijanje visokotehnološkog kriminala”, str. 122.

²¹⁹⁾ Urošević, V.: „Nigerijska prevara u Republici Srbiji”, Bezbednost, Br. 3/2009, God. LI, Beograd, str. 152.

plaćanja isporučiti kupcu, odnosno da će kao navodni kupci naručenu i isporučenu robu prodavcu platiti, doveli i održavali u zabludi veći broj oštećenih američkih državljana i time ih navodili da im na štetu svoje imovine putem specijalizovanih servisnih službi *DHL*, *FedEx* ili *UPS* pošalju određenu robu, odnosno da im kao kupci plate robu koju okrivljeni kao navodni prodavci nisu ni posedovali, što su oštećeni činili putem servisa za transakciju novca *Western Union*, ili upotrebom kreditnih kartica. Vrednost stvari i novca, koju su okrivljeni pribavili na ovakav način, iznosi više desetina hiljada evra.²²⁰⁾

²²⁰⁾ Komlen-Nikolić, L.; Gvozdenović, R.; Radulović, S.; Milosavljević, A.; Jeković, R.; Živković, V.; Živanović, S.; Reljanović, M.; Aleksić, I.: „Suzbijanje visokotehnološkog kriminala”, str. 122.

Zaključak

U razmatranjima dometa ove knjige u kontemporalnom srpskom okruženju ne možemo se ne zapitati koji su krajnji okviri o kojima ovaj rukopis govori. Savremeni svet-ski okviri, pa čak i regionalni socijalni, ekonomski i pravni ne uspevaju da pomire veoma zaraćene strane ekonomske eksploatacije autorskih i srodnih prava. Ako na to dodamo i mogućnosti koje sa sobom nosi ekonomski razvoj i sukobi u sferama dobrih poslovnih običaja i savremenog stremljenja u potpunom eksploatisanju i poslednjih ekonomskih benefita bilo koje „robe” ili komoditeta ovo postaje poprište najširih sukoba kako mikro-biznis jedinica tako i obaveštajnih agencija raznih zemalja i ekonomski najačih i onih koji u tom „kolaču” žele svoj deo u novoj podeli karata. U takvim trusnim okvirima, naša zemlja pokušava da drži neki realan kurs a da, pritom, obezbedi i poštovanje primene različitih konvencija i uslova na putu pristupanja i pregovora o pristupanju evropskom savezu, te i svojim građanima u sadašnjosti i u bliskoj budućnosti ne nametne teže breme. Igrajući u tom okruženju sa sopstvenim kapacitetima i dometima u oskudnim uslovima naš zakonodavac i praktičari ne pogađaju uvek pravi cilj. Prava meta i njen cilj uvek izmiču našim okolnostima u pokušajima kompromisa. Na papiru naš zakonodavac i naše pravno okruženje ispunjavaju minimalne uslove neophodne za primenu međunarodnih akata u oblasti prava intelektualne svojine, međutim praksa nas u toj oblasti značajno demantuje. Razlozi tome su naravno, ekonomske, političke i socijalne prirode, a koji naravno ne prate realnost u pravnom smislu reči. Ova knjiga pokušava da prikaže sva postojeća rešenja vezana za ovu oblast bez preteranih zalaženja u ostale probleme koji se već mogu nazreti iz izrečenog, i time da prikaz stanja, problema i rezultata ove oblasti. Ocene stanja ipak se mogu dati tek nakon nekog perioda proteka primene zakona i podzakonskih akata i preseka realnosti prakse u primeni opredeljenih rešenja našeg zakonodavca. Okvirno stanje u našem pravnom sistemu zadovoljava minimalne kriterijume vezane za primenu u ovom okruženju, ali praksa primene ima svojih nedostataka.

SELECTED BIBLIOGRAPHY

KNJIGE

Brkić, S.: „Krivično procesno pravo II”, Pravni fakultet u Novom Sadu, Novi Sad, 2010

Grupa autora: „Priručnik za istragu krivičnih dela u oblasti visokotehnološkog kriminala”, Savet Evrope, 2008

Komlen-Nikolić, L.; Gvozdenović, R.; Radulović, S.; Milosavljević, A.; Jeković, R.; Živković, V.; Živanović, S.; Reljanović, M.; Aleksić, I.: „Suzbijanje visokotehnološkog kriminala”, Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, Beograd, 2010

Lazarević, Lj.: „Komentar Krivičnog zakonika Republike Srbije”, Savremena administracija, Beograd, 2006

Prlja, D. i Reljanović, M.: „Pravna informatika”, Pravni fakultet Univerziteta Union, Javno preduzeće Službeni glasnik, Beograd, 2010

ČLANCI

Korać, S.: „Suzbijanje dečije pornografije na Internetu: EU standardi”, Centar za bezbednosne studije, Godina II, Br. 11/2008, Beograd

Prlja, D.; Reljanović, M.: „Visokotehnološki kriminal – uporedna iskustva”, Strani pravni život, br. 3/2009, Institut za uporedno pravo, Beograd

Radulović, S.: „Specifičnost pribavljanja elektronskih dokaza o izvršenju krivičnih dela visokotehnološkog kriminala”, Revija za bezbednost, br. 12/08, godina II, Centar za bezbednosne studije, Beograd

Urošević, V.: „Nigerijska prevara u Republici Srbiji”, Bezbednost, Br. 3/2009, God. II, Beograd

ZAKONI

Krivični zakonik, "Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009 i 121/2012

Zakonik o krivičnom postupku, "Sl. glasnik RS", br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013 i 45/2013

Zakon o potvrđivanju Konvencije o visokotehnološkom kriminalu, „Službeni glasnik”, br. 19/2009

Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Srbije, „Službeni glasnik RS”, br. 39/2003

„Sl. glasnik RS”, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009 i 121/2012

Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa za borbu protiv visokotehnološkog kriminala, „Službeni glasnik RS”, br. 61/05 i 104/09

Zakon o pružanju međunarodne pravne pomoći u krivičnim stvarima, „Službeni glasnik RS”, br. 20/2009

INTERNET IZVORI:

Aćimović, B.: „Žestok DoS napad na pet gigantskih sajtova”, Linux.rs, <<http://www.linux.rs/content/view/112/20/>> (May 7, 2009);

Convention on Cybercrime, Council of Europe, Budapest, 23. XI 2001.; European Treaty Series (ETS) - No. 185 <<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/185.doc>> (August 5, 2010)

Council of Europe, Convention on Cybercrime, ETS No. 185 – Explanatory Report <<http://www.conventions.coe.int/Treaty/en/Reports/Html/185.htm>> (December 20, 2013)

„Podignuta optužnica protiv autora Sasser-a”, Mikro-PC World; <<http://www.mikro.co.yu/main/index.php?q=vesti-arhiva&godina=&mesec=&ID=6192>> (May, 7, 2009)

„Softverska piraterija oštetila budžet za 72 miliona dolara”, Danas, 09.05.2008.; <http://www.danas.rs/vesti/ekonomija/softverska_piraterija_ostetila_budzet_za_72_miliona_dolara.4.html?news_id=92482> (May 10, 2009)

<<http://arstechnica.com/tech-policy/news/2007/04/child-porn-case-shows-that-an-open-wifi-network-is-no-defense.ars>> (May 01, 2009)

INDEX

- Audio-vizuelna komercijalna komunikacija 181,182,192
- Autorska prava i internet domeni 66
- Autorsko pravo i srodna prava 11,12,13
- Bernska konvencija 30,42,50,52,54,56,59,64
- Bezbednost i integritet javnih komunikacionih mreža i usluga 174
- CENTR (Savet Evropskih Nacionalnih Tld Registara) 71,74,75
- Copyleft* 31,33,35,37
- Cybersquatting* 67
- Data protection act* 77
- Dela arhitekture, primenjene umetnosti 58
- Dela likovne umetnosti u sajber prostoru 56
- Digital restrictions management* 33
- Direktiva Evropske Unije 96/9/ec 65
- Distribucija i emitovanje medijskih sadržaja 158
- » prenos prava na korišćenje radio-frekvencija 163
 - » privremena dozvola za korišćenje radio-frekvencija 156,163
 - » oduzimanje dodeljenih radio-frekvencija 156,157,163,164
 - » korišćenje radio-frekvencija po režimu opšteg ovlašćenja 157,164
 - » korišćenje radio-frekvencija za posebne namene 124,158,164
 - » kontrola radio-frekvencijskog spektra i zaštita od štetnih smetnji 158,165
 - » baza podataka o korišćenju radio-frekvencijskog spektra 158,165
- Dramska, koreografska, pantomimska dela u sajber prostoru 63
- Elektronski novac 207,208,212,213
- Elektronsko poslovanje u sajber prostoru 111
- Evropska konvencija za zaštitu pojedinaca
- Evropska nezavisna produkcija 206
- Evropsku inicijativu u oblasti elektronskog poslovanja 114
- Fotografije, planovi, skice i makete u sajber prostoru 162
- Francuski zakon o krivičnom postupku 99
- Govorna dela u sajber prostoru 56
- Hitni brojevi 151
- ICANN 70,73,74,75
- Industrijski dizajn u sajber prostoru 11
- Inovacije 30,31,32
- Intelektualna svojina 11,43,108
- Internet service provider*, ISP 97
- Javni domen 16,30,31,32,34

- Kartografska dela u sajber prostoru 17,59
- Kinematografska dela 17,52
- Komisija ujedinjenih nacija za međunarodno trgovačko pravo (uncitral) 114
- Konvencija Saveta Evrope o zaštiti lica o odnosu na automatsku obradu podataka 79
- Krivični zakonik Republike Srbije 108,109
- Licence kreativne zajednice 36,37,38,39,40
- Licence otvorenog sadržaja 33,35,36,50
- Nacionalna komisija za informatiku i slobode, CNIL 78,79
- Nepošteno poslovanje 213,224
- Nosioci autorskih i srodnih prava 13
- Numbering / Numeracija 124,133,147,148,149
- Obaveza poštovanja ljudskih prava 191
- Obaveze operatora sa značajnom tržišnom snagom 141,143
- Odgovornost za programski sadržaj 192
- Odluka o elektronskom načinu obavljanja platnog prometa 116
- Odluka o elektronskom potpisivanju dokumenata koje banke dostavljaju Narodnoj banci Srbije 116
- Okvirni ugovor 212,215,216,217,220
- Osnovna načela rada javnog medijskog servisa 203
- Patent 11,30,31,44
- Peer to peer filesharing 28
- Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti 81,102,104,106
- Pravilnik o bližim uslovima za izdavanje kvalifikovanih elektronskih sertifikata 115
- Pravilnik o načinu podnošenja poreske prijave elektronskim putem 116
- Pravilnik o načinu postupanja sa elektronskim ponudama i načinu sprovođenja elektronske licitacije u postupcima javnih nabavki 116
- Pravilnik o registru sertifikacionih tela za izdavanje kvalifikovanih elektronskih sertifikata u Republici Srbiji 116
- Pravilnik o tehničkotehnoškim postupcima za formiranje kvalifikovanog elektronskog potpisa i kriterijume koje treba da ispune sredstva za formiranje kvalifikovanog elektronskog potpisa 115
- Pravo na privatnost na internetu 93
- Privatnost i zaštita ličnih podataka 93
- Radio frekvencijski spektar 151
- Registar medijskih usluga 187,199
- Registar nacionalnog internet domena Srbije 68,70
- Regulatorna agencija za elektronske komunikacije i poštanske usluge 131

Sloboda javnog informisanja 179
Sponzorstvo 182,193,202
Tajnost elektronskih komunikacija, zakonito presretanje i zadržavanje podataka 124
Televizijski i radio programi 54,55
Upravljanje digitalnim pravima 29,33
Uputstvo za sprovođenje odluke o elektronskom načinu obavljanja platnog prometa 116
Ustanove javnog medijskog servisa 206
WIPO 30,41,51,52
Zabrana govora mržnje 192
Zakon o autorskim i srodnim pravima 12,13,18,50,56,58,62,64
Zakon o elektronskim medijima 181,200
Zakon o elektronskoj trgovini 115,119,120,121
Zakon o elektronskom dokumentu 115,121,122
Zakon o elektronskom potpisu 115,116,117,118,119,121
Zakon o javnim medijskim servisima 201
Zakon o obligacionim odnosima 120
Zakon o platnim uslugama 207,210
Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja Republike Srbije 79
Zakon o zaštiti podataka o ličnosti 99,101,104,106,107,125
Zakon o zaštiti potrošača 222,227,232,242
Zakona o javnom informisanju i medijima 179
Zakon o elektronskim komunikacijama 124,176
Zaštita autorskog i srodnih prava 192
Zaštita elektronskih podataka 76
Zaštita maloletnih lica 194
Zaštita podataka u računarskim sistemima i mrežama 76
Zaštita prava korisnika i pretplatnika 124,168
Zaštita prava osoba sa invaliditetom 192
Zbirke autorskih dela i podataka u sajber prostoru 64
Žig 30,60,68,69,122,123,182,224,225

**ZAŠTITA PRAVA INTELEKTUALNE SVOJINE
U SEKTORU INFORMACIONO – KOMUNIKACIONIH TEHNOLOGIJA**

Zvonimir Ivanović

Mina Zirojević

Izdavač

Institut za uporedno pravo, Beograd

Recenzenti:

Prof. dr Božidar Banović

Prof. dr Željko Bjelajac

dr Dragan Prlja

Štampa

Mala knjiga, Novi Sad

Tiraž: 300

ISBN 978-86-80186-18-4

CIP - Каталогизација у публикацији

Библиотека Матице српске, Нови Сад

004.738.5:347.78

ИВАНОВИЋ, Звонимир

Zaštita prava intelektualne svojine u sektoru informaciono-komunikacionih tehnologija / Zvonimir Ivanović, Mina Zirojević. - Beograd : Institut za uporedno pravo, 2016 (Novi Sad : NS Mala knjiga+). - 256 str. : ilustr. ; 25 cm

Tiraž 300. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija. - Registar.

ISBN 978-86-80186-18-4

1. Зиројевић, Мина [аутор]

а) Интернет - Ауторска права - Заштита

COBISS.SR-ID 308672007
